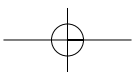
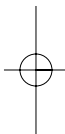
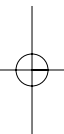


Λόγος Ελληνικός



Γρηγόρης Σολωμός

Λόγος Ελληνικός

Στα χνάρια της Ιστορίας

Σ

Επιλογή κειμένων και επιμέλεια:

Κατερίνα Σολωμού

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
"ΓΙΚΡΑΜΕΝΟΣ"

† Γρηγόρης Σολωμός
ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

© Κατερίνα Σολωμού
E-mail: solomou@med.upatras.gr

Πρώτη έκδοση: Ιανουάριος 2017, Εκδόσεις «Πικραμένος»
ISBN: 978-960-6628-86-3

Γλωσσική επιμέλεια: Γιάννης Γαλανόπουλος

Εκτύπωση / Βιβλιοδεσία: Ταχυεκτυπώσεις – Γραβάνης ΕΠΕ
E-mail: info@tachytypo.gr
Τηλ. κέντρο: 2610 461.780

Κ. Γκότσης και Σία ΕΕ
Τερψιθέας 2, 26441 Πάτρα
Τηλ. κέντρο: 2610 432.200, Fax: 2610 430.884
E-mail: yapi@yapi.gr
Internet: www.yapi.gr

Περιεχόμενα



Οι Μακεδόνες ήσαν Έλληνες	7
Η ελληνική γλώσσα.	
Η δυναμική και οι προοπτικές της	60
Οι Ρωμαίοι και ο ελληνισμός	92
Από τις Πλαταιές στη Λευκόπετρα	121
Πού είναι η χαμένη Ελίκη;	127
Η Βασιλεύουσα	131
Από πού άρχισε η Επανάσταση του '21;	
Καλάβρυτα ή Καλαμάτα;	133
Βίοι παράλληλοι: 1897 και 2012	140
1922: Ο γολγοθάς ενός λαού	144
Το έπος του '40. Κορυφαίο γεγονός	
της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας	168
Τα εβδομηντάχρονα του ΕΑΜ	195
Καλάβρυτα	209
Ομιλία στα Καλάβρυτα 13.12.2007	
του Γρηγόρη Σολωμού	210
Ομιλία στην «Διακείδιο Σχολή»: Το ολοκαύτωμα των	
Καλαβρύτων και τα ερωτήματα που άφησε πίσω του	
του Γρηγόρη Σολωμού	220

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Σχόλιο του ΚΚΕ για την ομιλία του Γρηγόρη Σολωμού στη «Διακίδειο Σχολή» με θέμα το Καλαβρυτινό Ολοκαύτωμα	256
Απάντηση του Γρηγόρη Σολωμού στο σχόλιο του ΚΚΕ	258
Εμφύλιος πόλεμος	261
Εμφύλιος πόλεμος: Στρατηγική ή τυχοδιωκτισμός; του Φάνη Ζουρόπουλου	262
Περί Εμφυλίου, νομιμότητας και η στάση του ΚΚΕ του Στάθη Μπουνιά	266
Ο Εμφύλιος και τα ερωτήματα που άφησε του Γρηγόρη Σολωμού	270
Ένας Κεμάλ καβάλα στο άλογο δείχνει το Αιγαίο	280
Λαπαναγοί	291
Γρηγόρης Σολωμός (1929–2013)	297

Οι Μακεδόνες ήσαν Έλληνες



ΕΠΕΛΕΞΑ ΤΟ ΘΕΜΑ ΑΥΤΟ ΓΙΑΤΙ:

Πρώτον, αν και είναι γνωστό στον καθένα μας τουλάχιστον από δεκαπενταετίας, σήμερα είναι και *επίκαιρο όσο ποτέ άλλοτε*. Η κυβέρνηση των Σκοπίων ετοιμάζεται να ενταχθεί τον Απρίλη στο ΝΑΤΟ και συζητείται σε κάποιο σύντομο χρονικό διάστημα το κατ' αρχήν «Δεκτό» στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Δεύτερον, *γιατί τα δύο μεγάλα κόμματα, ΠΑΣΟΚ και Νέα Δημοκρατία, κατά τη διάρκεια της τελευταίας προεκλογικής περιόδου έδειχναν ότι ήθελαν να αποφύγουν τη συζήτηση για το μακεδονικό ζήτημα*. Και, ακόμα, φαινόταν ξεκάθαρα ότι η στάση τους αυτή στηριζόταν σε κάποια συμφωνία ή ανοχή μεταξύ τους.

Τρίτον, *γιατί πάντοτε πίστευα ότι η φαρέτρα μας ήταν —όπως και απεδείχθη— πολύ φτωχή στη μάχη που υποτίθεται ότι δίνουμε δεκαπέντε και πλέον χρόνια τώρα για να αποδείξουμε τη βαριά κακοποίηση της αλήθειας στο μακεδονικό θέμα και τον σφετερισμό του ονόματος της Μακεδονίας μας από την πλευρά των Σκοπιανών*.

Όχι γιατί δεν είχαμε επιχειρήματα. Όπλα υπήρχαν και αποδείξεις διαθέταμε για να αντιμετωπίσουμε τη σκοπιανή επιβουλή, αλλά οι κυβερνήσεις μας δεν τα χρησιμοποίησαν.

Γι' αυτό και δεν καταφέραμε να πείσουμε τη διεθνή κοινότητα ότι οι Μακεδόνες ήσαν Έλληνες και δεν αποτελούσαν άλλη εθνότητα, με αποτέλεσμα 97 χώρες σήμερα να

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

έχουν αναγνωρίσει την ΠΓΔΜ με το όνομα Δημοκρατία της Μακεδονίας.

Δώσαμε, πιστεύω, βάρος στην υποστήριξη του σκέλους ότι η *Μακεδονία είναι ελληνική*, με αποτέλεσμα να θεωρηθούμε ότι έχουμε κατακτητικές βλέψεις και επιδιώξεις, αφού όλος ο κόσμος γνώριζε ως Μακεδονία το κρατίδιο των Σκοπίων. Θυμάστε τη ρήση του Στράβωνα: «Ἔστιν οὖν Ἑλλάς καὶ ἡ Μακεδονία».

Υποστηρίζω ότι έχουμε τεράστιες ευθύνες για το αδιέξοδο στο οποίο οδηγούμαστε. Πέρα από τις προσωπικές μου διαπιστώσεις, θα σας καταθέσω με δύο λόγια τα όσα μου είπε και γράφει στην εισαγωγή του βιβλίου του *Η Ελληνικότητα της Μακεδονίας* ο εξάιρετος ιστορικός κ. Σαράντος Καργάκος, το οποίο εξέδωσε το 2006:

«Από την ιστορική μελέτη που δημοσίευσα το 1997 για να ανασκευάσω τις ιστορικές ανακρίβειες του Καθηγητή J. Bacid τίποτα δεν χρησιμοποιήθηκε από το Υπ. Εξωτερικών και τίποτα δεν μπήκε ούτε στο “σάιτ” του εν λόγω Υπουργείου. Και είναι κρίμα. Ένα πλουσιώτατο φωτογραφικό και άλλο έντυπο υλικό έμεινε αναξιοποίητο. Κι όμως, μπορούσε να γίνει ασπίδα στα βέλη της Σκοπιανής προπαγάνδας που ρίχνονταν προς όλες τις κατευθύνσεις. Δυστυχώς, για μια ακόμη φορά αποδείχθηκε η ορθότητα του αρχαίου ρητού: “*Ἡμεῖς δε αὐτοὶ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ ἐνικήσαμεν καὶ ἡττήθημεν!*”. Δεν μας νίκησαν οι Σκοπιανοί. Μόνοι μας νικηθήκαμε.

*Τὴν τύχῃ τοῦ κάθε λαὸς τὴν κάνει μοναχὸς τοῦ
κι ὅσα τοῦ κάνει ἡ τρέλλα τοῦ, δὲν τὰ κάν’ ὁ ἐχθρὸς τοῦ».*

Το πετυχημένο αυτό κρητικό δίστιχο, που ταιριάζει με την υπόθεση, το δημοσιεύει ο κ. Καργάκος στο βιβλίο του

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ



Εικόνα 1: Ευρήματα από τον τάφο του Φιλίππου Β΄

που προανέφερα και στο οποίο αντιμετωπίζει τα επιχειρήματα του κ. Bacid ένα προς ένα επιτυχώς. Θα σταχυολογήσω —με την άδειά του— λίγα από την επιχειρηματολογία του και στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε το θέμα από άλλη σκοπιά.

Ο τέταρτος και τελευταίος, αλλά και σπουδαιότερος, λόγος που αποτέλεσε το έναυσμα της σημερινής μου ομιλίας με θέμα το μακεδονικό πρόβλημα ήταν η επιστολή ενός αναγνώστη της *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ* που αναφερόταν στη στήλη

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

της Ροζέτας (Εικόνα 2), την οποία και παραθέτω όπως δημοσιεύτηκε στις 3 του φετινού Οκτώβρη.



Εικόνα 2: Η στήλη της Ροζέτας

Κύριε διευθυντά,

Με αφορμή την έκθεση του λεγόμενου «πήλινου στρατού» (terracotta army) της Κίνας στο Βρετανικό Μουσείο, βρέθηκα εκεί, στα εγκαίνια στις 13 τρέχοντος, και, θέλοντας να δω και τη νέα διαρρύθμιση του χώρου των αιγυπτιακών, ασσυριακών κ.λπ. εκθεμάτων της Μεσοποταμίας, διαπίστωσα τα εξής:

Όταν η στήλη της Ροζέτας ευρίσκετο στην προηγούμενη από τη σημερινή θέση της, στα δεξιά της ευρίσκετο επεξηγηματική πινακίδα (την έχουν υπόψη τους ασφαλώς όλοι οι επισκέπτες), η οποία ανέφερε ότι «χρήση και της ελληνικής γλώσσης στη χάραξη του γνωστού κειμένου στη στήλη οφεί-

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

λετο στο γεγονός ότι οι απόγονοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου, που κυβερνούσαν τη χώρα, Μακεδόνες Έλληνες, καθιέρωσαν την ελληνική γλώσσα ως επίσημη γλώσσα του κράτους».

Μάλιστα, σε σχετική επιστολή προς τον γνωστό Economist, το 1993, αντέκρουσα τα φαιδρά επιχειρήματα Σκοπιανού του Καναδά (ο οποίος σε δημοσιευθείσα επιστολή του επέμενε ότι οι Μακεδόνες δεν ήταν Έλληνες), προτρέποντάς τον να διαβάσει την προαναφερθείσα πινακίδα «στην οποία οι Βρετανοί επιστήμονες, σε ανύποπτο χρόνο, θεωρούσαν δεδομένο ότι οι Μακεδόνες ήταν Έλληνες».

Αυτά τότε. Τώρα, στη νέα θέση της στήλης της Ροζέτας, η πινακίδα δεν υπάρχει. Όχι βέβαια λόγω φθοράς της από τον διαδραμόντα χρόνο... Υπάρχουν δύο μικρές νέες πινακίδες, με ανούσιες πληροφορίες, χωρίς να εξηγείται ούτε η χρήση της ελληνικής γλώσσας ούτε το πόσο η χρήση της Ελληνικής διευκόλυνε στην ανάγνωση των ιερογλυφικών της στήλης.

Το ερώτημα που σ' εμένα τουλάχιστον αναδύεται εδώ είναι: Τι μεσολάβησε και άλλαξαν το επεξηγηματικό περιεχόμενο της πινακίδας; Να προέκυψαν, άραγε, νέα στοιχεία που ανέτρεψαν την προηγούμενη επιστημονική θέση ή μήπως (το πιθανότερο κατ' εμέ) εδόθη άνωθεν εντολή, χωρίς να χρειάζεται να επεξηγήσω τους λόγους;

Εξ όσων γνωρίζω, η εδώ πρεσβεία του Ηνωμένου Βασιλείου απαντά, ενίοτε και με χιούμορ, σε επιστολές αναγνωστών που αφορούν σε θέματα της χώρας τους. Θα ήταν ενδιαφέρον να διάβαζα την άποψή τους.

ΚΩΝ/ΝΟΣ ΔΙΑΜ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗΣ

υποναύαρχος Α.Σ. (ε.α.)

Βούλα

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Από την επιστολή αυτή θυμήθηκα ότι η *ελληνιστική εποχή*, που ανέδειξε και διέδωσε τον ελληνικό πολιτισμό στα πέρατα του τότε γνωστού κόσμου, *προσδίδει και την ταυτότητα εκείνων που δημιούργησαν εκείνη την εποχή*, και σήμερα τους αρνείται αυτή την ταυτότητα ολόκληρος ο πολιτισμένος κόσμος.

Ιστορικά, μέχρι το τέλος σχεδόν του προπερασμένου αιώνα, δηλαδή πριν από το 1900, κανείς δεν μιλούσε για μακεδονικό έθνος. *Η λέξη Μακεδονία σήμαινε και υποδήλωνε Ελλάδα*.

Το «Μακεδονικό» υπήρξε καταρχήν σημείο τριβής μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων, με σημαιοφόρους τους Βουλγάρους εθνικιστές.

Ποιος δεν θυμάται τους σκληρούς και αιματηρούς αγώνες των μακεδονομάχων μας με τους Βουλγάρους κομιτατζήδες, που κυριολεκτικά όργωναν την κεντρική και δυτική Μακεδονία στις αρχές του περασμένου αιώνα;

Οι Σέρβοι μπαίνουν αργότερα στο παιχνίδι.

Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, όταν βάσει συνθηκών έγινε ανταλλαγή πληθυσμών, φάνηκε ότι το «Μακεδονικό» είχε λήξει με υποχωρήσεις της Ελλάδος και με πλήρη εγκατάλειψη των περιοχών της Άνω Μακεδονίας, της τότε επονομαζόμενης Νοτιοσλαβίας, στην οποία θα πρέπει να σημειωθεί η έντονη παρουσία του ελληνικού στοιχείου.

Το «Μακεδονικό» θέμα δυστυχώς επανέφερε στις αρχές της δεκαετίας του '20 το Βουλγαρικό Κομμουνιστικό Κόμμα, που είχε ενστερνιστεί και συνεργαστεί με την εθνικιστική βουλγαρική οργάνωση YMRO (EMEO) με την έννοια της αυτοδιάθεσης του μακεδονικού λαού.

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

Οι Βούλγαροι κομμουνιστές (Κολάροφ – Δημητρόφ) πέρασαν τη γραμμή τους στην Κομιντέρν (Γ' Διεθνή) και αυτή την επέβαλε στα λοιπά βαλκανικά κομμουνιστικά κόμματα.

Στη διάρκεια του Δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου ο Τίτο γίνεται κληρονόμος του σερβικού μεγαλοϊδεατισμού, εγκολπώνεται την περί «μακεδονικής εθνότητας» ιδέα και δημιουργεί μέσα στα πλαίσια της δικής του κομμουνιστικής ομοσπονδίας το κρατικό μόρφωμα «Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας», με σαφείς αλυτρωτικές επιδιώξεις έναντι των γειτόνων: Ελλάδας και Βουλγαρίας.

Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε την άρνηση των ηγετών του εαμικού κινήματος στην Ελλάδα Σιάντου και Ιωαννίδη, οι οποίοι, σε αντίθεση με τη θέση που πήρε το ΚΚΕ στην Κομιντέρν, δεν δέχτηκαν να συμμετάσχουν στη δημιουργία Βαλκανικού Στρατηγείου, για τον λόγο ότι η συμφωνία διελάμβανε και την αυτοδιάθεση της Μακεδονίας.

Όμως το «Σκοπιανό» με τη μορφή που πήρε μετά το 1991 δεν είναι το κατασκεύασμα του Τίτο, που δεν υπήρχε πια· αλλά εθνικιστικών κύκλων που δρούσαν στις ΗΠΑ και στον Καναδά.

Σήμερα είναι μέρος της αμερικανικής πολιτικής, «που επιδιώκει να δημιουργεί Κράτη αθύρματα» —όπως λέει στον πρόλογο του βιβλίου του ο κ. Σαράντος Καργάκος— «κάτι σαν κουδουνάκια, για να στολίζει την άμαξα της εξωτερικής της πολιτικής. Πίσω από την άμαξα πιστό σκυλί και ο αραμπάς της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Δεν συζητάμε ακόμη για τη Ρωσία. Αλλά να είστε βέβαιτοι ότι αύριο θα παίζει το παιχνίδι της εξωτερικής της πολιτικής με βασικούς βραχίονες τον πανσλαβισμό και την

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ορθοδοξία. Πάλι θα πατρυνάρει τη δίψα των γειτόνων μας για έξοδο στο Αιγαίο, και παγίως θα διεκδικεί τα πρωτεία σε σχέση με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και θα επιδιώκει να καταλάβει τα Πατριαρχεία Ιεροσολύμων και Αλεξάνδρειας, και αυτό ακόμα το Άγιο Όρος.

Μυθολογία

Για τις ρίζες και την ελληνική καταγωγή των Μακεδόνων πάμπολλα είναι τα στοιχεία που παρέχουν τόσο οι αρχαίοι συγγραφείς όσο και τα ίδια τα γεγονότα για τη συμμετοχή των Μακεδόνων στη ζωή των Ελλήνων, καθώς και για τον ρόλο τους στην ιστορία του ελληνικού έθνους.

Ο ρόλος της Μακεδονίας στη ζωή των Ελλήνων και στον ελληνικό πολιτισμό αρχίζει από τη μυθολογία μας, που καθιέρωσε επιστημονικά ο Ησίοδος.

Σύμφωνα με τη μυθολογία μας, λοιπόν, οι θεοί της αρχαίας Ελλάδας κατοικούσαν στον Όλυμπο, βουνό της Μακεδονίας.

Και στα Πιέρια όρη της Μακεδονίας μας ξεκίνησε η λατρεία των Μουσών από τον βασιλιά Πίερο, ο οποίος έδωσε τα ονόματα των θυγατέρων του. Στη συνέχεια, βέβαια, οι Μούσες έφυγαν και εγκαταστάθηκαν στις όμορφες πλαγιές του Ελικώνα, γι' αυτό και μετονομάστηκαν από Πιερίδες, Ελικωνιάδες.

Τοποθέτησαν οι αρχαίοι Έλληνες τους δώδεκα θεούς τους σε ένα μακεδονικό βουνό, τον Όλυμπο, και δημιούργησαν τις εννιά Μούσες τους σε ένα άλλο βουνό της Μακεδονίας, τα Πιέρια, γιατί πίστευαν ότι τα ελληνικά φύλα κατοικούσαν στη Μακεδονία πριν κατέβουν στη νότια Ελλάδα σε αναζήτηση ζωτικού χώρου.

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

Στη Μακεδονία λοιπόν πρωτολάτρεψαν τους θεούς τους οι αρχαίοι Έλληνες, γιατί θεωρούσαν πατρίδα τους τη Μακεδονία. Διαφορετικά, *θα ήταν αδιανόητο να πίστευαν οι Έλληνες ότι οι θεοί τους κατοικούσαν σε μια άλλη μη ελληνική και βάρβαρη χώρα*, αν ήσαν αλήθεια όσα υποστηρίζει ο κ. Bacid.

Κατά τον Ησίοδο, ο πρόγονος του μακεδονικού λαού Μακεδών ή Μακεκδών και ο Μάγνητας, πρόγονος του θεσσαλικού λαού, ήταν παιδιά του Δία και της Πανδώρας, κόρης του Δευκαλίωνα, και κατοικούσαν στον Όλυμπο. Όπως ξέρετε, γιος του Δευκαλίωνα ήταν και ο Έλληνας, που μας έδωσε το όνομά του.

Και μπαίνοντας στην ιστορία, θα πρέπει να υπενθυμίσω ότι ο Όμηρος πουθενά δεν αναφέρεται σε Έλληνες ή στην Ελλάδα. Άγνωστα και τα δύο τότε.

Για πρώτη φορά το όνομα των Ελλήνων αναφέρεται στην *Ιλιάδα* για τους Μυρμιδόνες του Αχιλλέα στη Θεσσαλία και το όνομα Ελλάδα γίνεται σταδιακά γνωστό περί τον 7ο αιώνα.

Ο ιστορικός Ελλάνικος έγραψε στο τέλος του 5ου αιώνα ότι ο Μακεδών ήταν παιδί του Αιόλου και ότι οι Μακεδόνες, όπως και οι Θεσσαλοί, μιλούσαν την αιολική διάλεκτο.

Για το ποιος ήταν ο πρώτος βασιλιάς της Μακεδονίας οι γνώμες διίστανται:

Ο Ηρόδοτος θέλει ως πρώτο βασιλιά τον Περδίκκα, ο οποίος ήταν απόγονος του Τημένου, βασιλιά του Άργους, που κατέφυγε στην Ιλλυρία και στη συνέχεια στην Άνω Μακεδονία, στην πόλη Λεβαία, στους πρόποδες του Βερμίου.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Έβδομος στη σειρά απόγονος του Περδίκκα, κατά τον Ησίοδο, ήταν ο Μέγας Αλέξανδρος.

Κατά τον ιστορικό Θεόπομπο, πρώτος βασιλιάς της Μακεδονίας ήταν ο Κάρανος, αδελφός του βασιλιά του Άργους Φείδωνα, ο οποίος εγκατέλειψε το Άργος και πήγε στη Μακεδονία, όπου βρήκε τους ομογλώσσους του και έγινε βασιλιάς τους τον 9ο π.Χ. αιώνα, με πρωτεύουσα τις Αιγές, στη σημερινή Βεργίνα.

Είναι λοιπόν από πολλές πλευρές παραδεκτό ότι οι βασιλιάδες της Μακεδονίας κατάγονταν από τους Τημενίδες του Άργους, οι οποίοι ήσαν απόγονοι του Ηρακλή, γι' αυτό και λεγόντουσαν Ηρακλείδες και Αργείοι ή Τημενίδες.

Ιστορικά είναι γνωστό ότι των «Ηραίων» του Άργους προήδρευαν (με τη σειρά) και οι βασιλείς της Μακεδονίας, όπως ο Δημήτριος ο Πολιορκητής και ο Φίλιππος ο Ε'.

Στην άποψη για την καταγωγή του βασιλιά-δυνάστη των Μακεδόνων από τους Τημενίδες συμπίπτουν οι γνώμες του Ηροδότου, του Θουκυδίδη και του Ισοκράτη.

Όλα δε τα ανευρεθέντα νομίσματα στην περιοχή της Μακεδονίας έφεραν γράμματα και ονόματα ελληνικά.

Ήσαν οι Μακεδόνες Έλληνες;

Εδώ θα πρέπει να σταθούμε:

Γιατί ο μεγάλος θεωρητικός του κράτους των Σκοπίων, που αυτοχειροτονήθηκε «συνήγορος» του «Μακεδονικού λαού» (με το αζημίωτο βέβαια), ο Αμερικανοκροάτης Καθηγητής του Πανεπιστημίου Κολούμπια Jacques Bacid, ο οποίος μέσα από συγγράμματα και αρχαία κείμενα αναζήτησε τα στοιχεία εκείνα που θεμελιώνουν κατά την άποψη

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

τη δική του και των Σκοπιανών το δικαίωμά τους να σφετερίζονται το όνομα της Μακεδονίας και να πλαστογραφούν την ιστορία, θεωρεί παραλογισμό και ανοησία την ιστορικά τεκμηριωμένη θέση μας ότι: *Οι Μακεδόνες ήσαν Έλληνες και η γλώσσα τους ελληνική.*

Και επειδή θεωρώ βασική τη θέση μας αυτή, που αγωνίζονται λυσσαλέα να καταρρίψουν οι Σκοπιανοί, θα προσπαθήσω να αποδείξω πώς ένιωθαν οι αρχαίοι Μακεδόνες, αν δηλαδή θεωρούσαν εαυτούς Έλληνες ή όχι, και, ακόμα, ποια ήταν η θέση των υπόλοιπων Ελλήνων πάνω σε αυτό το καυτό ερώτημα.

Στην εποχή όπου αναφερόμαστε ίσχυε η ρήση του Ισοκράτη ότι «Έλληνες είναι πάντες οι της ημετέρας παιδείας μετέχοντες», που σημαίνει ότι το να είσαι Έλληνας δεν είναι θέμα καταγωγής αλλά αγωγής.

Ο Ηρόδοτος με επιγραμματικό τρόπο διατύπωσε την άποψη ότι: «Αύτις δε το Ελληνικόν, εόν όμαιμόν τε και ομόγλωσσον, και θεών ιδρύματά τε κοινά και θυσίαι ήθεά τε ομότροπα». Που σημαίνει: Και κατόπιν, οι Έλληνες όλοι έχουν το ίδιο αίμα, την ίδια γλώσσα, οι ναοί είναι κοινοί, ομοίως και οι θυσίες και τα ήθη τα ίδια.

Και οι Μακεδόνες, από την εμφάνισή τους τον 7ο αιώνα, μιλούσαν διάλεκτο που είχε ως βάση και υπόστρωμα τη βαριά δωρική διάλεκτο, με επιδράσεις θρακικές ή φρυγικές (λόγω του συγχρωτισμού τους με τους λαούς αυτούς) και προσμείξεις της αιολικής διαλέκτου (λόγω της καταγωγής τους και της γειτνίασεως με τους Θεσσαλούς). Επρόκειτο δηλαδή για ελληνική διάλεκτο.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Όπως όμως αποδεικνύουν οι ανασκαφές που γίνονται στην περιοχή της Κάτω Μακεδονίας, η διάλεκτος που φαίνεται ότι κυριάρχησε με την πάροδο των αιώνων ήταν η Κοινή αττική διάλεκτος με μακεδονικούς ιδιοματισμούς.

Οποιαδήποτε όμως και αν ήταν η γλώσσα που μιλούσαν οι αρχαίοι Μακεδόνες, σε καμιά περίπτωση δεν ήταν σλαβική, *γιατί οι Σλάβοι κατέβηκαν στη Βαλκανική χίλια και πλέον χρόνια μετά την εμφάνιση των Μακεδόνων στην ιστορία.*

Την πιο σωστή, βέβαια, απάντηση στον ισχυρισμό του θεωρητικού των Σκοπίων J.B. ότι οι Μακεδόνες είχαν δική τους γλώσσα δίνει το επιβλητικό δωδεκάτομο έργο του Ρώσου συγγραφέα Μιχαήλοβιτς Καραμζίν, που δημοσιεύτηκε το 1826 και που αναφέρει ότι οι κυριότεροι κλάδοι της σλαβικής γλώσσας είναι ο ρωσικός, ο πολωνικός και ο ιλ-λυρικός. Ο τελευταίος περιλαμβάνει πέντε διαλέκτους: τη σερβική, τη σλοβενική, τη δαλματική, τη βοσνιακή και τη βουλγαρική. *Πουθενά η Μακεδονική.*

Και δεν υπάρχει γλώσσα Μακεδονική γιατί απλούστατα οι Μακεδόνες μιλούσαν διάλεκτο με βάση την Ελληνική.

Και όπως μέχρι τις ημέρες μας υπάρχουν προβλήματα στην κατανόηση με τους κατοίκους ορισμένων περιοχών, με παράδειγμα την ποντιακή διάλεκτο, που είναι λίαν δυσνόητη, αν και είναι ελληνική, τα ίδια προβλήματα υπήρχαν και τότε μεταξύ Θεσσαλών ή Μακεδόνων και υπόλοιπων Ελλήνων (Κρητών, Ρουμελιωτών κ.λπ.).

Ιστορικά, ο Ησίοδος επαναλαμβάνει ότι θεωρεί τον Μακεδόνα αδελφό του Μάγνητου (προγόνου των Θεσσαλών) και ο Ηρόδοτος ταυτίζει τους Μακεδόνες με τους Δωριείς.

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

Επί τούτου ο Ηρόδοτος, όταν αναφέρεται στους Λακεδαιμόνιους, Κορίνθιους, Σικυώνιους, Επιδαύριους και Τροιζήνιους, λέει: «Εόντες οὔτοι πλην Ερμιονέων Δωρικόν τε και Μακεδνόν ἔθνος». Δηλαδή, όλοι αυτοί, πλην των Ερμιονέων, ανήκουν στο δωρικό και μακεδονικό έθνος.

Η τμηματική διάσπαση των κατερχομένων από τον βορρά ινδοευρωπαϊκών φύλων επιτάχυνε και τη διαφοροποίηση της γλώσσας τους σε διαλέκτους. Στη χώρα όπου εγκαταστάθηκαν τα «ελληνικά» φύλα βρήκαν τους Κάρες, τους Λέλεγες και τους Πελασγούς, λαούς φιλόπονους που ασχολούνταν με τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την πειρατεία, και λιγότερο με το εμπόριο. Προσοικειώθηκαν τον πολιτισμό των αυτοχθόνων και τα επιτεύγματά τους.

Πολλά εκ των προελληνικών τοπωνυμίων διατηρήθηκαν μέχρι τις μέρες μας, όπως: Μυκίνηαι, Αθήναι, Κόρινθος, Λυκαβηττός, Κρήτη, Λάρισα, και θεωνύμια, όπως: Αθηνά, Αφροδίτη, Ήφαιστος και άλλα.

Από τη μείξη των επηλύδων με τους αυτόχθονες προέκυψε το πολύτροπο αγχινούστατο και ρωμαλέο εκείνο φύλο που δημιούργησε τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.

Πώς ονομάζονταν οι επήλυδες στη νότια Βαλκανική;

Τους πολεμιστές που μάχονται μπροστά στην Τροία ο Όμηρος τους αποκαλεί Δαναούς, Αργείους και συνηθέστερα Αχαιούς. Οι Έλληνες είναι μία από τις τρεις φυλές που συγκροτούν το εκστρατευτικό σώμα του Αχιλλέα. Επίσης, στα ομηρικά ποιήματα μνημονεύονται από μία φορά οι Ίωνες, οι Δωριείς και οι Πανέλληνες. Όμως οι στίχοι αυτοί θεωρούνται μεταγενέστερες προσθήκες.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ο Ησιόδος, ωστόσο, γνωρίζει ότι ο φιλοπόλεμος βασιλιάς Έλλην, απόγονος του Δευκαλίωνα και αδελφός της Πανδώρας, που γέννησε τον Μακεδόνα, είχε τρεις γιους: τον Δώρο, από τον οποίο προέρχονται οι Δωριείς, εκ των οποίων ένα φύλο ήταν και οι Μακεδόνες κατά την άποψη του Θεόπομπου, τον Αίοιο και τον Ξούθο. Θετός γιος του Ξούθου ήταν ο Ίων, ο γενάρχης της ιωνικής φυλής.

Πάντως, είτε ο Μακεδόνας, γενάρχης των Μακεδόνων, ήταν γιος της Πανδώρας και του Δία και ανιψιός του Έλληνα, είτε ήταν γιος του Αιόλου και αδελφός του Μάγνητα, γενάρχη των Θεσσαλών, είτε οι αρχαίοι Μακεδόνες ήσαν κλάδος των Δωριέων (κατά Θεόπομπο), αναντίρρητα από πλευράς καταγωγής οι Μακεδόνες είναι και αυτοί Έλληνες.

Ίσως η επίκληση μυθολογικών στοιχείων να μη γίνεται ευχάριστα αποδεκτή. Όμως παραθέτω τα στοιχεία αυτά για να καταδείξω τι πίστευαν οι αρχαίοι ιστορικοί και οι αρχαίοι Έλληνες. Και για μας σήμερα έχει ξεχωριστή σημασία η γνώμη των αρχαίων Ελλήνων, αν δηλαδή θεωρούσαν και τους Μακεδόνες Έλληνες ή όχι.

Θα πρέπει να τονίσω ότι ακόμα και σήμερα η άποψη του Ησιόδου για την τριμερή συνάρθρωση της ελληνικής φυλής (Δωριείς, Αιολείς και Ίωνες) έχει τους περισσότερους και τους πλέον θερμούς υποστηρικτές.

Πρώτοι πιστεύεται ότι ήλθαν οι Ίωνες, γύρω στα 2000 π.Χ., ύστερα οι Αιολείς, γύρω στα 1700, και τελευταίοι, γύρω στα 1200 μέχρι και το 1000, ήλθαν οι Δωριείς.

Η κρατούσα πάντως άποψη είναι ότι η κάθοδος των ελληνικών φυλών συντελέστηκε σε δύο φάσεις: Το πρώτο κύμα κατέβηκε σταδιακά ως την Πελοπόννησο και δημι-

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

ούργησε τον μυκηναϊκό πολιτισμό. Το δεύτερο κύμα παρέμεινε στη βορειοδυτική Ελλάδα απομονωμένο και ύστερα από αιώνες άρχισε να κατέρχεται και αυτό προς την Πελοπόννησο.

Οι εύθραυστες ισορροπίες των μυκηναϊκών κοινωνιών κατέρρευσαν και η πολιτική πολυδιάσπαση είχε ως μοιραία συνέπεια την εσωτερική διαφοροποίηση και στις δύο ήδη διαφοροποιημένες διαλεκτικά ομάδες, την ανατολική και τη δυτική. Ανατολική ομάδα: ιωνική, αττική και αιολική. Δυτική: βορειοδυτική, δωρική, αρκαδοκυπριακή.

Οι μετακινήσεις των πληθυσμών, η γεωφυσική σύσταση της χώρας, που δυσχέραινε τις επικοινωνίες, οι συνεχείς προστριβές και το ισχυρό τοπικιστικό πνεύμα συνετέλεσαν ώστε ο γλωσσικός διαλεκτικός κατακερματισμός να διατηρηθεί ως την ελληνιστική εποχή. Οπότε, με πρωτοβουλία των Πτολεμαίων, επικρατεί η πανελλήνια Κοινή, που είχε ως βάση την αττική διάλεκτο.

Θα σας καταθέσω μια επιγραφή που χρονολογείται από το 380–350 π.Χ., την οποία αποκάλυψε η αρχαιολογική σκαπάνη το 1986 στην Πέλλα και δείχνει το κατά πόσο η μακεδονική γλώσσα αποτελούσε μια άλλη γλώσσα από την Ελληνική, όπως υποστηρίζουν οι Σκοπιανοί, ή είναι διάλεκτος της Ελληνικής (Εικόνα 3).

Αυτή η γλώσσα μάς λένε ότι είναι Μακεδονική και όχι Ελληνική.

Επίσης, η ανασκαφική έρευνα στη Μακεδονία αποκάλυψε, τελευταία, τα πρώτα διαλεκτικά κείμενα, που χρονολογούνται από τον 5ο μέχρι τις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. Έτσι, σήμερα δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η Μακεδο-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

νική είναι διάλεκτος ελληνική, και με την άποψη αυτή συμφωνούν πλέον όλο και περισσότεροι επιστήμονες διεθνούς κύρους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΛΛΑ

[Θετί]μας καὶ Διονυσοφῶντος τὸ τέλος καὶ τὸν γάμον
καταγράφω καὶ τᾶν ἄλλᾶν πασᾶν γυν-
[ναικ]ῶν καὶ χηρῶν καὶ παρθένων, μάλιστα δὲ
Θετίμας, καὶ παρκαττίθεται Μάκρωνι καὶ
[τοῖς] δαίμοσι. καὶ ὁπόκα ἐγὼ ταῦτα διελ<ί>ξαμι
καὶ ἀναγνοίην πάλ[λ]ιν ἀνορ<ύ>ξασα
[τόκα] γᾶμαι Διονυσοφῶντα, πρότερον δὲ μὴ· μὴ γὰρ
λάβοι ἄλλαν γυναικα ἄλλ' ἢ ἐμέ,
[ἐμέ] δ' ἐσυνκαταγηρᾶσαι Διονυσοφῶντι καὶ
μηδεμίαν ἄλλαν. ἰκέτις ὑμῶ<ν> γίνο-
[μαι· Φίλ]αν οἰκτίρετε δαίμονες φίλ[ο]ι,
...ἐμέ δὲ

[ε]ϋ[δ]αίμονα καὶ μακαρίαν γενέσται.

Ελληνική Διαλεκτολογία 3 (1993)

Της Θετίμας και του Διονυσοφώντα τον επίσημο γάμο τον δένω με μάγια γραμμένα και όλων των άλλων γυναικών τον γάμο, όσες είναι χήρες ή παρθένοι, ιδιαίτερα όμως της Θετίμας· και αποθέτω τα μάγια στον Μάκρωνα και στους δαίμονες. Και αν ποτέ εγώ ξεθάψω και ξετυλίξω και διαβάσω τούτα τα λόγια, τότε να παντρευτεί ο Διονυσοφών και όχι πριν· γιατί δε θέλω να πάρει άλλη γυναίκα από εμένα, αλλά εγώ να γεράσω μαζί με τον Διονυσοφώντα και καμιά άλλη. Σας ικετεύω, δαίμονες· λυπηθείτε [τη Φίλα]... εγώ όμως να γίνω ευτυχισμένη.

Μετάφρ. Εμμ. Βουτυράς

Εικόνα 3

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ



Εικόνα 4: Αιχμή βέλους από την Όλυνθο με επιγραφή ΦΙΛΙΠΠΙΟ (ΦΙΛΙΠΠΟΥ) (Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο)

ΑΝΘΡΩΠΩΝΥΜΙΑ

Άδυμος (και θεσσαλικό, *άδύς*: ήδύς), **Άδίστα** (Ήδίστη), **Αρχέλαος**, **Δρύκαλος** (δρυς + κἄλον: ξύλο), **Κατάνικος**, **Κοπρία**, **Λανίκα**, **Λαοδίκα**, **Νικάνωρ**, **Περδίκκας** (πέρδιξ: πέρδικα), **Πτολεμαῖος** (και ομηρικό), **Σέλενκος**, **Φίλιππος**, **Φιλότας**, **Φιλωτέρα**.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΜΗΝΕΣ

Αποκλειστικά μακεδονικοί: **Αύδυναῖος**, **Αύδναῖος** (Δεκέμβριος), **Περίτιος** (Ιανουάριος), **Δύστρος** (Φεβρουάριος), **Ξανδικός** (Μάρτιος), **Δαίσιος** (Μάιος), **Λῶος** (Ιούλιος), **Γορπαῖος** (Αύγουστος), **Υπερβερεταῖος** (Σεπτέμβριος). Κοινοί και σε άλλους ελληνικούς τόπους: **Δῖος** (Οκτώβριος), **Ἀπελλαῖος** (Νοέμβριος), **Ἀρτεμίσιος** (Απρίλιος), **Πάναμος** (Ιούνιος).

«ΓΛΩΣΣΕΣ»

ἄγημα (και λακωνικό): *επίλεκτο τμήμα στρατού ιππέων ή*

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

πεζών' *ἀγκαλίσ*: δρεπάνι' *ἀργίπους* (και στον Όμηρο): αετός' *δράμις*: είδος ψωμιού' *ζέρεθρον* (και αρκαδικό): αττικό βάραθρον' *ινδέα* (*ένδία*, θηλυκό του *ένδιος*): μεσημβρία' *καρπαία* (και στη Μαγνησία): είδος χορού' *κανσία*: είδος καλύμματος της κεφαλής' *κοράσιον*: νεαρή κόρη' *πέλλα*: λίθος' *ταγόναγα* (*ταγών ἀγά*, πρβλ. θεσσαλικό και δελφικό *ταγός*): μακεδονική αρχή' *τελεσιάζ*: είδος χορού' *χάρων*: λιοντάρι.

Εικόνα 5

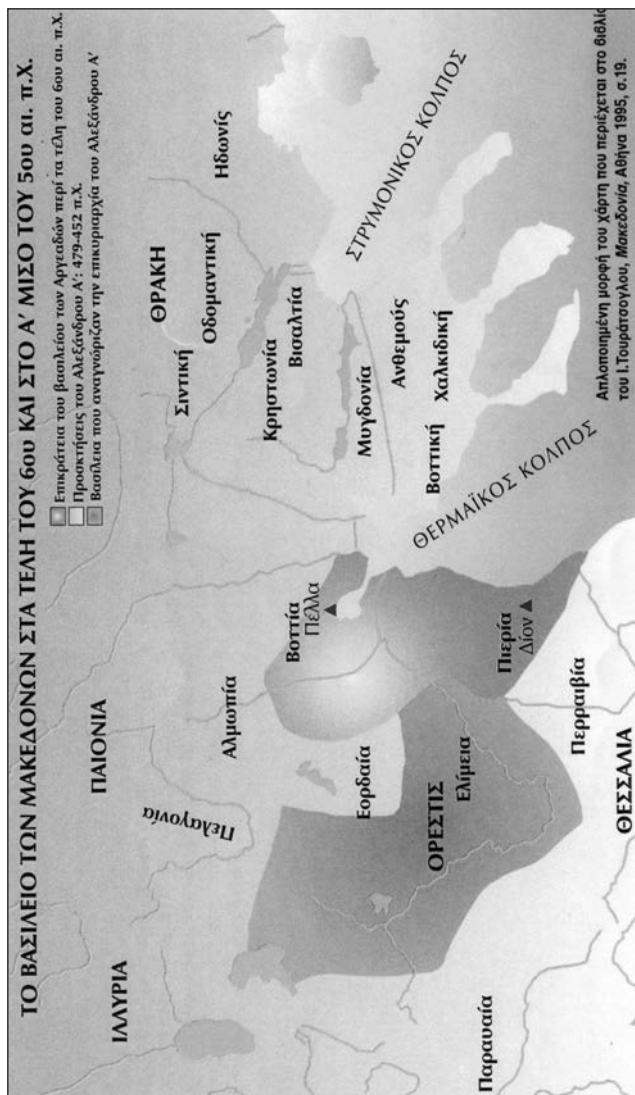
Δεν αναφέρομαι στα τελευταία ευρήματα που βρήκε ο αρχαιολόγος Χουρμουζιάδης στο Δισπήλιο της Καστοριάς, τα οποία, όταν ξεκαθαρίσουν χρονολογικά, θα δημιουργήσουν πολλές εκπλήξεις. Με επιφύλαξη σας καταθέτω ότι ίσως πρόκειται για την αρχαιότερη ελληνική επιγραφή στην Ευρώπη.

Η συμμετοχή των Μακεδόνων στη θρησκευτική και πολιτική ζωή των υπόλοιπων Ελλήνων

Οι Μακεδόνες ήσαν μέλη της ισχυρής πολιτικά αμφικτιονίας των Δελφών. Όπως δε είναι γνωστό, μέλη της αμφικτιονίας ορίζονταν μόνο Έλληνες. Τόσο ο Φίλιππος όσο και ο Μέγας Αλέξανδρος είχαν οριστεί προστάτες του ιερού των Δελφών.

Ο Πausanias αναφέρει ότι στην Ολυμπία υπήρχε κτίριο ονομαζόμενο Φιλίππειο, το οποίο έχτισε ο Φίλιππος. Υπάρχουν μάλιστα και αγάλματα του Φιλίππου, του Αλεξάνδρου και του Αμύντα, έργα του Λεωχάρους, από ελεφαντοστό και χρυσό, όπως και τα αγάλματα της Ολυμπιάδας και της Ευρυδίκης.

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ



Εικόνα 6

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στους ολυμπιακούς αγώνες, ως γνωστόν, έπαιρναν μέρος μόνο Έλληνες. Σε αυτούς όμως συμμετείχαν και Μακεδόνες. Τι σημαίνει αυτό; Συγκεκριμένα:

- Στους Ολυμπιακούς του 496 π.Χ. ο Αλέξανδρος ο Α΄, γιος του Αμύντα, πήρε μέρος στους αγώνες, στους οποίους και πρώτευσε.
- Στην 99η Ολυμπιάδα στη συνωρίδα πώλων (άρμα συρόμενο από πουλάρια) νίκησε η Μακεδόνισσα Βελιστίχη.
- Ο Αρχέλαος αγωνίστηκε στην Ολυμπία το 408 π.Χ., και στους Δελφούς κέρδισε στο αγώνισμα των τεθρίπων.
- Τρεις φορές αναδείχθηκε ολυμπιονίκης ο Φίλιππος Β΄: το 354 π.Χ. με το άλογό του, το 352 με το τέθριππό του και το 348 στη συνωρίδα.
- Στην 69η Πυθιάδα έλαβε μέρος ο Πτολεμαίος.
- Ο Κλείτων ο Μακεδών νίκησε στο στάδιο το 328 π.Χ.
- Ο Δαμασίας ο Αμφιπολίτης νίκησε στο στάδιο το 320 π.Χ.
- Ο Λάμπου ο Φιλιππίσιος αναδείχθηκε νικητής τεθρίπου το 304 π.Χ.
- Ο Αντίγονος ο Μακεδών νίκησε στο στάδιο το 292 και το 288 π.Χ.
- Ο Σέλευκος ο Μακεδών νίκησε στο στάδιο το 268 π.Χ.

Και διερωτώμεθα: Αν οι Μακεδόνες δεν ήσαν Έλληνες, πώς επέτρεπαν οι ελλανοδίκες και οργανωτές τη συμμετοχή των Μακεδόνων σε όλες αυτές τις ολυμπιάδες που ανέφερα;

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ



Εικόνα 7

Εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου

Δεν θα ασχοληθούμε με στρατιωτικά γεγονότα και μάχες που έδινε ο μεγάλος αυτός στρατηλάτης, που, εκτός από την Ευρώπη (προς βορρά έφτασε μέχρι τον Δούναβη), πάτησε το ιερό του Άμμωνα στη Σίβα και υπέταξε χώρες και λαούς σε τρεις ηπείρους, μέχρι τη Βακτριανή και τον Γάγγη. Θα σταθούμε μόνο στο πολιτιστικό του έργο και στην προσφορά του στην Ελλάδα και στον ελληνικό πολιτισμό.

Και αρχίζω με μια φράση των σύγχρονων ξένων ιστορικών Mossé, Schnapp-Gourbeillon στο έργο τους *Επίτομη ιστορία της αρχαίας Ελλάδας* (1996): «Μπορούμε λοιπόν χωρίς δισταγμό να δεχθούμε ότι η περιπέτεια του Αλεξάνδρου άνοιξε ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία του Ελληνισμού».

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ειδικότερα:

- Ανέκοψε την παρακμή των Ελλήνων που προκαλούσε ο μεταξύ τους ανταγωνισμός.
- Το πλεονάζον πληθυσμιακό δυναμικό της Ελλάδας διοχετεύτηκε προς ανατολάς, στις κατακτημένες από τον Αλέξανδρο χώρες.
- Εξαπλώθηκε ο ελληνικός πολιτισμός σε όλο τον τότε γνωστό κόσμο.
- Σημειώθηκε άνοδος του πολιτιστικού επιπέδου με την επαφή μας με άλλους λαούς.
- Το κέντρο βάρους της ιστορίας μετατοπίζεται προς ανατολάς. Και
- Διεύρυνε τους ορίζοντες της οικονομίας, τόσο της ελληνικής όσο και της τότε παγκόσμιας.

Η δε ιστορία, για τα όσα ως πολιτικός προσέφερε ο Αλέξανδρος στον πολιτισμό και στην ανθρωπότητα και για τα απaráμιλλα στρατιωτικά του κατορθώματα, του απένειμε τον τίτλο *Μεγάλος*.

Ο Αλέξανδρος πέθανε το 323 π.Χ. Όμως ο θρύλος του επιζεί ακόμη σε όλους τους λαούς της γης και έγινε παγκόσμια πνευματική τροφή. Μετά τον θάνατό του και έπειτα από τη μάχη της Ιψού (310 π.Χ.) οι διάδοχοι διαμοιράστηκαν το βασίλειο αυτού ως εξής:

- I. Βασίλειο της Αιγύπτου ή των Πτολεμαίων
- II. Βασίλειο της Συρίας ή των Σελευκιδών
- III. Βασίλειο της Περγάμου, με τον Αντίγονο. Και το
- IV. Βασίλειο της Μακεδονίας, με τον Αντίπατρο και τους μετ' αυτόν.

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

Παράλληλα αναπτύχθηκαν και τα λεγόμενα «εθνικά» κράτη, βασιλεία βαρβαρικά και μη, που έπαιξαν αργότερα κάποιον ρόλο, όπως της Βακτριανής και των Πάρθων στην Ασία, του Πόντου, της Αρμενίας, της Βιθυνίας, της Καππαδοκίας και της Γαλατίας στη Μικρά Ασία.

Μεταξύ της Μακεδονίας και των νέων ελληνικών κρατών, στα οποία βασιλεύουν Μακεδόνες διάδοχοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου, υπήρχε μια βασική διαφορά: Στη Μακεδονία υπήρχε συνείδηση φυλετική, που έδενε τους υπηκόους με τη βασιλεύουσα δυναστεία. Αντίθετα, στα νέα κράτη απουσιάζει αυτός ο δεσμός. Οι Μακεδόνες είναι ξένοι και κυβερνούν με τη δύναμη των όπλων και στηριζόμενοι στον έλεγχο της κρατικής μηχανής και στην υπέρμετρη ευφυΐα τους. Σέβονται πάντως τους λαούς που υπέταξαν, τιμούν τους θεούς και τα ήθη τους, αλλά πλησιέστερη ψυχική επαφή δεν επήλθε.

Ικανοί διοικητές και αξιόλογοι πολιτικοί έριξαν τον σπόρο του ελληνικού πνεύματος στην ανατολίτικη παθητικότητα και αδράνεια. Ανέσυραν την Ασία από το τέλμα όπου την είχαν οδηγήσει τα ηλίθια πολιτεύματα, το Δεσποτάτον και το Ιερατεΐον, όπως λέει ο Orogseu. Η διάδοση της ελληνικής Κοινής και η ίδρυση 70 περίπου ελληνικών πόλεων έδωσε έναν ελληνικό χαρακτήρα στην Ανατολή και δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την εξάπλωση του χριστιανισμού. Ο ελληνικός πολιτισμός επέδρασε και επί του ινδικού πολιτισμού. Διαμορφώθηκαν ελληνο-ινδικά κράτη και ελληνο-ινδική τέχνη.

Ελληνιστικοί χρόνοι

Ελληνιστικούς χρόνους ονόμασε ο Γερμανός ιστορικός Droysen τους μετά τον Αλέξανδρο χρόνους μέχρι την ολοσχερή κυριαρχία των Ρωμαίων (323–31 π.Χ.).

Κατά το διάστημα αυτό ο ελληνισμός, με την πρωτοβουλία και την ενεργητικότητα των διαδόχων Μακεδόνων, εξέρχεται από τα στενά πλαίσια του κατεξοχήν ελλαδικού χώρου, λαμβάνει διαστάσεις οικουμενικές και θέτει τη σφραγίδα της φυλετικής μεγαλοφυΐας του στο μεγαλύτερο μέρος τού τότε γνωστού κόσμου. Ταυτόχρονα δέχεται επιδράσεις, αφομοιώνει και αφομοιώνεται και δημιουργεί προϋποθέσεις για την έλευση νέων καιρών.

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ελληνιστικής περιόδου είναι η δημιουργία αυτοπόλεων με τεράστιο πληθυσμιακό δυναμικό, πάνω από 500.000 κατοίκους, όπως:

Αλεξάνδρεια. Θεμελιώθηκε στις εκβολές του Νείλου από τον Αλέξανδρο σε θέση εξαιρετική και έγινε σύντομα το πρώτο εμπορικό λιμάνι της Μεσογείου, με διαμετακομικό εμπόριο από τον Εύξεινο και ολόκληρη τη Μεσόγειο μέχρι τις Ινδίες και την Κίνα.

Στο κέντρο, πάνω σε λόφο, το ιερό του Πανός. Τα ωραιότερα κτίρια ήσαν στην ελληνική συνοικία Βρύχιο, όπως ο Ιππόδρομος και το Μουσείο, που ήταν αφιερωμένο στις Μούσες, δηλαδή στη θεραπεία γραμμάτων, τεχνών και επιστημών. Είχε αίθουσες διδασκαλίας, βοτανικό και ζωολογικό κήπο, αστεροσκοπείο, ανατομείο και καταλύματα των μετεχόντων του μουσείου γραμματικών. Το πλέον ενδιαφέ-

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

ρον τμήμα ήταν η Βιβλιοθήκη, που ιδρύθηκε από τον Πτολεμαίο τον Α΄ και συγκέντρωσε 200.000 τόμους. Ο Πτολεμαίος Β΄ αγόρασε τη βιβλιοθήκη του Αριστοτέλη και τη μετέφερε στην Αλεξάνδρεια, μαζί με άλλα βιβλία από Αθήνα και Ρόδο.

Έτσι, ο αριθμός έφτασε τους 700.000 τόμους. Η Βιβλιοθήκη καταστράφηκε το 743 π.Χ. από τον χαλίφη Ομάρ, ο οποίος την έκαψε για να σβήσει κάθε ίχνος του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού.

Άλλα κτίσματα της Αλεξάνδρειας ήταν το Σεραπείο (αφιερωμένο στον Ελληνοαιγύπτιο θεό Σέραπι), το Γυμνάσιο (διδασκτήριο ελληνικών γραμμάτων) και ο περίφημος Φάρος (ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου, έργο του Σώστρατου του Κνίδιου).

Αντιόχεια. Ιδρύθηκε από τον Σέλευκο το 300 π.Χ. και σύντομα έγινε η σημαντικότερη από τις πόλεις που έχτισαν οι Σελευκίδες στην Ασία. Φημιζόταν για την καλλιέργεια των γραμμάτων και το κοσμοπολίτικο πνεύμα της.

Ονομάστηκε «ωραία μέλισσα της Ανατολής» και από τους χριστιανούς «Θεούπολις».

Ο πληθυσμός της, άνω των 500.000, αποτελείτο από Μακεδόνες, Κρήτες, Κυπρίους και λιγότερο Αθηναίους. Είχε λεωφόρους με κίονες μήκους 3 χιλιομέτρων, λαμπρά κτίρια, όπως το Ιερό των Μουσών και η Βιβλιοθήκη, καθώς και Βουλευτήριο. Επίσης, αξιόλογο ήταν το άγαλμα «Τύχη της Αντιοχείας», και γενικά θεωρήθηκε ότι η ελληνική παιδεία βρήκε γόνιμο έδαφος στη Συρία.

Σύροι ελληνομαθείς μετά την αραβική κατάκτηση μετέ-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

φρασαν τους αρχαίους συγγραφείς στην αραβική και μέσω των Αράβων η ελληνική σοφία έφτασε αργότερα στην Ευρώπη και έτσι ευνοήθηκε η Αναγέννηση. Θα πρέπει να εξαρθεί ιδιαίτερα το ενδιαφέρον του Σέλευκου και των διαδόχων του για τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού προς ανατολάς με την ίδρυση 55 πόλεων, από τη Μεσόγειο μέχρι τον Ινδό ποταμό και από τον Εύξεινο μέχρι τον Περσικό κόλπο. Πρώτη πρωτεύουσα του απέραντου βασιλείου του ήταν η Σελεύκεια στον Τίγρη και δεύτερη, στον Ορόντη, η Αντιόχεια.

Πέργαμος. Ήταν χτισμένη σε ένα οχυρό ύψωμα κοντά στη Σμύρνη και στολισμένη με λαμπρά μνημεία. Οι κάτοικοί της διακρίθηκαν για την επίδοσή τους στις τέχνες και στα γράμματα και η Βιβλιοθήκη της, εφάμιλλη της Αλεξανδρείας, αριθμούσε 200.000 βιβλία γραμμένα σε λεπτότατα δέρματα, τις περγαμηνές. Το λαμπρότερο μνημείο της Περγάμου ήταν ο Βωμός του Διός, ένα από τα επτά θαύματα και αυτό του αρχαίου κόσμου, τον οποίο έχτισε ο Ευμένης Β΄ και τα ευρήματά του σήμερα βρίσκονται σε μουσείο της Γερμανίας. Στην κορυφή της ακρόπολης υπήρχαν τα ανάκτορα των Ατταλιδών καθώς και άλλα κτίσματα, όπως υπαίθρια αγορά, το Γυμναστήριο, το Γυμνάσιο, το Θέατρο, με φορητή σκηνή, και τα τεμένη της Ήρας και της Δήμητρας. Κτίσματα Ατταλιδών υπάρχουν και σε άλλες πόλεις και δύο στοές στην Αθήνα.

Στην Πέργαμο αναπτύχθηκε η Γραμματική Σχολή, που συναγωνιζόταν την αλεξανδρινή.

Τέλος, η Πέργαμος ήταν πατρίδα του μεγάλου γιατρού

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

Γαληνού, του οποίου οι εργασίες και τα πειράματά του οδήγησαν είκοσι αιώνες αργότερα τον Άγγλο Harvey στην ανακάλυψη της κυκλοφορίας των αρτηριών.

Ρόδος. Η πόλη προέκυψε από τη συνένωση διάφορων μικρότερων πόλεων, με σχέδια που εκπόνησε ο Ιππόδαμος ο Μιλήσιος. Χτισμένη αμφιθεατρικά, διέθετε πέντε λιμάνια και λαμπρά μνημεία. Οι κάτοικοί της μιλούσαν τη δωρική διάλεκτο. Είχε πολίτευμα δημοκρατικό, πρώτη εφάρμοσε αρχές ναυτικού δικαίου και υπήρξε αξιόλογο πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο επί ελληνιστικής εποχής.

Ο περίφημος Κολοσσός, έργο του Λίνδιου, ύψους 31 μέτρων, παρίστανε τον ήλιο, καταστράφηκε από σεισμό το 225 μ.Χ. και τεμαχίστηκε από τους Σαρακηνούς το 657 μ.Χ. Δημιούργησε δική της σχολή γλυπτικής, με αντιπροσωπευτικό έργο το Σύμπλεγμα του Λαοκόοντα. Ακόμα, διέθετε πανεπιστήμιο, στο οποίο δίδαξε ο ιστορικός Ποσειδώνιος και υπήρξαν ακροατές του ο Πομπήιος και ο Κικέρων. Επίσης, είχε ρητορική σχολή, που διηύθυνε ο Αισχίνης.

Αθήνα. Οι συνεχείς συγκρούσεις για την προάσπιση της δημοκρατίας και η δημιουργία των μεγάλων ελληνιστικών κέντρων της Ανατολής έφθειραν την Αθήνα. Η Ρόδος και η Αλεξάνδρεια εκμηδένισαν το λιμάνι του Πειραιά.

Η αίγλη του παλαιού πνευματικού μεγαλείου συντελεί στη διατήρηση των παλαιών και στη δημιουργία νέων φιλοσοφικών σχολών.

Η Αθήνα γίνεται πανεπιστημιούπολη και πνευματικό κέντρο της οικουμένης. Ό,τι λείπει σε πολιτική και οικονομική

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

δραστηριότητα καλύπτεται από τη φιλοσοφική κίνηση που δημιουργούσαν οι τέσσερις φιλοσοφικές σχολές της:

α) Η Πλατωνική Ακαδημία, που λειτούργησε μέχρι το 527 μ.Χ.

β) Το Λύκειο ή Περιπατητική Σχολή του Αριστοτέλη.

γ) Ο Κήπος του Επίκουρου. Και

δ) Η Σχολή του Ζήνωνα, πρεσβευτή του ανατολικού ασκητικού πνεύματος.

Η Μακεδονία κατά την ελληνιστική περίοδο

Τη Μακεδονία κυβέρνησαν μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου αξιόλογοι πολιτικοί και στρατιωτικοί, οι οποίοι όμως έθεσαν τα προσόντα τους στην υπηρεσία του τοπικού ή του προσωπικού συμφέροντος και όχι του εθνικού. Η πολιτική του πανελληνισμού δεν ευδοκίμησε.

Ο Gustave Glotz, κορυφαίος μελετητής του αρχαίου ελληνικού συστήματος, διατυπώνει αξιοπρόσεκτη σκέψη: «Οι αιώνες που ακολούθησαν την Μακεδονική κατάκτηση δεν γνώρισαν την ειρήνη που υποσχέθηκε η συμμαχία της Κορίνθου, δηλ. το κοινό των Ελλήνων το 337 π.Χ.».

Οι πόλεις κουράστηκαν με τους ατέρμονες πολέμους και την αλυσίδα των ανταγωνισμών. Η αυτονομία τους περιορίστηκε, χωρίς όμως να σταματήσουν οι μεταξύ τους διαφορές. Σχημάτισαν στη συνέχεια συμπολιτείες, όπως την Αχαϊκή και το Κοινό των Αιτωλών, που θα παρασυρθούν και αυτές σε διαμάχες μεταξύ τους χωρίς τέλος. Και οι δύο μεγάλες συμμαχίες που θα μοιραστούν τελικά σχεδόν όλη την Ελλάδα θα εμπλακούν σε έναν αγώνα που θα τελειώσει με την τελική και ολοκληρωτική απώλεια της ανεξαρτησίας

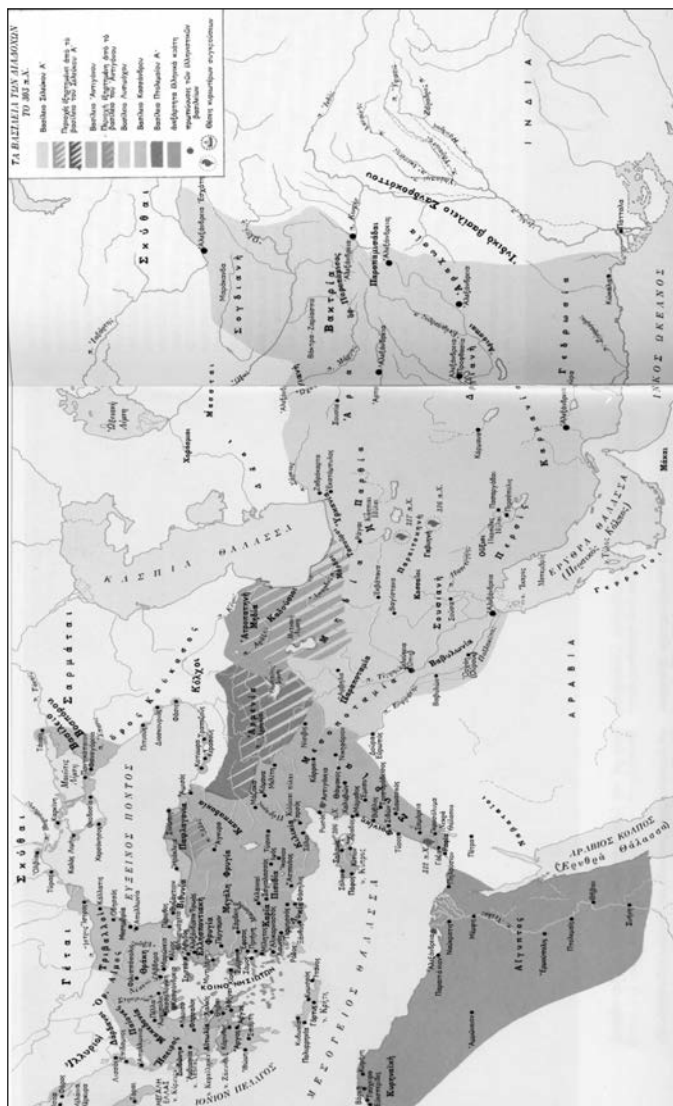
ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

τους και την υπαγωγή αμφοτέρων στη Ρώμη, με τη γενναία δυστυχώς συνδρομή τότε της μιας και τότε της άλλης εκ των ελληνικών πόλεων και συμμαχιών.

Από τα επιτεύγματα της Μακεδονίας στην ελληνιστική περίοδο σημειώνω την κυριαρχία σε ολόκληρη τη Μακεδονία της αττικής κοινής διαλέκτου, με κάποιες προσμείξεις κυρίως δωρικές, και την ίδρυση και οικοδόμηση της Θεσσαλονίκης από τον Κάσσανδρο το 300 π.Χ.

Το σημαντικότερο όμως επίτευγμα της εποχής εκείνης είναι ότι άφησε σε ολόκληρη τη Βαλκανική και τη Μέση Ανατολή μέχρι τις Ινδίες μνημεία, τύμβους, ναούς και διάφορα άλλα ελληνοουργήματα, που με τις επιγραφές τους στην Ελληνική διαλαλούν διαχρονικά τη δόξα και τον πολιτισμό της ελληνιστικής εποχής που δημιούργησαν οι Μακεδόνες διάδοχοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου, των οποίων σήμερα η παγκόσμια κοινότητα αρνείται την ελληνική καταγωγή και εθνότητα. Αν δεν ένιωθαν Έλληνες οι Πτολεμαίοι, οι Σελευκίδες, ο Αντίγονος, ο Αντίπατρος και οι άλλοι Μακεδόνες που διαδέχθηκαν τον μεγάλο στρατηλάτη, θα έγραφαν και θα μιλούσαν Ελληνικά ή στη δική τους γλώσσα; Πουθενά δεν βρέθηκε επιγραφή μη ελληνική. Και όταν έβρισκε ο Μέγας Αλέξανδρος ξένες επιγραφές, έδινε εντολή να τις μεταφράσουν και στα Ελληνικά. Και ακόμα: Χιλιάδες ονομασίες έδωσαν στους τόπους που κατέκτησαν ο Αλέξανδρος και οι διάδοχοί του. Όλες είναι ελληνικές. Ούτε μία μακεδονική. Γιατί άραγε;

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ



Εικόνα 8

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

Γράμματα – Επιστήμες – Τέχνες

Η διάδοση των γραμμάτων κατά την ελληνιστική περίοδο ευρύνεται χάρη στην αύξηση του αναγνωστικού κοινού, στην τελειοποίηση των μέσων κατασκευής γραφικής ύλης και στη διάδοση της ελληνικής παιδείας σε Ασία και Αίγυπτο.

Γλώσσα

Μέσα στην κάθε πόλη που δημιουργείται από τους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου και η γλώσσα, κατεξοχήν όργανο επικοινωνίας, πλουτίζεται, εκλεπτύνεται και ομαλοποιείται.

Η μετακίνηση πληθυσμών προς τις νέες πόλεις που δημιουργούνται συντέινει στην εξομάλυνση των διαλεκτικών διαφορών. Από την εποχή των Μηδικών πολέμων είχε αρχίσει να διαμορφώνεται η ιωνική κοινή διάλεκτος, που μονοπωλεί για κάμποσα χρόνια τον έντεχνο πεζό λόγο.

Μετά τους Μηδικούς πολέμους, την πολιτική και πνευματική ηγεμονία των Ελλήνων αναλαμβάνει η Αθήνα. Όσο υπήρχε ακόμη ο περσικός κίνδυνος, οι Έλληνες συσπειρώνονται, και η συσπείρωση αυτή ευνοεί την αττική διάλεκτο. Ιδιαίτερα μετά την Αθηναϊκή Συμμαχία το 458 π.Χ., με έδρα το ιερό του Απόλλωνα στη Δήλο, η Αθήνα εξελίσσεται σε κέντρο αναφοράς και πρυτανείο της σοφίας.

Ούτε η ατυχής έκβαση του Πελοποννησιακού πολέμου ούτε οι εμφύλιοι σπαραγμοί ούτε η άνοδος της μακεδονικής δύναμης ανέκαμψαν την εξέλιξη της αττικής διαλέκτου σε πανελλήνιο γλωσσικό όργανο. Αντιθέτως, μάλιστα, ο Φί-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

λιππος Β΄, ηγεμόνας μεγάλθυμος και οξυδερκής, καθιέρωσε την αττική επίσημη γλώσσα της παιδευτικής αγωγής και της διοίκησης του κράτους του.

Επίσης, ο Αλέξανδρος και οι γόνοι αριστοκρατικών μακεδονικών οικογενειών είχαν λάβει μόρφωση αττική.

Έτσι, η περίλαμπρη πανελλήνια —πλην Λακεδαιμονίων— εκστρατεία στην Ανατολή προωθεί τον ελληνισμό, και ιδιαίτερα τα ελληνικά γράμματα, ως τις εσχατιές της Βακτριανής.

Στα πολυεθνικά κράτη των διαδόχων του Αλεξάνδρου θα λάβει σάρκα και οστά η γενναία απόφαση του Ισοκράτη ότι «Έλληνες είναι οι μετέχοντες της ελληνικής παιδείσεως». Και παιδείση σημαίνει πρωτίστως εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας.

Η κοινή διάλεκτος, που την εποχή των διαδόχων αποβαίνει παγκόσμιο όργανο επικοινωνίας, είναι ιδίωμα που έχει ως βάση του την αττική διάλεκτο. Το ιδίωμα αυτό προωθήθηκε συνειδητά από τη μακεδονική διοίκηση και τον στρατό, αλλά και από εμπόρους, τυχοδιώκτες και λογίους στη Μικρά Ασία, στην Εγγύς Ανατολή και στην Αίγυπτο.

Ο όρος «κοινή» είναι αρχαίος. Για την προέλευση της Κοινής οι γραμματικοί διαφωνούν. Κάποιοι πιστεύουν ότι προέρχεται από συγκερασμό των τεσσάρων βασικών διαλέκτων (αττικής, ιωνικής, αιολικής και δωρικής), άλλοι ότι αυτή ήταν η μητέρα των τεσσάρων, άλλοι ότι πρόκειται για πέμπτη διάλεκτο, ή ότι συνιστά μετεξέλιξη της αττικής διαλέκτου. Με την τελευταία αυτή άποψη συμφωνούν σήμερα πολλοί έγκυροι μελετητές, όπως ο Χατζηδάκης και άλλοι.

Σήμερα, πάντως, με τον όρο «κοινή» εννοούμε τα διάφορα επίπεδα γλώσσας, με τις συνεπακόλουθες υφολογικές

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

αποκλίσεις, που ο ελληνικός κόσμος χρησιμοποιούσε στον προφορικό και εν μέρει στον γραπτό λόγο από την ελληνιστική ως την πρώιμη βυζαντινή εποχή. Πρόκειται συνεπώς για μια γλώσσα πολυσυλλεκτική και «εγκυκλοπαιδική» που έχει έναν πυρήνα με εξακτινώσεις.

Βεβαίως υπήρχαν τοπικές αποκλίσεις, περισσότερες στον προφορικό και μηδαμινές στον γραπτό λόγο (Εικόνες 9–18).

Ασφαλώς, στη διαμόρφωση της Κοινής συνέβαλαν και οι άλλες διάλεκτοι, με πλουσιότερη συνεισφορά της ιωνικής και σε σημαντικό βαθμό της δωρικής. Τη διοικητική και στρατιωτική ορολογία της Κοινής επιχορηγεί και η Μακεδονική, όπως «δεκανός» (δεκανέας, δεκανίκι), «ταξίαρχος», «σωματοφύλακες» και «υπασπιστές». Το «κοράσιον» και λέξεις με κατάληξη –ισσα είναι επίσης μακεδονικές.

Σημαντικότερα μνημεία της Κοινής κατά την ελληνιστική εποχή ήταν η μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης από τους Εβδομήκοντα και αργότερα η Καινή Διαθήκη, τα Απόκρυφα και Ψευδεπίγραφα.

Βαθύτατες λοιπόν είναι οι αλλαγές που συντελέστηκαν κατά την περίοδο της Κοινής στο φωνολογικό σύστημα, στη μορφολογία, στη σύνταξη και στο λεξιλόγιο της Ελληνικής, σε σημείο που η γλώσσα που διαμόρφωσαν και διέδωσαν οι διάδοχοι Μακεδόνες κατά την ελληνιστική εποχή άντεξε στις πιεστικές επιδράσεις της Λατινικής από τους Ρωμαίους και «υποχρέωσε» τη γραφή των Ευαγγελίων και των Πράξεων των Αποστόλων στην Ελληνική, γιατί είχε εξελιχθεί σε άριστο και οικουμενικό επικοινωνιακό φορέα την εποχή του Χριστού. Ακόμα και ο Απόστολος των Εθνών Παύλος μιλούσε και έγραφε στα Ελληνικά.

Είναι αλήθεια ότι ο χριστιανισμός δεν ξέρω αν θα διεδίδετο όπως διαδόθηκε αν δεν είχε ως όχημα την ελληνική γλώσσα.

Και κάτι ακόμα... Ο χριστιανισμός προτίμησε την ελληνική γλώσσα για να διαδοθεί και όχι τη Λατινική, που είχε και επέβαλε ως διοίκηση η κοσμοκράτειρα τότε Ρώμη.

Επίσης, σημασία έχει και το λεχθέν από τον Ιησού: «Ἦλθε ἡ ὥρα γιὰ νὰ δοξασθεῖ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ» ὅταν τοῦ εἶπαν οἱ μαθητές τοῦ ὅτι ἔχουν ἔλθει κάποιοι Ἕλληνες καὶ θέλουν νὰ μιλήσουν μαζί του.

Βέβαια, ανταπέδωσε ὁ χριστιανισμός τὴν «υποχρέωση» ὅταν σὲ χρόνους χαλεπούς, ποὺ δὲν υπήρχε τίποτα τὸ ἐλληνικὸ πουθενά πλην τῶν μνημείων καὶ τῆς ἱστορίας, με τὴν ἐπιμονή τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ εἶχε στὸ μεταξύ κυριαρχήσει στους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας, ἐγίνε τὸν 6ο μ.Χ. αἰῶνα ἐπίσημη γλώσσα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Καὶ μάλιστα σὲ μιὰ αυτοκρατορία ποὺ οἱ περισσότεροὶ τῶν αυτοκρατόρων δὲν εἶχαν καμία σχέση με τὴν Ελλάδα. Μόνο ὁ λαὸς μιλοῦσε τὴν Κοινὴ γλώσσα ὅπως διαμορφώθηκε στους ἐλληνιστικοὺς χρόνους. Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἐντελῶς ἀπροστάτευτος, καὶ χωρὶς κανένα ἐφόδιο, υφίστατο τὶς πιέσεις νέων φυλῶν ποὺ κατέβηκαν στὴ Βαλκανικὴ, με ἀποτέλεσμα τὴν πληθυσμιακὴ ἀλλοίωση καὶ τὶς δυσμενεῖς ἐπιδράσεις στὴ γλώσσα, στὰ ἥθη καὶ γενικὰ στὸν πολιτισμὸ.

Ἱστορία

Ἱστορία τὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ ἐγράψαν ὁ Πτολεμαῖος ὁ Λάγους, ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, με κορυφαῖο τὸν Πολύβιο τὸν Μεγαλοπολίτη (205–

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

125 π.Χ.). Ο τελευταίος περιέγραψε τους Ελληνορωμαϊκούς πολέμους με ιδιαίτερη εμβρίθεια και θεωρείται ο μεγαλύτερος μετά τον Θουκυδίδη ιστορικός της αρχαιότητας.

Γραμματικοί

Αυτοί ήσαν λόγιοι, πρόδρομοι των σημερινών φιολόγων, που ανέλαβαν τη διάσωση, συντήρηση, ερμηνεία και σχολιασμό των αρχαίων κειμένων. Τις εργασίες αυτές ευνόησαν και ενίσχυσαν σημαντικά οι βασιλείς της Αιγύπτου και της Περγάμου με τη δημιουργία τεράστιων βιβλιοθηκών.

Κορυφαίοι των γραμματικών είναι ο Αρίσταρχος ο Σαμόθρακας, ο Αριστοφάνης ο Βυζάντιος, ο Ζηνόδοτος και ο αρχηγέτης της Περγαμηνής Σχολής Κράτης ο Μαλλώτης.

Θεμελιωτής της γραμματικής επιστήμης είναι ο Διονύσιος ο Θράκας (2ος αιώνας π.Χ.) με το έργο του *Τέχνη Γραμματική*.

Στους γραμματικούς αυτούς οφείλονται οι μεγάλες μεταρρυθμίσεις της γλώσσας μας, όπως:

- Η μετάβαση από τη μεγαλογράμματη και συνεχόμενη γραφή στη μικρογράμματη και διακεκομμένη, με ενδιάμεσο στάδιο την «επισεσυρμένη» γραφή των παπύρων και των διοικητικών εγγράφων.
- Η χρήση των σημείων στίξεως, που αποδίδεται στον Αριστοφάνη τον Βυζάντιο, που έδρασε στα τέλη του 3ου και στις αρχές του 2ου π.Χ. αιώνα, και που μας είναι γνωστά ως «στιγμές» ή «θέσεις» (τελεία στιγμή, μέση στιγμή και υποστιγμή) και οι προσωδίες (διαστολή, υποδιαστολή κ.λπ.).
- Η χρήση των τόνων (οξεία, βαρεία, περισπωμένη) και

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

η μετάβαση από τον μουσικό στον δυναμικό τονισμό, καθώς και των πνευμάτων (ψιλή – δασεία).

- Η προσπάθεια κατάργησης του δυϊκού αριθμού, που τελικά έσβησε ο χριστιανισμός, και του τελικού –ν, που καταδιωκόταν από τις αρχές των ελληνιστικών χρόνων και συνεχίζεται και σήμερα, σε εμάς σπανίως και στους Κυπρίους περισσότερο.

Στο συντακτικό, περί της σύνταξης η κοινή διάλεκτος επιδιώκει από τις αρχές του 2ου π.Χ. αιώνα την απλοποίηση, την αναλυτική έκφραση και τη σαφήνεια.

Η Κοινή συν τω χρόνω αναγκάζεται να απορρίψει έναν μεγάλο αριθμό λέξεων, που είτε αντιστέκονταν στην τάση για απλοποίηση είτε είχαν απολέσει την ετυμολογική τους διαφάνεια είτε ήσαν υπερβολικά ιδιωματικές.

Οι απώλειες όμως αντισταθμίζονται με τη συρροή χιλιάδων νεολογισμών που επιβάλλουν οι ριζικές αλλαγές που πραγματοποιούνται στο *κοινωνικό* επίπεδο με την άνοδο των λαϊκών στρωμάτων, στο *πολιτικό* με τα πολυεθνικά κράτη των διαδόχων και τη ρωμαιοκρατία και στο *πολιτιστικό* με την εμφάνιση του χριστιανισμού.

Η συνάντηση ελληνισμού και ιουδαϊσμού ήταν μια τραυματική εμπειρία και για τις δύο πλευρές. Οι Έλληνες διά των διαδόχων κατέκτησαν και θέλησαν να επιβάλουν το δικό τους κοσμοείδωλο και τον δικό τους τρόπο ζωής σε έναν λαό που θεωρούσε τον εαυτό του «περιούσιο».

Έτσι, οι Μακκαβαίοι αποτίναξαν τον ελληνικό ζυγό και για ένα διάστημα η Ιουδαία παρέμεινε ανεξάρτητη, μέχρι το 68 π.Χ., που ο Πομπήιος την προσάρτησε στη Ρώμη. Στο μεταξύ, ήδη από τον 3ο π.Χ. αιώνα ένα μεγάλο μέρος των

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

Ιουδαίων της διασποράς είχε ως μητρική γλώσσα την Ελληνική και συνεργάστηκε στενά με τη διοίκηση των Πτολεμαίων.

Προς χάρη λοιπόν αυτών των ελληνόγλωσσων Ιουδαίων μεταφράστηκε η Παλαιά Διαθήκη από τους Εβδομήκοντα στην ελληνιστική Κοινή.

Η μεταφραστική διαδικασία διήρκεσε περίπου τρεις αιώνες. Το δε βιβλίο του Ιώβ μεταφράστηκε τον 1ο μ.Χ. αιώνα.

Οι πολυπληθείς βαρβαρισμοί, σολοικισμοί, σημιτισμοί, τα άκλιτα ονόματα και γενικά το ακαλούπιαστο και τραχύ ύφος αποκαλύπτουν ότι ο αυταρχικός λόγος του Γιαχβέ δυσφορούσε με τον αλλόγλωσσο μανδύα.

Υφολογική ανομοιογένεια χαρακτηρίζει και την Καινή Διαθήκη και γενικά τα ιδιότυπα Ελληνικά της Βίβλου, από τον Λουκά μέχρι την Αποκάλυψη, που προκαλούσαν τον αποτροπιασμό των θιασωτών του άπεφθου ελληνισμού και επηρέασαν με την επικράτηση του χριστιανισμού το δημόδες ρεύμα της ελληνιστικής Κοινής.

Η Κοινή, λοιπόν, είναι μια γλώσσα επικοινωνίας που διαφοροποιείται από περιοχή σε περιοχή, καθώς επηρεάζεται από την τοπική διάλεκτο (δωρίζουσα ή ιωνίζουσα Κοινή), που αρέσκειται στις ζωηρές εκφράσεις, επιδιώκει την έμφαση, την ευκρίνεια και την απλότητα και δανείζεται λέξεις και έννοιες από την υψηλή λογοτεχνία, αλλά και τις γλώσσες όμορων λαών. Είναι επίσης μια γλώσσα περιωπής που οδηγεί σε υψηλό πολιτισμό. Για πολλούς αιώνες το άνυσμα της επικράτειάς της ήταν τεράστιο. Αλλοεθνείς ηγεμόνες, ιερείς και σοφιστές γράφουν στην Κοινή.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στις αρχές του 3ου π.Χ. αιώνα, ενώ η ελληνιστική Κοινή αρχίζει τη θριαμβική της πορεία προς τη γλωσσική ενότητα του ελληνισμού, η ρητορική εγκαταλείπει σταδιακά το λίκνο της, την Αθήνα, και καταφεύγει στην Έφεσο, στη Σμύρνη και στη Ρόδο. Βέβαια, με την κατάρρευση της Δημοκρατίας, η ελευθερία της έκφρασης, που ακόνιζε τη δεινότητα του ρήτορα, έχει φαλκιδευτεί και υποχρεώνεται να φλυαρεί για ανώδυνα θέματα.

Ακόμα, η γλώσσα υφίσταται τις συνέπειες των αττικιστών, και ιδιαίτερα μετά την αποδοχή και εκ μέρους της χριστιανικής σκέψης του αυστηρού αττικισμού δημιουργήθηκαν πολλά προβλήματα, μέχρι τις ημέρες μας.

Όμως το θέμα μας δεν είναι αυτό. Σήμερα μιλάμε για το θαύμα που επιτελέστηκε στη διαμόρφωση και στην ομοιογενοποίηση της ελληνικής γλώσσας κατά την ελληνιστική εποχή. Μπορεί να δημιουργήθηκαν αργότερα προβλήματα, όπως προείπα, όμως με τις παρεμβάσεις των Αλεξανδρινών προστατεύτηκε η γλώσσα μας από την εισροή λατινικών λέξεων, θωρακίστηκε η πολιτιστική μας κληρονομιά και αποκτήσαμε μια γλώσσα με την οποία μπορούσαν επιτέλους οι Έλληνες να συνεννοηθούν μεταξύ τους.

Και το σημαντικότερο: Παρά τον βαθύ διχασμό ανάμεσα στον φυσικό και γραπτό λόγο, η ελληνική γλώσσα στη διάπλη της με τη Λατινική στους πρώτους μετά Χριστόν αιώνες για τη γλωσσική ηγεμονία στην Ανατολή ανθίσταται επιτυχώς και κατορθώνει να αναδειχθεί νικήτρια τον 6ο αιώνα μ.Χ., όπου κυριολεκτικά εξοβέλισε τη Λατινική από ολόκληρη τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Αυτή η περίλαμπρη

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

νίκη συνέτεινε τα μέγιστα και στον προοδευτικό εξελληνισμό του ανατολικού τμήματος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Επιστήμες

Αναπτύχθηκε η γεωγραφία χάρη στον περίπλου του Νεάρχου, τις εξερευνήσεις του Πυθέα, τον παγκόσμιο χάρτη του Ερατοσθένη, ο οποίος μέτρησε και τον ισημερινό της γης και θεμελίωσε την επιστημονική γεωγραφία, καθώς και τον ονομαστό Κλαύδιο Πτολεμαίο.

Η αστρονομία σημειώνει άνοδο, με κύριο εκπρόσωπό της τον Αρίσταρχο τον Σάμιο, που πρώτος διατύπωσε τη θεωρία του ηλιοκεντρικού συστήματος και δικαιώθηκε ύστερα από 1.700 χρόνια από τον Κοπέρνικο.

Τα μαθηματικά και η μηχανική σημειώνουν ιδιαίτερη άνοδο χάρη στον Ευκλείδη (στη γεωμετρία) και τον Αρχιμήδη με τις γνωστές ανακαλύψεις του (υδροστατική αρχή, δύναμη μοχλών κ.λπ.). Ο τελευταίος θεωρείται ο μεγαλύτερος μαθηματικός νους της αρχαιότητας. Πολύ πριν από τον Λάμπνιτς, είχε φτάσει στον απειροστικό λογισμό.

Άλλος μεγάλος μαθηματικός της ελληνιστικής εποχής ήταν ο Διόφαντος και ο Ίππαρχος, θεμελιωτής της τριγωνομετρίας.

Επίσης, αναφέρουμε τον σπουδαίο αστρονόμο Αρχύτα, που κατασκεύασε την πτητική μηχανή, την τροχαλία και τον κοχλία, και τους Αλεξανδρινούς μηχανικούς Κτησίβιο και Φίλωνα.

Πρόοδο για τη βιολογία συνιστούν οι μελέτες του Ηρόφилου πάνω στο νευρικό σύστημα και την κυκλοφορία του αίματος.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Άλλος σπουδαίος γιατρός της εποχής ήταν ο Ερασίστρατος από την Κέα, που προώθησε τις γνώσεις μας με τα πειράματά του στην ανατομία και στη φυσιολογία (κυκλοφορία του αίματος).

Τέλος, αναφέρουμε και πάλι τον περίφημο Γαληνό από την Πέργαμο, που έγινε διάσημος με το κύρος των συγγραμμάτων που μας άφησε και που εθεωρούντο ευαγγέλια μέχρι τον προηγούμενο αιώνα και ακόμα γιατί ήταν ο πρώτος που απομακρύνθηκε από τις αρχές του Ιπποκράτη.

Επίμετρον

Εκείνο που δεν έχει προσεχτεί αρκετά είναι η πολιτισμική συνεισφορά της Μακεδονίας γενικά στο πολιτιστικό γίγνεσθαι των ελληνιστικών χρόνων. Η Μακεδονία από τα χρόνια του Αρχέλαου μετέχει του γενικότερου ελληνικού πολιτισμού. Στη Μακεδονία πρωτοαναπτύχθηκε η Κοινή Ελληνική. Στα χρόνια του Φιλίππου και του Αλεξάνδρου η πολιτιστική παραγωγή της εντείνεται και προεκτείνεται στα ελληνικά κέντρα.

Επομένως είναι σωστή η παρατήρηση του ιστορικού Nicholas Hammond ότι: «Αν παρακολουθήσουμε αργότερα την ελληνιστική εποχή, η Μακεδονία μάλλον παρά η Αθήνα ήταν που πρόσφερε τα πρότυπα για πολλές μορφές τέχνης».

Φίλες και Φίλοι,

Ο ελληνιστικός κόσμος (Εικόνα 8) με τα επιτεύγματά του μεταλαμπαδεύει τις πολιτιστικές κατακτήσεις των Ελλήνων σε Ανατολή και Δύση. Από τη Μικρά Ασία ως πέρα στην Ινδική χερσόνησο και στη νότια Ιταλία, στις διάσπαρτες ελ-

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

ληνικές πόλεις και στον εγχώριο πληθυσμό οι ελληνικές πνευματικές δημιουργίες αποκτούν μια νέα ιθαγένεια και σφραγίζουν ανεξίτηλα πανάρχαιους πολιτισμούς. Και αργότερα η κοσμοκράτειρα Ρώμη, έκπληκτη και γοητευμένη από τη γνωριμία με το ελληνικό πνεύμα, υποτάσσεται σε αυτό, για να γίνει ο πρώτος πρέσβης του στη δυτική Ευρώπη.

Πιο πολύ όμως και από όλα μετράμε ότι το έργο που συντελέστηκε στους ελληνιστικούς χρόνους και που είναι αναμφισβήτητο έργο των Μακεδόνων διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου θωράκισε τον λαό μας για να επιζήσει στους σκοτεινούς αιώνες που επακολούθησαν: τη ρωμαϊκή κατάκτηση, τον βυζαντινό Μεσαίωνα —με εξαίρεση τη δυναστεία των Μακεδόνων και την αναλαμπή των 190 τελευταίων χρόνων των Κομνηνών και Παλαιολόγων— και τα 400 χρόνια τουρκικής σκλαβιάς. Στα 1.800 χρόνια που μεσολάβησαν από την ελληνιστική εποχή μέχρι την ίδρυση του πρώτου ελληνικού κράτους (1827) ο λαός μας, η γλώσσα μας και γενικά ο πολιτισμός μας υπέστη πολλές πιέσεις και επιδράσεις από δυνάστες, αλλά και λαούς που κατέβηκαν στη χερσόνησο του Αίμου. Όμως άντεξε.

Αν οι διάδοχοι του Αλεξάνδρου και γενικά οι Μακεδόνες δεν ήσαν Έλληνες, δεν θα προωθούσαν τον ελληνικό πολιτισμό ούτε θα διαμόρφωναν και θα ενοποιούσαν τις διάσπαρτες μέχρι τότε διαλέκτους που χρησιμοποιούσαν οι Έλληνες στις διάφορες περιοχές σε μία κοινή, ομοιογενή και προσιτή σε όλους τους Έλληνες γλώσσα που έζησε μέχρι τις μέρες μας.

Υπάρχει λοιπόν μεγαλύτερη απόδειξη της ελληνικότη-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τας των Μακεδόνων από το ανεπανάληπτο δημιούργημα της ελληνιστικής εποχής; Και γι' αυτό υποστηρίζω ότι και *μόνο η ελληνιστική εποχή δίνει την ταυτότητα στους αρχαίους Μακεδόνες*.

Όχι μόνο στήριξαν τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, αλλά τον προήγαγαν σε φάρο τηλαυγή που φωτίζει και θα φωτίζει διαχρονικά όχι μόνο την Ελλάδα και τη Μέση Ανατολή, αλλά και τον κόσμο ολόκληρο.

Και όμως, στον αγώνα που δίνουμε —αν δίνουμε— για την προάσπιση της εθνότητας των Μακεδόνων και της ελληνικότητας της Μακεδονίας δεν επικαλεστήκαμε ποτέ την προσφορά των διαδόχων του Αλεξάνδρου στον ελληνισμό, που διαμορφώνει και την ταυτότητα των Μακεδόνων. Και μόνο λοιπόν με το σύνθημα ότι η ελληνιστική εποχή δείχνει περίτρανα και αναντίρρητα την εθνότητα των Μακεδόνων πρέπει να γίνει ο αγώνας στα Ηνωμένα Έθνη και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Γιατί η ελληνιστική εποχή είναι γνωστή στους πάντες.

Και αυτή ήταν η νέα προσέγγιση του θέματος από την πλευρά μου που σας υποσχέθηκα και επιχείρησα σήμερα.

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΉΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΝΟΤΙΟΛΥΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑ

*Ἀ φράτρα τοῖρ Φαλείοις καὶ τοῖς Ἐρφαδίοις. συνμαχία κ' ἔα
ἐκατὸν φέτεα, ἄρχοι δέ κα τοί. αἱ δέ τι δέοι αἶτε φέπος αἶτε
φάργον, συνέαν κ' ἀλάλοις τά τ' ἄλ(α) καὶ παρ πολέμῳ.*

C. D. Buck, *The Greek Dialects*, αρ. 62

*Η συνθήκη μεταξύ Ηλείων και Ηραιέων. Να υπάρχει συμμαχία για
εκατό χρόνια και να αρχίσει από τώρα. Εάν παραστεί ανάγκη είτε για
λόγο είτε για πράξη, να αλληλοβοηθούνται και σε άλλα ζητήματα και
σε περίπτωση πολέμου.*

Απόσπασμα από κείμενο παλαιότητας συνθήκης (β' μισό 6ου αι.)
μεταξύ της Ήλιδος και της αρκαδικής πόλης Ηραίας.

φράτρα: ρήτρα (ᾱ και από πρωτογενές η στην Ηλειακή)· *φαλείοις*:
ἡλείοις· *Ἐρφαδίοις* (*Ἠρφαώϊοις* δοτική του *Ἠρφα(ι)ῶιος*: *Ἠραι-
εύς*, ο κάτοικος της Ηραίας)· *κ'* (*κα*)· *ἔα*: ἄν εἴη (πιθανόν μονο-
φθογγισμός της διφθόγγου *ει* και τροπή του πρωτογενούς η σε
ᾱ)· *φέτεα*: ἔτη (ασυναίρετα -εα)· *τοί*: τόδε· *αἶτε*: εἴτε· *φέπος*:
ἔπος· *φάργον*: ἔργον (ρίζα **werg-*, πρβλ. αγγλικό *work*)· *συνέαν*
κ' (*κα*): *συνεῖεν ἄν*· *ἀλάλοις*, ἄλλα: ἀλλήλοις, ἄλλα (τα διπλά σύμ-
φωνα δεν δηλώνονται στις παλιότερες επιγραφές)· *παρ*: περί (ερ
από *αρ* και αποκοπή)· *πολέμῳ* (*πολέμω*): αττικό *πολέμου*.

Εικόνα 9

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΠΟΥΝΤΙΑ ΛΟΚΡΙΔΑ

καλῶ Παντέλεος ha ποτερία καλά.

CEG, 450

(Είμαι) του ωραίου Παντέλως η ωραία κούπα.

Επίγραμμα (του 500–475 π.Χ.) σε ιαμβικό τρίμετρο χαραγμένο σε έναν μικρό πήλινο σκύφο, που βρέθηκε σε τάφο κοντά στους σημερινούς Λειβανάτες, στην περιοχή του αρχαίου Οπούντος. Ο Οπούς (ομηρικό *Ὀπόεις*) είναι στην *Ίλιάδα* η πατρίδα του Μενoitιου, πατρός του Πατρόκλου, και του Αίαντος, του γιου του Οϊλέως.

καλῶ (*καλῶ*): *καλοῦ*· Παντέλεος (–εο– ασυναίρετο): Παντέλως (γενική του ονόματος Παντέλης: παν– + τέλος)· *ha*: ή· ποτερία (ποτηρία), θηλυκό, άπαξ ευρημένο, ενώ σύνηθες το ποτήριον (πρώτη μνεία στον Σημωνίδη τον Αμοργίνο)· *καλά*: *καλή*: επανάληψη του επιθέτου για να παραβληθεί η ομορφιά του αντικειμένου με την ομορφιά του κτήτορος.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΔΕΛΦΟΥΣ

**Τὸν φοῖνον μὲ φάρην ἐς τοῦ δρόμου· αἱ δέ κα φάρῃ, ἡλιαξάστῳ
τὸν θεὸν ᾧ καὶ κεραῖεται καὶ μεταθυσάτῳ κάποτεισάτῳ πέντε
δραχμάς· τούτου δὲ τῷ καταγορέσαντι τὸ ἡμίσιον.**

C. D. Buck, *ό.π.*, αρ. 50

Ο οίνος να μην αφαιρείται από το στάδιο. Αν κάποιος τον πάρει, να εξευμενίσει τον θεό για τον οποίο έχει αναμειχθεί με νερό (κρασί), να προσφέρει μια εξιλαστήρια θυσία και να πληρώσει πέντε δραχμές· το ήμισυ του ποσού να δοθεί σ' αυτόν που θα καταγγείλει το γεγονός.

Εικόνα 10

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΑΡΚΑΔΟΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΝΤΙΝΕΙΑ

εἴ τις ἰν τοιεροῖ τῶν τότ[ε ἀπυθανόντων]
 φονῆς ἐστι, εἴη' αὐτὸς εἴη[ε τῶν ἐσγόνων]
 τις καὶ τῶρρέντερον, εἴη[ε τῶν ἀνδρῶν]
 εἴη[ε τᾶς παρθένων, ἰνμενφῆ[ς ἔναι καὶ]
 τὸ χρεστέριον·

L. Dubois, *Recherches sur le dialecte arcadien*,
 τ. 2, σ. 96, στ. 25-29

αν κάποιος ἀπὸ αὐτοῦς που παρευρέθηκαν στο ἱερό εἶναι, εἴτε ο ἴδιος
 εἴτε κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀρρενεσ ἀπογόνους του, φονιάς των ἀνθρώπων
 που βρήκαν τον θάνατο τότε, εἴτε των ἀνδρῶν εἴτε της παρθένου, αὐτό
 εἶναι ἱεροσυλία κατὰ το μαντεῖο.

Εικόνα 11

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΩΡΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

*Ἔρρει τὰ κᾶλα.
Μίνδαρος δ' ἀπεσσύα.
πεινῶντι τῶνδρες.
ἀποροίμες τί χρῆ δρᾶν.*

Ξενοφών, Ἑλληνικά I. I. 23

Χάθηκαν (καταστράφηκαν) τα πλοία. Ο Μίνδαρος πέθανε. Πεινούν οι άντρες. Δεν ξέρουμε τι πρέπει να κάνουμε.

Επιστολή που έστειλε ο Λακεδαιμόνιος υποναύαρχος Ιπποκράτης μετά τη ναυμαχία της Κυζίκου (410 π.Χ.), όπου σκοτώθηκε ο ναύαρχος Μίνδαρος. Η επιστολή, καθ' οδόν προς τη Σπάρτη, έπεσε στα χέρια των Αθηναίων. «Λακωνική» διατύπωση και διάλεκτος.

κᾶλα (από το *καίω*): *ἀπεσσύα*: δωρικό αντί *ἀπεσύη* (γ' ενικό παθητικού αορίστου του *ἀποσεύω*, πρβλ. ομηρικό *ἀπέσσντο*): *πεινῶντι*: *πεινῶσι*· *τῶνδρες* (κράση του *τοὶ ἄνδρες*): *οἱ ἄνδρες*· *ἀποροίμες* (από *ἀπορέομες*): *ἀποροῦμεν*.

Εικόνα 12

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΑΙΟΛΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

*θυρώρω πόδες έπορόγνιοι,
τά δέ σάμβαλα πεμπεβόηα,
πίσσυγγοι δέ δέκ' έξεπόναισαν.*

Σαπφώ, 110 a (L – P)

*επτά οργιές του θυρωρού οι ποδάρες,
τα σάνδαλά του από πέντε βοϊδοτόμαρα,
δέκα οι τσαγκαράδες που τ' αργάστηκαν.*

Εικόνα 13

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΙΩΝΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἥδε, ὥς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.

Ηρόδοτος, *Ἱστορίαι*, 1, Προοίμιον

Ο Ηρόδοτος από την Αλικαρνασσό εκθέτει εδώ τις έρευνές του, για να μη ξεθωριάσει με τα χρόνια ό,τι έγινε από τους ανθρώπους, μήτε έργα μεγάλα και θανμαστά, πραγματοποιημένα άλλα από Έλληνες και άλλα από τους βαρβάρους, να σβήσουν άδοξα· ιδιαίτερα γίνεται λόγος για την αιτία που αυτοί πολέμησαν μεταξύ τους.

Μετάφρ. Δ. Ν. Μαρωνίτης

Εικόνα 14

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

ΑΤΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

*ἄτε οὖν Πόρου καὶ Πενίας υἱὸς ὢν ὁ Ἔρως ἐν τοιαύτῃ τύχῃ
καθέστηκε. πρῶτον μὲν πένης αἰεὶ ἐστὶ. καὶ πολλοὺ δεῖ ἀπαλὸς
τε καὶ καλὸς, οἷον οἱ πολλοὶ οἶονται, ἀλλὰ σκληρὸς καὶ
αὐχμηρὸς καὶ ἀνυπόδητος καὶ ἄοικος...*

Πλάτων, Συμπόσιον, 203 c–d

*Ὡς υἱὸς λοιπὸν τοῦ Πόρου καὶ τῆς Πενίας πον εἶναι ὁ Ἔρως,
συμβαίνει ὥστε ἡ κατάστασίς του να εἶναι ἡ ἐξῆς: Πρώτα πρώτα
εἶναι αἰωνίως πτωχὸς καὶ κάθε ἄλλο παρὰ ἀπαλὸς καὶ ωραῖος,
ὅπως τον φαντάζεται ὁ κόσμος. Ἀντιθέτως εἶναι τραχὺς καὶ
ἀπεριποίητος καὶ ἀνυπόδητος καὶ ἀστεγός...*

Εικόνα 15

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΗΜΩΛΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΟΜΙΛΟΥΜΕΝΗ

Στρεψιάδης:

*καὶ πῶς δικαίως; ὅστις ὧ' ναίσχυντέ σ' ἐξέθρεψα
αἰσθανόμενός σου πάντα τραυλίζοντος, ὅτι νοοίης.
εἰ μὲν γε βρῦν εἵποις, ἐγὼ γνοῦς ἂν πειῖν ἐπέσχον·
μαμμᾶν δ' ἂν αἰτήσαντος, ἦκον σοι φέρων ἂν ἄρτον·
κακκᾶν δ' ἂν οὐκ ἔφθης φράσας, καὶ γὰρ λαβὼν θύραζε
ἐξέφερον ἂν καὶ προσσχόμεν σε.*

Αριστοφάνης, *Νεφέλαι*, 1380–1385, (έκδ. Κ. J. Dover)

Στρεψιάδης:

*Πῶς με το δίκιο, αδιάντροπε, πον εγώ σ' ανάστησα;
Ὅ,τι εἶχες στο νου σου, το 'νιωθα, κι ας τσεύδιζες ακόμα.
Έκανες «μπου» και σου 'δυνα να πεις σαν τ' αγρικούσα·
«μαμ» όταν ζήτηες, έτρεχα και σου 'φερνα ψωμάκι·
«κακ- κα» σα φώναζες, ευθύς σ' έπαιρνα,
σ' έβγαζα έξω και μπρος μου σε κρατούσα.*

Μετάφρ. Θρασύβουλος Σταύρου

Εικόνα 16

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΨΗΦΙΣΜΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, 337/6 π.Χ.

Ἐπὶ Φρονίχου ἀρχοντος ἐπὶ τῆς Λεωντίδος ἐνάτης πρυτανείας ἢ Χαιρέστρατος Ἀμεινίου Ἀχαρνεὺς ἐγραμμάτευεν τῶν προέδρων ἐπεψήφισεν Μενέστρατος Αἰξωνεὺς· Εὐκράτης Ἀριστοτίμου Πειραιεὺς εἶπεν· ἀγαθῇ τύχῃ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων· δεδόχθαι τοῖς νομοθέταις· εἰάν τις ἐπαναστῇ τῶν δῆμων ἐπὶ τυραννίδι ἢ τὴν τυραννίδα συνκαταστήσῃ ἢ τὸν δῆμον τὸν Ἀθηναίων ἢ τὴν δημοκρατίαν τὴν Ἀθήνησιν καταλύσῃ, ὃς ἂν τὸν τούτων τι ποιήσαντα ἀποκτείνῃ ὅσιος ἔστω·

J. Pouilloux, *Choix*, σ. 121–122

Επί Φρονίχου ἀρχοντος· ἡ Λεωντίς φυλή ἐπρυτάνευε ἐνάτῃ στη σειρά και γραμματέας ἦταν ὁ Χαιρέστρατος Ἀμεινίου Ἀχαρνεὺς· ἓνας ἀπὸ τοὺς προέδρους, ὁ Μενέστρατος Αἰξωνεὺς, ἔθετε τὸ θέμα σε ψηφοφορία· εἰσήγηση τοῦ Εὐκράτους Ἀριστοτίμου Πειραιέως. Με τὴ βοήθεια τῆς Ἀγαθῆς Τύχης τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων· νὰ αποφασίσουν οἱ νομοθέτες· εἰάν κάποιος ἐπαναστατήσει ἐναντὶν τοῦ δήμου γιὰ νὰ ἐγκαθιδρύσῃ τυραννίδα ἢ συμβάλῃ στὴν ἐγκαθίδρυση τυραννίδας ἢ καταλύσῃ τὸ δῆμο τῶν Ἀθηναίων ἢ τὴ δημοκρατία στὴν Ἀθήνα, ὅποιος σκοτώσῃ ἐκεῖνον ποὺ διέπραξε κάτι ἀπ' αὐτὰ νὰ θεωρεῖται ὅσιος.

Μετάφρ. Στ. Ν. Κουμανούδης – Ἀ. Π. Ματθαίου

Εικόνα 17

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ

εἴκοσι: Αττική, Ιωνική, Αρκαδική, Λεσβιακή, Ομηρική
εἴκοσι: Ομηρική *φίκατι*: Δυτική, Βοιωτική, Θεσσαλική
φίκατι: Παμφυλιακή *φείκατι*: Νοτιοϊταλική (από το ινδοευρωπαϊκό *wi-k-mt-i, που σημαίνει δύο δεκάδες).

τέτταρες: Αττική *τέσσερες*: Ιωνική, Αρκαδική *τέσσαρες*: Ιωνική, Κοινή *πέσ(σ)υρες*: Λεσβιακή *πίσυρες*: Ομηρική *πέτταρες*: Βοιωτική *τέτορες*: Δυτική.

χίλιοι: Αττική *χείλιοι*: Ιωνική *χήλιοι*: Λακωνική *χέλλιοι*: Λεσβιακή, Θεσσαλική (από το πρωτοελληνικό *χέσλιοι).

κόρη: Αττική *κούρη*: Ιωνική *κώρα*: Δωρική *κόρφα*: Δωρική, Αρκαδική.

ξένος: Αττική *ξεῖνος*: Ιωνική *ξηνος*: Δωρική *ξένφος*: Δωρική.

εἰμί: Αττική *ἔμμι*: Λεσβιακή *ἐμμί*: Θεσσαλική *ἤμί*: Δωρική (από το ινδοευρωπαϊκό *es-mi).

σελήνη: Αττική, Ιωνική *σελάννα*: Λεσβιακή *σελάννα*: Δωρική (από το πρωτοελληνικό *σελασ-να, παράγωγο από το όνομα σέλας: λάμψη).

βούλομαι: Αττική, Ιωνική, Ομηρική *βόλομαι*: Ιωνική, Αρκαδική, Ομηρική *βόλλομαι*: Λεσβιακή *βώλομαι*: Δωρική *βέλλομαι*: Θεσσαλική *βείλομη*: Βοιωτική *βήλομαι*: Βοιωτική *δήλομαι*: Δωρική *δείλομαι*: Βορειοδυτική.

βάραθρον: Αττική *βέρεθρον*: Ομηρική *ζέρεθρον*: Αρκαδική, Μακεδονική.

Ποσειδών: Αττική *Ποσειδέων*: Ιωνική *Ποσειδάων*: Ομηρική

ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ

Ποσειδάν: Λεσβιακή· *Ποσοιδᾶν*: Αρκαδική· *Ποχοιδάν*: Λακωνική· *Ποτειδάφων*: Δωρική· *Ποτειδάν*: Δωρική.

πρός: Αττική, Ιωνική, Λεσβιακή· *προτί*: Ομηρική· *πορτί*: Κρητική· *περτί*: Παμφυλική· *ποτί*: Δυτική, Θεσσαλική, Βοιωτική· *πός*: Αρκαδική, Κυπριακή.

ἔναι: Αττική, Ιωνική· *ἦναι*: Αρκαδική· *ἔμμεναι*: Λεσβιακή, Ομηρική· *ἔμμεν*: Θεσσαλική· *ἔῤῃμεν*: Βοιωτική· *ἦμεν*: Δωρική· *ἤμην*: Κρητική.

βασιλέως: Αττική· *βασιλέος*: Ιωνική, Δυτική· *βασιλῆφος*: Κυπριακή· *βασίλῃος*: Λεσβιακή· *βασιλεῖος*: Θεσσαλική.

Εικόνα 18

Ομιλία στη Διακίδειο Σχολή Λαού Πατρών
την 1η Δεκεμβρίου 2007

Η ελληνική γλώσσα. Η δυναμική και οι προοπτικές της



ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΟΥΡΑΛΙΑ ΟΡΗ και στην Κασπία θάλασσα, στην καρδιά της Ευρασίας, διαβιούσε μια πολυπληθής φυλή, που ήδη από την 6η χιλιετία π.Χ. είχε ανέλθει κάποια σημαντικά σκαλοπάτια εξέλιξης.

Τα ινδοευρωπαϊκά αυτά φύλα είχαν εξημερώσει το σκυλί και το άλογο, καθώς και το πρόβατο και το βόδι. Επίσης είχαν εφεύρει τον τροχό του κεραμέα και πιθανότατα και της άμαξας.

Η φυλή αυτή στις αρχές της 5ης π.Χ. χιλιετίας άρχισε να διασπάζεται τμηματικά σε δύο ομάδες: τη δυτική και την ανατολική.

Ένας κλάδος των ινδοευρωπαϊκών αυτών φύλων, που αργότερα ονομάστηκαν Έλληνες, προχώρησε δυτικά, περιπλανήθηκε για 2.500–3.000 χρόνια στις πεδιάδες της κεντρικής Ευρώπης και στα βουνά της βόρειας Βαλκανικής και γύρω στα 2000 π.Χ. άρχισε να κατεβαίνει κατά κύματα προς το νότιο άκρο της χερσονήσου του Αίμου.

Πρώτοι οι Αχαιοί, και ακολούθησαν με βραδύτατους ρυθμούς οι Αιολείς και οι Ίωνες. Τελευταίοι κατέβηκαν οι Δωριείς (περί το 1200 π.Χ.).

Η χώρα όπου κατέβηκαν τα ινδοευρωπαϊκά φύλα και που έμελλε να κατοικήσουν μόνιμα έκτοτε δεν ήταν έρημη ούτε ακατοίκητη και είχε και τον πολιτισμό της.

Μιλάμε για τους φιλόπονους γεωργούς, τους ορεσίβιους κτηνοτρόφους και τους δραστήριους ναυτικούς της προϊστορικής εκείνης εποχής: τους Πελασγούς, τους Κάρες, τους Λέλεγες και κάποιους άλλους, που όλοι μαζί αποτέλεσαν τους Προέλληνες.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

Μετά την κάθοδο λοιπόν και το γεωγραφικό άπλωμα των ελληνικών φύλων στην Ελλάδα, η ελληνική γλώσσα δέχτηκε την πρώτη ισχυρή επίδραση από τις γλώσσες που μιλούσαν οι Προέλληνες.

Η επίδραση αυτή συνίσταται στο λεξιλόγιο: προελληνικές λέξεις που εξέφραζαν έννοιες μεσογειακού πολιτισμού, φυτών και ζώων και αντικειμένων ή θεσμών.

Οι έχοντες ινδοευρωπαϊκή προέλευση Έλληνες προσοικειώθηκαν τον εκλεπτυσμένο πολιτισμό των αυτοχθόνων και φυσικό ήταν, όπως γίνεται πάντοτε, να εγκολπωθούν τη γλώσσα τους και να εκφράσουν τα πολιτιστικά τους επιτεύγματα.

Και καταρχήν τα προελληνικά τοπωνύμια. Τα εννέα δέκατα των αρχαίων τοπωνυμίων, δηλαδή ονόματα βουνών, ποταμών, πόλεων και νήσων κατά τους υπολογισμούς του Kretschmer έχουν προελληνική καταγωγή: Μυκίνηαι, Τύρινθα, Αθήναι, Λάρισα, Αμάρυνθος, Ερύμανθος, Κόρινθος, Ιλισός, Παρνασσός, Λυκαβηττός, Υμηττός, και τα ονόματα όλων σχεδόν των νησιών, όπως: Θάσος, Ίμβρος, Κάρπαθος, Κάσος, Κρήτη, Κως, Λέσβος, Νάξος, Σάμος, Σκύρος, Τένεδος, Χίος. Κανένα από τα ονόματα που διαβάσατε δεν έχει σημασιολογικό αντίκρισμα στην ελληνική γλώσσα, και γι' αυτό πρέπει να έχουν αυτόχθονα προέλευση.

Αλλά και ονόματα φυτών και ζώων και, ακόμα, όρων και εννοιών έχουν προέλευση προελληνική.

Αργότερα, και μετά την αφομοίωση των προελληνικών στοιχείων, η ελληνική γλώσσα δέχτηκε κατά καιρούς και λέξεις από τις γλώσσες άλλων ανατολικών λαών, όπως Σημίτες, Αιγυπτίους, Πέρσες, Χετταίους κ.λπ.

Η γλώσσα που μιλούσαν τα προελληνικά φύλα παρουσίαζε σαφείς τοπικές διαφορές πολύ πριν από την κάθοδο των ινδοευρω-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

παϊκών φύλων. Αλλά η διαμόρφωσή της σε διαλέκτους ολοκληρώθηκε μετά την εγκατάσταση των επηλύδων στη χώρα μας.

Στους ιστορικούς δε χρόνους η ελληνική γλώσσα παρουσιάζεται με αλυσιδωτή διάρθρωση διαλεκτικών ισογλώσσων χωρίς σαφή γεωγραφικά όρια, που, κι αν υπήρχαν, διαταράσσονταν από τις συνεχείς μεταναστευτικές κινήσεις των φυλών.

Πάντως, αδρά και με βάση τις γλωσσικές διαφορές, διακρίνουμε συμβατικά τρεις διαλεκτικές ομάδες:

- την ιωνική-αττική,
- την κεντρική (αρκαδοκυπριακή και αιολο-αχαϊκή). Και
- τη δυτική (δωρική της Πελοποννήσου, Ηπείρου και της δυτικής Στερεάς).

Πρόβλημα αποτελεί η Μακεδονική. Όχι αν είναι ελληνική ή όχι! Αλλά σε ποιες από τις διαλέκτους ανήκει.

Η ηλικία της ελληνικής γλώσσας είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Και όταν λέμε Ελληνική, δεν εννοούμε τη γλώσσα όπως διαμορφώθηκε μετά την κάθοδο των ινδοευρωπαϊκών φύλων, αλλά εκείνη που μιλούσαν οι αυτόχθονες, που πολύ πριν κατοικούσαν στον τόπο μας.

Πολλοί εκ των ερευνητών πιστεύουν ότι η γλώσσα που μιλούσαν οι Προέλληνες χρονολογείται από τα 3500 χρόνια π.Χ. και μαζί με την κινεζική τις θεωρούν τις δύο αρχαιότερες γλώσσες του κόσμου.

Το πρώτο χειροπιαστό εύρημα που βρέθηκε σε περιοχές όπου κατοικούσαν οι Προέλληνες και που αποδεικνύει την ύπαρξη γλώσσας είναι τα *ιερογλυφικά*, με αντιπροσωπευτικό δείγμα τον δίσκο της Φαιστού και το *γραμμικό σύστημα Α'*, που ακόμη δεν έχει αποκρυπτογραφηθεί.

Η Γραμμική Α' χρονολογείται από το 1800 π.Χ. και συνεχί-

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

στηκε, όπως φαίνεται από τα νεότερα δείγματα, μέχρι το 1375 π.Χ. (σε ειδώλιο στον Πόρο Ηρακλείου).

Η γραμμική Β', που αποτελεί εξέλιξη της Α', αποκαλύφθηκε κι αυτή για πρώτη φορά στην Κνωσό από τον Evans, που τη θεώρησε γραφή ετρουσκική. Η ζωή της γραφής αυτής τελείωσε με την καταστροφή των μινωικών ανακτόρων το 1200 π.Χ.

Την αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β' πέτυχε ο Άγγλος αρχιτέκτονας M. Ventris με τον φιλόλογο J. Chadwick το 1952, που αποκάλυψαν ότι οι Μινωίτες ήσαν Έλληνες και όχι άλλη φυλή, όπως υποστήριζε ο Evans.

Μεταξύ 11ου και 8ου αιώνα εμφανίστηκε το λεγόμενο φοινικικό αλφάβητο, για το οποίο γράφτηκαν πολλά σχετικά με την προέλευσή του. Από τη μελέτη όμως των απόψεων πολλών ιστορικών, και κυρίως γιατί το πρώτο γράμμα της αλφαβήτου (άλφα) προέρχεται —ως φαίνεται— από τη φοινικική γλώσσα Aleph, που σημαίνει «βόδι», το βήτα από το Beth, που σημαίνει «σπίτι», το γάμα από το Ghimnel, που σημαίνει «καμήλα» κ.λπ., θεωρούμε τους φοίνικες ως πρώτους *ανακαλύψαντες το αλφάβητο* με τα 16 γράμματα και τους Έλληνες *ως διαμορφώσαντες και τελειοποίησαντες* αυτό, με την προσθήκη των υπόλοιπων 8 στοιχείων (φθόγγων) που έλειπαν και που θεωρήθηκαν απαραίτητα, δηλαδή φ, θ, χ, ω, η, ζ, ξ και ψ.

Οι Έλληνες επέφεραν περιορισμένες αλλά αποφασιστικής σημασίας τροποποιήσεις στο αλφάβητο που πήραν από τους Φοίνικες, η σημαντικότερη από τις οποίες ήταν η χρησιμοποίηση των αναφερθέντων γραφημάτων για την απόκτηση των φωνηέντων, που είναι η βάση της γλώσσας μας.

Έτσι, στο ελληνικό αλφάβητο, που αργότερα πήραν και οι Ρωμαίοι (και κοντά σε αυτούς και όλη η Ευρώπη) κάθε γράφημα αντιπροσωπεύει και έναν φθόγγο.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Το νέο λοιπόν οικονομικότατο, ακριβέστατο (πιστή φωνητική απόδοση) και ευκολομάθητο σύστημα γραφής (επίτευγμα του αναλυτικού πνεύματος των Ελλήνων) απλώθηκε ταχύτατα σε όλες τις κοινωνικές τάξεις και δεν παρέμεινε ως τέχνη απόκρυφη, όπως στην Αίγυπτο, μιας κάστας γραφέων και ιερέων.

Έχουν γραφεί πολλά σχετικά με τα ποικίλα χαρακτηριστικά του επικού γλωσσικού αμαλγάματος του Ομήρου:

- για τις διαλέκτους που αναφέρονται και τον τόπο όπου γράφτηκε η μνημειώδης αυτή σύνθεση·
- για τη φύση των στοιχείων ενός ποιητικού ιδιώματος που είχε ως πρότυπο την πρωιμότερη ελληνική λογοτεχνία·
- για την καταγωγή και τον χαρακτήρα της παγκόσμιας αυτής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τα ομηρικά έπη συνιστούν ένα έργο της πρώιμης ελληνικής γραμματείας, τέλειο από κάθε πλευρά, που δείχνει τον βαθμό ανάπτυξης και ολοκλήρωσης της ελληνικής γλώσσας, και μάλιστα μέσα στην περίοδο των σκοτεινών αιώνων. Διότι για να δημοσιопοιηθούν η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* έστω και στα τέλη του 8ου αιώνα σημαίνει ότι η γλώσσα που απαγγέλθηκαν ήταν γνωστή και ολοκληρωμένη τουλάχιστον δύο αιώνες πριν.

Και το γεγονός ότι ήδη έχουμε δεχτεί την πολλαπλή και ποικίλη γεωγραφικά πατρότητα του έργου σημαίνει ότι η γλώσσα αυτή είχε αναπτυχθεί και μιλιόταν σε διάφορα και πολλά γεωγραφικά διαμερίσματα πριν ακόμη εμφανιστεί το αλφάβητο στην Ελλάδα.

Όλοι σχεδόν οι ερευνητές μάς λένε ότι η καταγωγή της γλώσσας των ομηρικών επών είναι η προφορική παράδοση δακτυλικής ποίησης, που ξεκίνησε από τη νότια Ελλάδα την εποχή του Χαλκού.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

Με την κατάρρευση του μυκηναϊκού πολιτισμού (1200 π.Χ.), η παράδοση αυτή αναπτύχθηκε και διευρύνθηκε, τόσο σε περιοχές που κατέληξαν ιωνόφωνες όσο και σε περιοχές που αναπτύχθηκαν αιολικές διάλεκτοι.

Το όνομα «Έλληνες» γράφτηκε για πρώτη φορά από τον Όμηρο, ο οποίος έδωσε αυτή την ονομασία σε έναν από τους τρεις κλάδους των Θεσσαλών που πολεμούσαν στην Τροία υπό τον Αχιλλέα.

Επομένως, οι Έλληνες είναι αυτόχθονες και στο ιθαγενές αυτό στοιχείο προστέθηκαν φυλές και πληθυσμοί που έφτασαν σε αυτόν τον χώρο που ονομάστηκε αργότερα Ελλάδα, προερχόμενοι από όλα τα σημεία του ορίζοντα. Και μάλιστα δεχόμαστε ότι οι επήλυδες που κατοίκησαν τη χώρα μας προέρχονταν περισσότερο από την Ανατολή, τον Νότο και τη Δύση και λιγότερο από τον Βορρά.

Και εφόσον το αρχικό όνομα Έλληνες το είχαν οι αυτόχθονες, αυτόχθων ήταν και η γλώσσα τους.

Αυτοί δε οι Πρωτοέλληνες είχαν αναπτύξει πολιτισμό πολύ πριν από τους άλλους Ευρωπαίους, γιατί γειτόνευαν με τη Μέση Ανατολή και τη Μικρά Ασία, με την οποία είχαν δημιουργήσει εμπορικές σχέσεις.

Και γιατί οι Ινδοευρωπαίοι να έλθουν από τον Βορρά και όχι από την Ανατολή; (Κορδάτος — Καργάκος).

Αυτό που πρέπει να κρατήσουμε με όσα αναφέραμε είναι ότι από τη μείξη των επηλύδων Ινδοευρωπαίων που κατέβηκαν τη δεύτερη π.Χ. χιλιετηρίδα στη χώρα μας με τους αυτόχθονες Πρωτοέλληνες προέκυψε το πολύτροπο, το αγχινούστατο και ρωμαλέο εκείνο φύλο που δημιούργησε τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.

Και ένα δεύτερο στοιχείο που πρέπει να σημειώσουμε είναι ότι οι μετακινήσεις πληθυσμών, ιδιαίτερα προς τη Μικρά Ασία προς

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

κάλυψη του κενού που άφηνε η καταρρέουσα χεττιτική κοινωνία, η γεωφυσική σύσταση της χώρας, με την οροσειρά της Πίνδου και των Αγράφων μέχρι και τα Βαρδούσια, που δυσχέραινε τις επικοινωνίες, καθώς και οι συνεχείς προστριβές και το ισχυρό τοπικιστικό πνεύμα συνετέλεσαν ώστε ο διαλεκτικός κατακερματισμός να διατηρηθεί μέχρι την ελληνιστική εποχή, οπότε επικράτησε η *πανελλήνια Κοινή*, που είχε ως βάση την αττική διάλεκτο.

Φυσικά και μέσα στις ίδιες διαλέκτους υπήρχαν διαφοροποιήσεις. Γι' αυτό λέμε ότι ο γλωσσικός άτλαντας της αρχαιότητας είχε φύση πρωτεϊκή.

Η ιωνική μιλιόταν στη Μικρά Ασία (ιωνική δωδεκάπολη) και τα κατέναντι νησιά μας, καθώς και στις αποικίες αυτών. Διάλεκτος λιγότερο συντηρητική, αποσιώπησε το δίγαμμα (F) και κατάργησε τη δασεία και τον δυϊκό.

Η αττική —η ανώτατη έκφραση του ανθρώπινου γλωσσοπλαστικού δαιμονίου— (κατά τον Schulze) δεν αποδείχθηκε και καλόβολη. Και η λεγόμενη αττική σύνταξη δεν πρέπει να θεωρηθεί ως ιδιομορφία διαλεκτική αλλά υφολογική.

Η αττική διάλεκτος εξελίχθηκε σε πανελλήνιο γλωσσικό όργανο μετά τους Περσικούς πολέμους.

Σήμερα, όταν στην κλασική μας παιδεία λέμε «αρχαία ελληνικά», εννοούμε την αττική διάλεκτο. Αυτό συμβαίνει γιατί η διάλεκτος αυτή γνώρισε τόσο υψηλή καλλιέργεια στον ποιητικό λόγο με τους τραγικούς ποιητές, και προπάντων στην πεζογραφία με τους ιστορικούς φιλοσόφους και ρήτορες, ώστε να καλύψει και αργότερα να εκτοπίσει όλες τις άλλες διαλέκτους, όχι μόνο στον γραπτό λόγο αλλά και στον προφορικό των μεταγενέστερων χρόνων.

Η ανάδειξη της αττικής σε ελληνική γλώσσα «κατ' εξοχήν»,

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

συντελέστηκε με τον καιρό. Αρχικά, η διάλεκτος αυτή ήταν μία από τις πολλές άσημες διαλέκτους.

Πανελλήνιο κύρος ως τα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ. είχε μόνο η ιωνική διάλεκτος των ομηρικών επών και η καθαρά ιωνική των λογογράφων.

Μόνο από τον 5ο αιώνα, και ιδίως μετά τους Μηδικούς πολέμους, οπότε η Αθήνα απέκτησε πολιτική κυριαρχία και εκτεταμένη και πλούσια επικράτεια, με πανελλήνια πνευματική και καλλιτεχνική προβολή, αρχίζει και η αττική διάλεκτος, με τους Αθηναίους φρουρούς και κληρούχους στις συμμαχικές πόλεις, με τα αθηναϊκά ψηφίσματα, με τα απαράμιλλα πνευματικά δημιουργήματα των Αθηναίων συγγραφέων και με την αδιάκοπη κυκλοφορία στην Αθήνα πολιτών από κάθε περιοχή της Αθηναϊκής συμμαχίας να αποκτά τεχνική τελειότητα και κύρος πανελλήνιο, που θα την αναδείξουν αργότερα γλώσσα κατάλληλη για να ενώσει όλους τους Έλληνες.

Έτσι, πνευματική ηγεσία και λαός στάθηκαν εξ αδιαιρέτου δημιουργοί ενός υπέροχου πνευματικού κόσμου και πλάστες ενός αντίστοιχα τέλει εκφραστικού οργάνου, που, όπως είπε ένας επιφανής Γερμανός φιλόλογος, ο W. Schulze, αποτελεί σε παγκόσμια κλίμακα «την ανώτατη έκφραση του ανθρώπινου γλωσσοπλαστικού δαιμονίου». Μια γλώσσα που θα τη μιλούσαν και οι θεοί.

Το περίεργο και το θλιβερό είναι ότι η πηγή όλων των αρετών του αττικού λόγου, δηλαδή η εξάρτησή του από την ομιλούμενη γλώσσα, ενώ θα αποτελέσει αργότερα υπόδειγμα για τη μεθόδευση της ανάπτυξης των γλωσσών άλλων λαών, των Ρωμαίων, των Αράβων, των Σλάβων και, μετά την Αναγέννηση, όλων των νεότερων λαών της Ευρώπης, *θα αγνοηθεί από ένα μόνο έθνος, τους ίδιους τους Έλληνες.*

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Αυτοί στους μετακλασικούς χρόνους, πλανημένοι από τους γλωσσικούς οδηγούς τους, τους Αττικιστές, θα απαρνηθούν το μεγάλο δίδαγμα του αττικού λόγου, δηλαδή τη ζωντάνια, τη γνησιότητα και τη φυσικότητα, και θα προσκολληθούν στο γράμμα του, δηλαδή στη μίμηση της αναλλοίωτης μορφής του, μεταβάλλοντας έτσι τη συγγραφή σε άχαρη θεματογραφία και την παιδεία σε γραμματική τεχνολογία. Και δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι ανάμεσα σε όλες τις γλώσσες μόνο η Ελληνική κατέστησε το ρήμα «παιδεύω» συνώνυμο του «βασανίζω».

Το αίτημα για τη γλωσσική συνένωση των διαλεκτικά διασπασμένων Ελλήνων ήταν παλαιό και γινόταν έντονα αισθητό στις πανελλήνιες θρησκευτικές και αθλητικές συγκεντρώσεις τους στην Ολυμπία, στους Δελφούς κ.α.

Η γλωσσική όμως ενότητα δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί με τη συγχώνευση των διαλέκτων, ούτε και υπήρχε κανένας επίσημος φορέας που να αναλάβει τέτοια προσπάθεια.

Μόνο με τη δυναμική επικράτηση μίας από όλες τις διαλέκτους, όπως άλλωστε συνέβη στη γλωσσική ιστορία και άλλων λαών, ήταν δυνατόν να γίνουν οι Έλληνες, και στην Ελλάδα και στις απέραντες αποικίες, εντελώς ομόγλωσσοι.

Τις ικανότητες της δυναμικής επιβολής τις συγκέντρωσε αναμφισβήτητα, ήδη από τους κλασικούς χρόνους, μόνο η αττική διάλεκτος. Πρώτα ως γλώσσα στο έπακρο καλλιεργημένη και ικανή να εκφράσει κάθε νόημα ενός κόσμου υψηλού πνευματικού επιπέδου και δεύτερον ως καθιερωμένο πια εκφραστικό όργανο μιας γεωγραφικά ευρύτατης πολιτικής επικράτειας, του κράτους των Αθηνών, του οποίου η δημοκρατική δομή ήταν φυσικό να συγκεντρώνει τη συμπάθεια των λαϊκών μαζών.

Τα προσόντα όμως αυτά της αττικής διαλέκτου πάλι δεν θα τε-

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

λεσφορούσαν για τη διάδοσή της σε ολόκληρο τον πολιτικά σπαρταγμένο και φυλετικά ζηλότυπο και αδιάλλακτο ελληνικό κόσμο αν δεν μεσολαβούσε ένα γεγονός ανυπολόγιστης σημασίας: Η επισημοποίησή της από τους Μακεδόνες. Ήδη στα χρόνια του Φιλίππου Β', αρχικά για τις διοικητικές ανάγκες του κράτους και έπειτα για τη μόρφωση των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, καθιερώθηκε η αττική διάλεκτος, της οποίας η χρήση θα επεκταθεί σε ολόκληρο τον μακεδονικό λαό, με αποτέλεσμα να αχρηστευτεί η ντόπια μακεδονική διάλεκτος νωρίτερα από κάθε άλλη αρχαία ελληνική διάλεκτο.

Στη βασιλική αυλή της Πέλλας, όπου με την αττική γλώσσα άνοιξαν διάπλατα οι πύλες στην αθηναϊκή παιδεία, θα δημιουργηθούν οι ιστορικές προϋποθέσεις για να καταστεί αργότερα η τοπική λαλιά της μικρής αττικής γης μοναδική γλώσσα ολόκληρου του ελληνισμού και όργανο για τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στα πέρατα τόσο της Ανατολής όσο και της Δύσης.

Θα ήταν παράλειψη αν δεν τονίζαμε ιδιαίτερα ότι σπουδαίο χαρακτηριστικό της αττικής διαλέκτου είναι και η ικανότητά της να πλάθει σύνθετες λέξεις, δηλαδή να ενώνει *υπό έναν τόνο* δύο ή περισσότερες λέξεις. Στη συνθετική της δύναμη την ξεπερνούν μόνο η αρχαία ιωνική και η νέα γερμανική. Η ποικιλία των ελληνικών συνθετικών μορφών είναι εντυπωσιακή. Την κληρονόμησε δε και την ανέπτυξε ακόμα περισσότερο η Νέα Ελληνική.

Δεν θα ασχοληθούμε με την προφορά και τη διαφορά της προφοράς μακρών, βραχέων, διφθόγγων κ.λπ. μεταξύ κλασικής εποχής και σημερινής.

Λίγα λόγια μόνο για τη γραφή. Οι Έλληνες έγραψαν αρχικά τη γλώσσα τους με το σύστημα της Γραμμικής Β'. Αργότερα όμως, επειδή η Γραμμική Β' απαιτούσε 90 συλλαβογράμματα, προτίμη-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

σαν το αλφάβητο, το οποίο προσάρμοσαν στην ελληνική φθογγο-λογία. Αρχικά έγραφαν με κεφαλαία γράμματα και χωρίς τόνους. Η μικρογράμμη γραφή και οι τόνοι διαμορφώθηκαν στους ελληνιστικούς χρόνους.

Οι αρχαίοι Έλληνες πρόφεραν τις λέξεις όπως τις έγραφαν και ορθογραφία με τη σημερινή έννοια δεν υπήρχε. Η ορθογραφία ήταν επακόλουθο της διαφοροποίησης της προφοράς των φθόγων από τους γραμματικούς της Αλεξάνδρειας.

Ως προς την κατεύθυνση, αρχικά οι Έλληνες έγραφαν από δεξιά προς τα αριστερά, κατόπιν ίσχυσε η «βουστροφηδόν», και αργότερα καθιερώθηκε η από τα αριστερά προς τα δεξιά.

Ελληνιστική εποχή

Ο Αλέξανδρος και οι γόνοι αριστοκρατικών μακεδονικών οικογενειών είχαν, όπως είπαμε, λάβει μόρφωση αττική. Η περίλαμπρη πανελλήνια εκστρατεία στην Ανατολή προωθεί τον ελληνισμό ως τις εσχατιές της Βακτριανής.

Στα πολυεθνικά κράτη των διαδόχων θα λάβει σάρκα και οστά η γενναία απόφαση του Ισοκράτη ότι «Έλληνες είναι οι μετέχοντες της ελληνικής παιδείσεως».

Η κοινή διάλεκτος, που την εποχή των διαδόχων αποβαίνει παγκόσμιο όργανο επικοινωνίας, συνιστά ένα ιδίωμα που έχει ως βάση του την αττική διάλεκτο. Το ιδίωμα αυτό προωθήθηκε συνειδητά από τη μακεδονική δυναστεία και τον στρατό, αλλά και από εμπόρους τυχοδιώκτες, και λόγιους στη Μικρά Ασία, την εγγύς Ανατολή και την Αίγυπτο.

Ο όρος *Κοινή* είναι αρχαίος και σημαίνει διάλεκτο. Ως προς την προέλευση της Κοινής υπάρχουν πολλές εκδοχές, που τις υποστήριζαν οι γραμματικοί. Όμως άποψη που γίνεται δεκτή τελευταία

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

(και από τον Χατζηδάκη) είναι ότι πρόκειται για μετεξέλιξη της αττικής.

Σήμερα, με τον όρο *Κοινή* εννοούμε τα διάφορα επίπεδα γλώσσας, με τις συνεπακόλουθες υφολογικές αποκλίσεις που ο ελληνικός κόσμος χρησιμοποιούσε στον προφορικό και εν μέρει στον γραπτό του λόγο από την ελληνιστική ως την πρώιμη βυζαντινή εποχή. Πρόκειται συνεπώς για μια γλώσσα πολύ εκλεκτική και εγκυκλοπαιδική, που έχει έναν πυρήνα με εξακτινώσεις.

Οι πρώτοι που ασχολήθηκαν με την Κοινή δεν έδωσαν ούτε την προσοχή που της άξιζε ούτε την εκτίμηση και την αξιολόγηση που της ανήκε ως φυσικής εξελικτικής μορφής της Αρχαίας.

Η αναθεώρηση των αντιλήψεων για τη γλωσσο-ιστορική σπουδαιότητά της και η εκτιμητική επιστημονική έρευνα που άρχισε πριν από έναν αιώνα ενισχύουν την άποψη της εξελικτικής αυτής πορείας της Κοινής κατά τους τρεις προχριστιανικούς και τους πρώτους τρεις μεταχριστιανικούς αιώνες.

Οι πηγές που έχουμε για τη μορφή της Κοινής προέρχονται από επιγραφές, παπύρους και τη Βίβλο, που χρησιμοποίησε τη γλώσσα του λαού. Βέβαια, τα στοιχεία που μας δίνουν οι πάπυροι θα πρέπει να επαληθευτούν. Και γι' αυτό η πιο γερή βάση για την ιστορική επαλήθευση των νεωτερισμών της Κοινής είναι η Παλαιά και η Καινή Διαθήκη, παραβλέποντας ορισμένα στοιχεία —πολύ λίγα— που είναι σημαντικά.

Σήμερα δεν θα αναφερθούμε καθόλου στους νεωτερισμούς που παρουσιάζει η Κοινή των ελληνιστικών χρόνων στη φωνητική, στη μορφολογία, στη σύνταξη και στο λεξιλόγιο, λόγω χρόνου, αν και είναι βαθύτατες οι αλλαγές, ιδιαίτερα αυτές που έγιναν στη φωνολογία, γιατί οδήγησαν στη διαμόρφωση της Νέας Ελληνικής.

Αλλά, όπως προείπαμε, διαβάζοντας τη Βίβλο διαβάζετε τη

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

γνήσια Κοινή ελληνιστική γλώσσα που μίλησε ο λαός μας εξακόσια και πλέον χρόνια, μέχρι τους πρώτους βυζαντινούς χρόνους.

Θα αναφερθώ μόνο με λίγα λόγια στον αττικισμό. Οι Έλληνες γραμματικοί της Αλεξάνδρειας (τον 1ο αιώνα π.Χ. και τους πρώτους ρωμαϊκούς χρόνους) που ήσαν επιφορτισμένοι να διδάσκουν τα αριστουργήματα της αρχαϊκής και κλασικής εποχής δεν συμπαθούσαν την Κοινή και επιδόθηκαν επί τριακόσια και πλέον χρόνια σε έναν αγώνα επαναφοράς της αρχαίας αττικής διαλέκτου, με τους δυϊκούς, τα απαρέμφατα, τις ευκτικές και ό,τι άλλο η γλωσσική εξέλιξη είχε περιθωριοποιήσει.

Η αντίθεση των λογίων προς την Κοινή έγινε εντονότερη όταν μια νέα θρησκεία, ο χριστιανισμός, ως φορέας μιας ριζικά διαφορετικής από τη δική τους θεώρησης του κόσμου και της ζωής, πολεμά τον αρχαίο ειδωλολατρικό κόσμο, δηλαδή τα ιερά και τα όσια των λογίων αττικιστών, έχοντας ως γλωσσικό όπλο την περιφρονημένη Κοινή. Έτσι, το θρησκευτικό και ιδεολογικό χάσμα που χωρίζει τους δύο αντίμαχους κόσμους γίνεται και γλωσσικό.

Ο χριστιανισμός ως νέα θρησκεία χρησιμοποιεί την Κοινή ελληνιστική γλώσσα, που μιλούσαν οι λαϊκές μάζες, για τη διάδοσή του και την επικράτησή του, δηλαδή την απλή και ζωντανή γλώσσα της εποχής.

Και δεν είναι παράξενο που οι πρώτοι χριστιανοί, παράλληλα με την απολογία για την πίστη τους, χρειάστηκε να απολογούνται και για τις γλωσσικές πεποιθήσεις τους αλλά και για την ορθότητα της γλώσσας της Αγίας Γραφής.

Ενδεικτικά σας υπενθυμίζω την απλή, κατανοητή στον λαό και απέριτη γλώσσα του Συμβόλου της Πίστεως ή της Κυριακής προσευχής, και ακολουθούν ο *Απόστολος* και το *Ευαγγέλιο*. Η επιλογή της Κοινής ελληνιστικής γλώσσας και όχι της Λατινικής από τους

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

Αποστόλους και τους Πατέρες της Εκκλησίας υπήρξε και σοφή αλλά και άκρως καθοριστική για την εξέλιξη του χριστιανισμού και την επιβίωση της γλώσσας μας.

Δυστυχώς, όμως, η επιμονή αυτή των πρώτων Πατέρων στην κοινή διάλεκτο υποχώρησε αργότερα και η ελληνική λόγια παιδεία θα εισχωρήσει στον χριστιανικό στοχασμό και στο εκκλησιαστικό κήρυγμα.

Έτσι, ο αττικισμός, δηλαδή η στροφή της ελληνικής λογιούνης των ρωμαϊκών χρόνων προς τη δόκιμη αττική είχε συνέπειες απροσμέτρητες για τη μετέπειτα γλωσσική πορεία του ελληνισμού, γιατί γέννησε τη διγλωσσία, που μας τυραννά μέχρι σήμερα.

Εκτός από τον αττικισμό, ένα άλλο γεγονός αποφασιστικής σημασίας για τη γλωσσική παιδεία των Ελλήνων, από τους ελληνιστικούς χρόνους μέχρι σήμερα, ήταν η επινόηση των τονικών σημείων από τους Αλεξανδρινούς.

Ο τονισμός στην αρχαία Ελλάδα είχε κάποιον σκοπό. Καθόριζε τη φωνητική και την προφορά της κάθε συλλαβής. Όμως η μεταπήδηση των τόνων από τα κλασικά κείμενα στη γραφή της Κοινής είχε μοιραίες συνέπειες για τη μετέπειτα ελληνική γλωσσική παιδεία.

Επίσης, στην ελληνιστική εποχή ανάγεται και η γένεση ενός νέου ρυθμού της ελληνικής γραφής, που θα καταλήξει στη μικρογράμματη, σε αντίθεση με την παλαιά βασική γραφή που γνωρίσαμε, τη μεγαλογράμματη ή κεφαλαιογράμματη.

Στην εποχή του Βυζαντίου, όλοι οι λαοί του είχαν ένα κοινό χαρακτηριστικό: Ήταν επηρεασμένοι από τον ελληνικό πολιτισμό, φορέας του οποίου ήταν πρωτίστως η γλώσσα του.

Βέβαια, επίσημη γλώσσα της αυτοκρατορίας μέχρι τον Ηράκλειο ήταν η Λατινική, με την ενίσχυση που της πρόσφερε ο

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Μέγας Κωνσταντίνος, που ήθελε να διατηρήσει λατινική τη φυσιογνωμία του κράτους. Έτσι, η ρωμαϊκή γλώσσα και ιδεολογία μεταφυτεύονται στην καρδιά του ελληνιστικού κόσμου.

Όμως η Ελληνική, και μάλιστα η Κοινή, είχε επικρατήσει στις λαϊκές μάζες, στην καθημερινή ζωή και από πολύ ενωρίς (395 μ.Χ. — Αρκάδιος) στα δικαστήρια και μερικώς στη διοίκηση. Και το σημαντικότερο: στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης.

Στη δημόσια ζωή μπήκε η ελληνική γλώσσα επί Ιουστινιανού. Τα κύρια χαρακτηριστικά του πνευματικού βίου του Βυζαντίου είναι η ολοκληρωτική αποδοχή του χριστιανισμού και η προσήλωση στην ελληνομάθεια.

Όμως η ελληνομάθεια φέρει το στίγμα του διχασμού. Γιατί άλλη γλώσσα μιλούσε ο λαός και άλλη η παγερή αριστοκρατία και η δόκιμη λογία.

Οι δύο αυτές διαφορετικές ελληνικές γλώσσες συνυπάρχουν στο Βυζάντιο αγνοώντας η μία την ύπαρξη της άλλης. Η εθνική και κοινωνική πολυμορφία του Βυζαντίου παρεμπόδιζε τη συγκρότηση μιας ενιαίας έκφρασης.

Στη μοιραία αυτή εξέλιξη συνέβαλε τα μέγιστα και ο αρχαϊσμός της πνευματικής αρχηγίας, που περιφρονούσε τη γλώσσα του λαού.

Το μοιραίο πλήγμα ωστόσο η Κοινή το δέχτηκε από τη φραγκική κατάκτηση.

Με την αποξένωση των διάφορων κατακτημένων περιοχών από τη μητρόπολη, η σχετικά ομοιόμορφη Κοινή άρχισε να συρρικνώνεται σε διαλέκτους και ιδιώματα.

Ας σκεφτούμε ότι στην Πάτρα τον 14ο μ.Χ. αιώνα —γράφει ο Παν. Κανελλόπουλος στο *Γεννήθηκα στο Χίλια τετρακόσια δύο*— είχαμε Λατίνο δεσπότη και δίδασκαν στην Κοινή μόνο οι καλόγε-

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

ροι του Ομπλού σε όσους είχαν καταφύγει στο μοναστήρι λόγω του ενσκήψαντος λοιμού και είχαν χάσει παντελώς την εθνική τους συνείδηση.

Σημαντικές επιδράσεις που επηρέασαν τη γλώσσα μας σημειώθηκαν με τις επαφές των Βυζαντινών:

- με τη γλώσσα των επιστημόνων τον 14ο αιώνα, και τα λεξικά και τη βυζαντινή γραμματική, που αποτελούν ακένωτη πηγή αρχαιοελληνικών διαλέκτων·
- με τους Άραβες από τον 7ο αιώνα·
- με τους Σλάβους, κυρίως μετά τον 7ο αιώνα·
- με τους Φράγκους και τους Ενετούς από το 1204 και μετά·
- με τους Αρβανίτες τον 14ο αιώνα·
- με τους Τούρκους από τον 11ο αιώνα.

Μετά την Άλωση

Η ελληνική Κοινή αρχικά έσβησε εντελώς τις τοπικές διαλέκτους. Όμως διασπάστηκε και η ίδια σε τοπικά ιδιώματα. Εξ αυτών μόνο η ποντιακή, η τσακωνική και τα ελληνικά της Καππαδοκίας είναι δυσνόητα για τους επισκέπτες των περιοχών όπου μιλούνται. Τα υπόλοιπα ιδιώματα γίνονται κατανοητά με λίγη προσοχή.

Η διαβάθμιση των σχολείων σε κοινά (της στοιχειώδους παιδείας) και σε σχολεία των εγκύκλιων γραμμάτων επιβίωσαν από τους ελληνιστικούς χρόνους μέχρι τον Καποδίστρια.

Στα κοινά ο αυτοσχέδιος δάσκαλος (παπάς της ενορίας) δίδασκε ελεύθερα τους μικρούς του μαθητές από τα «πινακίδια» με τα κολλυβογράμματα και στη συνέχεια από την οκτώηχο και το ψαλτήρι. Ενώ στα σχολεία των εγκύκλιων γραμμάτων γινόταν συστηματικότερη σπουδή της γλώσσας (γυμνάσια, φροντιστήρια κ.λπ.), τα οποία λειτουργούσαν από τον 17ο αιώνα σε πολλές πόλεις και

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

χωριά της Μακεδονίας, με τη φροντίδα της ανερχόμενης τάξης των εμπόρων.

Κρυφό σχολειό επί Τουρκοκρατίας δεν υπήρχε. Αντίθετα, οι Τούρκοι έδωσαν πολλά προνόμια στην Εκκλησία και περισσότερο στα μοναστήρια. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας η ελληνική γλώσσα διατήρησε με τη δυναμική της το δημοτικό τραγούδι και τα λαϊκά λογοτεχνικά αναγνώσματα που τυπώνονταν στο εξωτερικό και στη συνέχεια έφταναν στις πόλεις και στα χωριά της σκλαβωμένης πατρίδας μας.

Από το 1821 και εφεξής η ελληνική γλώσσα έχει υποστεί μεγάλες μεταβολές τόσο στον γραπτό όσο και στον προφορικό λόγο. Αυτό οφείλεται στην παρείσφρηση λέξεων της καθαρεύουσας στην Κοινή, και αντίθετα. Υπήρξε δηλαδή ένας γλωσσικός αχταρμάς. Θλιβερό αποτέλεσμα: η αναζήτηση μετάφρασης για να διαβαστεί ο Παπαδιαμάντης ή ο Ροΐδης.

Το νεότερο ελληνικό κράτος, κυριαρχημένο πνευματικά και πολιτικά από τους Φαναριώτες, κινήθηκε με κατευθύνσεις γλωσσικά συντηρητικές. Η θεωρία του Fallmerayer ήρθε να ενισχύσει τους αρχαϊστές. Αν δεν καταλάμβανε τους πνευματικούς ταγούς του απελευθερωμένου έθνους ο πανικός εξαιτίας των φαλμεραγιερικών θεωριών, ασφαλώς η γλωσσική μας εξέλιξη θα ήταν διαφορετική. Άλλωστε, όλα τα κείμενα του Αγώνα είναι γραμμένα σε γλώσσα στρωτή, απλή· θα λέγαμε λαϊκή σε λογία έκφραση.

Όμως, για να μελετήσουμε τις απόψεις του Fallmerayer και για να αποδείξουμε πόσο Έλληνες είμαστε, έπρεπε να γυρίσουμε στη γλώσσα του Ξενοφώντα! Την τάση αυτή καλλιέργησαν με την αρχαιοπληξία τους και οι Βαυαροί.

Ιστορικά, η χρήση της Κοινής προφορικής γλώσσας άρχισε να επεκτείνεται ραγδαία μετά την αναγόρευση της Αθήνας σε πρω-

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

τεύουσα, με αποτέλεσμα την αθρόα συρροή κατοίκων της Πελοποννήσου και της υπόλοιπης Ελλάδας στο κλεινόν άστυ.

Έτσι, η Αθήνα έγινε η πρώτη χοάνη όπου οι μεγάλες διαλεκτικές διαφορές ισοπεδώθηκαν. Άλλοι παράγοντες συγκερασμού των διαλεκτικών στοιχείων υπήρξαν η υποχρεωτική εκπαίδευση, η στρατιωτική θητεία, η απόσπαση και υπηρετήση εκπαιδευτικών σε περιοχές διαλεκτικά διάφορες, και τελευταία το ραδιόφωνο και η τηλεόραση. Παράλληλα ενισχύονται οι προσπάθειες εξοβελισμού λέξεων ξένων που έχουν παρεισφρήσει στη γλώσσα μας και η αντικατάστασή τους με άλλες που έχουν ρίζες ελληνικές. Η γλωσσολογία στον 20ό αιώνα συνειδητοποίησε ότι η μελέτη μιας γλώσσας είναι περισσότερο πλήρης όταν συνδυάζεται και με διαχρονική θεώρηση.

Ειδικότερα, προκειμένου για την Ελληνική θα πρέπει να θυμόμαστε ότι:

- Ελληνικά δεν είναι μόνο η δημοτική, την οποία μιλάμε και γράφουμε σήμερα και είναι η επίσημη γλώσσα από το 1976·
- Ελληνικά είναι και η λόγια γλωσσική μας παράδοση (αρχαΐζουσα και καθαρεύουσα, απλή ή αυστηρή)·
- Ελληνικά είναι και η γλώσσα που μίλησαν και έγραψαν στο Βυζάντιο·
- Ελληνικά και η γλώσσα της αρχαιότητας·
- Ελληνικά και η γλώσσα του *Ευαγγελίου* και μεγάλο μέρος της γραπτής έκφρασης του χριστιανισμού.

Η διαχρονική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας αποκαλύπτει δύο καίριες διαστάσεις της: α) την οικουμενικότητα της Ελληνικής και β) τον ενιαίο χαρακτήρα της.

Η οικουμενικότητα οφείλεται στο υψηλό γόητρο που απέκτησε η Ελληνική μέσα από τα κείμενα της επιστήμης, της λογοτεχνίας και του εν γένει στοχασμού της αρχαιότητας.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ολόκληρη η ιατρική ορολογία σε όλες τις χώρες του κόσμου έχει ελληνική προέλευση και ολόκληρο το βόρειο ημισφαίριο του ουρανού «κατοικείται» από τους ήρωες θεούς και ημίθεους της ελληνικής μυθολογίας.

Οφείλεται επίσης:

- στη λειτουργία της επί Μεγάλου Αλεξάνδρου ως διεθνούς γλώσσας του πολιτισμού και του εμπορίου·
- στο κύρος της ως γλώσσας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στον Μεσαίωνα·
- στην αίγλη της ως γλώσσας του πνεύματος στην Αναγέννηση.
- στην καθιέρωση ως γλώσσας της διεθνούς επιστημονικής ορολογίας·
- και στην ισχύ που απέκτησε ως επίσημη γλώσσα της νέας θρησκείας, του χριστιανισμού·

Από τη διαχρονική μελέτη της Ελληνικής προκύπτει σαφώς και ο ενιαίος χαρακτήρας της ελληνικής γλώσσας. Μιλώντας για ενιαία γλώσσα, εννοούμε ότι ο ίδιος λαός, οι Έλληνες, στον ίδιο γεωγραφικό χώρο, την Ελλάδα, μιλάει επί σαράντα αιώνες χωρίς διακοπή και επίσης γράφει με την ίδια γραφή (από τον 8ο αιώνα) και την ίδια ορθογραφία (από το 400 π.Χ.) την ίδια γλώσσα, την Ελληνική.

Στους αιώνες που πέρασαν έγιναν αναμφισβήτητα μεταβολές, αλλά αυτές ήταν δομικές αλλαγές, που όμως εξασφάλισαν διαχρονική ενότητα και δυναμική.

Στον Μεσοπόλεμο ο Γάλλος νεοελληνιστής Mirambel διαπιστώνει την ύπαρξη πέντε γλωσσικών ιδιωμάτων στη χώρα μας. Οι πέντε αυτές «γλώσσες», άλλοτε συγκλίνουσες και άλλοτε αποκλίνουσες, του γραπτού λόγου είναι:

α) Η *καθαρεύουσα*, επίσημη τότε γλώσσα του κράτους και της εκπαίδευσης, με Γραμματική Α. Τζάρτζανου (1930).

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

β) Η *μεικτή* ανομοιογενής. Πρόκειται για την επίσημη γλώσσα, χρησιμοποιούμενη εκτός επίσημων εκδηλώσεων.

γ) Η *καθομιλουμένη*, γλώσσα της αθηναϊκής κοινωνίας και των πόλεων.

δ) Η *δημοτική*, μητρική γλώσσα των Ελλήνων και κατάληξη της φυσικής εξέλιξης της ελληνικής γραμματείας.

ε) Η *μαλλιάρη*, δημοτική αλλά αυστηρώς διεπόμενη από κανόνες φιλολόγων.

Η διαπάλη μεταξύ δημοτικής και καθαρεύουσας, γνωστή στη νεότερη ιστορία μας ως *γλωσσικό ζήτημα*, που στους δύο προηγούμενους αιώνες δημιούργησε εθνικό πρόβλημα, συνεχίστηκε μέχρι και τον Μεγάλο Πόλεμο, αφού άφησε πίσω του δεκατρείς νεκρούς και τριάντα τραυματίες. Οι εννέα σκοτώθηκαν όταν μεταφράστηκε το *Ευαγγέλιο* στη δημοτική.

Οι τελευταίες μάχες δόθηκαν αμέσως μετά την απελευθέρωση, όταν μάλιστα εμφανίστηκε απροσδόκητος σύμμαχος της καθαρεύουσας η εθνικοφροσύνη. Με αποκορύφωμα της γλωσσικής και πολιτικής τραγωδίας μας την ταύτιση της δημοτικής με την Αριστέρα, με όλες τις συνέπειες που συνεπάγεται μια τέτοια διολίσθηση.

Έτσι, φτάσαμε στα τέλη της δεκαετίας του '50, όπου σημειώνονται σημαντικές πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές στην Ελλάδα. Ο πληθυσμός αστικοποιείται με ταχύ ρυθμό και η Ελλάδα προσεγγίζει την Ευρώπη με στόχο την ένταξή της στην ΕΟΚ. Οι νέες συνθήκες καθιστούν επιτακτική την ανάγκη ριζικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που θα εκσυγχρονίσει και θα ενισχύσει την παιδεία, για πολιτιστικούς αλλά και οικονομικούς λόγους.

Και ερχόμαστε επιτέλους στη μεταρρύθμιση του 1964, που αποτελεί σταθμό στο γλωσσικό μας ζήτημα και στην παιδεία του

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τόπου μας. Η δημοτική στέκεται ισότιμα δίπλα στην καθαρεύουσα και διδάσκονται υποχρεωτικά και οι δύο στη μέση εκπαίδευση, χωρίς να θίγεται άμεσα το κύρος της καθαρεύουσας.

Και συνεχίζω με την πένα του Σ. Καργάκου: «Δυστυχώς η εφτάχρονη δικτατορία έπνιξε την θαυμάσια εκείνη ανθοφορία. Η καθαρεύουσα ξαναγύρισε στο Σχολείο και οι εκπαιδευτικοί ξανάγιναν οι φύλακες της υπογεγραμμένης, του καθαρού και μη καθαρού άλφα και του –εως των τριτοκλίτων. Η καθαρεύουσα βρήκε την ιδανική της έκφραση στην ρητορική τέχνη των Απριλιανών, και στην πεμπτουσία εκείνη των σολοικισμών, των βαρβαρισμών, των σχιζοφρενισμών, όπου η αμάθεια συναγωνιζόταν την κενολογία και η ευήθεια την κομπορρημοσύνη και τον φραστικό Ταρταρινισμό...»

Χρειάστηκε να φτάσουμε στη μεταρρύθμιση του 1976 για να δοθεί λύση οριστική στο θέμα της διγλωσσίας. «Η Δημοτική συντεταγμένη χωρίς ιδιωτισμούς και ακρότητας είναι η επίσημη γλώσσα του Κράτους και το πανελλήνιο εκφραστικό όργανο του λαού μας».

Όμως απαιτήθηκε να γίνουν και άλλες μεταβολές το 1982 για να πάρει τη σημερινή της μορφή ως δημοτική.

Θα πρέπει εντούτοις να σταθούμε σε ένα φαινόμενο που ονομάστηκε «διεθνισμός». Παράλληλα και με την προοπτική της παγκοσμιοποιούμενης κοινωνίας διαπιστώνεται μια τάση διεθνισμού, δηλαδή του δανεισμού λέξεων από μια γλώσσα επειδή απαντά σε πολλές γλώσσες με την ίδια μορφή και παρόμοια σημασία. Π.χ. τηλέφωνο, Telephone, Téléphone, Telefone κ.λπ.

Ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός εμφανίζεται ιδιαίτερα σημαντικός στη διαμόρφωση ενός κοινού λεξιλογίου ιδίως των ευρωπαϊκών λαών, αφού στοιχεία αντλημένα κατεξοχήν από την Αρχαία Ελληνική και τη Λατινική συμμετέχουν στον σχηματισμό των ήδη πο-

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

λυάριθμων διεθνισμών, για να καλύψουν ταχύτατα και αποτελεσματικά το επίπεδο της κατονομασίας των άπειρων επινοήσεων του ανθρώπινου πνεύματος, και στη θεωρία και στις πρακτικές εφαρμογές.

Οι διεθνισμοί απαρτίζουν σήμερα πια ένα απεθνικοποιημένο λεξιλόγιο με υπερεθνικό χαρακτήρα, που βρίσκεται στη διάθεση όλων των γλωσσών και προσφέρεται για γόνιμη μεταφύτευση. Ειδικότερα, η Αρχαία Ελληνική ως γλώσσα περιωπής προμηθεύει από την Αναγέννηση ήδη σε γλώσσες μεγάλης επιρροής τα στοιχεία για να σχηματιστούν διεθνισμοί, οι οποίοι στο μεγαλύτερο ποσοστό τους αποτελούν όρους επιστημονικών και τεχνικών λεξιλογίων, π.χ. αντιβιοτικό, ελικόπτερο, κυβερνητική, τηλεγράφοι.

Είναι αυτονόητο ότι δεν τηρούνται επακριβώς οι μορφολογικοί και σημασιολογικοί κανόνες της Αρχαίας Ελληνικής κατά τη δημιουργία των διεθνισμών, εφόσον αυτοί πλάθονται από άτομα που δεν είναι φυσικοί ομιλητές της Ελληνικής.

Έτσι, δημιουργούνται τα υβρίδια, δηλαδή λέξεις όπου συνυπάρχουν ένα ελληνικό και ένα λατινικό στοιχείο, π.χ. tele-vision, ή και λέξεις που δεν θα έπλαθαν οι αρχαίοι Έλληνες για να κατονομάσουν την ίδια ανακάλυψη, π.χ. η Νέα Ελληνική δανείστηκε τη λέξη *μικρόβιο* από τη γαλλική λέξη *microbe*, που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Παστέρ το 1878 για να εκφράσει τον μικροοργανισμό. Στην Αρχαία όμως Ελληνική, από την οποία δανείστηκε ο Παστέρ τις λέξεις «μικρό» και «βίος», θα σήμαινε οργανισμούς με σύντομη ζωή. Και έχουμε μικρόβια μακροβιότατα.

Το μέλλον της Ελληνικής

Η ένταξη της χώρας μας στην Ε.Ε., αλλά και γενικότερα η οικονομική επικοινωνιακή επανάσταση δημιουργούν μια νέα τάξη πραγμάτων και στην πορεία της γλώσσας.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Σε ολοένα και περισσότερους τομείς (επιχειρήσεις, μεταφορές, τράπεζες, αλλά και στην επιστημονική έρευνα) κυριαρχεί η αγγλοφωνία. Ως εκ τούτου, κάθε συμμετοχή στη διεθνή επιχειρηματική και εκπαιδευτική κοινότητα απαιτεί ικανότητες προσαρμογής.

Ο εθισμός του κοινωνικού συνόλου στα ετερογενή και ετερόκλητα επικοινωνιακά συστήματα συντελείται μέσα από την καθημερινότητα, τον καταναλωτισμό και την αύξουσα σημασία της ενημέρωσης. Ο τουρισμός, η εγκατάσταση πολυάριθμων αλλοδαπών εργαζομένων, οι ξενόγλωσσες επιγραφές, η συγκρότηση μιας διεθνούς γλώσσας του αθλητισμού, της μόδας, της μουσικής, των ηλεκτρονικών υπολογιστών, της διατροφής και της υγείας επηρεάζουν συνεχώς το επικοινωνιακό περιβάλλον.

Τα σωστά Ελληνικά δεν είναι πλέον απαραίτητη προϋπόθεση κοινωνικής και επαγγελματικής ανέλιξης. Είναι φυσικά άδηλο τι θα προκύψει στο επίπεδο της καθημερινής λαλιάς από τη νέα κατάσταση διγλωσσίας που διαμορφώνεται.

Από τη μία, η μητρική γλώσσα που συμβολίζει την εθνική ταυτότητα προσπαθεί να αντισταθεί στη λειτουργική υποβάθμιση. Από την άλλη, η υπερεθνική αγγλοφωνία προοιωνίζεται επαγγελματική επιτυχία και κοινωνική καταξίωση. Ίσως η «πατρώα ευδοξία», δηλαδή η βαριά μας παράδοση, βοηθήσει την Ελληνική να αντισταθεί αποτελεσματικά στις διαβρωτικές επενέργειες της οικουμενικής *γλωσσικής αποικιοποίησης*, που ενισχύεται δυστυχώς και από δηλώσεις Ελλήνων πολιτικών, για να καταστεί η Αγγλική δεύτερη υποχρεωτική γλώσσα.

Πάντως θέλω να πιστεύω ότι η ελληνική γλώσσα θα αντέξει, όσο κι αν δοκιμάζεται, γιατί έχει ρίζες βαθιές και λεξιλογικό υλικό απροσμέτρητο, όπως άντεξε σε πιο σκληρές εποχές, στον βυζαντινό μεσαίωνα και στην τουρκική νύχτα, όταν στεκόταν κυριολε-

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

κτικά μόνη της με έναν παπά. Άντεξε όταν ο αναλφαβητισμός ήταν εκατό τοις εκατό σε ολόκληρη την ορεινή Ελλάδα, και επιβίωσε χωρίς δάσκαλο και σχολείο.

Ένας και μοναδικός είναι ο εχθρός της γλώσσας μας. Ο ίδιος ο λαός μας. Ο λαός που τη μιλάει.

Περπατάς στον δρόμο και οι επιγραφές των καταστημάτων σου θυμίζουν πόλη ευρωπαϊκή. Σπάνια η ελληνική επιγραφή. Δεν υπάρχει ούτε ένα Super Market στην Ελλάδα, μα πουθενά και σε καμιά πόλη, που να έχει την ελληνική επιγραφή Υπεραγορά.

Και αυτό είναι το λίγο κακό. Το μεγαλύτερο είναι ότι συνηθίσαμε όλοι μας και το λέμε πια Super Market. Αυτό συμβαίνει δυστυχώς με πολλές ξένες λέξεις.

Παρακολουθείς συνέδριο επιστημονικό σε επίπεδο πανεπιστημιακό —που υποτίθεται ότι οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοί μας είναι επιφορτισμένοι με τη διδασκαλία και τη μετάγγιση γνώσης όχι μόνο στο αντικείμενό τους αλλά και στον πολιτιστικό τομέα, όπου ανήκει η γλώσσα μας, μια γλώσσα 3.500 ετών, από την οποία οι ξένοι δανείστηκαν και δανείζονται κάθε μέρα λέξεις για να εκφράσουν αυτό που θέλουν και δεν το μπορούν με τη δική τους γλώσσα, μια γλώσσα που έδωσε την ορολογία στις περισσότερες των επιστημών σε παγκόσμιο επίπεδο— και βλέπεις όλες μα όλες τις διαφάνειες στην Αγγλική ή σε άλλη γλώσσα, και σχεδόν ποτέ στα Ελληνικά.

Πανελλήνιες εξετάσεις για εισαγωγή στα ΑΕΙ αποφοίτων των λυκείων. Εκφωνούνται ή δίδονται τα θέματα στην ομιλούμενη καθημερινή μας γλώσσα και διαβάζεις στον Τύπο ότι οι υποψήφιοι ζήτησαν διευκρινίσεις επί των δοθέντων θεμάτων και το υπουργείο επέτρεψε την παροχή των πρόσθετων αυτών διευκρινίσεων. Αντίθετα, σε διαγωνισμούς ξένων γλωσσών δεν ζητούνται διευ-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

κρινίσεις. Κι αν ζητηθούν από τους υποψήφιους, δεν δίδονται από το υπουργείο. Αυτό ξέρετε τι σημαίνει; Ότι μετά δωδεκαετή φοίτηση (δημοτικό, γυμνάσιο και λύκειο) αγνοούμε τη γλώσσα μας. Και γνωρίζουμε καλύτερα τις ξένες; Ίσως.

Και επιτρέψατέ μου μια μελαγχολική συγκριτική αναδρομή στα παλαιότερα χρόνια και ακόμα και στην Κατοχή, όπου η σχολική χρονιά ήταν μόνο τρεις μήνες και μέσα στις εκκλησίες, και σε αδίδακτο κείμενο αρχαίων, αδίδακτου συγγραφέα, που μόνο υπαγορευόταν και δεν δινόταν γραμμένο. Δεν διανοήθηκε ποτέ κανείς μαθητής να ζητήσει διευκρινίσεις. Μήπως, καλοί μου φίλοι, τα ελληνόπουλα γνώριζαν καλύτερα τη δημοτική τότε γιατί διδάσκονταν και Αρχαία;

Δεν είμαι αρχαιολάτρης. Απεναντίας, ένθερμος δημοτικιστής από την τρίτη του οκτατάξιου γυμνασίου. Αλλά πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι *η ετυμολογία των λέξεων της σημερινής δημοτικής είναι ευθέως παράγωγο της αρχαίας γραφής* και καθίσταται αψευδής μαρτυρία της ιστορικής συνέχειας του γραπτού ελληνικού μας λόγου. Γι' αυτό η υπόθεση της διδασκαλίας των αρχαίων θέλει και πάλι συζήτηση.

ΜΜΕ (ραδιόφωνο — τηλεόραση). Η κατάσταση είναι απελπιστική. Κλείνεις τα μάτια από ντροπή! Η εκφωνήτρια: «Το αίτημα των κατοίκων δύο περιφερειών δεν έγινε δεκτό από τον υπουργό γιατί οι νομοί, όπως τους εξήγησε, δεν ήσαν όμορφοι». Κι αυτό έγινε γιατί η εκφωνήτρια δεν ήξερε τι σημαίνει «όμορος».

Κι αυτό συμβαίνει γιατί η «καλή πένα» ενός συντάκτη ή οι γνώσεις του εκφωνητή και τα προσόντα του δεν μετράνε πια, όσο η καλλιφωνία στο ραδιόφωνο και η εμφάνιση και φωτογένεια στην τηλεόραση.

Άλλο: Πρωτοσέλιδο μεγάλης εφημερίδας αναφερόμενο στον

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

τέως Πρόεδρο της Δημοκρατίας τον αποκαλούσε ο ΣΑΡΤΖ. Ακόμα, το «καλύτερο», έχει γίνει συνήθεια και το «Δεν δικαιούσθε διά να ομιλείτε», που ξεκίνησε από τα βουλευτικά έδρανα, πέρασε στα ΜΜΕ και από εκεί στην καθομιλουμένη, για να καταλήξει διαφημιστικό σύνθημα για το ούζο ΒΑΡΒΑΓΙΑΝΝΗ.

Ο Ανταίος Χρυσοστομίδης έγραφε προ ετών στην *ΑΥΓΗ*: «...Παρ' ότι Διευθυντής του εντύπου (έχοντας θεωρητικά το δικαίωμα να καθορίσω τη γλώσσα του ανάλογα με τις πεποιθήσεις μου) δέχομαι τελικά μια ορθογραφία που δεν είναι ορθογραφία, μια λογική που δεν έχει καμία λογική, τις αποφάσεις κάποιων μικρολεξικών τσέπης που δεν εμπνέουν καμία εμπιστοσύνη. Ο αντίλογος έχει κι αυτός τη λογική του: Μ' αυτά τα λεξικά, λέει, διδάσκεται η Ελληνική στα Σχολεία. Αυτή την παράλογη δηλαδή ορθογραφία έχει επιβάλει το κράτος, και με αυτή θα πρέπει να πορευτούμε, έστω κι αν όλοι μας έχουμε γίνει πλέον ανορθόγραφοι και ο καθένας γράφει ό,τι θέλει».

Και ο Γιάννης Πατίλης στην εφημερίδα *Εποχή*, 18.12.88 γράφει: «Η εισαγωγή του μονοτονικού αυτά τα τελευταία χρόνια συμβαδίζει με μια άνευ προηγουμένου χαλάρωση της ορθογραφίας. Οι τόνοι και τα πνεύματα μοιάζει σαν να ήταν τα καρφιά που κρατούσαν την ορθογραφία στην θέση της. Οι τόνοι έχουν κι αυτοί το —έστω αφανές— ιστορικό νόημά τους. Και δεν πρέπει να αφαιρούνται νοήματα από την γλώσσα...».

Για τη γλώσσα των νέων μας δεν θα πω πολλά. Θα περιοριστώ στο δημοσίευμα της *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ* των Γ. Τσίρου και Ι. Χαραλαμπίδου με τίτλο: «Η “Ξένη” γλώσσα των Νέων». Διαβάζω λοιπόν: «Την έκανα από νωρίς σήμερα. Είχα ξενοχτήσει και προσπαθούσα να κουλάρω με κάθε τρόπο. Μου την σπάει που πρέπει να ξυπνάω νωρίς το πρωί. Τίποτα δεν με φτιάχνει. Αγχώνομαι γιατί

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

αν δεν φθάσω στην ώρα μου στο σχολείο θα τ' ακούσω. Ειδικά η καθηγήτρια της πρώτης ώρας μού τη δίνει. Το παίζει αυστηρή και έχει στο μάτι εμένα και τον κολλητό μου. Άσε που με τους βαθμούς που βάζει φλιπάρει όλη η τάξη. Το παίζει φαίνεται ντίβα! Πιο πολύ με κουφαίνει ο Μαθηματικός: Εγώ κι ο κολλητός μου όμως του την κάναμε γυριστή στο διαγώνισμα. Αντιγράψαμε μια πολύ ζελεκοτή απάντηση και σκίσαμε. Αφού απόρησα κι εγώ. Τον κάναμε τσιμπητό και χωρίς πιάκι μάλιστα...»

Δήλωση της κυβέρνησης και αντιπολίτευσης επαναλαμβανόμενη: «Η κυβέρνηση δεν θα ανεχθεί τα καρτέλ!» Δεν υπάρχει άραγε.

Και το επισφράγισμα: Βρέθηκε ευρωβουλευτής Κύπριος που ζήτησε να καταργηθούν το ω, το η και το υ, με στόχο τον εκσυγχρονισμό και την απλοποίηση της γλώσσας μας. Ήθελα να μάθω πως θα υποδεχόντουσαν οι Γάλλοι μια πρόταση για την κατάργηση του ενός ή των δύο φωνηέντων από τη λέξη «beaucoup» ή «bureau» και οι Άγγλοι μια πρόταση για κατάργηση κάποιων γραμμάτων από το «wrought» χωρίς να αλλάξει η προφορά.

Θεωρώ υποχρέωσή μου να καταθέσω και την άποψη ενός σύγχρονου ιστορικού μας, του Σαρ. Καργάκου «Δυστυχώς το ενιαίο σύστημα που επέβαλαν οι μεταπολεμικές κυβερνήσεις δεν ήταν μια λαϊκή αλλά μια λαϊκίστικη γλώσσα. Έκτοτε κυρίαρχος γλωσσικά δεν είναι ο Δημοτικισμός αλλ' ο λαϊκισμός και η ξενογλωσσία. Σήμερα το πρόβλημα δεν είναι δημοτική ή καθαρεύουσα, αλλ' Ελληνική ή Αγγλική στην αμερικάνικη εκδοχή της. Όσοι αγωνιστήκαμε για την δημοτική και υποστήκαμε διώξεις, στην προσπάθειά μας να την υπερασπιστούμε, με θλίψη διαπιστώνουμε καθημερινά την πτώση του γλωσσικού μας αιματοκρίτη. Όμως ο αγώνας για την διάσωση της Ελληνικής από τον κίνδυνο να μετα-

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

τραπεί σε ξύλινη γλώσσα ή σε μια κρεολή γλώσσα συνεχίζεται. Και θα συνεχίζεται όσο ο κόσμος των πολυεθνικών εταιρειών θα επιζητεί την γλωσσική και εθνική ισοπέδωση των λαών».

Βρισκόμαστε σε μια εποχή όπου επιχειρείται η χρεοκοπία ορισμένων αξιών που εκφράζουν την εθνική μας ταυτότητα, όπως είναι η γλώσσα, η Εκκλησία, η ιστορία, η παράδοση. Σας θυμίζω τι είπε ο Κίσιγκερ ως υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ:

«Ο ελληνικός λαός είναι δυσκολοκυβέρνητος και γι' αυτό πρέπει να τον πλήξουμε βαθιά στις πολιτισμικές του ρίζες. Τότε, ίσως συνεντιστεί. Εννοώ δηλαδή να πλήξουμε: Πρώτον τη γλώσσα του, δεύτερον τη θρησκεία του και τρίτον τα πνευματικά και ιστορικά του αποθέματα, ώστε να εξουδετερώσουμε κάθε δυνατότητά του να αναπτυχθεί, να διακριθεί, να επικρατήσει, και να μας προκαλεί στα Βαλκάνια, στην ανατολική Μεσόγειο, στη Μέση Ανατολή και σε όλη αυτή τη νευραλγική για τα συμφέροντα των ΗΠΑ περιοχή».

Και ενώ αυτά προτείνουν Έλληνες και ανθέλληνες για τη γλώσσα μας, θα τελειώσω με μια αισιόδοξη είδηση που έρχεται από την Ευρώπη: Ισπανοί ευρωβουλευτές προτείνουν για επίσημη γλώσσα της Ευρωπαϊκής Ένωσης την Ελληνική.

Συγκεκριμένα:

1. Hellenic Quest λέγεται ένα πρόγραμμα ηλεκτρονικής εκμάθησης της Ελληνικής που το CNN άρχισε να διανέμει παγκοσμίως και προορίζεται σε πρώτο στάδιο για τους αγγλόφωνους και ισπανόφωνους. Το πρόγραμμα παράγεται από τη μεγάλη εταιρεία η/υ Apple, ο πρόεδρος της οποίας κ. John Sculley είπε: «Αποφασίσαμε να προωθήσουμε το πρόγραμμα εκμάθησης της Ελληνικής επειδή η κοινωνία μας χρειάζεται ένα εργαλείο που θα της επιτρέψει να αναπτύξει τη δημιουργικότητά της, να εισαγάγει καινούργιες ιδέες

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

και να προσφέρει γνώσεις περισσότερες από όσες ο άνθρωπος μπορούσε ως τώρα να ανακαλύψει».

Πρόκειται δηλαδή για εκδήλωση της τάσης επιστροφής του παγκόσμιου πολιτισμού στο πνεύμα και στη γλώσσα των Ελλήνων.

2. Οι ιδιότητες και τα πλεονεκτήματα της ελληνικής γλώσσας ώθησαν το Πανεπιστήμιο Ιρμάιν της Καλιφόρνια να αναλάβει την αποθησαύριση του πλούτου της Ελληνικής. Επικεφαλής του προγράμματος τοποθετήθηκε η γλωσσολόγος ελληνίστρια McDonald και οι καθηγητές της Ηλεκτρονικής Bruner και Pakari.

Στον η/υ Ίμυκο αποθησαυρίστηκαν 6 εκατομμύρια λεκτικοί τύποι της γλώσσας μας, όταν η Αγγλική έχει συνολικά 490.000 λέξεις (εξ ων οι 40.000 έχουν ελληνική προέλευση) και 300.000 τεχνικούς όρους.

Ταξινομήθηκαν δε 8.000 συγγράμματα αρχαίων Ελλήνων και το έργο συνεχίζεται.

Ο καθηγητής Bruner δήλωσε: «Σ' όποιον ρωτάει γιατί τόσα εκατομμύρια δολάρια για την αποθησαύριση λέξεων της Ελληνικής απαντάμε: Μα πρόκειται για τη γλώσσα των προγόνων μας. Και γιατί έτσι θα βελτιώσουμε τον πολιτισμό μας».

Οι υπεύθυνοι του προγράμματος υπολογίζουν ότι οι ελληνικοί λεκτικοί τύποι θα φτάσουν τα 90 εκατομμύρια, έναντι 9 εκατομμυρίων της Λατινικής.

Το ενδιαφέρον για την Ελληνική προέκυψε από τη διαπίστωση των επιστημόνων πληροφορικής και υπολογιστών ότι οι η/υ προχωρημένης τεχνολογίας δέχονται ως *νοηματική* γλώσσα μόνο την Ελληνική. Όλες τις άλλες γλώσσες τις χαρακτήρισαν ως *σημειολογικές*.

Νοηματική θεωρείται η γλώσσα στην οποία το σημαίνουν, δηλαδή η λέξη και το σημααινόμενο, δηλαδή αυτό που η λέξη εκφρά-

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

ζει, έχουν μεταξύ τους πρωτογενή σχέση. Ενώ *σημειολογική* είναι η γλώσσα στην οποία αυθαίρετως ορίζεται ότι το «αμ» πράγμα εννοείται με το «αμ». Στην Ελληνική οι λέξεις έχουν πρωτογένεια, ενώ στις άλλες γλώσσες οι λέξεις είναι συμβατικές και σημαίνουν κάτι επειδή έτσι συμφωνήθηκε μεταξύ εκείνων που τη χρησιμοποιούν. Αναφέρω ενδεικτικά:

ενθουσιασμός = εν + Θεώ

γεωμετρία = γη + μετρώ

άνθρωπος = ο αναρθρών (ο αρθρώρων) λόγο.

Έχουμε δηλαδή αιτιώδη σχέση μεταξύ λέξης και πράγματος. Τα πιο τέλεια προγράμματα «Ίμυκος», «Γνώσεις» και «Νεύτων» αναπαριστούν τους λεκτικούς τύπους της Ελληνικής σε ολοκληρώματα και σε τέλεια σχήματα παραστατικής, πράγμα που αδυνατούν να κάνουν για τις άλλες γλώσσες. Κι αυτό γιατί η Ελληνική έχει μαθηματική δομή, που επιτρέπει την αρμονική γεωμετρική της απεικόνιση.

Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές θεωρούν επίσης την ελληνική γλώσσα «μη οριακή», δηλαδή ότι μόνο σε αυτή δεν υπάρχουν όρια, και γι' αυτό είναι αναγκαία στις νέες επιστήμες, όπως η Πληροφορική, η Ηλεκτρονική, η Κυβερνητική και άλλες.

Αυτές οι επιστήμες μόνο στην ελληνική γλώσσα βρίσκουν τις νοητικές εκφράσεις που χρειάζονται, χωρίς τις οποίες η επιστημονική σκέψη αδυνατεί να προχωρήσει. Γι' αυτούς τους λόγους οι Ισπανοί ευρωβουλευτές ζήτησαν να καθιερωθεί η Ελληνική ως επίσημη γλώσσα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διότι το να μιλά κανείς για ενωμένη Ευρώπη χωρίς την Ελληνική είναι σαν να μιλά σ' έναν τυφλό για χρώματα.

Δεν γνωρίζω ποια θα είναι η τύχη της πρότασης των Βάσκων ευρωβουλευτών. Ελπίζω κάποτε να μας ενημερώσουν οι Έλληνες

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ευρωβουλευτές, των οποίων τις ενέργειες δεν γνωρίζω. Τα τελευταία αυτά στοιχεία για τις ενέργειες των Ισπανών δεν τα βρήκα πουθενά δημοσιευμένα, αλλά μου παραχωρήθηκαν ευγενώς από το αρχείο του τέως βουλευτή κ. Α. Χρυσανθακόπουλου, τον οποίο και δημόσια ευχαριστώ.

Επίσης, θέλω να σταθώ σε μία άλλη ευχάριστη νότα που προέρχεται από Έλληνα. Αναφέρομαι στη γνωστή ομιλία του κ. Ζολώτα στην Αγγλική στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο την 26η Σεπτεμβρίου 1957, με βασικό λεξιλόγιο όρους ελληνικούς ή ελληνογενείς.

Αγαπητοί μου φίλοι,

Η ιστορική πορεία του λαού μας είναι γραμμένη με το αίμα του σε σύμβολα της ελληνικής μας γλώσσας. Η εθνική μας υπόσταση και φυλετική μας ταυτότητα θα πεθάνουν όταν πεθάνει και η γλώσσα μας. Πολλοί Νεοέλληνες θεωρούν τη γλώσσα μας ένα μέσο επικοινωνίας που μπορούν να αντικαταστήσουν με ένα άλλο εκφραστικό εργαλείο πλέον σύγχρονο και αποδοτικό. Δεν κατανοούν τη σημασία που έχει η γλώσσα μας για την εθνική μας επιβίωση. Και καθημερινά παριστάμεθα μάρτυρες κακοποίησής της, τόσο στον γραπτό όσο και στον προφορικό λόγο

- με τη νόθευση του πλούσιου λεξιλογίου της,
- με τη στρέβλωση της εσωτερικής της δομής,
- με την έκπτωση της συντακτικής της αρμονίας,
- με την εισβολή χιλιάδων ξενισμών ή διεθνισμών,
- με την ασέβεια στην ορθογραφία της επιχειρείται μια χωρίς προηγούμενο ασέλγεια στη γλώσσα που μιλάμε σαράντα αιώνες, στο όνομα μιας αμφισβητούμενης παγκοσμιοποίησης και αποξένωσης από κάθε αξία εθνική, ατομική, ιστορική και πολιτιστική που χαρακτηρίζει την ταυτότητά μας.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ

Με λύπη, φίλοι μου, διαπιστώνουμε μια χωρίς προηγούμενο απαξίωση της γλώσσας μας, που οι ξένοι, όταν βρίσκονται σε αδυναμία έκφρασης ή ονοματοδοσίας κάποιας έννοιας ή καινοφανούς άποψης και φαινομένων, λένε: «The Greeks had a word for it» (*Οι Έλληνες έχουν μια λέξη γι' αυτό*).

Εύχομαι η σημερινή μας συνάντηση να μας βοηθήσει να μιλάμε «καλύτερότερα».

Ομιλία στη Διακίδειο Σχολή Λαού Πατρών στις 14 Ιανουαρίου 2009

Οι Ρωμαίοι και ο ελληνισμός



ΓΙΑΤΙ ΔΙΑΛΕΞΑ ΑΥΤΟ ΤΟ ΘΕΜΑ.

Πρώτον: Γιατί πολλοί ιστορικοί που ασχολήθηκαν με τη ρωμαιοκρατία μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και αργότερα δεν υπάρχουν. Γι' αυτό έχουμε και λίγα γραπτά κείμενα κάποιων συγχρόνων που έζησαν τους τρεις τελευταίους προ Χριστού αιώνες, καθώς και τους πρώτους μεταχριστιανικούς. Τελευταία, τον 20ό αιώνα, εμφανίστηκαν κάποιοι ξένοι που ασχολήθηκαν με τη ρωμαιοκρατία.

Δεύτερον: Γιατί οι συνεχιζόμενες και μετά τους Μηδικούς πολέμους συγκρούσεις μεταξύ των ελληνικών πόλεων και η αδυναμία των Ελλήνων να πάνσουν να μισούνται μεταξύ τους και να επιχειρήσουν μια ευρύτερη ένωση των ελληνικών πόλεων και επιτέλους να ξεκολλήσουν από τη μίζερη έννοια της πόλης-κράτους στοίχισαν πολλούς δύστηνους, δύσμοιρους και δυσσίωνους αιώνες στους απογόνους τους. Αυτοί που είχαν αναγάγει την ελευθερία σε ύψιστο ιδανικό της ζωής καταδίκασαν με τις ανοησίες τους τους απογόνους τους σε μια νύχτα δύο χιλιάδων ετών. Και αυτές οι αδυναμίες της φυλής μας και η ιστορία μας θα πρέπει να είναι γνωστή στους σημερινούς Έλληνες, που δυστυχώς φαίνεται ότι κουβαλάμε ακόμη το καταραμένο γονίδιο της διχόνοιας και δεν μπορούμε σε καμία περίπτωση να ζήσουμε μονοιασμένοι και με ομοιχμία.

Τρίτον: Γιατί ακούγονται πολλές αμφισβητήσεις από τον προηγούμενο αιώνα για την καταγωγή μας και αν έχουμε κάποια σχέση με τους αρχαίους Έλληνες. Και ακούμε συχνά να μιλάνε για Νεο-

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

έλληνες ή κάποια μικρή φυλή της Ευρώπης που κατά σύμπτωση τυχαίνει να έχει κάποιους σπουδαίους προγόνους.

Η ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας διαπερνάται και σπαράσσεται από την αντίθεση και τον προβληματισμό.

Ο Παπαρρηγόπουλος θα γράψει πρώτος την *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ανάγοντας τις ρίζες του παρόντος ελληνισμού σε εκείνον της αρχαιότητας, υπεραναπληρώνοντας έτσι τη συναίσθηση της σημερινής μιζέριας με τις μνήμες του παρελθόντος και ίσως με την κρυφή προσδοκία ότι «πάλι με χρόνους με καιρούς πάλι δικά μας θα 'ναι».

Όχι μόνο ο Παπαρρηγόπουλος, αλλά και ο Κολοκοτρώνης με την περικεφαλαία του και ο Μεγάλος Αλεξανδρινός με τον ύμνο του, που θα μιλήσουμε παρακάτω, στους τελευταίους της Αχαϊκής Συμπολιτείας.

Από την αντίπερα όχθη, ο Κορδάτος θα απαντήσει με την *Ιστορία της Ελλάδας*, σε στικτική αντιπαράθεση με την *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, δεδομένου ότι σύμφωνα με τη μαρξιστική ορθοδοξία και παρεμπιπτόντως τη φιλελεύθερη, διαφωτιστική άποψη το έθνος είναι σύγχρονο δημιούργημα, και κατά συνέπεια δεν μπορούμε να μιλάμε για ιστορία του ελληνικού έθνους. Η τοποθέτηση αυτή έρχεται σε πλήρη αντίθεση όχι μόνο με τα εμπειρικά δεδομένα, αλλά και τις ίδιες τις παλαιότερες θέσεις του Κορδάτου, όπου χαρακτηρίζει τους νεότερους Έλληνες «απογόν(ους) και κληρονόμ(ους) του λαού που κατοικούσε αυτή την χώρα».

«Ο διεθνισμός της σύγχρονης αριστεράς» γράφει ο Γ. Καραμπελιάς στο δοκίμιο του *χλειαεννιακοσιαεικοσιδυο* «καθώς και ενός μέλους της εκσυγχρονιστικής δεξιάς, υποστηρίζουν ότι οι σύγχρονοι Έλληνες καμία ή ελάχιστη σχέση έχουν με το παρελθόν. Η “Εθνογένεση είναι πρόσφατο γεγονός” και επομένως πρέπει να ξεφύγουμε

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

από την προγονοπληξία και την αναφορά στους Αρχαίους Έλληνες: Είμαστε, λένε, νεο-Έλληνες, Γραικοί και όχι “Έλληνες”!»

Για να απαντήσουμε σε όλους αυτούς που αμφισβητούν την ελληνικότητα των Ελλήνων, θα πρέπει:

α) Να μάθουμε καλά την ιστορία μας και τι έγινε ο λαός και η φυλή μας κατά την και μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση, πώς διατηρήθηκε η γλώσσα μας και πώς το γένος μας συνέχισε χωρίς καμιά διακοπή να επιβιώνει μέσα σε σκοτεινούς αιώνες, για να φτάσει στην ίδρυση του ελληνικού έθνους το 1828. Και

β) Να αποδείξουμε ότι εμείς οι Έλληνες είμαστε εκείνοι που διατηρήσαμε τη συνέχεια στη γλώσσα μας, τη μυθολογία μας, την ιστορία μας, τις παραδόσεις της φυλής, αλλά και τα μνημεία μας, όσα διασώθηκαν από τη λεηλασία της φωτισμένης Δύσης, και ότι δεν υπάρχει κανένα κενό, ούτε στη ρωμαϊκή ούτε στη βυζαντινή εποχή, που να προδίδει το τέλος και τον θάνατο της φυλής που κατοικούσε αυτή τη χώρα στα χρόνια της γέννησης του Χριστού. Αντίθετα, σημειώθηκε ο ιστορικά παραδεκτός εξελληνισμός τόσο της ρωμαϊκής κοινωνίας όσο και των δομών του Βυζαντίου.

Γι’ αυτό μετά τη σημερινή ομιλία θα πρέπει να ακολουθήσει και άλλη ή και άλλες που να καλύψουν τους σκοτεινούς αιώνες από την κατάκτηση των Ρωμαίων μέχρι το ’21.

Τέταρτος λόγος που διάλεξα αυτό το θέμα είναι γιατί θέλω να αποδείξω ότι ο Μέγας Αλέξανδρος υπήρξε πρόδρομος του χριστιανισμού.

Φίλες και Φίλοι,

Στην ιστορική διαδρομή του ο ελληνισμός ποτέ του δεν μπόρεσε να χωρέσει μέσα στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου κράτους, και ιδιαίτερα ενός εθνικού κράτους. Πρόκειται για κάτι καινοφανές και πρωτόγνωρο.

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Η γεωγραφία και η ιστορία τον σφράγισε.

Η κοιτίδα αυτού του λαού, η Ελλάδα, υπήρξε πάντα ένας τόπος στενός και άγονος· ένας τόπος που, με επίκεντρο την Ελλάδα, δεν ευνοούσε την οικοδόμηση ευρύτερων ενοτήτων και αυτοκρατοριών.

Η κλασική Ελλάδα υπήρξε το λίκνο του ελληνισμού. Αλλά ποτέ δεν ευτύχησε να ενσωματώσει αυτόν τον ελληνισμό μέσα σε μια ενιαία ενότητα.

Αυτή ήταν η κατάρα μας. Και που διαιωνίζεται μέχρι σήμερα, δυστυχώς.

Οπότε έγινε αυτό που συνέβη με τα ελληνιστικά κράτη και την Ελλάδα. Ή με το Βυζάντιο. Αλλά στις περιπτώσεις αυτές μάλλον ο ελληνισμός ήταν αυτός που συμπεριέλαβε στους κόλπους του την Ελλάδα και όχι η Ελλάδα τον ελληνισμό.

Η Ρώμη, αντίθετα, υπήρξε μια αυτοκρατορία που από την ίδρυση της αιώνιας πόλης, της Ρώμης (753 π.Χ.), μέχρι τον Αέτιο, για χίλια διακόσια ολόκληρα χρόνια, αναπτύχθηκε και επέζησε έχοντας ως γεωγραφικό και πολιτικό κέντρο την ίδια την πόλη της Ρώμης, για να συνεχίσει άλλα χίλια πεντακόσια να είναι η πρωτεύουσα μιας άλλης πνευματικής και παρεμπιπτόντως εγκόσμιας αυτοκρατορίας, του καθολικισμού.

Ο ελληνισμός είχε πάντοτε ως ορμητήριο παράλια και πόλεις, απ' όπου όδευε προς το εσωτερικό και με κατεξοχήν όχημά του τη γλώσσα. Τη γλώσσα του Πλάτωνα και του Μεγάλου Αλεξάνδρου, του Ευαγγελίου, και του Βυζαντίου στη συνέχεια.

Στην εποχή της ευρωστίας του στην κλασική αρχαιότητα και στην ελληνιστική εποχή δημιούργησε τον ανώτερο σε ποιότητα και αντοχή πολιτισμό της ιστορίας του και μετέβαλε τη Μεσόγειο σε ελληνική θάλασσα, με έναν πληθυσμό που έφτανε τα 4–5 εκα-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τομύρια, όταν όλη η Ευρώπη δεν ξεπερνούσε τα 20 εκατομμύρια κατοίκους.

Ποτέ στη συνέχεια δεν θα αποκτήσει αυτόν τον παγκόσμιο ιστορικά ρόλο. Εντούτοις θα συνεχίσει να επιβιώνει ως ένας μεγάλος πολιτισμός.

Ένας ιδιαίτερος τρόπος ζωής —ντυμένος τον χιτώνα του ανατολικού χριστιανισμού, του Βυζαντίου, ή ακόμα και του Πατριαρχείου υπό την οθωμανική κυριαρχία—, θα μοιάζει με ποτάμι που αρδεύει τεράστιες εκτάσεις και άλλους πολιτισμούς, για να συρρικνωθεί στην ιστορική διαδρομή, να πάρει πολλά δάνεια στοιχεία από άλλα συστήματα και να χύνεται στο τέλος σαν ένα ρέμα ισχύ, αλλά πάντα διακριτό.

Η αδυναμία φάνηκε όταν ο αρχαίος κόσμος δεν μπόρεσε να συγκροτήσει ευρύτερες ενότητες και να υπερβεί την πόλη-κράτος. Η Αθήνα θα αποτύχει εξαιτίας του ηγεμονισμού της έναντι των υπόλοιπων ελληνικών πόλεων και του ανταγωνισμού της με τη Σπάρτη· όταν μια άλλη δύναμη μάλλον παράκεντρη, η Μακεδονία, θα αναλάβει τελικά αυτόν τον ρόλο.

Το μακεδονικό εγχείρημα, ωστόσο, παρόλο που έφερε τον ελληνισμό ως «τα Φράατα πέρα» κατά Καβάφη, δεν ήταν γραφτό να οικοδομήσει ένα σταθερό και ενιαίο κράτος. Έμοιαζε μάλλον με μια θυελλώδη στρατιωτική επιχείρηση. Και απέκτησε μια κάποια διάρκεια μόνο εξαιτίας της πολιτιστικής υπεροχής των Ελλήνων, αλλά που δεν ήταν ικανή να ανταποκριθεί στις ανάγκες ενός σταθερού και ενιαίου κοινωνικού και οικονομικού κράτους.

Η μακεδονική επέκταση ήταν μονοδιάστατη, προς την Ανατολή. Όταν από την άλλη μεριά, στα δυτικά, η Ρώμη έχτιζε μεθοδικά τη δική της ισχύ.

Αν η μακεδονική κατάκτηση της Ασίας χρειάστηκε μόλις δέκα

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

χρόνια, το ρωμαϊκό imperium οικοδομήθηκε στη διάρκεια αιώνων. Αργά, με σύνεση και με την ανελέητη gravitas των Λατίνων κατασκευάστηκε το ρωμαϊκό κράτος, που πρώτα περιέλαβε όλη την Ιταλία και στη συνέχεια επεκτάθηκε ισόρροπα σε Ανατολή και Δύση, μέχρις ότου κατακτήσει τη Μεσόγειο σ' ένα mare nostrum, με κέντρο την αιώνια πόλη.

Νόμοι, δρόμοι, λεγεώνες και πίστη στους θεσμούς το οπλοστάσιο του σύγχρονου για την εποχή του ρωμαϊκού κράτους.

Οι Έλληνες ήσαν ισχυρότεροι στο σύνολό τους, όχι μόνο πολιτιστικά αλλά και στρατιωτικά. Και όπου συγκρούστηκαν ισάξιες δυνάμεις, νίκησαν τους Ρωμαίους.

Όμως ήσαν ατομικιστές, πεπεισμένοι για την ανωτερότητά τους, πάντα σε αντιπαράθεση μεταξύ τους, τοπικιστές και αδύναμοι να υψωθούν στην αναγκαιότητα του ενιαίου κράτους των Ελλήνων.

Και το σημαντικότερο και απεχθέστερο των μειονεκτημάτων τους: Ήσαν πάντοτε και όλοι έτοιμοι, όταν έπεφταν σε δυσμένεια, να προσφύγουν στην αυλή του Δαρείου για να αντιμετωπίσουν τους κομματικούς τους αντιπάλους. Και, όπως χαρακτήριζαν τη συμπεριφορά τους την εποχή εκείνη, δεν δίσταζαν να μηδίσουν και να συμβουλεύουν τον βασιλιά της Περσίας πώς θα κατατροπώσει την Αθήνα ή τη Σπάρτη — ανάλογα με τον τόπο καταγωγής τους.

Αντίθετα, οι Ρωμαίοι υπέστελλαν τα λάβαρα του εμφύλιου πολέμου κάθε φορά που αντιμετώπιζαν εξωτερική απειλή.

Ο εκπρόσωπος των Αιτωλών Αγέλαος στην πανελλαδική διάσκεψη ειρήνης της Ναυπάκτου το 217 π.Χ., που αποτέλεσε μια ανάπαυλα στους αδιάκοπους πολέμους των Ελλήνων ανάμεσά τους, και ενώ οι Ρωμαίοι έλεγχαν ήδη την Ιλλυρία, την Κέρκυρα και την Απολλωνία, στον λόγο που εκφώνησε, σύμφωνα με τον εκ

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Μεγαλουπόλεως Αρκαδίας ρωμαϊόφρονα ιστορικό Πολύβιο, ανέφερε:

«Θα ήταν ευχής έργο οι Έλληνες να μην πολεμούσαν μεταξύ τους και να θεωρούσαν ως ύψιστο δώρο των Θεών να μιλούσαν όλοι με την ίδια φωνή και να έδιναν τα χέρια, σαν εκείνους που περνούν ένα ποτάμι για να μην τους παρασύρει το νερό. Γιατί πρέπει να είναι ολοφάνερο ότι είτε οι Καρχηδόνιοι νικήσουν τους Ρωμαίους είτε οι Ρωμαίοι τους Καρχηδονίους, οι νικητές... θα έρθουν στην Ελλάδα. Όχι φυσικά σαν τουρίστες, αλλά με τις λεγεώνες τους, αφήνοντας τις φιλοδοξίες τους να κατευθύνουν τις πράξεις τους. Αν περιμένετε μέχρις ότου τα σύννεφα που μαζεύονται στη Δύση καλύψουν και την Ελλάδα, τότε φοβάμαι πολύ ότι αυτές οι εκεχειρίες και αυτοί οι πόλεμοι, αυτά τα παιχνίδια με τα οποία ασχολούμαστε, θα ξεφύγουν τελείως από τα χέρια μας, για να υποταχθούμε σ' αυτούς».

Ο εκπρόσωπος των Αιτωλών απευθυνόταν προνομιακά στον ισχυρότερο Έλληνα της εποχής, τον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο τον Ε', και τον καλούσε να ακολουθήσει μια πολιτική υποστήριξης του συνόλου των Ελλήνων.

Αλλά ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις κυριαρχούσε άσβεστο μίσος και ποτέ δεν σταμάτησαν οι μεταξύ τους πολεμικές συρράξεις.

Ο δε Φίλιππος, που εκπροσωπούσε και την πλέον ισχυρή εκ των Ελλήνων δύναμη, δεν φάνηκε αντάξιος της ιστορίας και των προσδοκιών, έστω και των ολίγων εκείνων Ελλήνων που ήλπιζαν στην ισχύ των μακεδονικών όπλων αλλά και στην υποχρέωσή τους να προστατεύσουν την ειρήνη μεταξύ των Ελλήνων και να προετοιμάσουν την αντιμετώπιση της επερχόμενης από τη Δύση απειλής.

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Έτσι, είκοσι χρόνια αργότερα, αφού η εύθραυστη ειρήνη είχε καταπατηθεί πολλές φορές μεταξύ των ελληνικών πόλεων και από τους Μακεδόνες, οι Ρωμαίοι, με τη συμμαχία των Αιτωλών(!!), θα έχουν βάλει το 199 π.Χ. για τα καλά το πόδι τους στην Ελλάδα με την απόβαση του ύπατου Φλαμινίνου στην Απολλωνία.

Τότε, στο συνελθόν τον ίδιο χρόνο Παναιτωλικό Συνέδριο ο απεσταλμένος του Φιλίππου θύμισε στους Αιτωλούς (που συμμαχισαν με τους Ρωμαίους) τη διακηρυχθείσα το 217 π.Χ. από τον βασιλιά τους Αγέλαο ενότητα των Ελλήνων, προσθέτοντας τα εξής χαρακτηριστικά:

«Οι Αιτωλοί, οι Ακαρνάνες, οι Μακεδόνες χωρίζονται ή ενώνονται με τους ξένους ή τους βαρβάρους για λόγους ασήμαντους. Και ξεχνούν ότι με τους ξένους και με τους βαρβάρους όλοι οι Έλληνες θα είναι για πάντα εχθροί».

Δυστυχώς, όμως, τότε θα αναλάβουν οι Αθηναίοι να αντικρούσουν τον εκπρόσωπο της Μακεδονίας και να υποστηρίξουν τους παρόντες στο πανελλήνιο εκείνο συνέδριο Ρωμαίους! Τι ντροπή!

Δύο χρόνια αργότερα (197 π.Χ.), στις Κυνός Κεφαλές της Θεσσαλίας Ρωμαίοι και Αιτωλοί, συνεπικουρούμενοι και από άλλες ελληνικές πόλεις, Αθήνα, Σπάρτη κ.λπ., θα συντρίψουν τον Φίλιππο και θα επισφραγίσουν τη ρωμαϊκή παρουσία στην Ελλάδα.

Αργότερα, το 192 π.Χ., θα έρθει η σειρά και των Μακεδόνων να συμμαχήσουν με τους Ρωμαίους —μαζί με τους Αθηναίους, Ροδίους και Περγαμηνούς— εναντίον του τελευταίου μεγάλου Έλληνα ηγεμόνα της Συρίας, Αντιόχου του Γ', με συνέπεια τη μοιραία ήττα και του ασιατικού ελληνισμού στη Μαγνησία της Μικράς Ασίας τον Ιανουάριο του 189 π.Χ., με την οποία οι Ρωμαίοι πάτησαν πόδι και στα παράλια της Ιωνίας, με τη βοήθεια φυσικά των Ελλήνων.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στη συνέχεια, οι Μακεδόνες και οι Αιτωλοί θα εγκαταλείψουν τους Ρωμαίους, αλλά θα είναι πλέον αργά.

Στη μάχη της Πύδνας (168 π.Χ.) [έχει γράψει ένα θαυμάσιο βιβλίο ο Παν. Κανελλόπουλος με τίτλο: *Από τον Μαραθώνα στην Πύδνα*] ο ύπατος Αιμίλιος Παύλος θα συντρίψει, με τη βοήθεια τώρα των Αχαιών και της Περγάμου, την υπό τον ενθουσιώδη νεαρό και τελευταίο βασιλιά της Μακεδονίας Περσέα, γιο του Φιλίππου, μακεδονική φάλαγγα και η Ελλάδα θα υποταχθεί πλέον στη Ρώμη.

Βέβαια, τελευταία αναλαμπή της ενδόξου αλλά αξιοθρήνητης φυλής των Ελλήνων υπήρξε η μάχη της Λευκόπετρας στην Κόρινθο, που έδωσαν το 146 π.Χ. «οι Αχαιοί, οι τελευταίοι των Ελλήνων». Όπως έγραψε ο μεγάλος Αλεξανδρινός: «Ανδρείοι σεις που πολεμήσατε και πέσατ' ευκλεώς· τους πανταχού νικήσαντας μη φοβηθέντες».

Η εξέγερση αυτή της Αχαϊκής Συμπολιτείας υπό τον Δάιο συνεντρίβη και στη συνέχεια ο ύπατος Μόμμιος ανέσκαψε εκ θεμελίων την Κόρινθο και τη μετέβαλε σε «δημόσιο αγρό».

Κατά τον μεγάλο ιστορικό Γιάννη Κορδάτο, η τελευταία αυτή προσπάθεια των Ελλήνων στην Κόρινθο αποπνέει και ταξική διάσταση. Γιατί υπήρξε αποτέλεσμα της αέναης πάλης του δουλοκτητικού καθεστώτος και των δημοκρατικών κατά της ολιγαρχίας.

Μετά τη Λευκόπετρα υποτάχθηκε ολοκληρωτικά σύμπασα η Ελλάδα, και με αποκλειστική ευθύνη δική τους οι Έλληνες αποχαιρέτησαν την ιστορία για πολλούς αιώνες.

Η εξέταση των ιστορικών στοιχείων που μας έδωσαν κάποιοι νεότεροι ξένοι ρωμαϊστές (γιατί Έλληνες ιστορικοί που να έχουν ιστορήσει διεξοδικά τους τρεις τελευταίους προ Χριστού αιώνες δεν υπάρχουν, εκτός από τον Πολύβιο) μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι:

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

1. Αν οι Έλληνες δεν έπασχαν από την ανίατη ανικανότητα να ξεπεράσουν τα στενά όρια της πόλης-κράτους και να εκτιμήσουν την αναγκαιότητα της ενοποίησής τους σε ενιαίο κράτος.

2. Αν οι Αθηναίοι μετά την εξέχουσα θέση που κατέκτησαν δικαιωματικά μεταξύ των ελληνικών πόλεων, εξαιτίας των νικηφόρων Μηδικών πολέμων, δεν επέβαλαν την ηγεμονία, και μάλιστα με σκληρά φορομπηχτικά μέτρα, έναντι των υπόλοιπων Ελλήνων και καλλιεργούσαν και ανέπτυσαν συμμαχίες μαζί τους (μην ξεχνάμε τη σφαγή της Μήλου, γιατί θέλησε να μην ανήκει σε καμιά συμμαχία).

3. Αν η Σπάρτη δεν έβλεπε με καχυποψία την Αθήνα και δεν προκαλούσε τον τριακονταετή Πελοποννησιακό πόλεμο, που άφησε βαθιές πληγές σε όλους τους εμπόλεμους και ιδιαίτερα στην Αθήνα.

4. Αν οι Μακεδόνες δεν επεδίωκαν τη συνένωση των Ελλήνων διά των όπλων και της βίας, αλλά μόνο διά της πειθούς και εκδηλώσεων συμπαθείας, συνεργασίας και φιλίας (όλοι οι ιστορικοί μιλούν για το τεράστιο έγκλημα του Αλεξάνδρου στη Θήβα, το οποίο οι υπόλοιποι Έλληνες ποτέ δεν ξέχασαν).

Αν συνέβαιναν όλες αυτές οι υποθέσεις, τότε θα ήταν εύκολη η συνένωση των Ελλήνων σε μια συμμαχία που θα θωράκιζε την Ελλάδα και θα καθιστούσε προβληματική κάθε σκέψη επιβουλής των γειτόνων μας κατά της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας ενός εθνικού μας κράτους.

Και ένα ακόμα «αν»: Αν ο Μέγας Αλέξανδρος ζούσε είκοσι χρόνια ακόμα, είναι πλέον βέβαιο ότι η μεγάλη Ελλάδα που δημιούργησε προς την Ασία θα επεκτεινόταν και προς δυσμάς, όπου υπήρχε έτοιμος να τον υποδεχθεί ο ελληνισμός της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας, με σίγουρα ευνοϊκές εξελίξεις για την Ελλάδα.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Η προς δυσμάς δε πιθανολογούμενη εκστρατεία του μεγάλου στρατηλάτη φαίνεται ότι ήταν στις σκέψεις του και στα σχέδιά του, γιατί διαφορετικά δεν δικαιολογείται η ιστορικά διαπιστωμένη εντολή που έδωσε αμέσως μετά την επιστροφή του από τον Ινδό ποταμό στη Βαβυλώνα για τη ναυπήγηση στην Τύρο 2.000 μεγάλων πολεμικών και μεταγωγικών σκαφών. Αναφέρουν δε τις σκέψεις του αυτές όλοι οι ιστορικοί που ασχολήθηκαν με τον Αλέξανδρο, και ισχυρίζονται μάλιστα ότι ενθαρρύνθηκε προς τη δυτική κατεύθυνση μετά τη μεγαλειώδη και θριαμβευτική αναγνώρισή του ως παγκόσμιου ηγεμόνα από τους απεσταλμένους ολόκληρου του τότε γνωστού κόσμου (Λίβυους, Καρχηδόνιους, Σικελούς, Ιταλούς, Γαλάτες, μέχρι και από τις Ηράκλειες Στήλες), ακόμα και βαρβαρικών φύλων (Γότθοι, Κέλτες), και πέρα από τη Μάγχη έφτασαν πρέσβεις των Βρετανικών Νήσων, που ήρθαν να προσκυνήσουν τον πρώτο παγκόσμιο στρατηλάτη, που με τον καταστροφικό για το έθνος μας πρώιμο θάνατό του πήρε μαζί του και την ιδέα του *Πανελληνισμού* αλλά και του *Οικουμενισμού*, τις οποίες πίστευε.

Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε την ανικανότητα των αλληλομισούμενων και αλληλοσπαρασσόμενων διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, που μοιραία παρέδωσαν μια απέραντη και ακμάζουσα πολιτισμικά αυτοκρατορία και έναν σφύζοντα από ζωή, δόξα και ευδαιμονία ελληνισμό στους αγροίκους του Λατίου.

Οι Ρωμαίοι, λαός κατώτερος των Ανατολικών και χωρίς δική του πολιτιστική παράδοση, κατάφεραν να συντρίψουν και να βγάλουν από την ιστορία την Καρχηδόνα και στη συνέχεια να υποτάξουν τις ελληνικές πόλεις στην Κάτω Ιταλία και Σικελία, αναχαιτίζοντας και την όντως εθνική και αξιέπαινη προσπάθεια του Πύρρου, βασιλιά της Ηπείρου, που έσπευσε να παράσχει κάθε βοήθεια στον ελληνισμό της Κάτω Ιταλίας.

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Με την εισβολή των Ρωμαίων και την ολοκλήρωση της υποταγής όλων των ελληνικών πόλεων και συμπολιτειών, ο πολιτισμός, που ανθούσε όσο λειτουργούσαν οι ελεύθεροι θεσμοί και όσο η δημοκρατική διαπαιδαγώγηση σφυρηλατούσε συνειδήσεις ελεύθερων πολιτών, καταλύθηκε και κατέρρευσε.

Ο Πανσανίας μάς πληροφορεί ότι η Ελλάδα μετά το 146 π.Χ. και την καταστροφή της Κορίνθου έπαψε να επιτηρείται απλώς, όπως πριν, από τη Ρώμη, αλλά πλέον από τον Ρωμαίο διοικητή της Μακεδονίας, που κατέστη επαρχία ρωμαϊκή. Όπως δε αναφέρει ο Γιάννης Κορδάτος, έκτοτε ολόκληρη η χώρα παρουσιάζει μια ζοφερή εικόνα ερήμωσης, φτώχειας και πληθυσμιακής συρρίκνωσης. Παρακμή του εμπορίου και της χειροτεχνίας. Ξεπεσμός της τέχνης και της γεωργίας.

Η οικονομική καθίζηση προκαλεί μετανάστευση προς Ιταλία και Ανατολή. Αλλά και κοινωνικές αναταραχές. Η καταπίεση προκαλεί εξεγέρσεις, όπως εκείνη της Δύμης το 139 π.Χ., υπό την ηγεσία κάποιου Σώσου, και την επανάσταση των δούλων το 134 στη Δήλο και το 132 στο Λαύριο. Επίσης, τα ελληνικά νησιά μαστιζόνταν από πειρατές και η χερσαία Ελλάδα από επιδρομές βαρβάρων, Κελτών, Θρακών, Ιλλυρίων και Δαρδάνων, που κατεβαίνουν στην Ελλάδα με στόχο τα πλούσια ιερά και τα μαντεία.

Η Αθήνα, απογυμνωμένη από τη βιοτεχνία και το εμπόριο, επιβιώνει με τις επιχορηγήσεις των Ρωμαίων σε σιτάρι και τρόφιμα. Οι αγορές της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας παρακάμπτουν τα ελληνικά λιμάνια και δημιουργούν νέους εμπορικούς δρόμους, που αφήνουν έξω από την αγορά τα ελληνικά κρασιά και το λάδι.

Οι Ρωμαίοι εφάρμοσαν την πολιτική του «διαίρει και βασίλευε». Σε μερικές εκ των πόλεων έδειχναν εύνοια, όπως στη Σπάρτη, που τάχθηκε με το μέρος τους από την αρχή, στους Δελ-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

φούς, λόγω του μαντείου, και στην Αθήνα, που επί εκατό χρόνια ήταν δεμένη στο άρμα της Ρώμης, αρκούμενη σε μια επίπλαστη αυτονομία και μια παρασιτική οικονομία.

Τέλος, με την υποστήριξη των Ρωμαίων, που ήθελαν να εκδικηθούν τη Ρόδο επειδή τόλμησε, ύστερα από εκατόν τριάντα χρόνια συμπόρευσης με τη Ρώμη, να βοηθήσει το 168 π.Χ. τον Περσέα στην Πύδνα, η Δήλος εξελίχθηκε στο μεγαλύτερο λιμάνι της Μεσογείου, με πλούσιο διαμετακομιστικό εμπόριο και σημαντικό σκλαβοπάζαρο.

Αντίθετα, άλλες πόλεις που σε κάποια εποχή τάχθηκαν εναντίον της Ρώμης, όπως η Μακεδονία και η Αχαϊκή Συμπολιτεία, αιματοκυλίστηκαν και πήραν τον δρόμο της παρακμής.

Η περίοδος των πενήντα χρόνων μετά τον Α΄ Μιθριδατικό πόλεμο θεωρείται η πιο θλιβερή της ρωμαιοκρατίας.

Η παρακμή επιδεινώνεται. Ο πληθυσμός ελαττώνεται και οι πειρατές συνεχίζουν με θράσος τις επιδρομές τους με ορμητήριο την Κρήτη μέχρι το 67 π.Χ., που τους εξόντωσε ο Πομπήιος. Τη γενική αυτή εικόνα επιτείνουν οι καταπιέσεις και οι αρπαγές έργων τέχνης από Ρωμαίους επάρχους και στρατιωτικούς.

Την ίδια εποχή πήραν και αρχαία αγάλματα και άλλα έργα τέχνης από τις περιοχές Φαρών και Τριταίας.

Επίσης, η Ελλάδα δεινοπάθησε στα χρόνια των εμφύλιων συγκρούσεων μεταξύ Πομπηίου και Καίσαρα, καθώς και του Οκταβιανού κατά του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας. Στην πρώτη, της οποίας προηγήθηκε πλατιά στρατολόγηση Ελλήνων και επιτάξεις ζώων και περιουσιών, με παράλληλες φορολογικές ληηλασίες, νίκησε ο Καίσαρας, ο οποίος και προήγαγε τη νότια Ελλάδα σε αυτοτελή επαρχία με το όνομα Αχαΐα, ελάττωσε τους φόρους κατά το ένα τρίτο και απάλλαξε παντελώς τη Θεσσαλία, ενώ στους Αθη-

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ναίους, που παραδόθηκαν πρώτοι, χορηγήθηκε ατέλεια και αυτονομία. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την είσοδό του στην Αθήνα ο Καίσαρας είπε στους προύχοντες που τον υποδέχθηκαν μετά φανών και κλάδων ελαίας, σε άπταιστα Ελληνικά: «Ποσάκις υμάς υπό σφων αυτών απολλυμένους η δόξα των προγόνων περισώσει;». Δηλαδή: Ως τότε η δόξα των προγόνων σας θα σας σώζει από τις ανοησίες που κάνετε;

Ακόμα, επέτρεψε την ανοικοδόμηση της Κορίνθου και συνέλαβε την ιδέα της διάνοιξης του Ισθμού.

Στη δεύτερη σύγκρουση, Αντωνίου–Οκταβιανού, ο στόλος του δεύτερου κατανίκησε, δυστυχώς για την Ελλάδα, τον στόλο του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας στο Άκτιο. Η δε χώρα μας περιήλθε στη δικαιοδοσία του Οκταβιανού, ο οποίος έδειξε μεγάλη εύνοια προς την Αθήνα και τη Σπάρτη και ίδρυσε δύο πόλεις: τη Νικόπολη στην Πρέβεζα και την Πάτρα, που εξελίχθηκε σε μεγάλο διαμετακομιστικό σταθμό του ελληνορωμαϊκού εμπορίου. Επέτρεψε τη λειτουργία των Κοινών, αλλά με ρωμαϊότροπο διοίκηση, δηλαδή ολιγαρχική, εξ ων το σημαντικότερο, που συντόνιζε την πολιτική της Ρώμης στην Ελλάδα, ήταν το Κοινό των Πανελλήνων στο Άργος.

Και το 27 π.Χ. ο Αύγουστος χώρισε την Ελλάδα σε δύο επαρχίες: της Μακεδονίας με πρωτεύουσα τη Βέροια και της Αχαΐας με πρωτεύουσα την Κόρινθο.

Είπα προηγουμένως «δυστυχώς για την Ελλάδα» όσον αφορά τη ναυμαχία του Ακτίου. Γιατί η Κλεοπάτρα, από τη μια μεριά, ήταν βασίλισσα της Αιγύπτου και τελευταία απόγονος της γενιάς των Πτολεμαίων· επομένως, η Κλεοπάτρα ήταν Ελληνίδα, και συγκεκριμένα Μακεδόνισσα. Από την άλλη, η Κλεοπάτρα είχε κάνει γιο με τον Ιούλιο Καίσαρα, που σκότωσε ο Βρούτος, και τον είχε

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ονομάσει Καισαρίωνα. Τι μας λέει αυτό; Αν ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα νικούσαν τον Οκταβιανό, θα ήταν άλλη η μοίρα της Ελλάδας.

Αν και η κατάσταση στην Ελλάδα, όπως είδαμε, στα χρόνια του Αυγούστου άλλαξε κάπως προς το καλύτερο, ύστερα από αυτόν χειροτέρεψε πάλι, γιατί επιβλήθηκαν βαρείς φόροι.

Άσχετα όμως από τις συνθήκες αυτές, η Ελλάδα δεν μπορούσε να ξαναδεί τις παλιές καλές μέρες. Εσωτερικοί και εξωτερικοί λόγοι οδήγησαν σε μαρασμό και αθλιότητα τους κατοίκους της.

Οι παλιοί καλοί καιροί πέρασαν για πάντα· και η εποχή όπου αναπτύχθηκε ο πολιτισμός που τον θαυμάζουν οι αιώνες δεν θα ξαναγύριζε πια. Η ιστορία μετά την επικράτηση των Μακεδόνων δυστυχώς γύρισε τις πλάτες της στην Ελλάδα. Το δουλοκτητικό σύστημα που στήριζε η ολιγαρχία και ο κατακτητής, αφού πήρε την ολοκληρωτική του ανάπτυξη, έγινε πια η τροχοπέδη στην παραπέρα οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη και ανέλιξη των ελληνικών πόλεων.

Η κατάκτηση του ελληνικού κόσμου, γράφει ο Παπαρρηγόπουλος, και της ελληνιστικής Ανατολής, που υπήρξε μακρόχρονο εγχείρημα, το οποίο δεν φαίνεται ότι ακολούθησε κανέναν προγραμματισμό και καμιά συνεπή και μελετημένη πολιτική, πήρε σε όλη τη διάρκεια της περιόδου της Δημοκρατίας, αλλά και αργότερα ακόμα, χαρακτήρα στρατιωτικής κατοχής και άμεσης εκμετάλλευσης με μέσα μάλλον φορολογικά παρά οικονομικά. Ο στρατιωτικός αυτός χαρακτήρας της κατοχής προσδιορίζει σε πρώτη φάση την οργάνωση των κατακτημένων εδαφών.

Το διάγραμμα της οργάνωσης αυτής παραμένει για πολύ καιρό απλό, και μάλιστα στοιχειώδες. Τα προσαρτημένα εδάφη οργανώνονται σε «επαρχίες», στις οποίες ένας άρχοντας, κάτοχος του

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

στρατιωτικού *imperium*, ασκούσε όλες τις εξουσίες ως εκπρόσωπος του ρωμαϊκού λαού. Ένας ειδικός νόμος για κάθε επαρχία, που ψηφιζόταν τη στιγμή της ανακήρυξής της, αποτελούσε ένα είδος χάρτας που προσδιόριζε το έδαφός της, το ειδικό καθεστώς της, καθώς και το καθεστώς των πόλεων που βρίσκονταν στο έδαφός της, το ποσό και τον τρόπο καταβολής των φόρων, γεγονός που δεν εμπόδιζε τους κυβερνήτες, απόλυτους κυρίαρχους στις επαρχίες τους, να κάνουν κάθε είδους καταχρήσεις και να εισπράττουν παράνομα φόρους.

Με το πέρασμα του χρόνου, βέβαια, γίνονται μεγάλες αλλαγές στο καθεστώς που είχε παραχωρήσει η Ρώμη στις πόλεις αυτές. Το καθεστώς αυτό εξαρτιόταν πράγματι από τη στάση τους τη στιγμή της κατάληψης μιας περιοχής ή από την εξέλιξη των γεγονότων στην Ανατολή.

Κατά κανόνα, οι ελληνικές πόλεις μιας υποταγμένης περιοχής έμεναν αυτόνομες και διατηρούσαν τους παλιούς θεσμούς τους. Ορισμένες μάλιστα φόρου υποτελείς στους ελληνιστικούς βασιλείς επανεύρισκαν την ανεξαρτησία τους.

Οι συμπολιτείες όμως και οι συνομοσπονδίες δεν ήταν πια ανεκτές. Η Αχαϊκή Συμπολιτεία, πιθανώς η Συμπολιτεία των Αιτωλών και οι συνομοσπονδίες της Βοιωτίας και της Εύβοιας διαλύθηκαν μετά την υποταγή της Ελλάδας. Οι πολίτες μιας πόλης δεν είχαν το δικαίωμα να κατέχουν ή να αποκτούν περιουσία —ούτε προφανώς να παντρεύονται— σε άλλη πόλη.

Παρ' όλα αυτά, λοιπόν, η Αθήνα και η Ρόδος, οι δύο σημαντικότερες οργανωμένες πόλεις του ελλαδικού κόσμου και του Αιγαίου, καθώς και άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας συνεχίζουν να έχουν δική τους πολιτική ζωή μέσα στα πλαίσια της ρωμαϊκής κατοχής. Η Αθήνα ευνοήθηκε ιδιαίτερα από την αρχή της κατάλη-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ψής της. Διατήρησε τις κτήσεις της στην Αττική και στα νησιά. Η Δήλος, ανακηρυγμένη ελεύθερο λιμάνι, παραμένει προσαρτημένη στην Αθήνα. Η Ρόδος, αποδυναμωμένη για ένα χρονικό διάστημα, αναλαμβάνει δυνάμεις καθώς και τις κτήσεις της στην Ασία μετά την ήττα του Μιθριδάτη (85 π.Χ.). Η Θάσος γίνεται ελεύθερη πόλη και κέντρο ενός μικρού κράτους που περιλαμβάνει τα γειτονικά νησιά και διαθέτει κτήσεις στη Μακεδονία. Το Βυζάντιο ανακηρύσσεται ελεύθερη πόλη.

Η θεαματική ανάπτυξη της οικονομίας του ελληνικού κόσμου στη Μεσόγειο και στην Ανατολή κατά τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου δεν σταμάτησε με τη ρωμαϊκή κατοχή.

Ο 2ος και 1ος π.Χ. αιώνας, εκτός από μια μικρή περίοδο κάμψης, είδε εποχές οικονομικής ανάπτυξης. Παρά τους επεκτατικούς πολέμους, τη δραστηριότητα των πειρατών στη θάλασσα, τις επιδρομές των αραβικών φυλών της Ανατολής στην ξηρά, τα εμπορικά πλοία διασχίζουν τη Μεσόγειο από τη Μαύρη Θάλασσα ως το Γιβραλτάρ και οι σχέσεις με την Ασία συνεχίζονται από την Ερυθρά Θάλασσα. Η Αθήνα, που διαθέτει τους πόρους του Λαυρίου, αναπτύσσει εμπορική δραστηριότητα μετά την ήττα της Μακεδονίας και τα ωραία της νομίσματα κυκλοφορούν νόμιμα μεταξύ όλων των Ελλήνων. Η γεωργία, το εμπόριο και η υαλοβιοτεχνία αποφέρουν πλούτη στις μεγάλες συριακές πόλεις. Η οικονομική δραστηριότητα των μεγάλων πόλεων της Μικράς Ασίας και της Αλεξάνδρειας παραμένει σε υψηλά επίπεδα.

Οι βαθείς αυτές αλλαγές στις πολιτικές και κοινωνικές δομές του ελληνικού κόσμου έχουν επιπτώσεις και στην πνευματική ζωή.

Οι Σχολές της Αλεξάνδρειας, της Αντιόχειας και της Περγάμου συνεχίζουν βέβαια τη δραστηριότητά τους, αρχίζουν όμως να φθίνουν, ακολουθώντας την παρακμή των βασιλείων της Αιγύπτου,

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

της Περγάμου και της Συρίας. Η πνευματική δραστηριότητα μετατίθεται στη Ρόδο και στην Αθήνα, που γίνεται και πάλι το μεγάλο πνευματικό κέντρο του ελληνισμού.

Νέα ρεύματα, νέοι προσανατολισμοί διαγράφονται, όπως ωφελιμιστική και πρακτική τάση στις επιστήμες. Παράλληλα εμφανίζονται πρωτότυπα έργα βασικής έρευνας. Αρχίζει η συγγραφή έργων εφαρμοσμένων επιστημών, και εγχειριδίων που κωδικοποιούν τις γνώσεις της εποχής για πρακτική χρήση και διδασκαλία.

Οι φιλοσοφικές σχολές, η Ακαδημία με τον Καρνεάδη στην Αθήνα, η στωική σχολή με τον Παναίτιο της Ρόδου, ασχολούνται περισσότερο με την ηθική παρά με τα μεταφυσικά προβλήματα. Οι Επικούρειοι προπαγανδίζουν ιδέες περί ισότητας και γίνονται οι θεωρητικοί των επαναστατικών παρατάξεων.

Το κοσμοπολίτικο πνεύμα αρχίζει να κυριαρχεί στην ελληνική σκέψη, που παρουσιάζει συμπτώματα κάμψης αλλά που είναι ανοικτή σε όλους τους λαούς με τους οποίους συνδέονται οι Έλληνες.

Η κατάκτηση της ίδιας της Ρώμης από τον ελληνικό πολιτισμό είναι σπουδαίο γεγονός, όχι μόνο για το μέλλον των Ελλήνων αλλά και για την ιστορία της αυτοκρατορίας.

Ο εξελληνισμός της Ρώμης αρχίζει ήδη επί Δημοκρατίας, και ολοκληρώνεται κατά την περίοδο της Υπατείας και στα πρώτα χρόνια της Αυτοκρατορίας (1ος–2ος αι. μ.Χ.).

Εκδηλώνεται παντού και καταλήγει να αλλάξει ακόμα και τη νοοτροπία των κατακτητών. Εκδηλώνεται αρχικά στη θρησκεία: Η Ρώμη δέχεται τους θεούς της Ελλάδας ή εξομοιώνει τις ελληνικές με τις ιταλικές θεότητες. Δέχεται ακόμα και τις τελετουργίες τους.

Οι θρησκείες με τα μυστήρια της Ανατολής διεισδύουν στη Ρώμη και κερδίζουν τις κατώτερες τάξεις του πληθυσμού, ενώ

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

στην ιθύνουσα τάξη εισάγονται οι ελληνικές θρησκευτικές αιρέσεις και η ελληνική φιλοσοφία.

Οι Σχολές της Αθήνας και της Ρόδου, η Ακαδημία, ο στωικισμός διαδίδονται ευρύτατα και οι ηγέτες τους, Καρνεάδης, Παναίτιος και άλλοι, διαμένουν για μακρά χρονικά διαστήματα στη Ρώμη. Ο πυθαγορισμός, με υπερτονισμένη τη μυστικιστική πλευρά του, κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος.

Η επίδραση του ελληνισμού είναι πιο έντονη ακόμα στην τέχνη και στη φιλολογία. Τα ελληνικά έργα τέχνης μεταφέρονται στη Ρώμη, εργαστήρια με αντιγραφείς κλασικών έργων δουλεύουν για τους πλούσιους Ρωμαίους και Έλληνες καλλιτέχνες· σίγουροι ότι θα έχουν παραγγελίες, εγκαθίστανται εκεί μαζικά. Η λατινική φιλολογία της εποχής περιλαμβάνει μόνο μεταφράσεις ή διασκευές ελληνικών έργων ή συγγράμματα πάνω σε ελληνικά πρότυπα. Η χρήση της ελληνικής γλώσσας γενικεύεται.

Η καλή ρωμαϊκή κοινωνία γίνεται δίγλωσση. Οι ελληνίζοντες όμιλοι διανοουμένων κερδίζουν συνεχώς έδαφος. Πολλοί Ρωμαίοι γράφουν απευθείας Ελληνικά.

Τελικά, ακόμα και η ιδεολογία της εξουσίας, το δίκαιο και η οργάνωση της κοινωνίας και του κράτους εμπνέονται από τα ελληνιστικά βασίλεια των Ατταλιδών, των Σελευκιδών και των Λαγιδών.

Οι παλιές πόλεις διατηρούν τις ελευθερίες και την αυτονομία της διοίκησής τους. Και το σύστημα των πόλεων γενικεύεται.

Στην Ελλάδα, που από το 27 π.Χ. αποτελούσε μαζί με τα νησιά την επαρχία της Αχαΐας, η Αθήνα και η Σπάρτη εξακολουθούν να αποτελούν «ελεύθερα» κράτη. Η Αθήνα απολαμβάνει ιδιαίτερα προνόμια από τους αυτοκράτορες Νέρωνα, Αδριανό, που την επεκτείνει, Μάρκο Αυρήλιο, που οργανώνει το πανεπιστήμιό της δη-

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

μιουργώντας έδρες φιλοσοφίας (176 μ.Χ.), ο βαθύπλουτος Ηρώδης Αττικός την καλλωπίζει.

Ο Νέρων κηρύσσει όλη την Ελλάδα ελεύθερη. Η κατάσταση όμως αυτή δεν έμελλε να διαρκέσει επί πολύ (από το 67 έως το 70 ή 74 μ.Χ.).

Στη Μακεδονία, η Θεσσαλονίκη και η Αμφίπολις ανακηρύσσονται «ελεύθερες» πόλεις. Στις πολιτείες της αρχαίας Πενταπόλεως, στη δυτική ακτή του Πόντου, απονέμεται το καθεστώς των «ομόσπονδων» πόλεων.

Στη Μικρά Ασία και στη Συρία, η Πέργαμος, η Σμύρνη, η Έφεσος, η Αντιόχεια, το Βυζάντιο και άλλες πόλεις ανακτούν την παλιά τους ακτινοβολία.

Ακόμα και στην Αίγυπτο εισάγεται ο θεσμός των νομών, νεοπαγής διοικητική περιφέρεια, που της προσδίδει οργάνωση ανάλογη με εκείνη των πόλεων.

Η Αλεξάνδρεια διαθέτει και βουλή την εποχή των Σεβήρων. Ο ελληνισμός αναμειγνύεται εδώ ολοένα και περισσότερο με τα ντόπια στοιχεία, ο εξελληνισμός διεισδύει παντού. Η εβραϊκή κοινότητα αναγκάζεται να μεταφράσει την *Παλαιά Διαθήκη* στα Ελληνικά για να την καταλαβαίνουν και τα μέλη της.

Επιπλέον, ανοικοδομούνται οι κατεστραμμένες πόλεις και ιδρύονται νέες: Ο Καίσαρας και ύστερα ο Αύγουστος ξαναχτίζουν την Κόρινθο, η οποία, υπό καθεστώς ρωμαϊκής «αποικίας», γίνεται η πιο σημαντική πόλη της Ελλάδας.

Ιδρύεται η Πάτρα στην Πελοπόννησο (16 μ.Χ.), η οποία, υπό καθεστώς «αποικίας», γίνεται σημαντικό λιμάνι. Η Νικόπολις, που είχε ιδρυθεί από τον Αύγουστο μετά τη νίκη του στο Άκτιο, δεσπόζει στην Ήπειρο. Ιδρύονται επίσης μια σειρά από «municipia» και αποικίες στη Μακεδονία.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Το σύστημα των πόλεων εισάγεται στις νεοπροσαρτημένες περιοχές, όπου δεν ήταν γνωστό μέχρι τότε: Στη Θράκη, που προσαρτήθηκε το 47 μ.Χ. και οργανώθηκε στην αρχή κατά κωμοπόλεις συγκεντρωμένες σε «νομαρχίες» και σε «στρατηγεία».

Οι αυτοκράτορες ιδρύουν πόλεις (Τραϊανούπολις, Φωτεινούπολις, Αυγούστα Τραϊάνα, Αδριανούπολις, Μαρκιανούπολις) και εμπορικούς σταθμούς (εμπορεία).

Όλες αυτές οι πόλεις, των οποίων ο πληθυσμός είναι ουσιαστικά ελληνικός και των οποίων η διεύθυνση βρίσκεται στα χέρια των Ελλήνων, αναλαμβάνουν με τη βοήθεια της αυτοκρατορικής πολιτικής ενεργά το έργο του εξελληνισμού της Ανατολής.

Ο εξελληνισμός της Μικράς Ασίας, που κυριαρχείται από πεντακόσιες περίπου πόλεις, γίνεται όλο και πιο βαθύς και εκτείνεται μέχρι τις πρόσφατα προσαρτημένες κεντρικές επαρχίες (Γαλατία το 25 μ.Χ., Καππαδοκία το 17 μ.Χ., Λυκία το 43 μ.Χ.).

Στη Συρία το κίνημα εξελληνισμού αναπτύσσεται ραγδαία, ξεπερνώντας τα αστικά κέντρα και κερδίζοντας την ύπαιθρο. Νέες περιοχές εξελληνίζονται, όπως η βόρεια Μακεδονία και η Θράκη. Άλλες, όπως η Μυσία και, ως έναν βαθμό, η Λυκία, αποκτούν για πρώτη φορά άμεση επικοινωνία με τον μεσογειακό κόσμο και μπαίνουν στη σφαίρα επιρροής του ελληνισμού.

Οι τοπικές διάλεκτοι υποχωρούν συνεχώς προς όφελος της ελληνικής γλώσσας, που γίνεται κοινή γλώσσα, εφόσον αποτελεί το ιδίωμα του εμπορίου και της διανοήσης, για να γίνει γρήγορα ημιεπίσημη γλώσσα της διοίκησης, παράλληλα με τα Λατινικά.

Για πρώτη φορά πολιτικά ενωμένος στο σύνολό του και έχοντας αποκτήσει πλήρη συνείδηση της ενότητάς του ως λαός, διαθέτοντας συμπαγείς μάζες στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα, στην Ήπειρο, στη Μακεδονία και στη Θράκη, και σε ένα μεγάλο

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

μέρος της Μικράς Ασίας (δυτικά παράλια), και φτάνοντας μέχρι περισσότερο ή λιγότερο πυκνοκατοικημένες περιοχές στα βόρεια Βαλκάνια και στις χώρες που περιβάλλουν την ανατολική Μεσόγειο, ο ελληνισμός αποτελεί από τον 1ο αιώνα το κυρίαρχο στοιχείο του ανατολικού μέρους της αυτοκρατορίας, το οποίο σφραγίζει με τα χαρακτηριστικά του και την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του.

Έτσι, το μέρος αυτό αρχίζει να γίνεται —από τα τέλη του 2ου αιώνα και ιδίως από τον 3ο— το πιο δυναμικό κομμάτι της αυτοκρατορίας. Ήταν η εποχή που ο Οράτιος είπε: «Η Ελλάδα, υποταγμένη με τα όπλα, αιχμαλώτισε τον νικητή και δίδαξε τις τέχνες στο αγροίκο Λάτιο».

Αυτή ήταν η κατάσταση από τον Νείλο μέχρι τον Καύκασο και από τη Σικελία και την Ελλάδα μέχρι τα Εκβάτανα· απέραντες αυτοκρατορίες και πολυάνθρωπες περιοχές είχε κατακλύσει ένας ζωντανός ελληνισμός. Όλες σχεδόν οι πόλεις ήσαν ελληνικές και όλες σχεδόν οι χώρες συνεχώς εξελληνίζονταν, όταν το 30ό έτος της μοναρχίας του Αυγούστου έγινε στην Παλαιστίνη η ενανθρώπιση του Ιησού Χριστού.

Και όπως πριν από τρεισήμισι αιώνες ο Μέγας Αλέξανδρος με υψωμένη τη σημαία του ελληνισμού όρμησε από τη Μακεδονία να κατακτήσει την Ανατολή, έτσι και το χριστιανικό θρήσκευμα, αφού περιβλήθηκε την πανοπλία της ελληνικής γλώσσας, της ελληνικής διαλεκτικής και του ελληνικού πολιτισμού, όρμησε από την Παλαιστίνη να κατακτήσει τη Δύση και τον Βορρά.

Επειδή ο λόγος του Κυρίου κηρύχθηκε αρχικά στην Παλαιστίνη και από εκεί διαδόθηκε σε όλες τις γύρω χώρες και λαούς, θα πρέπει να αναδείξουμε ποια ήταν η σχέση της μητρόπολης αυτής του χριστιανισμού με τον ελληνισμό, για να κατανοήσουμε πώς ο

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

χριστιανισμός, αν και διδάχθηκε στις μακρινές εκείνες χώρες της Ανατολής, περιβλήθηκε από την αρχή με τελείως ελληνικό χαρακτήρα.

Γιατί έτσι θα απαντήσουμε και στο καινό ερώτημα που απασχολεί όλους τους ιστορικούς: Πώς ο χριστιανισμός εφίππευσε επί της ελληνικής γλώσσας, δηλαδή της γλώσσας των υποτελών της Ρώμης, και όχι της επίσημης τότε γλώσσας της παντοδύναμης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, της γλώσσας της διοίκησης, τη Λατινική. Γιατί απλούστατα όλοι οι λαοί των ελληνιστικών κρατών και σατραπειών ή ήσαν Έλληνες ή μιλούσαν Ελληνικά. Το εμπόριο, οι συναλλαγές, η παιδεία και γενικότερα όλες οι δραστηριότητες των κοινωνιών της εποχής εκείνης είχαν —όπως είπαμε στα προηγούμενα— ως κύρια γλώσσα συνεννόησης και επικοινωνίας την Ελληνική και όχι τη Λατινική, την οποία έφεραν οι κατακτητές αλλά που δεν τη μιλούσε κανείς από τα λαϊκά στρώματα.

Πολλοί και διάφοροι ήσαν οι παράγοντες που συνέβαλαν στον θρίαμβο του χριστιανισμού. Πρώτη απ' όλα βοήθησε και συνέδραμε η θεία τελειότητα των δογμάτων του και η καθαρότητα των επαγγελιών της νέας θρησκείας: «Αγαπάτε αλλήλους», «Ειρήνη Υμίν», αφού ήταν αδιαμφισβήτητος φορέας ελπίδας.

Άλλος παράγοντας για την επιτυχία του υπήρξε η πάλη μεταξύ της φιλοσοφίας και των θρησκευμάτων, που από πολλά χρόνια είχε αρχίσει, και είχε ως συνέπεια τη νέκρωση των αρχαίων δοξασιών, την αποστέρηση κάθε πίστης σε αυτές και την, ως εκ τούτου, αναζήτηση ενός νέου θεού.

Ο εξελληνισμός λοιπόν της Ανατολής προσέφερε άνετα στον χριστιανισμό τη λεωφόρο που θα βάδιζε, και θα επικρατούσε στο μεγαλύτερο κομμάτι της πολιτισμένης ανθρωπότητας.

Περισσότερο όμως από κάθε άλλο διευκολύνουν τη διάδοση

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

και την οργάνωση του χριστιανισμού δύο παράγοντες: *Η ελληνική γλώσσα και το ενιαίο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας*. Της ελληνικής γλώσσας υπήρξε διπλή η προσφορά:

Πρώτον, γιατί η τελειότητα και η δυνατότητα ετυμολογικής ανάλυσης των λέξεων και έκφρασης και κατανόησης των νοημάτων την κατέστησαν πλέον επιδέξια από κάθε άλλη γλώσσα για να αποκαλύψει, ερμηνεύσει και προσδιορίσει τα υψηλά και θεία δόγματα της νέας θρησκείας. Και

Δεύτερον, γιατί μέσα στους τρεις τελευταίους αιώνες η ελληνική γλώσσα ξεπέρασε τις τοπικές διαφορετικότητες και τα διαλεκτικά ιδιώματα και μέσα από τη δουλειά αιώνων δασκάλων και φιλοσόφων στην Αλεξανδρινή και άλλες σχολές της Ανατολής εξελίχθηκε και διαμορφώθηκε σε μια ενιαία γλώσσα, την Κοινή, την οποία μιλούσαν όλα τα ελληνικά βασίλεια και η κυρίως Ελλάδα. Αυτή λοιπόν την Κοινή για όλες τις κοινωνικές τάξεις της Ανατολής γλώσσα προσέφερε ο ελληνισμός στη νέα θρησκεία, δηλαδή ένα κοινό όργανο για τη διάδοσή της, το οποίο δεν θα υπήρχε αν δεν είχε προηγηθεί η μεταφύτευση αυτή του ελληνισμού στην Ασία και, ακόμα, αν δεν είχε διαμορφωθεί η γλώσσα στην, μικρογράμματη και με σημεία στίξης, επονομαζόμενη Κοινή.

Διαφορετικά, οι Απόστολοι, για να καταστήσουν κατανοητή την κάθε έννοια της νέας θρησκείας, θα έπρεπε να χρησιμοποιούν την τοπική διάλεκτο του κάθε μέρους, που εύκολα δεν μπορούσε να γίνει. Να λοιπόν η τεράστια και παγκόσμια προσφορά του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του.

Ακόμα ένας σοβαρός παράγοντας που βοήθησε στη διάδοση της νέας θρησκείας ήταν η ενοποίηση όλων των λαών κάτω από τη ρωμαϊκή κυριαρχία, η οποία καθιστούσε εύκολη και χωρίς διοικητικά εμπόδια τη διακίνηση των Αποστόλων και των μετέπειτα Πα-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τέρων-κηρύκων της χριστιανικής ιδέας. Βέβαια, την ενότητα αυτή είχε προετοιμάσει η ελληνομακεδονική εκστρατεία στην Ασία και τα ελληνικά πολιτεύματα που προαναφέραμε.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι, πριν από την έλευση του Θε-ανθρώπου, είχε προηγηθεί από τους Εβδομήκοντα η μετάφραση στα Ελληνικά της *Παλαιάς Διαθήκης*. Και αυτό έγινε για την καλύτερη μελέτη της *Παλαιάς Διαθήκης* από τους Ιουδαίους στην Παλαιστίνη. Υπήρξε όμως και ένα έτοιμο εργαλείο και πολύτιμο όργανο για τη διάδοση του χριστιανισμού, ο οποίος εκ προοιμίου αποδεχόταν την *Παλαιά Διαθήκη*.

Η μετάφραση της *Παλαιάς Διαθήκης* στα Ελληνικά πριν από τη γέννηση του Χριστού αποτέλεσε ένα κρίσιμο στοιχείο επιλογής της ελληνικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας του χριστιανισμού. Αλλά αποτέλεσε και ένα πολύτιμο εργαλείο στη διάδοση της νέας θρησκείας.

Επίσης, υπήρξαν και άλλα γεγονότα που υποχρέωσαν την Εκκλησία να στραφεί προς τον ελληνισμό.

Όταν ο χριστιανισμός εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην ιστορία, κανείς δεν μπορούσε να προβλέψει τη σχέση του με τον ελληνισμό, στον οποίο τον βρίσκουμε δύο μόλις γενεές αργότερα.

Μεταξύ των ετών 30 και 50 μ.Χ. το ιουδαϊκό στοιχείο κυριαρχεί τόσο πολύ στην Εκκλησία, ώστε όχι μόνο η ηγεσία να προέρχεται αποκλειστικά από χριστιανούς εξ Ιουδαίων, αλλά και να αποτελεί ακόμη πρόβλημα αν —και με ποιους όρους— μπορούν να γίνουν δεκτοί οι Έλληνες στον χριστιανισμό.

Όταν το πρόβλημα αυτό λύθηκε με την απόφαση της Αποστολικής Συνόδου (48/49 μ.Χ.), αρχίζει μια εποχή τόσο ραγδαίας διάδοσας του χριστιανισμού στους Έλληνες, ώστε σε δέκα μόλις χρόνια να μπορεί να πει κανείς, διαβάζοντας την επιστολή του

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Παύλου προς Εφεσίους, ότι οι Έλληνες είναι πια εξίσου με τους Ιουδαίους «συμπολίται των αγίων και οικείοι του Θεού» μέλη της Εκκλησίας.

Και η κατάσταση εξελίσσεται προς την κατεύθυνση αυτή τόσο γρήγορα, ώστε μετά τον θάνατο των πρώτων Αποστόλων όχι μόνο τα περισσότερα μέλη της Εκκλησίας να είναι Έλληνες, αλλά και να περιέλθει στα χέρια τους και η ίδια η ηγεσία της (Τίτος, Τιμόθεος, Λουκάς, Μάρκος κ.λπ.).

Η εξέλιξη αυτή επιταχύνεται με τα ιστορικά δραματικά γεγονότα που σημαδεύουν την τύχη του ιουδαϊσμού την επόμενη δεκαετία.

Η πτώση των Ιεροσολύμων (70 μ.Χ.) στερεί τον ιουδαϊσμό από το φυσικό του κέντρο και οδηγεί ακόμα και τις συναγωγές της διασποράς σε μια εσωστρέφεια και αποκλειστικότητα, που καθιστούν αδύνατο τον παλιό φιλελεύθερο ελληνιστικό ιουδαϊσμό.

Έτσι, οι συναγωγές δεν προσφέρονται πια, όπως την εποχή του Παύλου, για το κήρυγμα του Ευαγγελίου και η Εκκλησία στρέφεται αποκλειστικά στον ελληνισμό για την εξάπλωσή της. Ο ιουδαϊκός χριστιανισμός, ατροφικός, παίρνει τη μορφή αιρέσεων, όπως των Εβιωνιτών, των Ναζαρηνών και διαφόρων τύπων ιουδαϊκού γνωστικισμού, για να εξαφανιστεί σιγά σιγά από το προσκήνιο της ιστορίας.

Αντίθετα, μέσα στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 1ου μεταχριστιανικού αιώνα όλα δείχνουν ότι το ιστορικό μέλλον του χριστιανισμού βρίσκεται στα χέρια των Ελλήνων.

Τα τέσσερα Ευαγγέλια είναι έργο των χριστιανικών κοινοτήτων.

Έτσι, με τη συμπλήρωση του 1ου αιώνα, ζει και κινείται μια ελληνική εκκλησία ιουδαϊκής προέλευσης που παλεύει σκληρά και μαρτυρικά ανάμεσα σε έναν θορυβημένο από την εξάπλωσή της ελληνορωμαϊκό κόσμο και σε μια εχθρική ιουδαϊκή συναγωγή.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Η ιστορική αυτή σύνδεση του χριστιανισμού με τον ελληνισμό είχε ως αποτέλεσμα να προσφέρει άπειρες δυνατότητες αλλά και να δημιουργήσει φοβερούς κινδύνους για τον χριστιανισμό.

Γιατί αν ο χριστιανισμός αποδεικνυόταν ικανός να κατακτήσει το ελληνικό πνεύμα, θα εξασφάλιζε την επιβίωσή του στην ιστορία, τουλάχιστον στη γνωστή τότε οικουμένη.

Έτσι, για πρώτη φορά η Εκκλησία συνειδητοποιεί την ανάγκη να κηρύξει το Ευαγγέλιο όχι στον απλό και κοινό Έλληνα αλλά στον μορφωμένο και φιλόσοφο. Αποτελεί τον 2ο μ.Χ. αιώνα μια κίνηση απολογητική και μάλλον διαφωτιστική προσηλυτιστική, ανάλογη με την «εκστρατεία» προς τους Έλληνες που παρατηρήθηκε την αποστολική εποχή.

Η κίνηση αυτή αποτελεί την πρώτη προσπάθεια σύζευξης του ελληνικού πνεύματος με τον χριστιανισμό.

Η εμφάνιση και η σταδιακή εξάπλωση και επικράτηση του χριστιανισμού, πέρα από τη θεολογική σημασία του, συνιστά το μεγαλύτερο γεγονός στην ιστορία. Ένα γεγονός-τομή που χωρίζει τον ιστορικό χρόνο σε προχριστιανικό και μεταχριστιανικό. Και τον ιστορικό κόσμο σε δύο κατηγορίες: τον χριστιανικό και τον μη χριστιανικό.

Προς το παρόν, και επί δύο χιλιάδες χρόνια, ο χριστιανικός κόσμος —παρά τις διαιρέσεις του— διατηρεί την παγκόσμια κυριαρχία.

Η τρίτη μεταχριστιανική χιλιετία, που μόλις αρχίζει, θα υποβάλει τον χριστιανισμό σε νέα δοκιμασία.

Ο ισλαμισμός φαίνεται πιο σφριγηλός, φανατικός και πλέον επιθετικός.

Βέβαια, παίζει τον ρόλο του και ο βουδισμός.

Οι ανταγωνισμοί —παρά τις οικονομικές αντιθέσεις— θα πάνε και πάλι θρησκευτικό χαρακτήρα.

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Γι' αυτό είναι ανάγκη να μελετάται ο χριστιανισμός όχι μόνο ως θρησκευτικό αλλά και ως πολιτικο-κοινωνικό φαινόμενο. Ιδιαίτερα από εμάς τους Έλληνες, που περιβαλλόμαστε από ισχυρό μουσουλμανικό τόξο.

Και όσο συνέβαιναν αυτά στην Ανατολή, άρχισαν να τρίζουν τα θεμέλια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και η χώρα μπήκε σε παρακμή, που διήρκεσε τριακόσια χρόνια.

Τα αίτια αυτής της παρακμής, που οδήγησε στην πτώση της Ρώμης, συνοπτικά είναι:

- Η μείωση του πληθυσμού της Ρώμης και γενικά της Ιταλίας.
- Η εγκατάλειψη των καλλιεργειών στην Ιταλία.
- Η δουλοπαροικία.
- Η παρακμή του εμπορίου και της βιοτεχνίας.
- Οι σπατάλες της διοίκησης και οι στρατιωτικές δαπάνες.
- Η διάβρωση της αστικής τάξης.
- Η άνθηση της οικονομίας στις ανατολικές επαρχίες.
- Η δημιουργία συντεχνιών.
- Η ηθική αποσύνθεση.
- Οι επιδρομές βαρβάρων, κυρίως Γότθων, Βησιγότθων και Οστρογότθων.

Ο Άγγλος ιστορικός Γίβων θεωρεί ως βασικότερη αιτία πτώσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας τον χριστιανισμό. Άλλοι υποστηρίζουν ότι η ανάπτυξη του χριστιανισμού υπήρξε το αποτέλεσμα και όχι η αιτία της παρακμής.

Πρόβλημα επίσης αποτελεί η ληξιαρχική πράξη θανάτου της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Υπάρχουν πολλές χρονολογίες. Αλλά ο Rostovtzeff είπε ότι η Ρώμη ίσως να μην τελείωσε ποτέ. Γιατί θα πρέπει να μην παραβλέπουμε τη συνέχεια του Βυζαντίου.

Αναφέρομαι στα γεγονότα αυτά της ρωμαιοκρατίας γιατί έχουν

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

στενή σχέση με τις εξελίξεις στο ανατολικό κομμάτι της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η εξέλιξη δε της παρακμής της Ρώμης δημιούργησε την ιστορική, θρησκευτική και ηθική μεταβολή που επί τριακόσια χρόνια υπέβασκε στο ρωμαϊκό κράτος και επιτέλους θριάμβευσε τον 4ο αιώνα με το Διάταγμα των Μεδιολάνων περί ανεξιθρησκίας και τη θεμελίωση της Κωνσταντινούπολης, που έμελλε να εξελιχθεί στην οικουμενική έδρα του χριστιανισμού αλλά και σε πρωτεύουσα του ελληνικού έθνους και του ελληνισμού γενικότερα.

Ύστερα από όσα εκθέσαμε, νομίζω ότι, αν δεν υπήρχε η εξελιγμένη Ανατολή, που ήταν δημιούργημα των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, δεν γνωρίζουμε ποια θα ήταν η εξέλιξη του χριστιανισμού.

Να γιατί πιστεύω ότι θα πρέπει ο Μέγας Αλέξανδρος να θεωρείται πρόδρομος του χριστιανισμού.

Ομιλία στη Διακίδειο Σχολή Λαού Πατρών στις 7 Δεκεμβρίου 2011

Από τις Πλαταιές στη Λευκόπετρα



ΕΠΕΛΕΞΑ ΤΟ ΘΕΜΑ ΑΥΤΟ γιατί τα γεγονότα που μεσολάβησαν από την επομένη της μάχης των Πλαταιών και της Μυκάλης (480 π.Χ.), που σήμανε ουσιαστικά το τέλος των Μηδικών πολέμων, μέχρι τη μάχη της Λευκόπετρας το 146 π.Χ. έχουν ξεχωριστή σημασία στην εξέλιξη της δραματικής πορείας του έθνους μας. Γιατί η απέλπιδα θυσία εκείνων των «ανδρείων» της Αχαϊκής Συμπολιτείας, που ύμνησε ο Αλεξανδρινός ποιητής μας, υπήρξε η τελευταία αντίσταση πριν από την πλήρη υποταγή μας στους Ρωμαίους και η απαρχή μιας μεγάλης νύχτας που κράτησε χίλια εννιακόσια εβδομήντα τρία χρόνια, μέχρι το 1827. Αυτό σημαίνει ότι οι συνέπειες των γεγονότων που μεσολάβησαν δεν τελείωσαν με την κατάκτησή μας από τους Ρωμαίους, αλλά συνεχίστηκαν και σε ολόκληρη τη διάρκεια των σκοτεινών αιώνων, του Βυζαντίου, της Φραγκοκρατίας, της Τουρκοκρατίας, ακόμα και μέχρι σήμερα, που συμπληρώσαμε εκατόν ογδόντα τρία χρόνια ελεύθερου και ανεξάρτητου κράτους.

Το ιδανικό της ενότητας των Ελλήνων —η ομαιχμία κατά Θουκυδίδη— έλαβε σάρκα και οστά ως έναν βαθμό με τις αμφικτιονίες, τους ολυμπιακούς αγώνες και τα κοινά ιερά, όπως ήσαν τα Παναθήναια, τα Ελευσίνια μυστήρια, τα Ίσθμια, τα Πύθια, τα Διονύσια και άλλα, ων ουκ έστιν αριθμός, και τέλος βρήκε την υπέρτατη έκφρασή του στη γιγάντια προσπάθεια που ανέλαβαν οι Έλληνες εναντίον των Περσών για την υπεράσπιση της πατρώας γης και των ιερών τους.

Δεν ήταν η πρώτη φορά που οι ελληνικές πόλεις διεξήγαγαν και πραγμάτωσαν έναν κοινό αγώνα που στεφανώθηκε με νίκη λαμπρή.

Ο Όμηρος μας λέει ότι πρώτη φορά που ενώθηκαν όλοι οι Έλ-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ληνες και εκστράτευσαν και πολέμησαν με απaráμιλλο ηρωισμό υπήρξε ο δεκαετής Τρωικός πόλεμος, αν και διεξήχθη μακράν βωμών και εστιών και ήταν, ως εκ τούτου, κατακτητικός. Αυτή όμως η σύγκρουση με τους Πέρσες ήταν ιερή γιατί ο εχθρός, αρίφνητος και απεχθής, ήρθε από τα βάθη της Ανατολής και κατέστρεψε τις πόλεις και τη γη μας. Και μας απείλησε σοβαρά με δουλεία απροσδιόριστης εξέλιξης και τέλους.

Μπροστά στα δεινά που προοιωνίζε αυτή η περσική εισβολή, η καθεμία από την πλειοψηφία των ελληνικών πόλεων παραμέρισε τις συνοριακές ή πολιτικές διαφορές που είχε με τις άλλες και συμμετείχε στην ίδρυση της Ελληνικής Συμμαχίας για την απόκρουση του κινδύνου.

Σημειώνουμε ότι την ίδια ημέρα που έγινε η ναυμαχία της Σαλαμίνας οι Έλληνες της Σικελίας κατατρόπωσαν στην Ιμέρα έναν στρατό 300.000 Καρχηδονίων, που ύστερα από συνεννόηση με τον Ξέρξη και υπό την αρχηγία του Αμίλκα επιτέθηκαν εναντίον ελληνικών πόλεων της νότιας Ιταλίας για αντιπερισπασμό και για να μην μπορέσουν οι Έλληνες της Σικελίας να βοηθήσουν τους Αθηναίους.

Βρισκόμαστε δηλαδή στις μεγάλες στιγμές των αρχαίων χρόνων του ελληνισμού. Όλοι οι Έλληνες, από τη Μικρά Ασία μέχρι τη Σικελία —με λίγες μόνο εξαιρέσεις—, ενωμένοι σε μια ανεπανάληπτη συμμαχία συντρίβουν Πέρσες και Καρχηδονίους και η δόξα της Ελλάδας φτάνει στο αποκορύφωμά της.

Όταν όμως οι Πέρσες, νικημένοι και κατησχυμμένοι, εγκατέλειψαν την Ελλάδα, οι αντιθέσεις ήρθαν και πάλι στο προσκήνιο και ξεχάστηκε η ομειχμία των Μηδικών πολέμων.

Συγκεκριμένα, η απροθυμία της Σπάρτης να συνεχίσει τον αγώνα κατά των Περσών, που ήταν αποτέλεσμα της ναυτικής της αδυναμίας, και η τελική αποχώρησή της από τα διαδραματιζόμενα άφησε

ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΛΑΤΑΙΕΣ ΣΤΗ ΛΕΥΚΟΠΕΤΡΑ

ελεύθερο το πεδίο στην Αθήνα να δημιουργήσει με τη Συμμαχία της Δήλου έναν πρωτοφανή σε έκταση και δύναμη για την εποχή εκείνη πανίσχυρο συμμαχικό οργανισμό, τον ισχυρότερο που γνώρισε ποτέ η αρχαία Ελλάδα, υπό την ηγεσία μίας και μόνο πόλης, της Αθήνας.

Αποφασισμένη η Σπάρτη να περιοριστεί στην αντιμετώπιση δικών της προβλημάτων και στην ενίσχυση της ηγετικής της θέσης στην κυρίως Ελλάδα άφησε ανενόχλητη την Αθήνα να μονοπωλήσει την προστασία της ελευθερίας των ελληνικών πόλεων της Ιωνίας, των νησιών του Αιγαίου και του Ελλησπόντου και να προβάλλεται ως η μοναδική ηγετική δύναμη της εποχής εκείνης.

Η οργάνωση της Αθηναϊκής Συμμαχίας ευνοήθηκε από την απραξία των Περσών για πενήντα σχεδόν χρόνια, που είναι αποτέλεσμα των τεράστιων απωλειών που είχαν σε ανθρώπινο και πολεμικό υλικό.

Η τελευταία συμμετοχή της Σπάρτης στην Ελληνική Συμμαχία ήταν η εκστρατεία με τον Πausanία στην Κύπρο και στο Βυζάντιο, η οποία είχε στόχο την εκδίωξη των Περσών από τα τελευταία αυτά προπύργια, που κρατιόνταν ακόμη από υπολείμματα της μεγάλης περσικής στρατιάς που καταστράφηκε στις Πλαταιές και στη Μυκάλη (477 π.Χ.).

Τα μετέπειτα χρόνια της επονομαζόμενης πεντηκονταετούς περιόδου χαρακτηρίζονταν:

α) Από την αδιαφορία της Σπάρτης για τη διατήρηση της Ελληνικής Συμμαχίας, και αυτό λόγω της κατά θάλασσα αδυναμίας της και των ζημιών που υπέστη στους πολέμους, με παράλληλη συνέπεια την εξαφάνιση των φόρων από αποικίες. Η Σπάρτη περιορίστηκε στην Πελοποννησιακή Συμμαχία και η Αθήνα στην επέκταση της Αθηναϊκής. Δύο συνασπισμοί που θυμίζουν το NATO και το σύμφωνο της Βαρσοβίας μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Με τη διαπιστωμένη εσωστρέφεια της Σπάρτης, η Αθήνα οργίαζε. Ανέλαβε την υποστήριξη των ελληνικών πόλεων της Μικράς Ασίας, του Αιγαίου και του Ελλησπόντου, φυσικά με το αζημίωτο, και εξελίχθηκε σε πραγματική ηγεμονία. Ανέπτυξε έναν μεγάλο και ισχυρό στόλο, του οποίου παρόμοιος δεν υπήρξε ποτέ στον αρχαίο κόσμο, και μάλιστα μέχρι του σημείου να βοηθήσει και την Αίγυπτο στον πόλεμό της εναντίον των Περσών.

Έχτισε ξανά τα κατεστραμμένα από τους Πέρσες τείχη της Αθήνας και του Πειραιά, παρά τις αδικαιολόγητα σκληρές και περικές αντιδράσεις της Σπάρτης, που παρ' ολίγο να οδηγήσουν σε ρήξη, και ενίσχυσε τον στρατό της και την Αθηναϊκή Συμμαχία.

β) Οι διαφορές μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης ήσαν κατά βάση πολιτικές και ιδεολογικές. Η Σπάρτη είχε και διατηρούσε πάντοτε ολιγαρχικά καθεστώτα. Τέτοια συστήματα φρόντισε να εγκαταστήσει σε όλες τις πόλεις της Πελοποννησιακής Συμμαχίας. Έτσι, οι ολιγαρχικοί της Αθήνας και των υπόλοιπων πόλεων της Αθηναϊκής Συμμαχίας, που ήσαν σχεδόν πάντα στην αντιπολίτευση, κατέφυγαν πολλές φορές, είτε περιθωριοποιημένοι είτε εξοστρακισμένοι, στη Σπάρτη. Και, αντίθετα, οι δημοκρατικοί ηγέτες της Σπάρτης και των πόλεων της Πελοποννησιακής Συμμαχίας κατέφευγαν στην Αθήνα και ξεσήκωναν την άρχουσα δημοκρατική τάξη της αθηναϊκής ηγεμονίας κατά της Σπάρτης.

Μην ξεχνάμε ότι οι Σπαρτιάτες ανήκαν στο δωρικό φύλο και διέφεραν σημαντικά σε πολλούς τομείς από τους Αθηναίους, που είχαν ιωνική και εν μέρει αχαϊκή καταγωγή και είχαν προηγηθεί κατά αρκετούς αιώνες των Δωριέων. Θα πρέπει δε να σημειωθεί ότι οι Δωριείς δεν συμμετείχαν στην τρωική εκστρατεία, γιατί δεν είχαν ακόμη εγκατασταθεί στην πατρίδα μας.

Και, ως εκ τούτου, η πρώτη φορά που πολέμησαν οι Δωριείς

ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΛΑΤΑΙΕΣ ΣΤΗ ΛΕΥΚΟΠΕΤΡΑ

χέρι χέρι ως σύμμαχοι με τους Αχαιούς και τους Ίωνες ήταν οι Μηδικοί πόλεμοι.

γ) Η αθηναϊκή ηγεμονία επεκτεινόταν προς ανατολάς και βόρεια. Η πελοποννησιακή προς δυσμάς. Έτσι, η μεν Αθήνα έλεγχε τα παράλια της Μικράς Ασίας, βάσεις στη Χαλκιδική, Θράκη, Ελλήσποντο και Πόντο, με κύριο ενδιαφέρον τη διατήρηση ελεύθερης της θαλάσσιας οδού από Κριμαία μέχρι Αθήνα για τη μεταφορά σιτηρών. Και η Σπάρτη με την Κόρινθο τράβηξαν προς δυσμάς, Ιόνια νησιά, από τις ιλλυρικές ακτές και μέχρι τη Σικελία.

Σε πολλές δε πόλεις γίνονταν συρράξεις μεταξύ ολιγαρχικών και δημοκρατικών.

Αυτή η κατάσταση που περιέγραψα συνοπτικά είχε διαμορφώσει ένα κλίμα ψυχρότητας και αντιπαλότητας μεταξύ των δύο μεγάλων πόλεων και χθεσινών συμμάχων, που οδήγησε το 457 π.Χ. σε αιματηρές συγκρούσεις στην Τανάγρα και στα Οινόφυτα. Άσχημο και ανθενωτικό ρόλο έπαιξε πολλές φορές μεταξύ Σπάρτης και Αθήνας η Θήβα, που ήταν μία από τις λίγες ελληνικές πόλεις που μήδισαν και δεν πήραν μέρος στον θρίαμβο των Πλαταιών και ήταν πάντα αντίπαλος της Αθήνας.

Στην κρίσιμη ώρα που ο ψυχρός πόλεμος μεταξύ Πελοποννησιακής και Αθηναϊκής Συμμαχίας μέρα με την ημέρα χειροτέρευε κάποια επεισόδια επέμβασης των Αθηναίων στο Ιόνιο (Κέρκυρα) και των Κορινθίων στην Ποτίδαια έριξαν λάδι στη φωτιά που σιγόκαιε.

Στη συνέχεια, και μετά την ανταλλαγή κάποιων πρεσβειών μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης το 431 π.Χ., κηρύχθηκε μεταξύ των δύο συμμαχιών πόλεμος, που στοίχισε εκατοντάδες χιλιάδες νεκρούς και τεράστιες ζημιές στην οικονομία. Ο πόλεμος αυτός κράτησε 37 ολόκληρα χρόνια και σήμανε την αρχή του τέλους του μεγαλείου της Ελλάδας.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Τα αίτια του Πελοποννησιακού πολέμου ήταν:

α) Η αλαζονεία των αντιπάλων. Και οι δύο επιζητούσαν την ηγεμονία και την κυριαρχία, περισσότερο η Αθήνα και λιγότερο η Σπάρτη, σε όλο τον ελλαδικό χώρο και σε όλο τον ελληνικό κόσμο που ζούσε εκτός ελλαδικού χώρου.

β) Ο φθόνος και ο φόβος των Σπαρτιατών εξαιτίας της ραγδαίας αύξησης της δύναμης της Αθήνας. Τους Αθηναίους οδηγούσε το πάθος για περισσότερο κέρδος. Τους Σπαρτιάτες η αβεβαιότητα και η ανασφάλεια από την ανερχόμενη δύναμη της Αθήνας.

γ) Η εισχώρηση των Αθηναίων σε χώρους της Πελοποννησιακής Συμμαχίας, παραδείγματος χάρι στο Ιόνιο, που ανέκαθεν ήταν αποικία της Κορίνθου.

δ) Οι πολιτικές διαφορές. Οι Αθηναίοι υποστήριζαν παντού τις δημοκρατικές παρατάξεις. Οι Σπαρτιάτες τις ολιγαρχικές.

ε) Η βεβαιότητα της νίκης των Αθηναίων λόγω της ναυτικής υπεροχής. Και

στ) Η μειονεξία που δικαιολογημένα ένιωθαν οι Σπαρτιάτες συγκρινόμενοι με τους Αθηναίους. Οι δεύτεροι έχτιζαν έναν πολιτισμό που φιλοδοξούσαν να ζήσει πολλούς αιώνες και δημιούργησαν αξίες που θα συνιστούσαν παρακαταθήκη για τους επερχόμενους και που άντεξαν στον χρόνο. Αντίθετα, οι Σπαρτιάτες, δεμένοι με τις μιλιταριστικές παραδόσεις τους, δεν προσέφεραν τίποτα στην ανθρωπότητα.

Η Αθήνα αποτελούσε το πολιτιστικό και πνευματικό κέντρο για τη γνωστή τότε ανθρωπότητα και αντανakλούσε μια οικουμενικότητα με τα γράμματα, τις τέχνες και τους παρθενώνες της. Η Σπάρτη παρέμενε αμετανόητα δεμένη με τις ρίζες της. Αποτέλεσμα: η ζήλια και ο φθόνος, που κυρίως οδήγησαν έναν ολόκληρο ελληνισμό στον χειρότερο καταστρεπτικό πόλεμο μέχρι τότε.

Δημοσιεύτηκε στον τοπικό Τύπο το 2010

Πού είναι η χαμένη Ελίκη;



*«Εξαρθέν γαρ υπό σεισμού το πέλαγος,
κατέκλυσε και αυτήν, και το ιερόν του Ελικωνίου Ποσειδώνος,
ο και νυν έτι τιμώνσιν Ίωνες, και θύουσιν εκεί τα Πανιώνια».*

Στράβων Η', VII, 2

ΑΠΟΦΑΣΙΣΑ ΝΑ ΓΡΑΨΩ αυτό το σημείωμά μου επειδή γίνεται τελευταία πολύς θόρυβος περί την αρχαία Ελίκη.

Αυτό είναι πολύ καλό, γιατί από τη συζήτηση πάντα κάτι καλό προκύπτει. Για πληρέστερη κατανόηση των όσων ακολουθούν θα πρέπει να αναφέρω κάποια από τα λίγα ιστορικά στοιχεία που σώζονται μέχρι σήμερα.

Στα παλιά εκείνα χρόνια —προ του Ομήρου— στην περιοχή της σημερινής Αιγιάλειας κατοικούσαν Ίωνες που είχαν έρθει από την Αθήνα. Και πριν από αυτούς ήσαν Πελασγοί, που είχαν δώσει και το αρχικό όνομα Αιγιάλεια, προφανώς από τον Αιγιαλό. Αργότερα, και μετά την εποίκηση των Ιώνων, η περιοχή ονομάστηκε Ιωνία, που συγκρότησε την περίφημη δωδεκάπολη. Ανάμεσά τους και η Ελίκη, που απείχε δώδεκα στάδια (2.300 μ.), κατά τον Ηρακλείδη, από τη θάλασσα και ήταν στην αρχαιότητα μια μεγάλη και ισχυρή πόλη, πρωτεύουσα της Αχαϊκής Συμπολιτείας, φημισμένη για το αγιότερο ιερό των Ιώνων, το άγαλμα του Ελικωνίου Ποσειδώνα. Τους Ίωνες έδωξαν από την Ελίκη οι Αχαιοί, και έκτοτε η ευρύτερη περιοχή ονομάστηκε Αχαΐα και επανήλθε το όνομα της Αιγιάλειας. Στην Ελίκη υπήρχε και το

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

άλσος του Δία, το Αμάριο, τόπος συγκέντρωσης των Αχαιών για να συσκεφθούν για τα κοινά.

Κατά τον Στράβωνα, η Ελίκη χάθηκε από σεισμό και το παλιρροϊκό κύμα που ακολούθησε το 373 π.Χ. Ο δε Ηρακλείδης, που ζούσε εκείνη την περίοδο, λέει ότι η συμφορά έγινε νύχτα και η πόλη σκεπάστηκε ολόκληρη από τη θάλασσα. Οι 2.000 δε Αχαιοί που προσέτρεξαν για βοήθεια δεν μπόρεσαν να ανασύρουν ούτε τους νεκρούς.

Τόσο ο Πανσανίας όσο και ο Ηρακλείδης αποδίδουν τον σεισμό στην οργή του Ποσειδώνα εναντίον των Αχαιών γιατί αρνήθηκαν στους Ίωνες την απόδοση του αγάλματος του Ποσειδώνα. Ακόμα και η αίτηση των Ιώνων προς το Κοινό των Αχαιών απορρίφθηκε. Και η συμφορά επακολούθησε τον επόμενο χειμώνα. Αργότερα, οι Αχαιοί έδωσαν ένα μοντέλο του ναού στους Ίωνες, οι οποίοι τιμούσαν μέχρι την εποχή του Στράβωνα τον Ελικώνιο Ποσειδώνα και θυσίαζαν στον βωμό του ταύρο στις γιορτές των Πανιώνων στη χώρα της Πριήνης, της οποίας οι κάτοικοι λένε ότι προέρχονται από την Ελίκη.

Ακόμα και ο Όμηρος μνημονεύει την Ελίκη και τον Ελικώνιο Ποσειδώνα (*Ιλιάδα*, Υ403). Ο δε Πανσανίας κατηγορεί τους Αχαιούς «ότι έσυραν έξω από το ιερό όσους Ίωνες είχαν καταφύγει εκεί και τους σκότωσαν. Ο Ποσειδώνας οργίστηκε. Η πόλη τους σείστηκε και όλα τα οικοδομήματα γκρεμίστηκαν συθέμελα. Ύστερα, ο θεός εξάφάνισε τη γη, ώστε να μην τη βλέπουν οι μεταγενέστεροι».

Έχουμε λοιπόν σήμερα σαν δεδομένο ότι η Ελίκη σκεπάστηκε από τη θάλασσα, η οποία, σύμφωνα με τον Ερατοσθένη, συνεχίζει να καλύπτει τη χαμένη πολιτεία. Γιατί λέει ότι γνωρίζει τον τόπο όπου είναι θαμμένη η Ελίκη (Βλ. Στράβωνα, βιβλίο Η, C. 384), γιατί οι «περατάρηδες» έβλεπαν στο «πέραςμα» όρθιο τον χάλ-

ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ Η ΧΑΜΕΝΗ ΕΛΙΚΗ;

κινο Ποσειδώνα, που κρατούσε ιππόκαμπο στο χέρι του, «κίνδυνο για τα δίχτυα των ψαράδων».

Επομένως, οποιοδήποτε εύρημα που ανασύρει η αρχαιολογική σκαπάνη στη στεριά (κεραμίδια, πέτρες, πλίνθους, καλντερίμια, αγγεία, πιθάρια κ.λπ.) αποκλείεται να ανήκουν στην αρχαία Ελίκη. Γιατί, κι αν ακόμα συμπίπτει η ηλικία τους με τον μεγάλο σεισμό του 373 π.Χ., πιθανώς να ανήκουν σε άλλα χωριά ή κωμοπόλεις που γειτόνευαν με την αρχαία Ελίκη, καταστράφηκαν από τον σεισμό, αλλά δεν καλύφθηκαν από τα νερά της θάλασσας.

Εδώ θα πρέπει να αναφέρω και την άποψη του Πανυσανία, αν και δεν μας λέει ποια ήταν η πηγή του: «Τέτοιος σεισμός λένε ότι χτύπησε την Ελίκη, και μάλιστα δεύτερη συμφορά τούς έπληξε γιατί η θάλασσα πλημμύρισε και περικύκλωσε την Ελίκη. Μόνο οι κορυφές των δένδρων στο άλσος του Ποσειδώνα έμειναν έξω από το νερό. Ύστερα, ο Θεός συγκλόνισε τη γη και τράβηξε πίσω τα νερά του, παίρνοντας μαζί του στον βυθό όλη την Ελίκη και τους ανθρώπους».

Αλλά και αν ακόμα η αρχαία Ελίκη βρίσκεται θαμμένη στη στεριά και όχι στη θάλασσα, ποιο είναι εκείνο το αρχαιολογικό εύρημα, ανάμεσα στα ανασυρθέντα, που προσδίδει αναμφίβολα το στοιχείο της ταυτότητας της αρχαίας Ελίκης στην αποκαλυπτόμενη με τις φιλότιμες προσπάθειες της κ. Κατσωνοπούλου πολιτεία; Για παράδειγμα, αναφέρω ότι, αν βρίσκαμε τμήμα ή ολόκληρο το άγαλμα του Ποσειδώνα ή κάποιο άλλο αντικείμενο που να έχει κάποια επιγραφή που να μιλάει για την αρχαία Ελίκη, μόνο τότε είναι σίγουρο ότι βρισκόμαστε μέσα στην αναζητούμενη πρωτεύουσα της Αχαϊκής Συμπολιτείας.

Δεν γνωρίζω τις ενστάσεις του νομάρχη μας κ. Δ. Κατσικόπουλου. Έχω παρακολουθήσει όμως πριν από λίγα χρόνια μια ομι-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

λία της καθ' όλα αξιόλογης κ. Κατσωνοπούλου στο ξενοδοχείο Θεμιστώ των Νικολαιίκων και πρόσεξα ιδιαίτερα τα ευρήματα που ανέσυρε η σκαπάνη της και που υποστηρίζει ότι ανήκουν στη θαμμένη πολιτεία. Δεν με έπεισε. Και δεν με έπεισε γιατί μπορεί τα ευρήματά της να ανήκουν σε μια γειτονική της αρχαίας Ελίκης πόλη που καταστράφηκε, αλλά δεν σκεπάστηκε από τη θάλασσα τη νύχτα του μεγάλου σεισμού. Γιατί, όπως λέει ο Στράβων (C. 386), η Βούρα, που βρισκόταν σαράντα στάδια πάνω από τη θάλασσα (δηλ. 7.680 μ.) έπαθε ζημιές από τον σεισμό, ο δε Γκι Ρασέ στο βιβλίο του *Προσκυνητής στην αρχαία Ελλάδα* (σελ. 98) υποστηρίζει ότι, σύμφωνα με τον Ηρακλείδη και τον Παυσανία, η Βούρα ισοπεδώθηκε από τον ίδιο σεισμό.

Δηλαδή επρόκειτο για σεισμό που δεν κατέστρεψε μόνο την Ελίκη αλλά και τα γειτονικά χωριά και κωμοπόλεις, στα οποία μπορεί κάλλιστα να ανήκουν τα αρχαιολογικά ευρήματα που έχουμε σήμερα στη διάθεσή μας.

Γι' αυτό νομίζω ότι οι έρευνες θα πρέπει να συνεχιστούν. Αλλά, αν είναι αλήθεια οι πληροφορίες που μας άφησε ο Ερατοσθένης και ο Ηρακλείδης, η αρχαία Ελίκη βρίσκεται στη θάλασσα και όχι στη στεριά.

Εφημ. *Η ΓΝΩΜΗ*, 12.8.2005

Η Βασιλεύουσα



ΣΤΙΣ 11 ΜΑΪΟΥ 330 Μ.Χ., δηλαδή πριν από 1.683 χρόνια από σήμερα, ο Μέγας Κωνσταντίνος εγκαινίασε τη Νέα Ρώμη, Νέα Ιερουσαλήμ και Νέα Σιών στη θέση του παλαιού Βυζαντίου και ίδρυσε την Κωνσταντινούπολη, την πρωτεύουσα της ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, της ενωρίς εκχριστιανισθείσης και από την Αλεξανδρινή εποχή εξελληνισθείσης.

Όπως γράφει η αναθηματική ιδρυτική στήλη «στον Δεσπότη Χριστόν», ο Κωνσταντίνος αφιέρωσε:

«Σοι Χριστέ Κόσμου Βασιλεύς και δεσπότης, σοι προστίθημι την δε την δούλην πόλιν καν σκήπτρα της δε και το παν Ρώμης κράτος, φύλαττε ταύτην, σώζε δ' εκ πάσης βλάβης».

Αργότερα, κατά την Ελένη Αρβελέρ, λαμπρή βυζαντινολόγο, θα προστεθεί στη σκέπη του «Δεσπότη Χριστού» και η Παναγία η Οδηγήτρια, ως προστάτιδα της χριστιανικής πρωτεύουσας και των αυτοκρατορικών δυνάμεων. Η ταύτιση δε της Βασιλεύουσας της τότε οικουμένης με ολόκληρη την αυτοκρατορία σηματοδοτεί τη μακρά ιστορία και το μεγαλείο του Βυζαντίου για 1.123 χρόνια.

Συνοψίζουμε δε τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που δημιουργήσε το Βυζάντιο δίνοντας τον ουσιαστικό ορισμό της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας: «Βυζάντιο: εκχριστιανισμένη και εξελληνισμένη Ρωμαϊκή Ανατολική Αυτοκρατορία και παγκόσμια πρωτεύουσα».

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία χρειάστηκε πολύ χρόνο για να εκριζώσει την αρχαία ειδωλολατρία —ελληνική για αιώνες— και να επιβάλει ως επίσημη γλώσσα τα Ελληνικά, κόντρα στα Λατινικά, αλλά και να εδραιώσει την εξουσία της απέναντι σε εισβολείς

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

που απειλούσαν και αμφισβητούσαν την οικουμενικότητά της. Αυτή η μοναδική κληρονόμος της Ρώμης από την ίδρυσή της και ασφαλώς, αν όχι ως το τέλος της, ως τη διάλυσή της από τη φραγκική κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης το 1204.

Κύριο λοιπόν και κυρίαρχο χαρακτηριστικό γνώρισμα του Βυζαντίου που το διαφοροποιεί από την «προγονική Ρώμη» είναι η ορθοδοξία, η ορθόδοξη πίστη, της οποίας το δόγμα επεξεργάστηκε η παγκόσμια πρωτεύουσα χάρη στους Βυζαντινούς ιερωμένους.

Οι έξι οικουμενικές σύνοδοι που απάντησαν στον αρειανισμό αλλά και στην πολύπλοκη χριστολογική έριδα τη σχετική με την αληθινή φύση του Χριστού συγκλήθηκαν όλες σε βυζαντινό έδαφος και επεξεργάστηκαν ελληνιστί τον τριαδικό Θεό.

Εφημ. *ΤΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΒΗΜΑ*, 29.5.2013

Από πού άρχισε η Επανάσταση του '21; Καλάβρυτα ή Καλαμάτα;



ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΟΣΑ ΓΡΑΦΤΗΚΑΝ αυτές τις ημέρες στον τοπικό Τύπο για το από πού ξεκίνησε η Επανάσταση του 1821, που δημιούργησε το γνωστό ντοκιμαντέρ του ΣΚΑΪ, θα ήθελα να καταθέσω κάποια στοιχεία, χωρίς υποκειμενικές αναστολές, τα οποία μας άφησαν επιφανείς ιστορικοί και έχουν ήδη γίνει αποδεκτά από την όντως δύστροπη αλλά αδέκαστη ιστορία.

Δεν είναι η πρώτη φορά που ανακινείται το θέμα. Και άλλες φορές, και μάλιστα μετά πείσματος, όχι μόνο οι Καλαματιανοί αλλά και άλλοι κριτικοί ή αρθρογράφοι υποστήριζαν ότι η Επανάσταση ξεκίνησε από την Καλαμάτα, αφού είναι αναμφισβήτητο γεγονός ότι η απελευθέρωση της Καλαμάτας έγινε στις 23 Μάρτη. Και αφού τα Καλάβρυτα γιορτάζουν μαζί με ολόκληρη την Ελλάδα —πλην Καλαμάτας— την έναρξη του Αγώνα στις 25 Μάρτη, είναι φυσικό να έχει σχηματιστεί η εντύπωση ότι η Καλαμάτα προηγήθηκε.

Όμως η αλήθεια δεν είναι αυτή. Και συγκεκριμένα:

Η 25η Μαρτίου είναι πραγματικά ένας θρύλος. Απλώς η ημερομηνία αυτή ορίστηκε από τον Φλεβάρη του 1821 από τους φιλικούς Παπαφλέσσα και Υψηλάντη ως ημερομηνία έναρξης του Αγώνα. Τα επικοινωνιακά μέσα της εποχής εκείνης ήταν σχεδόν ανύπαρκτα και η σύντομη συνεννόηση μεταξύ των διάφορων περιοχών —απαραίτητη για ένα τέτοιο εγχείρημα— δεν ήταν εύκολη και καθόλου σίγουρη. Έπρεπε να σταλεί κάποιος, είτε ταχυδρόμος είτε απλός αγωνιστής, για να μεταφέρει το μήνυμα στην άλλη περιοχή, με όλους τους κινδύνους που συνεπαγόταν ο

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τρόπος αυτός της συνεννόησης. Γι' αυτό και οι ημερομηνίες που συζητήθηκαν από πριν για την έναρξη του Αγώνα ήσαν: 25 Μάρτη, Πάσχα ή Αγ. Κωνσταντίνου. Πάντοτε ο λαός ήθελε να συνδέσει τα μεγάλα εθνικά του γεγονότα με κάποια μεγάλη γιορτή θρησκευτική, γιατί πίστευε ακράδαντα και στην εξ ύψους βοήθεια. Επικράτησε τελικά η πρώτη, 25 Μάρτη. Η γιορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Κι αυτό γιατί οι Τούρκοι είχαν αρχίσει να υποψιάζονται ότι κάτι προετοιμάζουν οι Έλληνες και είχαν ξεκινήσει να καλούν τους ιεράρχες και τους προκρίτους στην Τριπολιτσά. Και επειδή κανείς δεν ήθελε να πάει στη φωλιά του λύκου, γιατί ήξερε τι τον περίμενε όταν θα ξέσπαγε μετά βεβαιότητας η Επανάσταση εκείνη την άνοιξη, θα έπρεπε ο Αγώνας να αρχίσει το συντομότερο δυνατό.

Βέβαια, ως ημερομηνία έναρξης της ελληνικής Επανάστασης θεωρείται, με την ευρύτερη έννοια, η 24η Φεβρουαρίου, όταν εξέδωσε ο Αλ. Υψηλάντης στη Μολδαβία και μετά το πέρασμά του από τον Προύθο την περίφημη προκήρυξη του «ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ» προς ολόκληρο το έθνος. Όμως, επειδή εκείνη η όντως ηρωική και συμπαθέστατη προσπάθεια δεν πέτυχε και σύντομα κατεστάλη από τους Τούρκους, στην ιστορία επικράτησε ως ημερομηνία έναρξης του Αγώνα η 25η Μαρτίου και ως περιοχή εξορμήσεως του έθνους προς την ελευθερία τα Καλάβρυτα.

Τα γεγονότα όμως προέτρεξαν της 25ης Μαρτίου. Η πρόσκληση των προκρίτων και των δεσποτάδων από τον καϊμακάμη της Τριπολιτσάς Μεχμέτ Σαλήχ από τις αρχές του Μάρτη, με σαφή την πρόθεσή του να κρατηθούν όμηροι και να περιμένει την εξέλιξη των γεγονότων, όπως επέμεναν οι πληροφορίες του, επέσπευσαν την έναρξη του Αγώνα.

Οι πρόκριτοι, βέβαια, μαζί με τον Γερμανό (Πατρών) και τον

ΑΠΟ ΠΟΥ ΑΡΧΙΣΕ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ '21; ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ Ή ΚΑΛΑΜΑΤΑ;

Προκόπιο (Κερνίκης) προσποιήθηκαν ότι θα πάνε στην Τρίπολη. Αλλά μετά από καθυστέρηση ολίγων ημερών στα Καλάβρυτα, για να περάσουν τα ενοχλήματα της ποδάγρας που «έτυχε» να προσβάλει τον Γερμανό, έφτασαν μέχρι την Κλειτορία και, με την πρόφαση μιας πλαστής επιστολής ενός «φίλου» από την Τρίπολη που τους προειδοποιούσε για τις άσχημες διαθέσεις του καϊμακάμη, επέστρεψαν στην Αγία Λαύρα.

Ο ιστορικός Δ. Κόκκινος γράφει στη σελ. 269 του Α' τόμου της *Ελληνικής Επανάστασας*: «Την 10ην Μαρτίου ευρίσκοντο εκεί (δηλαδή στην Αγία Λαύρα) ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, ο Ασημάκης Ζαΐμης, ο Ασημάκης Φωτήλας, ο Σωτήρης Θεοχαρόπουλος, ο Σωτήρης Χαραλάμπης, ο Παναγ. Φωτήλας, ο Ανδρέας Ζαΐμης, ο Ανδρέας Λόντος και ο Κερνίκης Προκόπιος. Συνεκεντρώθησαν και συνεσκέφθησαν διά να λάβουν την τελευταίαν απόφασιν. Αφού ηρνούντο να μεταβούν εις την Τριπολιτσά, έπρεπε να περιμένουν την καταδίωξιν, παρ' όλας τας δικαιολογίας των. Και αν συνελαμβάνοντο οι αρχηγοί ..., θα εματαιούτο οριστικώς ο αγών. Δεν έμενε παρά η επανάστασις». Και, παρ' όλους τους δισταγμούς που δικαιολογημένα διατυπώθηκαν, τελικά όλοι συμφώνησαν ότι η Επανάσταση έπρεπε να επιτευχθεί. Και συνεχίζει ο Κόκκινος: «Απεφάσισαν να διασκορπισθούν αμέσως, να κάνουν στρατολογία και να περιμένουν την ημέρα, που θα ήρχετο ταχέως, διά την έναρξιν του αγώνος. Η επανάστασις είχε πλέον αποφασισθή».

Βεβαίως, είχε προηγηθεί η σύσκεψη των προκρίτων μαζί με τον Επίσκοπο Πατρών Γερμανό, τον Χριστιανουπόλεως από την Κυπαρισσία, τον πρωτοσύγκελλο Αμβρόσιο Φραντζή και τον Προκόπιο Κερνίκης στο σπίτι του Α. Λόντου στο Αίγιο, που πέρασε στην ιστορία ως σύσκεψη της Βοστίτσας, και κατά την οποία μπορεί να μην επήλθε συμφωνία, αλλά το ζήτημα της Επανάστασης μπήκε

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

στο τραπέζι και από τα αυτιά όλων δεν έφευγε η προειδοποίηση του Παπαφλέσσα: «Η επανάσταση θα γίνει. Και αλλοίμονο σ' εκείνον που θα τον βρουν οι Τούρκοι χωρίς όπλο στο χέρι».

Κανένας από τους ιστορικούς δεν μας λέει τότε ο Γερμανός έφυγε από την Αγία Λαύρα. Πάντως θα πρέπει να έμεινε μέχρι τη 17η Μαρτίου, εορτή του Αγ. Αλεξίου, που τιμάται στην Αγία Λαύρα. Σε αυτό συνηγορεί και η αποστολή μηνύματος από τα Καλάβρυτα προς τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη με ημερομηνία 19 Μαρτίου, που συμβολικά έλεγε: «Χθες ετελέσθη το στεφάνωμα και έστω εις γνώσιν Σας. Καλάβρυτα 19 Μαρτίου. Υπογραφή: Νικ. Σολιώτης, Α. Σκαλτσάς».

Όποια ημέρα κι αν έφυγαν από την Αγία Λαύρα, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός προσέφυγε στη Μονή της Χρυσοποδαρίτισσας, ο Προκόπιος και ο Ανδρέας Ζαΐμης στα Νεζερά, ο Στ. Θεοχαρόπουλος στη Ζαρούχλα, ο Παναγ. Φωτήλας στο Λιβάρτζι και ο Ανδρ. Λόντος στο Διακοφτό, με τη σύμφωνη γνώμη όλων να συναντηθούν μετά τη στρατολογία ξανά στη Μονή του Ομπλού σε λίγες ημέρες για να χτυπήσουν το φρούριο στην Πάτρα.

Τα γεγονότα όμως προέτρεξαν. Στις 16 Μαρτίου ο Νικ. Σολιώτης και ο Κορδάς με εντολή του Χαραλάμπεη χτύπησαν στο Αγρίδι δύο γυφτοχαρατζήδες και τρεις ταχυδρόμους του καϊμακάμη της Τριπολιτσάς που πήγαιναν γράμματα στον Χουρσίτ Πασά, που βρισκόταν στην Ήπειρο.

Στις 17 Μαρτίου χτυπήθηκε με εντολή του Ασημ. Ζαΐμη, παρουσία και του Ασημ. Φωτήλα, στη Χελωνοσπηλιά ο Σεϊδής σπαής με τη συνοδεία του, που μετέφεραν χρήματα στην Τρίπολη από τους Χονδρογιανναίους, και ο βοεβόδας των Καλαβρύτων Αρναούτογλου, που πήγαινε στην Τρίπολη και τον ανάγκασαν να επιστρέψει στα Καλάβρυτα.

ΑΠΟ ΠΟΥ ΑΡΧΙΣΕ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ '21; ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ Ή ΚΑΛΑΜΑΤΑ;

Και στις 21 Μαρτίου ο Σολιώτης με τον Θεοχαρόπουλο, τον Ι. Παπαδόπουλο και τους Πετμεζαίους απελευθέρωσαν τα Καλάβρυτα. Επ' αυτού διαβάζουμε στον ΙΒ' τόμο του μνημειώδους έργου *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* της Εκδοτικής Αθηνών: «Η επίθεση αυτή των Ελλήνων εναντίον των πύργων των Καλαβρύτων στις 21 Μαρτίου είναι η πρώτη πολεμική επιχείρηση του αγώνος στην Πελοπόννησο».

Το Αίγιο απελευθερώθηκε στις 23 Μαρτίου και ο Ανδρέας Λόντος ύψωσε κόκκινη σημαία με μαύρο σταυρό. Την ίδια σημαία είχαν και οι ένοπλοι των Πατρών στις 25 Μαρτίου στη δοξολογία που έγινε στην πλατεία Αγ. Γεωργίου χοροστατούντος του επισκόπου Γερμανού, που έφτασε την παραμονή στην Πάτρα από τη Μονή της Χρυσοποδαρίτισσας και ευλόγησε τα όπλα των Ελλήνων.

Επομένως, τα Καλάβρυτα προηγήθηκαν όλων των υπόλοιπων πόλεων της χώρας. Και της Καλαμάτας.

Η ιστορική λοιπόν αλήθεια απέχει από τον θρύλο της 25ης Μαρτίου. Η τελική απόφαση για την έναρξη του Αγώνα πάρθηκε βέβαια στην Αγία Λαύρα στις 10 ή 13 (κατ' άλλους) Μαρτίου. Και η πρώτη πολεμική επιχείρηση από όλη την Ελλάδα έγινε στα Καλάβρυτα.

Η απόφαση δε αυτή της Αγίας Λαύρας, που διαβίβασε αμέσως ο Κανέλλος Δηληγιάννης στον Πλαπούτα και στον Π. Μαυρομιχάλη, προκάλεσε τον συντονισμό του Αγώνα και τη σύγχρονη περίπου έναρξη της Επανάστασης σε ολόκληρη την Πελοπόννησο.

Ο θρύλος, βέβαια, περί δοξολογίας στην Αγία Λαύρα και αναπέταση της σημαίας του Αγώνα από τον Γερμανό δημιουργήθηκε από τον Γάλλο ιστορικό Πουκεβίλ, που έγραψε το 1824 την *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, με φανταστικές λεπτομέρειες

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

για τον λόγο που εκφώνησε δήθεν ο Γερμανός στην Αγία Λαύρα και την ορκωμοσία των παλικαριών. Όμως ούτε ο ίδιος ο Γερμανός αναφέρει το γεγονός αυτό στα απομνημονεύματά του. Και όλες οι μαρτυρίες των υπολοίπων που άφησαν απομνημονεύματα διαφεύδουν τον Πουκεβίλ.

Γιατί μετά —το πολύ— τη 17η Μαρτίου έφυγαν όλοι από την Αγία Λαύρα. Βέβαια, θα αναφέρω εδώ τον Δ. Κόκκινο (σελ. 270 του Α' τόμου της ιστορίας του), ο οποίος γράφει: «Εις τα Καλάβρυτα τα πράγματα έφθασαν ταχέως εις το τέλος. Κατά την 21η Μαρτίου συνεκεντρώθηκαν εις την Μονήν Αγ. Λαύρας ο Σωτ. Θεοχαρόπουλος, ο Νικ. Σολιώτης, ο Ι. Παπαδόπουλος και Β. και Ν. Πετμεζέοι και παραλαβόντες ένα ασήμαντο κανόνι του Μοναστηριού και με σημαία επί κοντού την χρυσοκέντητον εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, που υπήρχε στην ωραία πύλη του ναού, ώρμησαν κατά των Καλαβρύτων. Η πολιορκία δεν κράτησε πολύ. Ο Αρναούτογλου με τους άλλους Τούρκους αναγκάστησαν να παραδοθούν ή κατεσφάγησαν κατά την επίθεσιν».

Πουθενά δεν αναφέρεται ο Γερμανός. Και πρέπει στις 25 Μαρτίου να μην υπήρχε κανείς εκ των επισκόπων ή των προκρίτων στην Αγία Λαύρα. Όμως ο θρύλος της Αγίας Λαύρας διαδόθηκε ευρύτατα σε όλη την Ελλάδα και έγινε ιδιαίτερα αγαπητός από τους Έλληνες. Με συγκίνηση δέχτηκαν τη σύνδεση των δύο μεγαλύτερων και αλληλένδετων στη συνείδησή τους ιδανικών: της ελευθερίας του Έθνους και της Ορθοδοξίας. Η αρχή της εθνεγερσίας συνδεδεμένη με την ημέρα του Ευαγγελισμού και με πρωτοστάτη εκκλησιαστικό άνδρα που όρκιζε τους αγωνιστές στο λάβαρο με την εικόνα της Παναγίας ήταν φυσικό να συγκινήσει κάθε ελληνική ψυχή.

Πέρα όμως από τον θρύλο, η 25η Μαρτίου είχε συνδεθεί με την

ΑΠΟ ΠΟΥ ΑΡΧΙΣΕ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ '21; ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ Ή ΚΑΛΑΜΑΤΑ;

Επανάσταση ως ημέρα εξέγερσης από τους Φιλικούς στη Βόστιτσα, στη Μάνη και στη Λευκάδα. Αλλά στην πραγματικότητα στις 25 Μαρτίου είχε ξεκινήσει η Επανάσταση σε όλη την Πελοπόννησο και είχαν πέσει και τα Σάλωνα από τον Πανουργιά.

Και όπως γράφει ο Ι. Φιλήμων στα προλεγόμενα των *Απομνημονευμάτων* του Παλαιών Πατρών Γερμανού: «Είναι αληθές ότι η επανάσταση έλαβε χαρακτήρα γενικώτερο απ' τις 25 Μαρτίου αλλά η πρώτη αρχή της υπάρχει κυρίως απ' τις 21, διότι αι σημαίαι αναπετάθησαν, τα Εθνόσημα διανεμήθηκαν και οι Τούρκοι στα Φρούρια κλείσθηκαν».

Αυτή φαίνεται ότι είναι η αλήθεια.

Δημοσιεύτηκε στον τοπικό Τύπο το 2008

Βίοι παράλληλοι: 1897 και 2012



Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ 1897 δεν ήταν η εκλεγείσα δημοκρατικά κυβέρνηση Θ. Δηλιγιάννη, αλλά η περίφημη μεγαλοϊδεατική Εθνική Εταιρεία. Μια οργάνωση αναμφισβήτητα «πατριωτική» που είχε επισκιάσει την πολιτική ζωή του τόπου και «ξόρκιζε» κάθε προστάτιδα ξένη δύναμη που ήθελε να ποδηγετήσει τη χώρα.

Η εν λόγω οργάνωση λοιπόν, με βαθιές ρίζες στην αθηναϊκή κοινωνία και στην ελληνική διασπορά, παρέσυρε την κυβέρνηση, την κοινή γνώμη και τον Τύπο σε μια πολεμική περιπέτεια εναντίον των Τούρκων η οποία μας οδήγησε στην ήττα. Κι αν δεν επενέβαιναν τότε οι ευρωπαϊκές δυνάμεις, και ιδιαίτερα ο τσάρος της Ρωσίας Νικόλαος Β΄, οι Τούρκοι θα έμπαιναν στην Αθήνα. Το τέλος του ατυχούς εκείνου πολέμου γράφτηκε τον Νοέμβριο του '97 στη διάσκεψη της Κωνσταντινούπολης, με καταρρακωμένα το γόητρο και την υπερηφάνεια του έθνους. Με τη συμφωνία που επακολούθησε και που επεξεργάστηκαν οι Μεγάλες Δυνάμεις και η Τουρκία, την οποία εμφανώς προστάτευε η Γερμανία, η περιπέτεια τελείωσε ευτυχώς χωρίς μεγάλες εδαφικές απώλειες. Με την υποχρέωση όμως καταβολής στην Τουρκία πολεμικής αποζημίωσης τριών εκατομμυρίων λιρών και την υπαγωγή της χώρας μας σε διεθνή οικονομικό έλεγχο, με εκχώρηση πηγών δημόσιων εσόδων στους πιστωτές της, τη ΔΟΕ, το τότε ΔΝΤ. Έτσι, δημιουργήθηκαν τα περίφημα μονοπώλια στα επτά γνωστά είδη μέχρι το 1981, που μπήκαμε στην ΕΟΚ. Ωστόσο, η επακολούθησας κυβέρνηση Ζαΐμη —ο Δηλιγιάννης παραιτήθηκε αμέσως μετά την ήττα— αντιμετώπισε με ψυχραιμία την εθνική εκείνη ταπείνωση

και ζήτησε από τον λαό και τις εφημερίδες της εποχής να συνδράμουν ενωμένοι την προσπάθεια του έθνους να εκμεταλλευτεί πολλαπλώς την ήττα. Ναι! Και το θαύμα έγινε σύντομα, λέει ο ιστορικός Σαράντος Καργάκος στην *Ιστορία του Ελληνικού Κόσμου και του Μείζονος Χώρου*, σελ. 373. Η ήττα:

- α) Προσγείωσε την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία.
- β) Άρχισε να αντιμετωπίζει πιο πρακτικά το ζήτημα της Μακεδονίας.
- γ) Ξεκίνησε η αναδιοργάνωση του στρατού.
- δ) Προετοιμάστηκαν και ωρίμασαν οι συνθήκες για το κίνημα του Γουδή. Και

ε) Η εθνική οργή ξεχάστηκε με τον καιρό και η φτωχή και χρεοκοπημένη Ελλάδα γρήγορα αναγεννήθηκε, και δεκαπέντε χρόνια μετά δημιούργησε το έπος των Βαλκανικών πολέμων και διπλασίασε τα ελεύθερα εδάφη της.

Ο οικονομικός διεθνής έλεγχος, όσο κι αν ήταν επαχθής και μειωτικός, ήταν κατά τούτο ευεργετικός. Έβαλε σε τάξη τα οικονομικά μας. Και η ΔΟΕ, σύμφωνα με σύγχρονους ερευνητές, είχε και θετική πλευρά όσον αφορά την εξυγίανση των οικονομικών. Το δημόσιο χρέος μειώθηκε και η δανειοληπτική ικανότητα της Ελλάδας αποκαταστάθηκε στις διεθνείς κεφαλαιαγορές.

Αναφέρομαι σήμερα σε εκείνη την ατυχή εθνική μας περιπέτεια γιατί υπάρχουν κάποια κοινά σημεία τότε και τώρα. Η ιστορία, δυστυχώς γι' αυτούς που την ξεχνούν, επαναλαμβάνεται.

Τότε της στρατιωτικής ήττας είχε προηγηθεί η οικονομική κατάρρευση, με το «Δυστυχώς επτωχεύσαμεν» του αείμνηστου Τρικούπη. Και ο Δηλιγιάννης, που τον διαδέχθηκε, πολιτικός με δημαγωγικές τάσεις, για να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση, «πετσόκοψε» τις δαπάνες του τότε Υπουργείου Στρατιωτικών.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Έτσι, ο πόλεμος του 1897 βρήκε την Ελλάδα με εντελώς απaráσκευο για πόλεμο στρατό.

Στα απομνημονεύματά του ο Πάγκαλος τον χαρακτηρίζει «ένοπλο συρφετό» και την εν γένει στρατιωτική κατάσταση «οικτρά».

Σήμερα έχουμε και πάλι μια σκληρή οικονομική κρίση και η χρεοκοπία της χώρας επίκειται, αν δεν έχει ήδη επέλθει. Η προηγούμενη κυβέρνηση μείωσε επικίνδυνα τις δαπάνες του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας. Και υπάρχει κάποιο κόμμα που, μέσα στο πλαίσιο της αχαλίνωτης δημαγωγίας του και στην προσπάθειά του να απαντήσει στο ερώτημα πού θα βρει τα λεφτά για την ικανοποίηση των πληθωριστικών υποσχέσεων, αναφέρθηκε και στην παραπέρα κατάργηση των στρατιωτικών μας δαπανών. Και όταν ρωτήθηκε ο εκπρόσωπος του εν λόγω κόμματος αν τους απασχολούν οι κίνδυνοι μιας τέτοιας πολιτικής, απάντησε: «Θα το ρισκάρουμε».

Δεν θα συνεχίσω γιατί θα μας πούνε ότι κινδυνολογούμε.

Μακάρι να είναι έτσι. Όμως απορώ πώς υπάρχουν κόμματα που διεκδικούν τη διαχείριση των προβλημάτων του έθνους όταν οι νεκροί των Ιμίων συνεχίζουν να μας θυμίζουν ότι οι γείτονές μας δεν αφήνουν καμιά ευκαιρία ανεκμετάλλευτη. Και οι καιροί ου μενετοί! Και οι παράλληλοι βίοι δεν σταματούν σε όσα αναφέρθηκαν. Τότε είχε αναμειχθεί, και μάλιστα μετά μανίας, ο κάιζερ, με ομολογημένη επιδίωξή του την «εξαφάνιση της Ελλάδος».

Σήμερα έχουμε πάλι τους Γερμανούς με τη Μέρκελ. Και τότε είχαμε τη ΔΟΕ. Και τώρα το ΔΝΤ.

Τότε όμως κατάφεραν να βγούνε σύντομα από την οικονομική κρίση, γιατί ο λαός σήκωσε σύντομα ψηλά το κεφάλι και με ψυχραιμία παραμέρισε την οργή του και συνεργάστηκε άψογα με τις επακολουθήσασες κυβερνήσεις και γρήγορα το θαύμα συντελέστηκε.

ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ: 1897 ΚΑΙ 2012

Ας ευχηθούμε ότι και σήμερα ο ελληνικός λαός θα συνδράμει κάθε προσπάθεια αποτελμάτωσης και ανάκαμψης. Την περίοδο της οικονομικής ευμάρειας δεν τη βρήκαμε. Εμείς τη δημιουργήσαμε και εμείς θα βγούμε και πάλι στο ξέφωτο. Και μην ξεχνάμε ότι «το αποτέλεσμα της οργής προκαλεί πάντα ΝΤΡΟΠΗ» (Φραγκλίνος Βενιαμίν).

Εφημ. *Η ΓΝΩΜΗ*, 30.5.2012

1922: Ο γολγοθάς ενός λαού



Στη μνήμη του πατέρα μου

Κατερίνα Γρ. Σολωμού

Αναπλ. καθηγήτρια Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Πατρών

Η ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΟΜΙΛΙΑΣ ΑΥΤΗΣ ανήκει στον πατέρα μου Γρηγόριο Σολωμό, ο οποίος το 2012 συνέλεξε ιστορικά αρχεία από την παγκόσμια ιστορία και ξεκίνησε τη συγγραφή της ομιλίας, η οποία είχε προγραμματιστεί για το 2013. Λόγω της ασθένειάς του, η ομιλία ακυρώθηκε και ύστερα από επιθυμία του ολοκλήρωσα τη συγγραφή, έχοντας στη διάθεσή μου όλο του το υλικό.

Ακριβώς πριν από ενενήντα δύο χρόνια έλαβε χώρα η μεγαλύτερη καταστροφή που γνώρισε ποτέ ο ελληνισμός.

Το ορθόδοξο γένος μας έχασε την από αιώνων ελληνική Ιωνία και χιλιάδες Έλληνες ξεριζώθηκαν βίαια από τις πατρογονικές τους εστίες.

Η ιστοριογραφία στέκεται ακόμα και σήμερα αμήχανη απέναντι στη Μικρασιατική Καταστροφή, σε αυτό το τραυματικό γεγονός της εθνικής καταστροφής, όπως ακριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση του εμφύλιου πολέμου ή των Ιουλιανών.

Η Μικρασιατική Καταστροφή αντιμετωπίστηκε με εσωστρέφεια, ως παρεπόμενο του εθνικού διχασμού, και για μια ακόμα φορά η διχόνοια και το μίσος ανασύρθηκαν για να ερμηνεύσουν την ιστορική τραγωδία.

Πάντοτε αναζητούνται εξιλαστήρια θύματα και στοχοποιού-

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

νται είτε οι κληρονόμοι του μοναρχισμού είτε του βενιζελισμού ως υπαίτιοι της εθνικής συμφοράς.

Οι περισσότεροι ιστορικοί αναλώθηκαν και αναλώνονται στην ενοχοποίηση μιας πολιτικής παράταξης ή γενικά των «ξένων», που συνεχώς επικαλούμεθα και πάντα μας φταίνει. Σε κάθε περίπτωση, αν και επρόκειτο για μια εσωτερική ελληνική υπόθεση, η αναζήτηση ενόχων αποτελεί πάντα το σημαντικότερο διακύβευμα.

Με τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 ο γνωστός ελληνικός κόσμος της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης, που έλαμψε και μεγαλούργησε επί τρεις χιλιάδες χρόνια, για πάντα και ολοκληρωτικά έσβησε. Ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας έπαψε από το 1922 να υπάρχει ως ιστορικό μέγεθος ενεργό στον γεωγραφικό χώρο του.

Και η απώλεια αυτή αποτελεί για την Ιστορία των Ελλήνων ένα νέο ορόσημο μετά το 1453.

Η κορυφαία στιγμή που συμβολίζει με τον πιο έντονο και οδυνηρό τρόπο το τέλος μιας μεγάλης ιστορικής διαδικασίας υπήρξε η καταστροφή της Σμύρνης τον Σεπτέμβριο του 1922 και η παράδοση του άμαχου πληθυσμού της, Ελλήνων και Αρμενίων, στο έλεος των ατάκτων Τσετών και του κεμαλικού στρατού.

Μια διαδικασία που ξεκίνησε από το 1908 με το κίνημα των ακραίων εθνικιστών Νεότουρκων στην τότε οθωμανική Θεσσαλονίκη και σηματοδότησε την οριστική μετάβαση του χώρου της Εγγύς Ανατολής από την εποχή των προνεωτερικών θρησκευτικών αυτοκρατοριών στην εποχή των εθνών-κρατών. Η καταστροφή της Σμύρνης και η γενοκτονία των ελληνικών πληθυσμών υπήρξαν δύο πολύ σημαντικά ιστορικά γεγονότα για τον μετασχηματισμό της Εγγύς Ανατολής.

Η Μικρασιατική Καταστροφή ακύρωσε με τον δραματικότερο

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τρόπο τη Μεγάλη Ιδέα, που είχε εμπνεύσει τη μικρή Ελλάδα για πολλές δεκαετίες.

Η πολιτική της Μεγάλης Ιδέας, που στόχευε στην επέκταση των συνόρων και στην προσάρτηση εδαφών, στηριζόταν ακριβώς στην ολοκλήρωση της ελληνικής επανάστασης του 1821. Έτσι, η ανολοκλήρωτη εκείνη επανάσταση τελείωσε βίαια, και με την ήττα του 1922 χαράχτηκαν οριστικά τα σύνορα του ελληνικού έθνους-κράτους.

Όμως, πολύ πιο σημαντικά από την ίδια την ήττα του 1922 ήταν η προσφυγιά και ο ξεριζωμός από την κοιτίδα μιας τρισχιλιόχρονης ιστορίας. Η Μικρασιατική Καταστροφή δεν αποτελεί απλώς ένα πολιτικό, κοινωνικό ή στρατιωτικό γεγονός. Αποτελεί ένα ολικό δεδομένο και μια κρίσιμη ιστορική καμπή μεγάλης βαρύτητας, που διαβρώνει όλες τις πτυχές τής μετά το 1922 ιστορίας μας.

Ο Βρετανός ιστορικός Giles Milton θεωρεί ότι η καταστροφή της κοσμοπολίτικης πόλης της Σμύρνης υπήρξε μία από τις στιγμές που άλλαξαν τον ρου της ιστορίας της Ελλάδας.

Ο Σπύρος Μαρκεζίνης στην *Πολιτική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας* αναφέρει:

«Η ιστορία της συγχρόνου Ελλάδος αρχίζει από το 1922. Αυτό φυσικά αποτελεί προϋπόθεσιν, διά να δεχθεί κανείς ότι η βαθύτερα ανάλυσις της ιστορουμένης περιόδου, συνιστά κατ' ουσίαν την κλείδα της ερμηνείας όλων των έκτοτε εξελίξεων και αυτομάτως φέρει εις το συμπέρασμα, ότι η επελθούσα μεταβολή υπήρξεν εν σχέσει με το παρελθόν ριζική και αποφασιστική.

»Τούτο δε όχι απλώς διότι εξερριζώθη ο Ελληνισμός της Μ. Ασίας και της Θράκης, αλλά διότι παύει πλέον ο διαχωρισμός μεταξύ Ελλαδικού χώρου και Ελληνισμού, υπό την έννοιαν ότι

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

έκτοτε ο Ελληνισμός —πλην της Κύπρου και της Β. Ηπείρου— συγκεντρώνεται ως σύνολον εις τον Ελλαδικόν χώρον».

Γι' αυτό ακριβώς η Μικρασιατική Καταστροφή αποτελεί μια ιστορική στιγμή στην κυριολεξία δραματική.

Οι συνέπειές της υπήρξαν ποικίλες: δημογραφικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές, οικονομικές, αλλά και μακροχρόνιες. Άγγιξε, εξάλλου, βαθιά τη συλλογική μνήμη και δημιούργησε τραύματα που εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμα και σήμερα στην ελληνική κοινωνία, μέσα από τους επιγόνους της γενιάς της Καταστροφής.

Παρά τη διαδικασία της αφομοίωσης, η προσφυγική ταυτότητα συνεχίζει να είναι διακριτή και να αποτελεί εργαλείο συσπείρωσης και πολιτικής διεκδίκησης, αλλά και αναγνωρισιμότητας των μικρασιατικών πληθυσμών ως οργανικού μέρους της εθνικής ιστορίας.

Δεν είναι τυχαίο ότι οι ποντιακοί σύλλογοι πέτυχαν στις 24 Φεβρουαρίου 1994 την ανακήρυξη από την ελληνική Βουλή της 19ης Μαΐου ως «Ημέρας Μνήμης» για τη γενοκτονία των Ελλήνων του μικρασιατικού Πόντου.

Ο αφανισμός του ελληνισμού στη Μικρά Ασία (Ιωνία και Πόντο) και στην Ανατολική Θράκη δεν είναι απότοκος της ήττας του 1922, που επισφραγίστηκε με τη συνθήκη της Λοζάνης (24 Ιουλίου 1923), αλλά μια νομοτελειακή κατάληξη των εξαφανιστικών διαδικασιών μετά τη στρατιωτική κυριαρχία του τουρκικού στοιχείου στη Μικρά Ασία. Ο ελληνισμός θα μπορούσε να είχε επιβιώσει στη Μικρά Ασία και στη Θράκη αν είχε διατηρήσει απόρθητα τα πιο ισχυρά προπύργιά του, την Αδριανούπολη, την Κωνσταντινούπολη και την Τραπεζούντα.

Η τελευταία αυτή έπαλξη του ελληνισμού μετά την άλωση της

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Βασιλεύουσας, η ελληνική αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, που άκμασε επί διακόσια πενήντα χρόνια, πέφτει στα χέρια του Μωάμεθ του Πορθητή οκτώ χρόνια μετά, το 1461. Η Δύση πλήρωσε κι αυτή ακριβά την αδιαφορία της για τη σωτηρία της χριστιανικής Ανατολής.

Έτσι, στον χώρο όπου έδρασε και έλαμψε ο ελληνικός κόσμος στη Μικρά Ασία και στη χερσόνησο του Αίμου απλώνεται τώρα το σκοτάδι της δουλείας. *«Όλα τα 'σκιαζε η φοβέρα και τα πλάκωνε η σκλαβιά»* κατά τον ποιητή.

Αρχίζουν τότε οι βίαιοι αλλά και ακούσιοι εξισλαμισμοί, που οδηγούν τον ήδη συρρικνωμένο χριστιανικό κόσμο της Ανατολής σε κατάσταση εξουθένωσης.

Όσοι παραμένουν στα πάτρια εδάφη καταφεύγουν στις πλέον απρόσιτες περιοχές του Πόντου, της Καππαδοκίας και της Πισιδίας και δημιουργούν νέες εστίες, που σταδιακά αναπτύσσονται σε οικονομικές και πνευματικές κυνέλες.

Και κατά καιρούς, όταν χαλαρώνουν τα σκληρά μέτρα της σκλαβιάς, αρχίζουν να μετακινούνται προς τα αστικά κέντρα, την Αδριανούπολη, την Κωνσταντινούπολη, τις Κυδωνίες, τη Σμύρνη, την Αττάλεια, οι οποίες μετατρέπονται σε νέες ανθηρές οικονομικά κοινωνίες.

Όμως τα πράγματα λαμβάνουν δυσάρεστη τροπή όταν στον χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αρχίζει να διεισδύει η ανερχόμενη δύναμη της Γερμανίας.

Ύστερα από ένα ταξίδι που κάνει στα εδάφη της ο κάιζερ Γουλιέλμος Β΄, μαζί με Γερμανούς τραπεζίτες, επενδυτές, τεχνικούς και αξιωματικούς, αυξάνουν τη δράση τους σε επενδύσεις και κατασκευάζουν τη σιδηροδρομική γραμμή Κωνσταντινουπόλεως–Βαγδάτης. Εύλογα το Βερολίνο διατυμπανίζει με καμάρι την πολιτική των «τριών Βήτα»: Βερολίνο–Βυζάντιο–Βαγδάτη.

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

Έναντι των παροχών αυτών, οι Τούρκοι δωρίζουν στον κάιζερ αξεπέραστης τέχνης γλυπτά της ελληνιστικής εποχής, και ανάμεσά τους ένα από τα θαύματα του κόσμου, τον *Βωμό του Δία της Περγάμου*, που αποτελεί τον κυριότερο αρχαιολογικό πλούτο της Γερμανίας και που σήμερα βρίσκεται στο Μουσείο Περγάμου στο Βερολίνο.

Η σημαντικότερη όμως προσφορά των Γερμανών προς τους Τούρκους είναι η προσπάθεια αναδιοργάνωσης του τουρκικού στρατού από τον Γερμανό αντισυνταγματάρχη Κόλμαρ Φράιχερ φον ντερ Γκολτς, που, όσο κι αν δεν αποδίδει αρχικά, λόγω της γνωστής μοιρολατρίας των Τούρκων, είναι ο στρατός αυτός που θα μπορέσει να νικήσει τον ελληνικό το 1897.

Η ευθύνη της θλιβερής εκείνης ήττας βαραινεί τον τότε διάδοχο Κωνσταντίνο και τον ανερχόμενο νεαρό επιτελικό Ιωάννη Μεταξά.

Μετά την ήττα των Ελλήνων, ο Γκολτς προάγεται στον βαθμό του στρατηγού! Και από το 1903 ως το 1912 στέλνεται ο ίδιος και πάλι στην Τουρκία ως στρατιωτικός σύμβουλος, αλλά οι εισηγήσεις του δεν εισακούονται από τους Τούρκους στον Πρώτο Βαλκανικό πόλεμο.

Βέβαια, ο ουσιαστικότερος αναμορφωτής του τουρκικού στρατού υπήρξε ένας άλλος Γερμανός στρατηγός, ο Όθων Λίμαν φον Σάντερς, ο οποίος διορίζεται με εξουσίες από τον ηγέτη των Νεότουρκων Εμβέρ Πασά γενικός επιτελάρχης και αποτελεί τον αρχιτέκτονα της νίκης των Τούρκων επί των συμμάχων το 1915 στην Καλλίπολη. Εκεί αναδεικνύει τις ηγετικές ικανότητές του ο ανατέλλων αστήρ Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Στον Λίμαν φον Σάντερς καταλογίζεται και η εισήγηση περί του πλήρους διωγμού των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, ιδίως αυτών που κατοικούσαν στα δυτικά παράλια αυτής.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Οι δύο αυτοί Γερμανοί στρατιωτικοί συμβουλεύουν τους Νεό-τουρκους πως, αν θέλουν να είναι αφέντες στα εδάφη τους, θα πρέπει να διώξουν τους Έλληνες και τους Αρμενίους από τους τόπους τους.

Στο βιβλίο του Άρη Κυριαζή *Παλιννόστηση στις γλυκές πατρίδες 1918–1922* διαβάζουμε: «Από την αρχή των διωγμών και κατά την διάρκεια του Α΄ παγκοσμίου πολέμου, έχασαν τις εστίες τους και τις ψυχές τους 985.898 Έλληνες».

Αν και η πολιτική των γενοκτονιών αρχίζει πολύ νωρίτερα, οι διωγμοί εναντίον των Ελλήνων παίρνουν αγριότερο χαρακτήρα στα χρόνια των Βαλκανικών πολέμων (1912–13), όταν ολόκληρα χωριά εξοντώνονται στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας και πολλοί εκ των διωκομένων αναζητούν καταφύγιο στα παράλια.

Ευτυχώς που στο τιμόνι της εκκλησίας στη Σμύρνη βρίσκεται ο επιφανής ιεράρχης Χρυσόστομος Καλαφάτης, ο μετέπειτα εθνομάρτυρας, ο οποίος κινητοποιεί την ευρωπαϊκή και διεθνή κοινή γνώμη υπέρ των καταδιωκομένων και σφαγιαζομένων Ελλήνων. Οι Νεότουρκοι έχουν ήδη εκπονήσει πλήρες σχέδιο αφανισμού, με δημοκρατικό μανδύα.

Για την ιστορία, θα οπισθοδρομήσω χρονικά στη δημιουργία και δράση του κινήματος των Νεότουρκων.

Γύρω στα 1890 η Τουρκική Ιατρική Σχολή, λίκνο Τούρκων πολιτικών, γεννά την Επιτροπή Ενότητας και Προόδου, μια ομάδα επαναστατών οι οποίοι αργότερα θα γίνουν γνωστοί ως Νεότουρκοι.

Οι Νεότουρκοι αναδεικνύονται με το σύνθημα «Ελευθερία–Δικαιοσύνη–Ισότητα–Αδελφσύνη». Το 1908 συμμαχούν με Τούρκους αξιωματικούς που έχουν στρατοπεδεύσει στη Θεσσαλονίκη, και εξαναγκάζουν τον σουλτάνο Χαμίτ να εισαγάγει κοινοβου-

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

λευτικό σύστημα με εκλεγμένους αντιπροσώπους, αποκαθιστώντας το «νεκρό Σύνταγμα».

Θεωρητικά, η Επιτροπή Νεότητας και Προόδου έχει σκοπό να κυβερνήσει το έθνος σύμφωνα με τη θέληση του λαού. Πρακτικά, όμως, εξακολουθεί να λειτουργεί ως συνωμοτική οργάνωση.

Και δεν αργεί, βεβαίως, να γίνει προφανές ότι οι υποσχέσεις της Επιτροπής για ισότητα και ελευθερία αποτελούν απλώς ένα καμουφλάζ. Το δόγμα ήταν ότι όλοι οι κάτοικοι της Τουρκίας, ανεξάρτητα από θρήσκευμα, είναι Τούρκοι υπήκοοι. Αρχίζουν δηλαδή μια σατανική, ύπουλη και ταυτόχρονα αφανιστική πολιτική. Αντί του παλαιού εξισλαμισμού, επιδίωξη τώρα είναι ο βίαιος εκτουρκισμός.

Μια απίθανη δυάδα αναδύεται στην ανώτατη ηγεσία, ο Ισμαήλ Εμβέρ Πασάς, αξιωματικός του στρατού, έντονα γερμανόφιλος, τύπος δανδή και μετέπειτα υπουργός Πολέμου, και ο Μεχμέτ Ταλαάτ Πασάς, ένας άξεστος χωρικός και μετέπειτα υπουργός Εσωτερικών. Τους αναφέρω γιατί διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις.

Το φθινόπωρο του 1913 οι Τούρκοι αρχίζουν τον πρώτο επίσημο άγριο διωγμό του ελληνισμού της Θράκης, του Πόντου και της Μικράς Ασίας.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανακηρύσσει την Ορθόδοξη Εκκλησία υπό διωγμόν και αναστέλλει τη λειτουργία των εκκλησιών και των σχολείων τον Ιούλιο του 1914. Εκατόν τριάντα χιλιάδες Ελληνορθόδοξοι καταφεύγουν σε ελληνικό έδαφος, και έτσι έρχονται οι πρώτοι Έλληνες από την Τουρκία στην Ελλάδα, οι οποίοι θα αποτελέσουν την πρώτη μαγιά της προσφυγιάς.

Και ακολουθεί η εξόντωση με τα περίφημα «Αμελέ Ταμπουρού», τα Τάγματα Εργασίας. Ο ανθός της ελληνικής νεολαίας,

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

αφού βαπτίζεται τουρκικός στρατός, υπόκειται σε βίαιη στρατευση, μια πρώιμη μορφή των σοβιετικών «γκουλάγκ».

Στις ερήμους της Ανατολής, υπό συνθήκες πείνας, δίψας και άγριας εργασίας, χάνονται πάνω από 250.000 Έλληνες στρατευμένοι, και άλλοι —λίγοι— επιστρέφουν σακατεμένοι και διαλαλούν τις βαρβαρότητες και τους κανιβαλισμούς που υπέστησαν από τους Νεότουρκους με συνταγή γερμανική.

Με την έναρξη του Πρώτου Παγκόσμιου πολέμου, είναι αναπόφευκτο να βρουν οι Τούρκοι μια νέα ευκαιρία διωγμών του ελληνικού στοιχείου, όχι μόνο στη Μικρά Ασία αλλά και στη Θράκη.

Η Λένα Διβάνη στο βιβλίο της *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας* (1830–1947) γράφει: «Πραγματικά από την αρχή του 1914 είχαν αρχίσει να κλιμακώνονται διωγμοί, όπως παράνομες φυλακίσεις και απελάσεις, δίχως συγκεκριμένες κατηγορίες, εμπορικοί αποκλεισμοί, εμπρησμοί, λεηλασίες κ.λπ.».

Ο Ταλαάτ Μπέης, ο αρχιτέκτονας της εξόντωσης των Αρμενίων και Ελλήνων, το 1914 επισκέπτεται τη Θράκη με το πρόσημα να σταματήσει τη «μεταναστευτική κίνηση», όπως περίτεχνα ονομάζουν οι Τούρκοι τη φυγή των Ελλήνων. Στην πραγματικότητα, ο Ταλαάτ δεν πήγε στη Θράκη για να αποτρέψει, αλλά για να συστηματοποιήσει τους διωγμούς, καθώς οι Τούρκοι έχουν εξαρχής την ιδέα της γενοκτονίας.

Κατά τον ιστορικό Σαράντο Καργάκο, δεν είναι εύκολος ο υπολογισμός των απολεσθέντων Ελλήνων στα χρόνια των άγριων εκείνων διωγμών.

Ένας νεότερος μελετητής, που αφιέρωσε τη ζωή του στην έρευνα των γαλλικών αρχείων, ο Χάρης Τσιρκινίδης, σε ένα από τα βιβλία του, με τίτλο *Έχω όπλο την αγχόνη...*, γράφει: «Η Γενοκτονία των Ελλήνων κατά τους δύο μήνες του 1913 και το πρώτο

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

εξάμηνο του 1914 ήταν συνειδητή πολιτική επιλογή της Κυβέρνησης των Νεότουρκων», και αναφέρει πως υπήρξαν 400.000 Έλληνες που ξεριζώθηκαν από τα μικρασιατικά παράλια.

Υπολογίζεται ότι στον μακροχρόνιο πόλεμο των διωγμών, ο οποίος ήταν αρχικά οικονομικός και στη συνέχεια πόλεμος φυγής και βίαιης εκδίωξης των τοπικών πληθυσμών προς τη μητέρα Ελλάδα ή προς άλλες χώρες της διασποράς, από την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων ως το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου πολέμου εκδιώχθηκαν συνολικά 300.000 Μικρασιάτες (πλην των Ποντίων, όπως προαναφέραμε) και εγκαταστάθηκαν 130.000 στη μόλις απελευθερωμένη Μακεδονία, 70.000 στα νησιά και 30.000 στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Οι διωγμοί την περίοδο 1914 και 1915 δεν κινούν το ενδιαφέρον της Ευρώπης ούτε βεβαίως των Ηνωμένων Πολιτειών.

Ο Έλληνας πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη Δημήτριος Πανάς και ο στρατιωτικός ακόλουθος Αμβρόσιος Φραντζής, έχοντας αντιληφθεί την κατάσταση, φροντίζουν να ενημερώσουν την ελληνική κυβέρνηση τον Γενάρη του 1914 για το σχέδιο ξεριζωμού του ελληνικού στοιχείου από τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με πρόγραμμα που περιλαμβάνει εκθέσεις και σχέδια του τουρκικού Γενικού Επιτελείου.

Ανάλογα διαβήματα διαμαρτυρίας υποβάλλει και ο Γάλλος πρεσβευτής Μπομπάρ. Αλλά η Πύλη «αγρόν ηγόραζε».

Οι διωγμοί καλύπτουν μια μεγάλη έκταση, που ξεκινά από το Τσεσμέ και φτάνει μέχρι τον Ελλήσποντο και την Ανατολική Θράκη. Από ολόκληρη την περιοχή της Σμύρνης δοκιμάζεται σκληρά η Παλαιά και η Νέα Φώκαια.

Ο Γάλλος αρχαιολόγος Félix Sartiaux από τη Μασσαλία, αποικία των Φωκαιέων, διενεργούσε ανασκαφές την εποχή των διωγμών στη μητέρα πόλη Φώκαια και περιέγραψε όσα έζησε στα

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

βιβλία του. Ενδεικτικά, αναφέρει στο έργο του *Η λεηλασία της Φωκαίας και η εκδίωξη των Οθωμανών Ελλήνων της Μικράς Ασίας*: «Λεηλατούν, πυρπολούν, σκοτώνουν ψυχρά, χωρίς μίσος, κατά μια έννοια μεθοδικά. Επικεφαλής τους είναι δύο άτομα που πολλοί γνωρίζουν στην περιοχή ως ενεργά μέλη της τοπικής Επιτροπής “Ενωση και Πρόδοος”. Εφαρμόζουν πρόγραμμα, που τους έχουν σχεδιάσει στο όνομα των ανώτερων συμφερόντων της Αυτοκρατορίας και της θρησκείας. Η λεηλασία, οι προσωπικές εκδικήσεις, ο βιασμός είναι ο μισθός τους».

Δεν θα αντιγράψω σκηνές που προκαλούν φρίκη και θα περιοριστώ όσο γίνεται «στεγνά» στα γεγονότα τα οποία αποτελούν προπομπό των γεγονότων της Σμύρνης.

Τις προηγούμενες μέρες έχει περάσει από την περιοχή ο διοικητής Ραχμή Μπέης και έχει δώσει εντολή να εκκαθαριστούν έντεκα χωριά, η δε Νέα Φώκαια, με 7.500 κατοίκους, από τους οποίους 6.500 Έλληνες, να λεηλατηθεί. Έτσι και έγινε! Τη νύχτα της 11ης προς 12η Ιουνίου του 1914 τα πάντα λεηλατούνται και ερημώνονται. Και ακολουθεί η Παλαιά Φώκαια.

Το όργιο της σφαγής, της λεηλασίας και των εμπρησμών κορυφώνεται στις 13 Ιουνίου και οι Φωκαείς διαφεύγουν με κάθε πλωτό μέσο για τη Θεσσαλονίκη (3.500), τον Πειραιά (2.000) και άλλα λιμάνια της χώρας.

Κατά τον Sartiaux, στις 11 Ιουλίου 1914 εγκατέλειψαν τα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας για την ελεύθερη Ελλάδα 120.000 Μικρασιάτες. Από αυτούς 47.000 κατέφυγαν στη Λέσβο, 25.000 στη Χίο και οι υπόλοιποι στον Πειραιά και στη Θεσσαλονίκη.

Εκτός της Φώκαιας, την ίδια περίοδο λεηλατούνται 63 χωριά, εκτεταμένα αγροκτήματα, αλλά και οι πιο σημαντικές ελληνικές πόλεις. Και οι νεκροί δεν είναι εύκολο να μετρηθούν.

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

Η ελληνική κυβέρνηση διαμαρτύρεται στην αγγλική, και μόνο μετά παρέλευση πολλών ημερών ο Άγγλος υπουργός Εξωτερικών ευδοκεί να δώσει μια «χλωμή» απάντηση.

Μοιραία, η Ελλάδα έπρεπε να απαντήσει δυναμικά στις τουρκικές βιαιότητες. Ο Βενιζέλος προειδοποιεί την Πύλη πως, αν η κατάσταση αυτή συνεχιστεί, η Ελλάδα θα αναγκαστεί να προσφύγει σε έσχατα μέτρα. Δηλαδή θα προσφύγει για να υπερασπίσει τη ζωή των παιδιών της στο μεγαλύτερο δικαστήριο της ιστορίας, τον πόλεμο.

Και όλοι στην Ευρώπη, μετά την έκρηξη των τουρκικών ωμοτήτων, περιμένουν την κήρυξη του πολέμου από την Ελλάδα.

Ο Βενιζέλος δεν επιθυμεί την πολεμική εμπλοκή τη συγκεκριμένη στιγμή, γιατί αναμένονται από την Αμερική δύο θωρηκτά, το *Ιντάχο* και το *Μισισιπής*, τα μετονομασθέντα σε *Κιλκίς* και *Λήμνος*, που προσφέρουν ξανά στην Ελλάδα τη ναυτική υπεροχή.

Οπωσδήποτε, όμως, η εξοπλιστική μας βελτίωση δεν δημιουργεί καλύτερες συνθήκες ζωής των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, και γι' αυτό η Ελλάδα αποφασίζει να οδηγηθεί σε διακοπή των σχέσεων.

Το 1914, λίγο πριν από την έναρξη του Πρώτου Παγκόσμιου πολέμου, ανέλαβε το Υπουργείο Εξωτερικών ο Γεώργιος Στρέιτ, Καθηγητής του Διεθνούς και Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και γεννημένος στην Πάτρα.

Ο Στρέιτ στέλνει στις 15 Ιουνίου της ίδιας χρονιάς το εξής τηλεγράφημα στον Έλληνα πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Δημήτριο Πανά:

«Ενώπιον αφορήτου καταστάσεως γενικού συστηματικού διωγμού ομογενούς στοιχείου, αγόμεθα μοιραίως εις σύρραξιν προς Τουρκίαν. Όθεν παρακαλούμε όπως, έχων υπ' όψιν κατάστασιν ταύτην,

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

προβείτε εις την κατά το έτερον σημερινόν τηλεγράφημα διαμαρτυρίαν, την οποίαν, αν μη νεώτερα γεγονότα δώσωσι νεωτέρας αφορμάς να επακολουθήσει ενέργεια άγουσα εις διακοπήν σχέσεων».

Τότε η ελληνική κυβέρνησις σκέφτεται σύρραξη με την Τουρκία και βολιδοσκοπεί τη Σερβία, γιατί η μεταξύ των δύο χωρών συμφωνία της 19ης Μαΐου 1913 όριζε ότι «εν περιπτώσει επιθέσεως εναντίον ενός εξ αυτών παράσχωσι αμοιβαίως βοήθειαν με το σύνολο των ενόπλων δυνάμεών τους».

Βέβαια, η διμερής αυτή συμμαχία Σερβίας–Ελλάδας αφορά σε επίθεση εκ μέρους της Βουλγαρίας. Το μόνο όμως στο οποίο περιορίζονται οι Σέρβοι είναι ένα χλιαρό διάβημα του Σέρβου πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη, με μια δήλωση ότι «οι διωγμοί των Ελλήνων δεν αφήνουν αδιάφορους τους Σέρβους».

Η Ελλάδα ήταν ήδη έτοιμη να επιτεθεί κατά της Τουρκίας εξαιτίας των διώξεων των Ελλήνων από την αρχή των Βαλκανικών πολέμων, και ιδιαίτερα κατά το 1914. Το ότι δεν έγινε τότε ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος οφειλόταν στην επικείμενη παγκόσμια σύρραξη του 1914, στην ένταξη της Τουρκίας στο πλευρό των κεντρικών αυτοκρατοριών και στο ότι η Ελλάδα ακολουθούσε την (υποτίθεται) ουδέτερη πολιτική την οποία μας επέβαλαν οι Μεγάλες Δυνάμεις.

Επομένως, οι σχέσεις Ελλάδας–Τουρκίας βρίσκονταν σε εκκρεμότητα και αναμέναμε την εξέλιξη του Πρώτου Παγκόσμιου πολέμου. Και σε καμία περίπτωση δεν ξεχάσαμε την πολιτική της γενοκτονίας των ομόδοξων και ομοεθνών μας εκ μέρους των Τούρκων.

Υπό το βάρος των συνθηκών αυτών, ο πόλεμος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας ήταν αναπόφευκτος, αλλά και υποχρεωτικός για την προστασία των Ελλήνων της Μικράς Ασίας.

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

Όμως, πέρα από άλλες δυσκολίες, για την προώθηση του προσανατολισμού προς τις δυνάμεις της Αντάντ η εξωτερική πολιτική της χώρας δεν ήταν ομόφωνη μέσα στους κόλπους της ελληνικής κυβέρνησης. Ο Βενιζέλος ήταν πεπεισμένος ότι τα συμφέροντα της χώρας ταυτίζονταν με τις δυτικές δυνάμεις, και ιδιαίτερα με τη Μεγάλη Βρετανία. Ο νέος βασιλιάς, αντίθετα, μετά τη δολοφονία του Γεωργίου Α΄ ήταν αποφασισμένος να προσανατολίσει τη χώρα προς την πολιτική της Γερμανίας. Και χωρίς καν να συνεννοηθεί με τον πρωθυπουργό, επεδίωξε σύναψη συμμαχίας με τη Γερμανία ήδη από το καλοκαίρι του 1913, αν και δεν ενθάρρυνε ο κάιζερ μια τέτοια συμμαχία, λόγω των έντονων και από αιώνος διαφορών που υπήρχαν μεταξύ της Ελλάδας και των δύο γειτόνων της, Βουλγαρίας και Τουρκίας. Το ίδιο συνέβαινε και με την Αντάντ, που προσπαθούσε να διατηρήσει σε ουδετερότητα την Τουρκία, δίνοντάς της την υπόσχεση για εδαφική ακεραιότητα, σε βάρος φυσικά των ελληνικών συμφερόντων, και ταυτόχρονα για προσχώρηση της Βουλγαρίας στους συμμάχους, προς ζημία της Ελλάδας και από τις δύο πλευρές.

Παράλληλα, βλέποντας ο Βενιζέλος ότι η στάση της Βουλγαρίας, και περισσότερο αυτή της Τουρκίας, γίνεται ολοένα και πιο απειλητική, ζήτησε στις 5 Αυγούστου από τις δυνάμεις της Αντάντ να δεχτούν τη χώρα μας ως σύμμαχό τους. Και πάλι όμως η στάση των συμμάχων ήταν αρνητική. Και ούτε ήταν άλλωστε καμία από αυτές τις χώρες διατεθειμένη να δώσει βοήθεια στην Ελλάδα σε περίπτωση βουλγαρικής ή τουρκικής επίθεσης. Φοβούνταν ότι η συμμετοχή της Ελλάδας στην Αντάντ σε εκείνη τη φάση πιθανόν να αποξένωνε την Τουρκία και τη Βουλγαρία.

Η άρνηση των συμμάχων για βοήθεια προς την Ελλάδα σε περίπτωση επίθεσης από την Τουρκία οφειλόταν, από τη μια μεριά,

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

στη στάση των μουσουλμάνων της Ινδίας και της Αιγύπτου και στον αντίκτυπο μεταξύ των εκατομμυρίων μουσουλμάνων της Βρετανίας και, από την άλλη, στον κίνδυνο άμεσης εξόδου της Τουρκίας στον πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας και βουλγαρικής επίθεσης κατά της Σερβίας.

Έτσι, οι σύμμαχοι υποστήριζαν ότι η έξοδος της Ελλάδας στον πόλεμο ήταν ανεπιθύμητη όσο η Τουρκία και η Βουλγαρία παρέμεναν ουδέτερες.

Όσο οι γείτονές μας, Βούλγαροι και Τούρκοι, παρέμεναν σε ουδετερότητα, τόσο συνεχιζόταν μια απόλυτη μεταξύ Κωνσταντίνου και Βενιζέλου ηρεμία.

Γιατί αν έμπαινε στον πόλεμο η Βουλγαρία κηρύσσοντας επίθεση κατά της Σερβίας, θα ήμασταν υποχρεωμένοι να σπεύσουμε σε βοήθεια, σύμφωνα με την ισχύουσα από το 1913 διμερή ελληνοσερβική συμμαχία. Τη θέση αυτή υποστήριζε ο Βενιζέλος, σε αντίθεση με τον Κωνσταντίνο, του οποίου οι σύμβουλοι επιθυμούσαν τη συνέχιση της αυστηρής ουδετερότητας, έστω κι αν η Ελλάδα δεν ήταν συνεπής στις υποχρεώσεις της έναντι της Σερβίας. Ο Βενιζέλος έλεγε μάλιστα στους διαφωνούντες ότι η Ελλάς είναι πολύ μικρή χώρα για να διαπράξει μία τόσο μεγάλη ανεντιμότητα.

Μετά την επίθεση της Αυστρίας κατά της Σερβίας (28 Ιουλίου 1914) η Ελλάδα παρέμεινε ουδέτερη, παραβιάζοντας έτσι τη συνθήκη φιλίας και αμοιβαίας συνεργασίας. Η είσοδος δε των Μεγάλων Δυνάμεων στον πόλεμο έκανε τον Βενιζέλο να συνειδητοποιήσει ότι η Ελλάδα ήταν απομονωμένη. Πεισμένος ότι τα ελληνικά συμφέροντα θα διασφαλίζονταν καλύτερα αν συμμετείχε στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, διαφώνησε γρήγορα με τον βασιλιά.

Θα πρέπει βέβαια να τονίσω ότι, πέρα από τους πολιτικούς, και

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

ιδεολογικοί παράγοντες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του επερχόμενου εθνικού διχασμού, οι οποίοι στοίχισαν τόσα δεινά στο έθνος (βλ. σελ. 19 και 20 του ΙΕ΄ τόμου της Εκδοτικής Αθηνών ΑΕ). Αυτό που είχε ιδιαίτερη βαρύτητα ήταν η ανατομία των πολιτικών ιδεολογιών που εξέφραζαν τα συναισθήματα εκείνων που ήταν σε θέση να διαμορφώνουν ή να επηρεάζουν την πολιτική του έθνους.

Ο Κωνσταντίνος και οι σύμβουλοί του ήταν άνδρες απολυταρχικών τάσεων και εχθρικά διακείμενοι προς την κοινοβουλευτική δημοκρατία. Από την εποχή των σπουδών του στη Γερμανία, ο γερμανικός μιλιταρισμός είχε προκαλέσει βαθιά εντύπωση στον βασιλιά και το γερμανικό καθεστώς έγινε το πολιτικό του ιδεώδες.

Ο υπουργός Εξωτερικών Γεώργιος Στρέιτ, φανατικός γερμανόφιλος, ακραιφνής βασιλόφρων, συντηρητικός, και φυσικά αντιβενιζελικός, ως σύμβουλος του βασιλιά συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας στα πλαίσια μιας αυστηρής ουδετερότητας έναντι των δύο συνασπισμών. Η λογική των θέσεων του Στρέιτ βασιζόταν στο ότι, επειδή η έκβαση της παγκόσμιας πολεμικής σύρραξης ήταν αβέβαιη, η Ελλάδα δεν είχε λόγο να ρισκάρει τα εδαφικά της κέρδη από τους Βαλκανικούς πολέμους. Η πολιτική αυτή θεωρήθηκε γερμανόφιλη, ενώ ερχόταν σε αντίθεση με την πολιτική που προωθούσε ο Βενιζέλος, ο οποίος επεδίωκε πάση θυσία και υπό οποιοδήποτε κόστος την ένταξη της Ελλάδας στον αγγλογαλλικό συνασπισμό της Αντάντ.

Ο αντισυνταγματάρχης Ιωάννης Μεταξάς, ως διευθυντής του Γραφείου Επιχειρήσεων του Γενικού Επιτελείου, υπήρξε ένας από τους στενότερους συμβούλους του βασιλιά και έμελλε να παίξει ιδιαίτερα σκοτεινό ρόλο στα επόμενα οκτώ, και ιδιαίτερα στα τρία χρόνια. Η μελέτη του πρώτου τόμου του *Ημερολογίου* του, και πριν

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

από το διάστημα 1936–1940, δείχνει ότι ο Μεταξάς είχε ήδη διαμορφώσει τις αυταρχικές πεποιθήσεις του.

Από την άλλη πλευρά, ο Βενιζέλος, ένθερμος οπαδός της Γαλλικής Δημοκρατίας αλλά και φανατικός αγγλόφιλος, θεωρούσε ανυποχώρητο θεμέλιο της πολιτικής του το ότι η Ελλάδα είναι υποχρεωμένη να είναι πάντα σύμμαχος με τη δύναμη που ελέγχει τη Μεσόγειο. Το δόγμα αυτό ακολουθήθηκε με θρησκευτική ευλάβεια στην ελληνική εξωτερική πολιτική για εκατό ολόκληρα χρόνια, κοντά στη Μεγάλη Βρετανία μέχρι το 1947 και έκτοτε απόλυτα δεμένη με την αμερικανική πολιτική, κατόπιν παραχώρησης στρατιωτικών βάσεων σε καίρια σημεία της χώρας. Σημαντική εξέλιξη που διαμόρφωσε και εκβίασε την ελληνική εξωτερική πολιτική ήταν η κήρυξη του πολέμου των χωρών Ρωσίας, Γαλλίας και Μεγάλης Βρετανίας κατά της Τουρκίας τον Οκτώβριο του 1914, που ευνοούσε την πραγματοποίηση των φιλοδοξιών του Βενιζέλου, αφού ήταν βέβαιη η προοπτική για διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Σύντομα προσχωρούν Ιταλία και Ρουμανία κατά των κεντρικών Δυνάμεων, γεγονός που οδηγεί την Ελλάδα στις εξής συνέπειες:

Πρώτον, τα συμφέροντα της Ιταλίας να περιορίζουν τις διεκδικήσεις της Ελλάδας στη Μικρά Ασία, Βόρειο Ήπειρο και Δωδεκάνησα.

Και δεύτερον, η Ρωσία να διεκδικεί τα στενά και την Κωνσταντινούπολη, αλλά και την παραχώρηση τμήματος της ευρωπαϊκής Τουρκίας στη Βουλγαρία.

Τον Γενάρη του 1915 η Μεγάλη Βρετανία προσέφερε στον Βενιζέλο σπουδαίες εδαφικές παραχωρήσεις επί των παραλίων της Μικράς Ασίας, με αντάλλαγμα την υποστήριξη της Ελλάδας προς

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

τη Σερβία. Η επίδραση των βρετανικών προτάσεων για την Ελλάδα υπήρξε καταλυτική.

Αρχικά φάνηκε ότι ο Κωνσταντίνος συμφώνησε με τη βρετανική πρόταση. Το Γενικό όμως Επιτελείο ήταν αντίθετο με την έξοδο της Ελλάδας στον πόλεμο και την ελληνική επέκταση στη Μικρά Ασία λόγω της παρουσίας μουσουλμανικής πλειονότητας στην περιοχή, που καθιστούσε τη διατήρηση της στρατιωτικής δύναμης προβληματική για λόγους οικονομικούς.

Ο Βενιζέλος, αντίθετα, θεωρούσε ως την καλύτερη ευκαιρία τον διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υπό την προϋπόθεση της υποστήριξης των ελληνικών στόχων για απελευθέρωση των ελληνικών πληθυσμών που βρίσκονταν στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας. Και είχε πολλές πιθανότητες επιτυχίας των σχεδίων του, με την ενίσχυση των συμμάχων στα Δαρδανέλια από τον βορρά και με την πιθανή ήττα του τουρκικού στρατού. Θα πρέπει δε να σημειωθεί ότι ο ελληνικός στρατός δεν είχε υποστεί σοβαρές απώλειες με τη μικρή συμμετοχή του στο μακεδονικό μέτωπο.

Πάντως, γεγονός είναι ότι ο βασιλιάς τον Γενάρη του 1915 αμφιταλαντεύτηκε σοβαρά και αναγνώρισε τη διασφάλιση των συμφερόντων της χώρας. Και είναι γεγονός ότι είτε στη σύζυγό του, βασίλισσα Σοφία (κάτι που έμαθε αμέσως ο Γερμανός πρεσβευτής), επί λέξει: «Η παρούσα στιγμή είναι σοβαρή. Σαν γαμπρός του Κάιζερ, η χώρα μου θα μπορούσε να με θεωρήσει προδότη, αν δεν αποδεχόμουν τις προτάσεις της Entente, με τις οποίες η χώρα μου θα πολλαπλασιαζόταν». Στη συνέχεια, ο Κωνσταντίνος ζήτησε από τον Κάιζερ την υποστήριξη της Γερμανίας για τη διευθέτηση των νησιών του Αιγαίου και για την ασφάλεια του ελληνικού πληθυσμού της Μικράς Ασίας. Οι διαβεβαιώσεις της Γερμανίας

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ήσαν ανεπαρκείς. Οι σύμμαχοι στην Καλλίπολη, με τη βοήθεια της Ελλάδας, διέβλεπαν τη συντριβή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ακόμα, ο Βενιζέλος συνέχιζε να πιστεύει στην ευδωση των ελληνικών συμφερόντων στη Μικρά Ασία. Για την Ιταλία, φαινόταν ότι επιφυλάσσονταν κάποιες περιοχές στη Μικρά Ασία.

Ο Βενιζέλος πρότεινε στον βασιλιά τη συμμετοχή 40.000 στρατιωτών στην επιχείρηση των Δαρδανελίων και 30.000 για προστασία της Μακεδονίας από τη Βουλγαρία μέχρις ότου διευκρινιστεί η στάση της.

Το σχέδιο Βενιζέλου έγινε αποδεκτό από όλους, μειωρηφούντος μόνο του βασιλιά. Ο Βενιζέλος τότε παραιτήθηκε. Λάθος! Οι Ρώσοι, λόγω των θέσεων τους για τα στενά και την Κωνσταντινούπολη, έθεσαν βέτο για τη συμμετοχή των Ελλήνων στην Καλλίπολη και συνέπλευσαν με τον βασιλιά Κωνσταντίνο. Εστεμμένος γαρ!

Συχνά έχει τεθεί το ερώτημα:

Γιατί ο ελληνικός στρατός πήγε στη Μικρά Ασία;

Την ιστορία δεν την πας. Σε πάει.

Τα γεγονότα έχουν μια δυναμική και ξεπερνούν σε δύναμη τελικά ακόμα και αυτούς που τα δημιουργούν.

Από το 1844, μετά τον λόγο του Κωλέττη στη Βουλή, έως το 1922 άξονας της εκπαιδευτικής και εξωτερικής πολιτικής μας ήταν η *Μεγάλη Ιδέα*, που λειτουργούσε σε δύο επίπεδα:

Ένα φανταστικό: η ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Και ένα απόλυτα ρεαλιστικό: η απελευθέρωση των αλύτρωτων ελληνικών περιοχών και πληθυσμών.

Όπως είχαν δικαίωμα οι Μοραΐτες και οι Ρουμελιώτες να απελευθερωθούν, έτσι είχαν δικαίωμα και οι Μικρασιάτες.

Άλλωστε, ο Βενιζέλος το είχε διακηρύξει ρητώς: «Η Ελλάς δεν πηγαίνει εκεί όπου της λείπει η Εθνολογική της Βάσις».

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

Στην καταστροφή της Σμύρνης δεν θα αναφερθώ λεπτομερειακά. Και αυτό γιατί είναι γνωστά τα γεγονότα σε όλους μας. Είναι σημαντικό όμως να γνωρίζουμε πως, όταν ο ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε στη Σμύρνη, όλος ο πληθυσμός της πόλης ήταν 270.000 κάτοικοι. Από αυτούς οι 165.000 ήσαν Έλληνες, οι 63.000 Τούρκοι και οι υπόλοιποι ήσαν Εβραίοι, Αρμένιοι και Φραγκολεβαντίνοι. Η πόλη διέθετε 3.315 εργοστάσια και βιοτεχνίες, που κατά 75% ανήκαν σε Έλληνες. Ας μη μιλήσουμε για τα αντίστοιχα ποσοστά στο Αϊβαλί και στην Πόλη.

Επομένως, ο ελληνικός στρατός, ανεξαρτήτως του σκοπού της αποστολής του, δεν έφτασε ως κατακτητής, αλλά ως τοποτηρητής, πλην όμως οι Μικρασιάτες —καλώς ή κακώς— τον υποδέχτηκαν ως απελευθερωτή.

Θα αναφερθώ όμως στον ιστορικό Γιάννη Κορδάτο, γνωστό και για τις πολιτικές του πεποιθήσεις. Όλοι γνωρίζουμε την τότε «συμμαχία» των Σοβιετικών με τον Κεμάλ, και ιδιαίτερα τη γενναία οικονομική βοήθεια σε ράβδους χρυσού και πολεμικό υλικό προς τους Νεότουρκους. Ο ιστορικός αναφέρει στο βιβλίο του *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*: «Όπως είπαμε, η υποχώρηση (του στρατού μας) μεταβλήθηκε σε φυγή. Στις 8 Σεπτέμβρη (27 Αυγούστου) οι Τούρκοι μπαίνουν στη Σμύρνη και την καίνε. Το τι έγινε δεν περιγράφεται. Σωστή κόλαση. Ο ελληνικός πληθυσμός έτρεξε στην παραλία. Άλλοι με βάρκες και άλλοι κολυμπώντας πήγαιναν στα πολεμικά της Γαλλίας, Αγγλίας και Ιταλίας ζητώντας άσυλο. Αλλά οι ναύτες τούς πετούσαν στη θάλασσα, όταν σκαρφάλωναν στα πλοία, και ακόμα τους έκοβαν τα χέρια ή τους κλωτσούσαν. Οι Τούρκοι έσφαξαν το Μητροπολίτη Χρυσόστομο και πολλούς Σμυρνιούς. Θρήνος και κλαυθμός. Οι φλόγες είχαν υψωθεί ως τον ουρανό και το αίμα έτρεχε στους δρόμους της γκιαούρ Σμύρνης,

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

που ήταν πολλά χρόνια η εμπορική και βιοτεχνική πρωτεύουσα της Μικράς Ασίας. Στο λιμάνι μέρες έπλεαν πτώματα...»

Αυτές οι καταθέσεις του Κορδάτου έχουν σημασία, γιατί οι Έλληνες των αριστερών παρατάξεων την εποχή εκείνη θεωρούσαν ότι «η Ελλάδα ήταν φρουρός των αγγλικών συμφερόντων, αλλά και ο στρατός της θα είναι ο καλύτερος χωροφύλακας των πετρελαίων της Μοσούλης...», όπως αναφέρεται στο ίδιο βιβλίο (σελ. 526), και είχαν καταγγείλει τον «ελληνικό ιμπεριαλισμό στη Μικρά Ασία» (Γ. Καραμπελιάς, *χιλιαεన్నిακοσιαεικοσιδυο*, δοκίμιο, 2002).

Επομένως, αν υπήρχε έστω και μία ελάχιστη αμφιβολία για τους υπαίτιους του εμπρησμού, ο Κορδάτος ποτέ δεν θα υποστήριζε ότι οι Τούρκοι έκαψαν τη Σμύρνη.

Και ύστερα από αυτό το μακρύ οδοιπορικό θα σταθώ μόνο στο κλείσιμο της αυλαίας με την πυρπόληση της πόλης που για χρόνια τεχνηέντως η τουρκική προπαγάνδα τη χρέωνε στην ελληνική πλευρά, μέσα από μαρτυρίες Τούρκων μελετητών και δημοσιογράφων.

Μια νέα γενιά προοδευτικών Τούρκων διανοουμένων που προσεγγίζουν την τραγική ιστορία με μια γνήσια ουμανιστική ματιά αναδύεται σήμερα, ένα πολύ ενδιαφέρον φαινόμενο.

Το 2010 ο έγκριτος Τούρκος δημοσιογράφος Orhan Kemal Cengic στο άρθρο του «Who burned down Izmir?» αναφέρει ότι η Σμύρνη πυρπολήθηκε συνειδητά από τους νικητές, ως μοναδικός τρόπος για να επιτευχθεί ο κύριος στόχος που είχε θέσει με ξεκάθαρο τρόπο από το 1908 ο τουρκικός εθνικισμός. Δηλαδή να πάντων να υπάρχουν με οποιονδήποτε τρόπο οι χριστιανικές κοινότητες, ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για την κατασκευή ενός αμιγώς τουρκικού έθνους-κράτους. Σύγχρονοι Τούρκοι μελετητές και κεμαλικοί συγγραφείς διαπιστώνουν

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

πως η καταστροφή της Σμύρνης δεν ήταν ένα τυχαίο γεγονός, αλλά αποτέλεσμα της επιλογής των νικητών για την ολοκλήρωση της εθνικής εκκαθάρισης.

Ένας άλλος έγκριτος επίσης Τούρκος δημοσιογράφος, ο Emre Akyoz, υποστηρίζει ότι η Σμύρνη πυρπολήθηκε συνειδητά από τον διοικητή Νουρεντίν Πασά, έναν Νεότουρκο σκληρό ανθέλληνα, στον οποίο ο Κεμάλ απέδωσε την πλήρη ευθύνη για την κατειλημμένη πόλη. Ο Akyoz υποστηρίζει ότι η εξόντωση των Ελλήνων τον Σεπτέμβριο του 1922 είχε όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά της γενοκτονίας των Αρμενίων, δηλαδή προγραμματισμό και άσκηση άμεσης βίας.

Οι διαπιστώσεις του βασίζονται στη γραπτή ομολογία του διακεκριμένου δημοσιογράφου και στελέχους του κεμαλικού εθνικιστικού κινήματος Falih Rifki Atay στο βιβλίο του *Çankaya* (πρώτη έκδοση), όπου ρωτά σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο: «Γιατί κάψαμε τη Σμύρνη;» Και απαντά: «Επειδή φοβηθήκαμε ότι, αν έμεναν τα κτίρια στις θέσεις τους, δεν θα μπορούσαμε να απαλλαγούμε από τις μειονότητες...». Και καταλήγει για τη σφαγή της Σμύρνης: «Δεν ξέρω αν ήταν γενοκτονία, αλλά σίγουρα ήταν εθνοκάθαρση».

Η προσωπική ευθύνη του Κεμάλ Ατατούρκ καταδεικνύεται από την προσωπική του δήλωση έναν χρόνο μετά, στις 13 Αυγούστου 1923: «Επιτέλους τους ξεριζώσαμε», δήλωση που δημοσιεύτηκε από τη δημοσιογράφο Ayse Hur στην εφημερίδα *Ραντικάλ*. Η δημοσιογράφος αναφέρθηκε και σε άρθρο του υπασπιστή του Κεμάλ στην εφημερίδα *Τζουμχουριέτ* το 1939, στο οποίο περιγράφονται οι συνθήκες της πυρπόλησης της Σμύρνης.

Η Hur σχολιάζει και την απάντηση της συντρόφου του Κεμάλ, Λατιφέ, στην ερώτησή του για το αν η οικογένειά της είχε στην περιοχή που καιγόταν περιουσιακά στοιχεία. «Το μεγαλύτερο

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

μέρος της περιουσίας μου είναι εκεί, αλλά, πασά μου, ας καούν όλα, εσείς να είστε καλά. Όταν υπάρχουν τέτοιες ευτυχισμένες μέρες, τι σημασία έχει η περιουσία; Σώθηκε η πατρίδα. Στο μέλλον μπορούμε να τα ξαναχτίσουμε». Και αυτός απάντησε ικανοποιημένος: «Ναι, ας καούν κι ας καταρρεύσουν, όλα μπορούν να επουλωθούν».

Γιατί τελικά ηττηθήκαμε;

- Φταίει ο Βενιζέλος γιατί ήταν μεγάλο το άλμα και είχαμε κοντά πόδια;
- Φταίει γιατί χάθηκαν οι εκλογές του 1920;
- Φταίει η ανεμώλια πολιτική του Κωνσταντίνου, ο οποίος ζούσε παραλλάσσοντας την ιστορική θεμιστόκλεια ρήση, «ουκ εά με καθεύδειν το του Βενιζέλου τρόπαιον», και λησμόνησε τη στρατηγική νίκη που ενείχε το ενδεχόμενο της ήττας και που δεν αρκέστηκε στη Συνθήκη των Σεβρών;
- Φταίει η δολιότητα των συμμάχων μας, που άλλα είπαν και άλλα έπραξαν;
- Φταίει μια μερίδα του Τύπου η οποία προπαγάνδιζε το σύνθημα ΟΙΚΑΔΕ όταν η επίθεση του Κεμάλ είχε ήδη αναπτυχθεί στο Εσκή Σεχίρ;
- Φταίει η «αντιαποικιακή» πολιτική του Κεμάλ, που ξεγέλασε τους Μπολσεβίκους και ολόκληρες νηοπομπές ξεφόρτωναν πολεμικό υλικό στον Πόντο, εξοπλίζοντας τον κυριολεκτικά άοπλο στρατό των Νεότουρκων;
- Φταίει η ανθελληνική πολιτική του Στεργιάδη και των Αμυντών;

Ο Σαράντος Καργάκος τονίζει: «Ο πόλεμος είναι πάντα άθροισμα λαθών. Νικά τελικά όποιος κάνει λιγότερα λάθη».

1922: Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ

Η Ελλάδα με άριστο στρατό και άψογη διπλωματία και με απόλυτη υπεροχή σε ναυτικό και αεροπορία ηττήθηκε στη Μικρά Ασία. Όχι από τον Κεμάλ. Αυτός έδωσε τη χαριστική βολή. Και όπως ομολόγησε ο ίδιος, η Ελλάς δεν ηττήθηκε, αυτοηττήθηκε. Έφτασε διχασμένη στη Μικρά Ασία και σε όλη τη διάρκεια του πολέμου παρέμεινε διχασμένη. Αρχικά πήγε ως βενιζελική με αντιδρώντες τους βασιλικούς και μετά ως βασιλική με αντιδρώντες τους βενιζελικούς.

Τελικά, τι είναι προτιμητέο;

Να αποσιωπούμε τις ωμότητες των άλλων λαών εις βάρος του δικού μας για να μην καλλιεργούμε εχθροπάθεια εναντίον τους στις επόμενες γενιές;

Να αποκρύπτουμε τα δικά μας λάθη, κρίνοντας μόνο τα λάθη των άλλων;

Ή να καταγράφουμε και να αναλύουμε με νηφαλιότητα τα γεγονότα, εξάγοντας ασφαλή και αντικειμενικά συμπεράσματα, έτσι ώστε να διδάσκονται οι επόμενες γενιές για ένα καλύτερο αύριο;

Και ας μην ξεχνάμε. Δεν υπάρχει μνημείο πολιτισμού που δεν αποτελεί συγχρόνως και μνημείο βαρβαρότητας!

Ομιλία στη Διακίδειο Σχολή Λαού Πατρών στις 17 Δεκεμβρίου 2014

Το έπος του '40. Κορυφαίο γεγονός της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας



ΦΕΤΟΣ ΓΙΟΡΤΑΖΟΥΜΕ ΤΑ ΕΒΔΟΜΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ από τον ανεπανάληπτο εκείνο πόλεμο που ξεκίνησε τα χαράματα της 28ης Οκτωβρίου του 1940 και εξελίχθηκε σύντομα σε μια εποποιία που κατέπληξε την οικουμένη και αφύπνισε από τον λήθαργο όπου είχαν περιπέσει οι περισσότεροι λαοί της κεντρικής Ευρώπης.

Ακόμα, κάθε χρόνο η Πάτρα σαν σήμερα, περισσότερο από κάθε άλλη ελληνική πόλη, ξαναζεί τις δραματικές αναμνήσεις της από τον ύπουλο, τον ανάνδρο και δολοφονικό βομβαρδισμό που σκότωσε πάνω από 211 Πατρινούς, μαζί και παιδιά.

Ο συμπολίτης μας ιστορικός κ. Β. Λάζαρης γράφει στη σελ. 44 της *Πολιτικής Ιστορίας της Πάτρας*, Γ' τόμος: «Ο μεγάλος αριθμός των θυμάτων οφείλετο στην ουσιαστική ανυπαρξία πραγματικής οργάνωσης παθητικής και ενεργού αεράμυνας». Και πιο κάτω: «...οφείλετο επίσης η πρωτοφανής εκείνη σφαγή στην εγκληματική αδιαφορία των τοπικών αρχών και κυρίως των πολιτικών, που αγνόησαν συγκεκριμένη προειδοποίηση των στρατιωτικών υπηρεσιών, ότι σμήνη αεροπλάνων αγνώστου εθνικότητας κατευθύνονται προς την Πάτρα».

Για την πόλη μας είναι μια μέρα πένθους και φρικτής ανάμνησης της μεγάλης θυσίας της Πάτρας του '40 σε έναν πόλεμο που δίκαια πέρασε στην παγκόσμια ιστορία.

Αλλά ας ξεκινήσουμε από τον Μεταξά, το κύριο πρόσωπο του

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

έπους που άρχισε να υφαίνεται εκείνο το πρωί και που η Ελλάδα σύσσωμη και ομονοούσα για πρώτη φορά στην ιστορία της άρχισε να ανεβαίνει για άλλη μια φορά τα σκαλοπάτια της παγκόσμιας ιστορίας. Διαβάζουμε στο *Ημερολόγιό του*:

«28 Οκτωβρίου, Δευτέρα

»Νύκτα στις τρεις με ξυπνούν, ο Τραυλός. Έρχεται ο Grazzi. Πόλεμος! — Ζητώ αμέσως Νικολούδη, Μαυρουδή. — Αναφέρω Βασιλέα. — Καλώ Πάλαιρετ και ζητώ βοήθεια Αγγλίας. Κατεβαίνω 5 Υπουργικόν Συμβούλιον. Όλοι πιστοί και Μαυρουδής. — Όλοι πλην Κύρου. — Βασιλεύς. Περιφορά μαζί του. Φανατισμός του λαού αφάνταστος. — Μάχαι εις σύνορα Ηπείρου. — Βομβαρδισμοί. Σειρήνες. — Αρχίζουμε να τακτοποιούμεθα. Ο Θεός βοηθός!!!»

Χρονικά και συνοπτικά τα γεγονότα εξελίχθηκαν ως εξής:

Ο Ιταλός πρέσβης Εμμανουέλε Γκράτσι φτάνει στις τρεις το πρωί στο σπίτι του Έλληνα πρωθυπουργού στην Κηφισιά. Του παραδίδει τον φάκελο με τη διακοίνωση της ιταλικής κυβέρνησης, που είναι γραμμένη στα γαλλικά και που με δυο λόγια μάς ζητά την άδεια να καταλάβει διά των ενόπλων δυνάμεών της ορισμένα στρατηγικής σημασίας σημεία του ελληνικού εδάφους. Η ιταλική κυβέρνηση ζητεί από την ελληνική να μην αντιταχθεί στην κατάληψη αυτή και να μην παρεμποδίσει την ελεύθερη διέλευση των ιταλικών στρατευμάτων. Εάν τα ιταλικά στρατεύματα συναντήσουν αντίσταση, η αντίσταση αυτή θα καμφθεί διά των όπλων και η ελληνική κυβέρνηση θα έφερε τις ευθύνες που θα προκύψουν.

Η προθεσμία του τελεσιγράφου έληγε στις έξι το πρωί. Ο Μεταξάς τελειώνει την ανάγνωση και στρέφεται στον αμήχανο Ιταλό διπλωμάτη και του λέει αποφασιστικά: «Alors c'est la guerre»: *Λοιπόν, έχουμε πόλεμο*. Ύστερα από μια σύντομη και στείρα στι-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

χομυθία, ο Μεταξάς έδωσε στον Γκράτσι να καταλάβει ότι η συζήτηση τελείωσε.

Αμέσως μετά την αναχώρηση του Ιταλού πρέσβη, ο Μεταξάς ενημερώνει τον βασιλιά και τον Παπάγο. Τηλεφωνεί στον αρχηγό του Ναυτικού Επιτελείου για την ταχύτερη κατά το δυνατόν προσαρσία των λιμένων της Ηπείρου και Κερκύρας με τις μονάδες του στόλου.

Και καλεί αμέσως στην Κηφισιά τον Βρετανό πρέσβη Πάλερετ, από τον οποίο ζητά να ενημερωθεί αμέσως ο ναύαρχος Κάνινγκαμ στην Αλεξάνδρεια, για να προλάβει με τον αγγλικό στόλο της Μεσογείου ενδεχόμενη ιταλική απόβαση στην Κέρκυρα και άλλα Ιόνια νησιά, καθώς και στην Πελοπόννησο, και να τηλεγραφήσει άμεσα στον Τσόρτσιλ για ταχεία αποστολή αεροπορικής βοήθειας.

Και συγκάλεσε το Υπουργικό Συμβούλιο στις πέντε το πρωί.

Από εκείνες τις ιστορικές για τη χώρα στιγμές, το έθνος ολόκληρο, μόλις πληροφορήθηκε από τα ραδιόφωνα και από στόμα σε στόμα την άνανδρη και απροειδοποίητη ιταλική φασιστική επίθεση, βγήκε στους δρόμους.

Και ένας λαός ολόκληρος, γεμάτος συγκίνηση και εθνική περηφάνια, φώναζε και διαλαλούσε την απόφασή του να αγωνιστεί και διατράνωνε την πίστη του για τη νίκη.

Και όσο προχωρούσε η μέρα, τόσο πύκνωναν οι λαϊκές συγκεντρώσεις σε πλατείες, έξω από δημόσια καταστήματα και αστυνομικά τμήματα. Πολλοί ήσαν εκείνοι που, πριν ακόμη ανακοινωθούν τα διατάγματα της επιστράτευσης, έσπευδαν και ρωτούσαν πού θα παρουσιαστούν. Κάποιοι που μάθαιναν ότι δεν στρατεύονται έφευγαν σκυθρωποί για το σπίτι τους.

Από τις δέκα με έντεκα το πρωί άρχισαν να φεύγουν από τα

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

αστυνομικά τμήματα τα πρώτα επιταγμένα αυτοκίνητα γεμάτα με τους πρώτους επιστρατευμένους, που, κρεμασμένοι κυριολεκτικά από τις σχάρες και τα σκαλοπάτια των τότε λεωφορείων, τραγουδούσαν και χαιρετούσαν τον κόσμο λες και πήγαιναν σε πανηγύρι, με κατεύθυνση προς τα κέντρα υποδοχής.

Και από εκεί οι Έλληνες φαντάροι, μεθυσμένοι από το όραμα της ελευθερίας που στερήθηκαν τέσσερα χρόνια και οπλισμένοι με ενθουσιασμό και πάθος, έσπευσαν για το μέτωπο, για να πάρουν μέρος στην πιο μεγάλη και πιο λαμπρή γιορτή της νεότερης ελληνικής ιστορίας.

Εκείνο το τραγουδάκι *«Με το χαμόγελο στα χείλη παν οι φαντάροι μας μπροστά»* που τραγουδούσε όλη η Ελλάδα δεν ήταν ποιητικό αλλά πραγματικό και ανεπιτήδευτο.

Δεν έχει σημασία το ότι τη μάχη εναντίον του φασίστα εισβολέα την έδινε η δικτατορία του Μεταξά. Προείχε η σωτηρία της πατρίδας και της αξιοπρέπειας ενός λαού που τον έπνιγε η αδικία. Κάτι που δεν διέφυγε ούτε από τον πιο ορκισμένο αντίπαλο του Μεταξά, τον Νίκο Ζαχαριάδη. Από τις φυλακές της Κέρκυρας, μόλις έμαθε τα νέα, ο κομμουνιστής ηγέτης απηύθυνε, χωρίς δεύτερη σκέψη, τη γνωστή επιστολή του, όπου ιδιαίτερα τόνιζε: «Ένα έθνος που θέλει να ζήσει πρέπει να παλεύει αψηφώντας τους κινδύνους και τις θυσίες». Και όσοι κομμουνιστές μπόρεσαν πολέμησαν και στην Αλβανία.

Ανάμεσα στους πολιτικούς εξόριστους που ζήτησε και εστάλη στην Αλβανία ως απλός στρατιώτης ήταν και Παν. Κανελλόπουλος, που «παραθέριζε» στην Κάρυστο.

Και θα κλείσουμε την πρώτη ημέρα του πολέμου με το πρώτο πολεμικό ανακοινωθέν του ελληνικού Γενικού Επιτελείου, που παραμένει ακόμη αλησμόνητο στη μνήμη των επιζώντων: «Αι ιταλι-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

καί στρατιωτικά δυνάμεις προσβάλλουν από της 5.30 σήμερον τα ημέτερα τμήματα προκαλύψεως της ελληνοαλβανικής μεθορίου. Αι ημέτεραι δυνάμεις αμύνονται του πατρίου εδάφους».

Ο πόλεμος της Αλβανίας, Φίλες και Φίλοι, ήταν εντελώς διαφορετικός από κάθε προηγούμενο πόλεμο που κάναμε στην τρισχίλιετή ιστορία μας. Ενέχει δε μεγαλύτερη από κάθε άλλον σημασία και σπουδαιότητα, γιατί είχε τεράστιες προεκτάσεις και συνέπειες στο έθνος, στην Ευρώπη και στον κόσμο ολόκληρο.

Και για να προσεγγίσουμε το θέμα μας, θα προσπαθήσω να αναλύσω τους λόγους —έναν προς έναν— που δικαιολογημένα σήμερα, εβδομήντα χρόνια μετά, θεωρούμε ότι η πανεθνική εκείνη προσπάθεια ξεπέρασε σε σημασία, δόξα και μεγαλείο κάθε προηγούμενη και δίκαια θεωρείται κορυφαίο γεγονός της ιστορίας μας. Γιατί:

Πρώτον, στον πόλεμο του '40 έλαβε μέρος ολόκληρο το έθνος σύσσωμο, χωρίς καμία διαφωνία. Ήταν η πρώτη φορά που φέραμε σε πέρας έναν πόλεμο με καθολική συμμετοχή και «ομαιχμία», σύμφωνα με την παρακαταθήκη του Θουκυδίδη. Δηλαδή ομοψυχία, ομόνοια και σύμπνοια ως ένας άνθρωπος.

Ποτέ στο παρελθόν δεν είχαμε αυτή την ομοψυχία. Ούτε στους Μηδικούς πολέμους ούτε κατά τη ρωμαϊκή εισβολή ούτε στην Επανάσταση του '21 ούτε στη Μικρασιατική Καταστροφή.

Ακόμα και στην εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου η ενότητα των Ελλήνων υπήρξε φαινομενική και επεβλήθη διά των μακεδονικών όπλων. Μην ξεχνάτε ότι χρειάστηκε να ισοπεδωθεί μια Θήβα για να σταματήσει κάθε αντίδραση.

Το '40 κανείς δεν πήγε ενάντια στην απάντηση του Μεταξά στο ιταλικό τελεσίγραφο, αν και είχε εγκαταστήσει τη σκληρότερη δικτατορία που γνώρισε ποτέ ο ελληνικός λαός.

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

Δεν θα σταθώ περισσότερο στο θέμα της ομοψυχίας. Υπενθυμίζω απλώς ότι εξαιτίας των διαφωνιών και των εμφύλιων πολέμων μεταξύ των ελληνικών πόλεων μας συνέτριψαν οι Ρωμαίοι με τις λεγεώνες τους και μας οδήγησαν σε μια νύχτα 1.974 χρόνων: από το 146 π.Χ., που δώσαμε την τελευταία μάχη στη Λευκόπετρα, μέχρι το 1828 μ.Χ., που ανακηρυχθήκαμε ελεύθερο κράτος.

Κι αν επιβιώσαμε εκείνη τη νύχτα των δύο χιλιάδων κοντά χρόνων, με επιδρομές από στεριά και θάλασσα, με πολυαίμακτες σφαγές, με τα δουλοπάζαρα της Μπαρμπαριάς και τον ανήκουστο κατατρεγμό της φυλής κατά τους έξι τελευταίους αιώνες, το οφείλουμε στην ορθοδοξία και στη γλώσσα.

Για την ομοψυχία λοιπόν αυτή του λαού μας το έπος του '40, σαν αστέρι λαμπερό, κατέχει την κορυφή της ιστορίας μας και δείχνει τον δρόμο στους επιγόνους. Και ακόμα γιατί από αυτή την κυρίαρχη εθνική ομοψυχία αναβίωσε μετά την ήττα του '41 ο μεγαλειώδης εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας της Εθνικής μας Αντίστασης.

Δεύτερον, το έπος του '40 ήταν ένας πόλεμος που η Ελλάδα τον έδωσε μόνη της. Που όμως δεν αφορούσε μόνον εμάς και μόνο τη δική μας τιμή και ελευθερία. Γιατί οι συνέπειές του και οι προεκτάσεις του επηρέασαν βαλκανικές, ευρωπαϊκές και παγκόσμιες εξελίξεις.

Η αναχαίτιση της αιφνίδιας ιταλικής επίθεσης και η επακολούθησας κατατρόπωση των μηχανοκίνητων φασιστικών μεραρχιών, μετά την αντεπίθεση του ελληνικού στρατού, είχαν ως αποτέλεσμα:

α) Καταδείξαμε τις αδυναμίες του Άξονα και αποδείξαμε σε όλη την Ευρώπη ότι ο φασισμός δεν είναι ανίκητος.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

β) Αλλάξαμε τα σχέδια της Γερμανίας, που από τον Ιούλιο του '40 προετοιμαζόταν για την επίθεση εναντίον της ΕΣΣΔ, και την υποχρεώσαμε να ξεκαθαρίσει πρώτα τα Βαλκάνια μέχρι και την Κρήτη, να αποκαταστήσει τον σύμμαχό της στο ελληνοαλβανικό μέτωπο και να αποστερήσει τη δυνατότητα δημιουργίας βάσεων εξορμήσεων από τα ελληνικά αεροδρόμια προς τα βόρεια μέχρι και τη Ρουμανία από την αγγλική αεροπορία.

γ) Με τη νικηφόρα προέλασή μας στην Αλβανία και την ηρωική αντίστασή μας στη μετά πεντάμηνο επακολογηθείσα γερμανική επίθεση και την πολύνεκρη μάχη της Κρήτης (που είχαμε την ατυχία να διευθύνει ο θλιβερός εκείνος Φρένμπεργκ) υποχρεώσαμε τη Γερμανία να καθυστερήσει την επίθεση εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, με αποτέλεσμα, βοηθώντας και του πρώιμα εκείνο τον χρόνο ενσκήψαντος ρωσικού χειμώνα, τη διάσωση της Μόσχας και την ανακοπή της προέλασης του γερμανικού στρατού.

δ) Αν εμείς δεν αρνούμαστε τη διέλευση των ιταλικών στρατευμάτων από τη χώρα μας τον Οκτώβριο του '40 και η Ελλάδα καταλαμβάνόταν από την Ιταλία, είναι βέβαιο ότι η Ισπανία, η Γιουγκοσλαβία και, πολύ περισσότερο, η Τουρκία θα προσχωρούσαν στο άρμα της Γερμανίας. Και η Γερμανία θα έκλεινε το Γιβραλτάρ και θα έφτανε αμέσως στα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής, χωρίς τον πόλεμο της Κυρηναϊκής. Ποιος θα κέρδιζε τον πόλεμο τότε;

Τρίτον, το έπος του '40 δεν το δημιούργησαν και ούτε καν το επεδίωξαν ή το προέβλεψαν ούτε η κυβέρνηση ούτε το Γενικό Επιτελείο Στρατού.

Παρά το γεγονός ότι υπήρχε ισχυρό κράτος, και μάλιστα φασιστικό, και μια δικτατορική κυβέρνηση την οποία κατήλυε και

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

χειραγωγούσε ο πανθομολογουμένως ικανότατος ως στρατιωτικός Μεταξάς, δεν είχε εκτιμηθεί ο βαθμός αντοχής της αμυντικής ικανότητας του στρατού μας και δεν είχε προβλεφθεί ενδεχόμενη ανάσχεση της προέλασης των ιταλικών στρατευμάτων άμα τη αρχική επιθέσει. Πολύ δε περισσότερο δεν είχε ασχοληθεί ούτε η κυβέρνηση ούτε το Γενικό Επιτελείο Στρατού με ενδεχόμενη προέλαση των ελληνικών δυνάμεων μέσα στην Αλβανία.

Όλα τα σχέδια προέβλεπαν μια αμυντική σύμπτυξη των ελληνικών δυνάμεων, ανάλογα με την πίεση που θα δέχονταν από τον εχθρό και σε σχέση πάντα με τις ενισχύσεις που θα έφταναν από τα μετόπισθεν.

Άλλωστε, τις προβλέψεις και εκτιμήσεις για την εξέλιξη των επιχειρήσεων δεν απέκρυψε ο Μεταξάς από τους υπουργούς του στο πρώτο Υπουργικό Συμβούλιο της 28ης Οκτωβρίου, όπου τους είπε:

«Το πιθανώτατο είναι να χάσουμε προσωρινώς την Μακεδονία και την Ήπειρον και δεν αποκλείεται και την Θεσσαλονίκη και αυτές τας Αθήνας· και τας εστίας μας και ό,τι άλλο έχουμε να εγκαταλείψουμε προσωρινώς, μεταβαίνοντας εις Πελοπόννησον ή εις Κρήτην. Πρόκειται δηλαδή διά πόλεμον τιμής και πιστεύω ακραδάντως ότι η τελική Νίκη είναι με το μέρος των συμμάχων».

Όσο για την προετοιμασία των ενόπλων δυνάμεων, η κατάσταση όπως την περιγράφει ο Παπάγος, αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού, στο βιβλίο του *Ο Ελληνικός Στρατός και η προς πόλεμον προπαρασκευή του από Αυγούστου 1923 μέχρι Οκτωβρίου 1940* έχει ως εξής:

«Ουδείς σκοπός και ουδεμία βάση είχε τεθεί εις την στρατιωτικήν προπαρασκευήν της Χώρας εκ μέρους των υπευθύνων πολιτικών μέχρι του έτους 1936. Τις παραμονές δε του πολέμου η εν

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Αλβανία κατάστασις παρουσιάζει πρόβλημα εξαιρετικώς περίπλοκον και δυσχερές, διότι:

»α) Οχύρωσις δεν υπήρχε. Άπασαι αι διατεθείσαι πιστώσεις είχαν χρησιμοποιηθεί διά την με όσον ένεστι γοργότερον ρυθμόν οχύρωσιν της προς Βουλγαρίαν μεθορίου, η οποία και αποτελούσε τον κύριο εχθρό μας μέχρι το 1939.

»β) Διά την συγκέντρωσιν των απαιρητήτων δυνάμεων διετίθετο μία μόνο σιδηροδρομική γραμμή με πλείστα τεχνικά εμπόδια.

»γ) Οι Ιταλοί από το Πάσχα του '39 είχαν ήδη συγκεντρωμένα εν Αλβανία σοβαράς, με εμπόλεμον σύνθεσιν, δυνάμεις με συντριπτική υπεροχή της αεροπορίας των. Και

»δ) Λήψις παρ' ημών αναλόγων μέτρων απεκλείετο για λόγους οικονομικούς, αλλά και διότι θα ηδύναντο να εκληφθώσιν από την Ιταλία ως πρόκλησις, ην η Κυβέρνησις πάση θυσία επεθύμει να αποφύγει».

Με τα ανωτέρω πολιτικά και στρατιωτικά δεδομένα, ο ελιγμός μας αρχικώς δεν μπορούσε παρά να είναι αμυντικός. Κατάστασις δηλαδή από πλευράς προετοιμασίας, προβλέψεων και ψυχολογίας απογοητευτική. Μόνο η οργάνωσις και η προετοιμασία της επιστράτευσης και της λειτουργίας των ταχυδρομείων υπήρξε η καλύτερη όλων των εποχών.

Ο Στέφανος Σαράφης στο βιβλίο του *Ο ΕΛΑΣ* γράφει:

«Και τότε έγινε ένα πράγμα που κανείς δεν το περίμενε. Σύσσωμο το έθνος βοήθησε τον αγώνα για ν' αποκρούσει την εχθρική εισβολή. Και το πέτυχε. Την στιγμή εκείνη έγινε ένας αιφνιδιασμός. Όχι η ιταλική εισβολή, αλλά η αντίδρασις του λαού μας. Κάτι που κανείς δεν το περίμενε, παρά μονάχα εκείνοι που πίστευαν στην ψυχή και την δύναμη του Ελληνικού λαού.

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

»Αιφνιδιάστηκαν όλοι και Ιταλοί και Γερμανοί και Κυβέρνηση και Γενικό επιτελείο και σύμμαχοι ακόμα. Και τον αιφνιδιασμό αυτό τον έκανε ο Ελληνικός λαός που δημιούργησε το αλβανικό έπος».

Και δεν ήταν μόνο ο στρατός μας που όλους κατέπληξε, γράφει ο Χρήστος Κολιάτσος, δημοσιογράφος, στο δοκίμιό του *Σελίδες δόξας*:

«Επάνω στις πλαγιές των βουνών και μέσα στην αστροφεγγιά, διεκρίνοντο οι ατέλειωτες μαύρες σκιές των φαλάγγων, των γυναικών και ανδρών της Πωγωνιανής. Ήσαν οι καινούργιες Σουλιώτισσες και Σουλιώτες, που τραβούσαν τον ίδιο με κείνους δρόμο, της φωνής της πατρίδος, πηγαίνοντας να εφοδιάσουν τα μαχόμενα ελληνόπουλα. Η αυτοεπιστράτευση αυτή των κατοίκων της Πίνδου στις πρώτες ημέρες του πολέμου, η αυθόρμητος και ενθουσιώδης, με γέμισαν από πεποίθηση ότι ο λαός μας θα νικούσε.

»Και δεν ήσαν μόνο οι γυναίκες φίλες μου της πρώτης γραμμής που κτίσανε μαζί με τον στρατό μας την εποποιία του '40. Επειδή ο χειμώνας εκείνος του '40-'41 ήταν ένας από τους δριμύτερους του αιώνα, με πολύ κρύο και πολλά χιόνια, επειδή η Κυβέρνηση ήταν απροετοίμαστη για συνέχιση του πολέμου πάνω στα αλβανικά βουνά και επειδή άρχισαν σύντομα να κόβονται πόδια από τα κρυοπαγήματα που σακάτεψαν χιλιάδες παιδιά μας, απεδείχθη σύντομα ότι το σημαντικότερο πρόβλημα που απασχολούσε τον Έλληνα φαντάρο μετά τις βόμβες των Ιταλών ήσαν οι κάλτσες. Ναι, κάλτσες και γάντια.

»Και γλύτωνε τα πόδια του ο φαντάρος που είχε αρκετές και στεγνές κάλτσες στο γελιό του. Πολλές, γιατί μέρα και νύχτα τα πόδια ήσαν διαρκώς μέσα στο χιόνι.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

»Και τότε ολόκληρη η Ελλάδα και το κάθε σπίτι, είχε δεν είχε φαντάρο, έγιναν ένα απέραντο εργοτάξιο. Όλες οι γυναίκες, ακόμη και μικρά κορίτσια, έπλεκαν μέρα και νύχτα μάλλινες κάλτσες, γάντια, πουλόβερ και κασκόλ. Χιλιάδες δέματα με κάλτσες και άλλα μάλλινα κι ανάμεσά τους ένα μπουκάλι τσίπουρο κατάλληλα συσκευασμένο, και σταφίδες ή τσαπελόσυκα, έφευγαν κάθε ημέρα για το μέτωπο.

»Γι' αυτό λέμε ότι τον πόλεμο στην Αλβανία δεν τον κέρδισε η Κυβέρνηση ούτε το Γενικό επιτελείο, ούτε η Αγγλία με την ολίγη βοήθειά της· αλλά τα στρατευμένα παιδιά του λαού μας με μια δράκα εξαιρετών αξιωματικών κυρίως εφέδρων και ολόκληρος ο λαός, νέοι και γέροι, άνδρες και γυναίκες. Ακόμη και τα μουλάρια πολέμησαν, αφού δεν υπήρχε ούτε μπορούσε να υπάρξει άλλο μεταγωγικό μέσο, στα κακοτράχαλα βουνά της Αλβανίας».

Ο δε Τάσος Βουρνάς στο βιβλίο του *Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας* γράφει πολύ εύγλωττα και παραστατικά:

«Ο πόλεμος του '40-'41 αποτέλεσε τον θρίαμβο της πατριωτικής και της αντιφασιστικής πίστης του ελληνικού λαού. Χωρίς επαρκή εφοδιασμό, χωρίς σύγχρονο πολεμικό υλικό, χωρίς εύψυχη πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, χωρίς καν ένα σχέδιο κινητοποίησης της χώρας μπροστά στην απειλή του Ιταλικού φασισμού, με μια Κυβέρνηση ιδεολογικά ομοούσια των ναζι άτολμη και αναποφάσιστη για το μέλλον, οι Έλληνες πολίτες κινητοποιήθηκαν με θαυμαστούς ρυθμούς τα ξημερώματα της 28ης Οκτωβρίου 1940, όταν άρχισε η ιταλική επίθεση στην Ελληνοαλβανική μεθόριο καιπραγμάτωσαν αυτό που απεκλήθη "θαύμα της Αλβανίας"».

Και ο Θανάσης Χατζής στις *Πίζες της Εθνικής Αντίστασης* (σελ. 213) γράφει χαρακτηριστικά:

«Στην εξαιρετικά δύσκολη εκείνη φάση, δίπλα στο στρατό, πήρε

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

μέρος πρόθυμα με ενθουσιασμό και αυτοθυσία ο Ελληνικός λαός. Νέοι, γέροι, άνδρες, γυναίκες και παιδιά ακόμα, φορτώνονταν στις πλάτες τους τρόφιμα και πυρομαχικά και τα μεταφέρονε στην πρώτη γραμμή των μαχών. Η παλλαϊκή συμμετοχή έδινε φτερά και δύναμη στους φαντάρους. Ο πόλεμος πήρε παλλαϊκό χαρακτήρα. Αυτή είναι η ιδιομορφία του Ελληνοϊταλικού πολέμου. Και γι' αυτό κατέχει την πλέον περίοπτη θέση στην Ιστορία του έθνους».

Για όλους λοιπόν αυτούς τους λόγους που αναφέραμε η εποποιία του '40 κατέχει την κορυφαία θέση στο βάθρο της τρισχιλιετούς ιστορίας μας.

Ο πόλεμος όμως αυτός του '40 άφησε κάποια ερωτηματικά που αναφέρονται, συζητούνται και κριτικάρονται όλα αυτά τα χρόνια, οι δε υποστηριζόμενες εκατέρωθεν απόψεις οικειοποιήθηκαν και υποστηρίχθηκαν από πολιτικές παρατάξεις και κόμματα. Και όσο δεν γκρινιάζαμε κατά τη διάρκεια του πολέμου, τόσο μας απασχόλησαν μετά τον πόλεμο.

Ως πρώτο πολυσυζητημένο θέμα ήταν και είναι ποιος είπε το ΟΧΙ στο ιταλικό τελεσίγραφο. Και το αναφέρω το θέμα του ΟΧΙ γιατί, ακόμα και σήμερα, εβδομήντα χρόνια μετά, συνεχώς διαπληκτίζονται συντηρητικοί και προοδευτικοί για την πατρότητά του.

Όπως είδαμε στην αρχή, ο Μεταξάς δεν απάντησε στον Γκράτσι με τη λέξη ΟΧΙ. Ο Μεταξάς τού απάντησε στα γαλλικά και του είπε «Έχουμε πόλεμο». Δηλαδή αρνήθηκε να επιτρέψει τη διέλευση των ιταλικών στρατευμάτων προς κατάληψη στρατηγικών σημείων της χώρας μας για την εξυπηρέτησή τους στον διεξαγόμενο εναντίον της Αγγλίας πόλεμο.

Όμως από την πρώτη μέρα αναδύθηκε από το στόμα του λαού

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

και κυριάρχησε σε ολόκληρη τη χώρα η λέξη ΟΧΙ. Η λέξη αυτή έγινε σύνθημα, φλάμπουρο και σημαία του κάθε πολίτη, αγροτών, εργατών, μαθητών, κάθε φορέα, των ΜΜΕ και του στρατού μας, και χλιοτραγουδήθηκε από όλες τις ηλικίες.

Το βαθύτερο όμως νόημα του ΟΧΙ βασιζόταν σε υψηλό πατριωτικό φρόνημα και συναισθηματισμό. Μπορεί όμως, σύμφωνα με την ιστορία, ένα «όχι» να ανατρέψει και τα πλέον δυσοίωνα προγνωστικά, όπως συνέβη στην Αλβανία. Και γι' αυτό το γιορτάζουμε. Γιατί, ενάντια σε όλες τις προβλέψεις, νικήσαμε. Διαφορετικά, αν οι Ιταλοί έφταναν σε τρεις ημέρες στην Αθήνα, όσο πατριωτισμό κι αν απέπνεε το ΟΧΙ, δεν θα ήμασταν περήφανοι και θα το είχαμε ξεχάσει.

Επομένως, το ΟΧΙ βγήκε αυθόρμητα από την ψυχή του λαού μας από συναισθηματική και πατριωτική φόρτιση. Και φούντωσε, γιγάντωσε και κυριάρχησε γιατί νικήσαμε.

Όμως αυτό δεν σημαίνει ότι ο Μεταξάς δεν απέρριψε το ιταλικό τελεσίγραφο. Γιατί, αν δεν το είχε απορρίψει, δεν μπορούσε ο λαός να πει το ΟΧΙ, αφού, όταν το πρωί θα ξυπνούσε, οι Ιταλοί θα ήσαν πάνω από το κεφάλι του.

Στο σημείο αυτό παραθέτω την άποψη του Π. Κανελλόπουλου, που διατύπωσε στο δοκίμιό του *Τα Χρόνια του Μεγάλου Πολέμου 1939–1944*, σελ. 20:

«Αν έλεγεν ο Μεταξάς Ναι, πως θα έλεγε ΟΧΙ ο ελληνικός λαός, που θα ξυπνούσε αργότερα; Θα το έλεγε βέβαια μέσα του και θα το εξεδήλωνε έμπρακτα, όταν θα ωργάνωνε μυστικά την αντίστασή του, αλλά η αλβανική εποποιία δεν θα εγγράφετο ποτέ. Ας είμεθα λοιπόν τίμιοι απέναντι της ιστορίας. Το μέγα ΟΧΙ είναι πράξη του Μεταξά. Αλλά οι ιστορικοί δισταγμοί του εις όλους τους άλλους χειρισμούς, μας εστοίχησαν αρκετά».

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

Στο σημείο αυτό δικαιώθηκε μια απόρρητη βρετανική έκθεση που ανέφερε:

«Την ώρα που ο Μεταξάς απέρριπτε το ιταλικό τελεσίγραφο εκπροσωπούσε τη φωνή όλων των Ελλήνων».

Το δεύτερο ερώτημα, του οποίου ο κουρνιαχτός ακόμη δεν έχει καταλαγιάσει, παρά τις επτά δεκαετίες που πέρασαν, είναι πώς ο γερμανοτραφής και γερμανόφιλος Μεταξάς δεν είπε ΝΑΙ και δεν άφησε τα ιταλικά στρατεύματα να περάσουν.

Έχουν γραφτεί πολλά για να ερμηνεύσουν τη στάση του Διكتάτορα.

Οι δημοκρατικοί ισχυρίζονται ότι ο Μεταξάς σύρθηκε χωρίς τη θέλησή του από τον δημοκρατικό λαό στον πατριωτικό πόλεμο, που ταυτόχρονα ήταν και πόλεμος κατά του φασιστικού καθεστώτος που κυβερνούσε τη χώρα. Ακόμα, ότι υποχρεώθηκε μαζί με τον βασιλιά να αντισταθούν στους Ιταλούς για να σώσουν τη δικτατορία και τη μοναρχία, ή προσπάθησαν να αποφύγουν τον πόλεμο για ιδεολογικούς λόγους, αλλά τελικά σύρθηκαν από τον λαό και αναγκάστηκαν να πολεμήσουν χωρίς πίστη όμως στη νίκη.

Επίσης, ο Μανώλης Γλέζος προσθέτει στα προηγούμενα ότι ο Μεταξάς αρνήθηκε:

«Είτε γιατί η χώρα είχε προσδεθεί στο άρμα της Μ. Βρετανίας, είτε γιατί είχε διαίσθηση ότι ο Χίτλερ θα χάσει τον πόλεμο, είτε τέλος για την τιμή των όπλων, ως επιτάσσει το στρατιωτικό έθος».

Αντίθετα, οι συντηρητικοί, ως ιδεολογικοί και πολιτικοί επίγονοι της προπολεμικής συντηρητικής παράταξης, είχαν εξαρχής κάθε λόγο να θεωρούν τον πόλεμο του 1940-41 κατόρθωμα της παράταξής τους και τον Μεταξά και τον Γεώργιο τους κατεξοχήν συντελεστές των ελληνικών πολεμικών επιτυχιών.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Από τις πληροφορίες που πήρα από τις πηγές στις οποίες προ-
σέτρεξα και μελέτησα, και κυρίως από την ελληνική ιστοριογρα-
φία και τις υπηρεσίες του Υπουργείου Εξωτερικών της Μεγάλης
Βρετανίας, προκύπτει ότι μετά το αποτυχόν Βενιζελικό κίνημα του
1935 και την επακολουθήσασα παλινόρθωση του Γεωργίου Β' οι-
κοδομήθηκε στην Ελλάδα μια σταθερή εξωτερική πολιτική που
χαρακτηριζόταν από εμφανή μεν ουδετερότητα, αλλά παράλληλα
ενίσχυση των σχέσεων με τη Μεγάλη Βρετανία. Η φιλοβρετανική
αυτή πολιτική, που είχε ακολουθήσει και ο Βενιζέλος καθώς και
όλες οι μετά την ανακήρυξη του ελεύθερου ελληνικού κράτους κυ-
βερνήσεις, στηριζόταν στη λογική ότι η Ελλάδα πρέπει να είναι
σύμμαχος της δύναμης που ελέγχει τη Μεσόγειο.

Θα πρέπει δε να επισημάνω το γεγονός ότι η ορθότητα αυτής
της πολιτικής πριν από τον πόλεμο και κατά τη διάρκεια του πο-
λέμου δεν αμφισβητήθηκε μέχρι σήμερα από το μεταπολεμικό πο-
λιτικοκοινωνικό καθεστώς της χώρας.

Αυτή λοιπόν τη φιλοβρετανική πολιτική ακολούθησε με πίστη
και αφοσίωση και ο Ιωάννης Μεταξάς, που βρισκόταν σε πλήρη
σύμπνοια με τον Γεώργιο, και η χώρα προσανατολίστηκε από τα
πρώτα βήματα της Δικτατορίας προς τη Μεγάλη Βρετανία και επε-
δίωκε τη μεταξύ των δύο χωρών σύσφιγξη των σχέσεων, που είχαν
διαταραχθεί από το 1922. Από δε το 1938 επίμονα ζητούσε από τη
βρετανική κυβέρνηση η Ελλάδα την υπογραφή ελληνοβρετανικής
συμμαχίας ή, το λιγότερο, ένα σύμφωνο φιλίας και εγγύηση των
συνόρων της χώρας.

Η Αγγλία όμως δεν έδινε καμιά υπόσχεση, αν και παρείχε στρα-
τιωτική βοήθεια στη Βουλγαρία, τον μοναδικό μέχρι τότε εχθρό
της Ελλάδας, που σταθερά και αδιάκοπα επιζητούσε την ευκαιρία
να μας πάρει την ανατολική Μακεδονία και να κατεβεί στο Αιγαίο.

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

Παραθέτω τα επιχειρήματα του Μεταξά που διεβίβασε στο Φόρεϊν Όφισ ο Άγγλος πρεσβευτής Ουοτερλόου στις 28 Σεπτεμβρίου 1938:

«Εκείνο που θέλω είναι μια συμμαχία με την Μ. Βρετανία. Και γιατί όχι; Θα πρέπει να δεχθούμε ότι σε περίπτωση πολέμου η χρήση των ελληνικών νησιών και λιμανιών θα είναι απαραίτητη για τον στόλο της Μ. Βρετανίας... Δεν μπορείτε να αγνοείτε γεωγραφικά δεδομένα. Ασφαλώς η Ελλάς αποτελεί μια δύναμη που θα σας είναι πολύτιμη ως σύμμαχος και μάλιστα από τώρα.

»Ειλικρινά δεν καταλαβαίνω την στάση σας. Χρειάζεστε την Ελλάδα. Σε ώρες ανάγκης, την χρησιμοποιήσατε στο παρελθόν και θα την ξαναχρησιμοποιήσετε και στο μέλλον. Ενώ κάνετε τόσα πολλά για την Τουρκία, δεν κάνετε τίποτα για την Ελλάδα. Κι εννοώ αυτή την στιγμή όχι μόνο τις πολιτικές μας σχέσεις αλλά και την οικονομική βοήθεια, τις πιστώσεις κ.λπ., τις οποίες χρειαζόμαστε για την εθνική ανασυγκρότηση. Και γνωρίζετε τι κάνουν οι Γερμανοί εδώ. Αλλά εσείς βοηθάτε μόνο την Τουρκία».

Όμως η Μεγάλη Βρετανία, πέραν της αδυναμίας της την εποχή εκείνη, θεωρούσε την Ελλάδα χαμένη υπόθεση και δεν έδινε καμιά υπόσχεση.

Άλλωστε, η Μεγάλη Βρετανία διατηρούσε έντονες επιφυλάξεις για τη στάση και, πολύ περισσότερο, τη φιλία που παντοiotρόπως εκδηλωνόταν από τον Μεταξά και τον Γεώργιο, εξαιτίας της πολιτικής τους στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο. Και ίσως, για να επιβεβαιώσει την ειλικρίνεια των προθέσεων της ελληνικής κυβέρνησης, η Αγγλία ζήτησε να μην ανανεωθεί το δεκαετές σύμφωνο φιλίας μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας, που είχε λήξει το 1938. Έτσι, η ελληνική κυβέρνηση δεν ικανοποίησε το αίτημα της Ιταλίας, για ανανέωση και δεν το υπέγραψε. Και, τότε, οι σχέσεις άλ-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

λαζαν σε κάποιον βαθμό, με την Αγγλία επί τα βελτίω και με την Ιταλία επί τα χείρω.

Και όταν οι Ιταλοί κατέλαβαν την Αλβανία το Πάσχα του 1939 και ολόκληρος ο ελληνικός λαός αγωνιούσε για τις προθέσεις της Ιταλίας και πίεςτηκαν αφόρητα οι κυβερνήσεις Αγγλίας και Γαλλίας από την ελληνική κυβέρνηση, επιτέλους στις 13 Απριλίου του '39 ο Βρετανός πρωθυπουργός προέβη σε δήλωση ότι η Μεγάλη Βρετανία εγγυόταν την ανεξαρτησία της Ελλάδας και της Ρουμανίας στην περίπτωση που απειληθεί η ανεξαρτησία των χωρών αυτών. Την ίδια δήλωση έκανε και η γαλλική κυβέρνηση.

Όμως δεν μας διευκρίνισαν τι διελάμβανε αυτή η εγγύηση, αν και ήταν βέβαιο ότι δεν αποτελούσε δέσμευση κήρυξης πολέμου εναντίον του επιτιθέμενου.

Από όσα είπε ο Μεταξάς στους ιδιοκτήτες και αρχισυντάκτες του Αθηναϊκού Τύπου στις 30 Οκτωβρίου 1940, είχε γίνει βολιδοσκόπηση από την Ελλάδα για προσχώρηση στο Τριμερές. Ποτέ δεν είπε τότε, αλλά από τα συμφραζόμενα φαίνεται ότι έγινε το καλοκαίρι του '40. Η απάντηση ήταν: «Είμαστε με χαρά δεκτοί, αλλά προηγουμένως να ξεκαθαρίσουμε τις διαφορές μας με Ιταλία και Βουλγαρία. Και φυσικά αρνηθήκαμε».

Αυτό ήταν το κλίμα που είχε διαμορφωθεί στις παραμονές της ιταλικής επίθεσης, που μας δείχνει ξεκάθαρα ότι η ελληνική κυβέρνηση ήταν δεμένη στο άρμα της Μεγάλης Βρετανίας πολύ πριν από την κήρυξη του πολέμου, και μάλιστα χωρίς καμιά βοήθεια ή δέσμευση, και ως εκ τούτου ήταν αδύνατο να υπάρξει μια διαφορετική εκείνης που δόθηκε απάντηση στο ιταλικό τελεσίγραφο.

Ακόμα, θέλω να υπενθυμίσω την κυρίαρχη παρουσία του Γεωργίου στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Και ο Γεώργιος μπορεί να ήταν γιος του Κωνσταντίνου, που στάθηκε

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

ενάντια στην Αγγλία στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, αλλά ήταν γνωστός και δεδομένος αγγλόφιλος μετά την πολυετή παραμονή του στην Αγγλία.

Από όλα λοιπόν τα στοιχεία που αναδιφήσαμε προκύπτει ότι ο Μεταξάς ήταν φίλος της Μεγάλης Βρετανίας, και μάλιστα σε βαθμό περίεργο και ανεξήγητο και, ακόμα, θα τολμούσα να πω αμφιβόλου ωφελιμότητας για τα συμφέροντα της Ελλάδας. Για παράδειγμα, αναφέρω ότι ποτέ του δεν έθεσε θέμα εθνικών διεκδικήσεων, όπως Βορείου Ηπείρου, Δωδεκανήσων ή Κύπρου. Σε αντίθεση με τον Κορυζή, τον πρωθυπουργό των δύομισι μηνών, που, για να επιτρέψει τη μεταφορά βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα τον Μάρτιο του '41, ζήτησε δέσμευση της Μεγάλης Βρετανίας για Δωδεκάνησα και Κύπρο. Και εκείνοι δεν απάντησαν! Και επίσης σας αναφέρω την άκρως μυστική πώληση εκατομμυρίων φυσιγγίων από το καλυκοποιείο Μποδοσάκη στη δημοκρατική κυβέρνηση της Ισπανίας κατά τη διάρκεια του ισπανικού εμφύλιου πολέμου. Το μόνο που ρώτησε ο Μεταξάς για να κλείσει τη συμφωνία ήταν τον τρόπο πληρωμής. Και όταν του είπαν σε χρυσό, έδωσε εντολή στον Μποδοσάκη να υπογράψει αμέσως.

Επίσης περίεργη ήταν η συμπεριφορά του Μεταξά έναντι της Γερμανίας. Ποτέ δεν ζήτησε τη συνδρομή της σε τίποτα, αν και οικονομικά η Γερμανία μάς είχε βοηθήσει πολύ. Το 37% των εξαγωγών μας πήγαινε στη Γερμανία, κι όταν εμείς καταργήσαμε τη σχετική συμφωνία, τα καπνά μας έμειναν απούλητα. Και το απίστευτο: Ο Μεταξάς απέρριψε διαμεσολαβητική πρόταση τον Δεκέμβριο του 1940 για ανακωχή στο ελληνοϊταλικό μέτωπο με την εγγύηση της Γερμανίας. Η βολιδοσκόπηση έγινε από τον πρωθυπουργό της Νοτιοσλαβίας Τσβέτκοβιτς μέσω του πρεσβευτή μας

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

στο Βελιγράδι Σ. Πολυχρονίδη και τον πρεσβευτή της Ουγγαρίας στη Μαδρίτη μέσω του εκεί πρεσβευτή μας (σύμφωνα με όσα γράφει ο Ιωάννης Κολλιόπουλος στη *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789–1945*). Όμως δεν βρήκα κανένα σοβαρό στοιχείο που να δικαιολογείται αυτή η άρνηση του δικτάτορα και του βασιλιά. Γιατί τολμώ να πιστέψω, όπως και άλλοι αναλυτές, ότι, για να υποβάλουν μια τέτοια πρόταση οι Γερμανοί, ήταν πλέον ή σίγουρο ότι δεν σχεδίαζαν επίθεση στα Βαλκάνια. Επίσης, είναι βέβαιο ότι οι Βρετανοί αντέδρασαν σθεναρώς και κατάφεραν να απορριφθεί μια πρόταση που, αν γινόταν δεκτή, πιθανώς να οδηγούσε στο τέλος του πολέμου για την Ελλάδα, με σοβαρές ίσως παραχωρήσεις προς τη χώρα μας. Γιατί την ίδια εποχή, όπως γράφει ο Μανώλης Γλέζος στο βιβλίο του *Εθνική Αντίσταση 1940–1945*, Β' τόμος (σελ. 106), συζητούσε και η ιταλική κυβέρνηση μια έντιμη συνθηκολόγηση.

Και πρέπει να υπάρχει κάποια σοβαρότητα σε αυτές τις προτάσεις της Γερμανίας, γιατί η απόφαση επίθεσης της Γερμανίας εναντίον της Ελλάδας με την ονομασία «Επιχείρηση Μαρίτα» πάρθηκε στις 13 Δεκεμβρίου 1940, ακριβώς μετά την απόρριψη από τον Μεταξά των προτάσεων της Γερμανίας για ανακωχή. Η δε αρνητική στάση της Μεγάλης Βρετανίας στις προτάσεις της Γερμανίας οφειλόταν στον φόβο της ότι ένας από τους όρους της ανακωχής σίγουρα θα ήταν η απομάκρυνση των βρετανικών δυνάμεων από τις ελληνικές βάσεις, φυσικά και την Κρήτη, που διακαώς επιθυμούσαν οι Άγγλοι. Αν και ο Μεταξάς διαβεβαίωνε τους Βρετανούς ότι ο πόλεμος της Ελλάδας θα συνεχιστεί και εναντίον των Γερμανών.

Ακόμα, οι Άγγλοι, που ανακάλυψαν κάπως καθυστερημένα την αξία της Ελλάδας ως σύμμαχης χώρας και την αξία θαυμασμού

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

μαχητικότητα του ελληνικού στρατού —και μάλιστα όχι από τις πρώτες μέρες του πολέμου—, επέμειναν από τον Γενάρη του '40 μετά μανίας να αποβιβάσουν στρατεύματα στη Θεσσαλονίκη πριν από τη γερμανική επίθεση, γιατί πίστευαν ότι η παρουσία αγγλικών στρατευμάτων στη Μακεδονία θα «βγάλει» την Τουρκία και τη Γιουγκοσλαβία στον πόλεμο στο πλευρό της Μεγάλης Βρετανίας και ότι θα αποθαρρυνθεί ο Χίτλερ να επιτεθεί όταν παραταχθούν 70 μεραρχίες Τούρκων, Γιουγκοσλάβων, Άγγλων και Ελλήνων στο ελληνοβουλγαρικό μέτωπο.

Όμως έπεσαν έξω στους υπολογισμούς τους. Γιατί όταν με τον θάνατο του Μεταξά παρακάμφθηκαν τα εμπόδια που έβαζε ο δικτάτορας, η μεταφορά αγγλικών, νεοζηλανδικών και αυστραλιανών στρατευμάτων στην Ελλάδα, που πραγματοποιήθηκε στα τέλη Μαρτίου, ούτε την Ελλάδα βοήθησε ούτε τους Τούρκους και Γιουγκοσλάβους έφερε κοντά στην Αγγλία ούτε τη γερμανική επίθεση απέτρεψε. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να προσθέσω ότι η παρουσία πλέον των 50.000 συμμαχικών στρατευμάτων στη χώρα μας, εξαιτίας της αδυναμίας της κυβέρνησης να διαχειριστεί την κρίση μετά την εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων πριν αποχωρήσουν τα συμμαχικά στρατεύματα από την Ελλάδα, δημιούργησε μέγα κίνδυνο αιχμαλωσίας της νικηφόρας στρατιάς μας στην Αλβανία. Διασώθηκαν χάρις στην αμφιλεγόμενη και πολυσυζητημένη συνθηκολόγηση Τσολάκογλου με τους Γερμανούς. Αλλά και με συνέπεια τραγική την αυτοκτονία του Κορυζή.

Πάντως, οι περισσότεροι των μελετητών της ιστορίας του Δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου πιστεύουν ότι, αν η Ιταλία δεν κήρυττε τον πόλεμο στην Ελλάδα και η Ελλάδα τηρούσε αυστηρή ουδετερότητα, ή αν δεχόμαστε τη διέλευση των ιταλικών στρατευμάτων ή τη διαμεσολάβηση της Γερμανίας για συνθηκολόγηση

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

της Αλβανίας, η Γερμανία δεν θα κατέβαινε στα Βαλκάνια. Για να πραγματοποιήσει νωρίτερα την επιχείρηση «Μπαρμπαρόσα».

Και το τρίτο ερώτημα που άφησε και ο πόλεμος και η αποψινή συζήτησή μας είναι γιατί ο ελληνικός λαός αγνόησε τα σχέδια του Γενικού Επιτελείου, αγνόησε τις προθέσεις της κυβέρνησης Μεταξά και του βασιλιά και έκανε αυτό που ήθελε, καθοδηγούμενος από πολύ λίγους και έντιμους μόνιμους αξιωματικούς, όπως τους Δαβάκη και Κατσιμήτρο, και όλους τους εφένδρους και δημιούργησε το μεγαλειώδες έπος της Αλβανίας. Τι ήταν εκείνο που τον έκανε θηρίο από τα ξημερώματα της 28ης Οκτωβρίου του '40 και συνέτριψε με πείσμα και απaráμιλλο πάθος τις φασιστικές μεραρχίες;

Κατά τη γνώμη μου και τους εγκυρότερους μελετητές, τρεις ήταν οι λόγοι που ο λαός μας άρπαξε τα όπλα, ανέτρεψε τους εισβολείς και άλλαξε τον ρου του πολέμου:

Ο *πρώτος* για εξιλέωση του ελληνικού λαού. Οι μαχόμενοι φαντάροι μας στα βουνά της Ηπείρου θέλησαν να αποδείξουν ότι ο λαός ήταν πιο άξιος απ' ό,τι έδειχναν τα γεγονότα που είχαν προηγηθεί: Η εξουθενωτική διαμάχη Βενιζελικών και Φιλοβασιλικών του 1916, η Μικρασιατική Καταστροφή, οι κύκλοι εκδίκησης και αντεκδίκησης και τα πραξικοπήματα που επακολούθησαν. Μόνο στην Πίνδο μπόρεσε ο λαός μας να βρει τη δικαίωσή του και να φτάσει στο ύψος του ιδεατού.

Ο *δεύτερος* γιατί πολύ τον είχε ενοχλήσει και προσβάλει η υπεροψία των Ιταλών και τα διαρκή επεισόδια που μας δημιουργούσε η Ιταλία.

α) Το 1912 μας πήραν τα Δωδεκάνησα από τους Τούρκους.

β) Το 1919 τους βρίσκουμε μπροστά μας στη Μικρά Ασία και στη συνέχεια συμμάχησαν με τους Τούρκους εναντίον μας.

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

γ) Το 1923 κατέλαβαν την Κέρκυρα και τρομάξαμε να τους διώξουμε.

δ) Και από το καλοκαίρι του '40 δεν υπήρξε μέρα που να μη χτυπήσουν με τα αεροπλάνα τους πολεμικά, φορτηγά και επιβατικά μας σκάφη, με αποκορύφωμα τον τορπιλισμό της Έλλης, μες στο λιμάνι της Τήνου, στις 15 Αυγούστου, ανήμερα της Παναγίας.

Όλες αυτές οι προκλητικές ενέργειες της Ιταλίας είχαν ερεθίσει το φιλότιμο και το πατριωτικό φρόνημα του λαού μας, που ζητούσε την ευκαιρία για να εκδικηθεί. Και η ευκαιρία τού δόθηκε στις 28 Οκτωβρίου 1940 το πρωί.

Και ο *τρίτος*: Θεωρώ επιπλέον σημαντική αιτία της καθολικής αφύπνισης του ελληνικού λαού και της χωρίς προηγούμενο ορμής του εναντίον των φασιστικών στρατευμάτων που προσέβαλαν τα σύνορά μας στην Αλβανία τη φασιστική Δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Χιλιάδες υπέστησαν τα φρικτότερα των βασανιστηρίων στην Ασφάλεια και πολλές χιλιάδες εκτοπίστηκαν στα ξερονήσια. Τέσσερα χρόνια ο λαός μας υφίστατο την αγριότητα και τη βαρβαρότητα του αστυνομικού κράτους του Μανιαδάκη, και βρήκε την ευκαιρία να χτυπήσει με τα όπλα που του έδωσαν τον φασισμό όπου γης. Χτυπώντας τα φασιστικά στρατεύματα του Ντούτσε στην Αλβανία, ικανοποιούσε τα φυλακισμένα και καταπιεσμένα αισθήματά του εναντίον της κυβέρνησης Μεταξά και του βασιλιά. Ήταν ένα ξέσπασμα και μια ανάταση ολόκληρου του έθνους.

Επίλογος

Ο ηρωικός αγώνας της Ελλάδας εναντίον του Άξονα κατά τους επτά συνολικά μήνες του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού πολέμου (28 Οκτωβρίου–31 Μαΐου 1941) αποτελεί αναμφισβήτητα μία από τις ενδοξότερες σελίδες της ελληνικής ιστορίας. Έχει

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

όμως και ιστορική σημασία ευρύτερη, γιατί, όπως προαναφέραμε, επηρέασε πολλαπλώς την εξέλιξη του Δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου και συνέβαλε κρίσιμα στην έκβασή του.

Η πολεμική λοιπόν αυτή προσπάθεια των Ελλήνων κατέχει περιβλεπτή θέση στη γενικότερη σύγχρονη ιστορία και ειδικότερα του Δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου.

Η απόρριψη του ιταλικού τελεσιγράφου —σε μια εποχή που οι δυνάμεις του Άξονα, ύστερα από σειρά εντυπωσιακών επιτυχιών, θεωρούνταν ακατανίκητες, έτοιμες να συντρίψουν όσους θα τολμούσαν να προβάλουν αντίσταση— και οι πρώτες ελληνικές νίκες προκάλεσαν ξάφνιασμα και ενθουσιασμό των φίλων της ελευθερίας σε ολόκληρο τον κόσμο και αναθάρρησαν οι σκλαβωμένοι λαοί της Ευρώπης.

Η Ελλάδα βρέθηκε απότομα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της παγκόσμιας κοινής γνώμης.

Αρχηγοί κρατών, πρωθυπουργοί και υπουργοί, διαπρεπείς στρατιωτικοί ηγέτες και επιφανείς δημοσιογράφοι, εκλεκτοί άνθρωποι του πνεύματος από όλες τις ηπείρους συναγωνίζονταν με δηλώσεις ή ανταποκρίσεις και άρθρα τους σε εκδηλώσεις θαυμασμού για τον αγώνα της Ελλάδας, που μάλιστα πολλοί τον έκριναν ισάξιο με τα πολεμικά τρόπαια των αρχαίων Ελλήνων, των μαραθωνομάχων και των σαλαμινομάχων, που κατατρόπωσαν τον πάνω από ένα εκατομμύριο στρατό των Περσών.

Οι οξυδερκέστεροι κατανοούσαν από τις πρώτες εβδομάδες τη μεγάλη σημασία του και προέβλεπαν μεταβολή της κατάστασης και ιστορική καμπή στην εξέλιξη του γενικού πολέμου.

Από την πρώτη ημέρα άρχισαν να φτάνουν μηνύματα θαυμασμού και αλληλεγγύης. Μέγας δε ο ενθουσιασμός που εκδηλώθηκε στη Γιουγκοσλαβία, Τουρκία, Καναδά, ΗΠΑ, στην ελεύθερη

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

Γαλλία, και φυσικά στη Μεγάλη Βρετανία. Οι πρώτες εφημερίδες που με πανηγυρικές εκδόσεις προέβλεψαν τη νίκη των ελληνικών όπλων ήσαν οι τουρκικές από το πρωί της 29ης Οκτωβρίου, όταν ο ελληνικός στρατός βρισκόταν ακόμη εν υποχωρήσει. Και όσο περνούσαν οι εβδομάδες και ο στρατός μας μετά την απόκρουση προχωρούσε μέσα στην Αλβανία με οδηγητή και σκέψη την υπέρμαχο στρατηγό, τη Θεοτόκο, συντρίβοντας την ιταλική επίθεση, παρά την υπεροχή του αντιπάλου σε αριθμό στρατού και ισχύ αεροπορίας, ναυτικού και υπόλοιπων όπλων, τόσο και φούντωνε ο ενθουσιασμός σε ολόκληρο τον κόσμο. Δεν υπήρξε εφημερίδα ή ραδιόφωνο ή κυβέρνηση σε ολόκληρο τον κόσμο που δεν ασχολήθηκε επί μήνες με το θαύμα της Αλβανίας.

Σταχυολογώ κάποια πολύ λίγα και συνοπτικά από την πλούσια αρθρογραφία του παγκόσμιου Τύπου της εποχής:

Ο Άγγλος αρθρογράφος «Κάντιτους» στους *Τάιμς* του Λονδίνου: «Ρίξτε ένα βλέμμα στον μακρύ κατάλογο των εθνών που υποτάχθηκαν υπό τον Άξονα από το 1938 και θα δείτε ότι η γενναιοφυχία των Ελλήνων φωτίζει σαν ήλιος τον σκοτεινό κόσμο».

Η αμερικανική εφημερίδα *Κρίστιαν Σάιενς Μόνιτορ* στις 4 Νοεμβρίου: «Το θέμα των λίγων Ελλήνων που συγκρατούν και απωθούν τα στρατεύματα της μεγάλης φασιστικής Ιταλίας έχει τόση εξαιρετική σημασία, που μπορεί να πει κανείς ότι ίσως πάνω στα βουνά της Ηπείρου κρίνεται η τύχη του όλου πολέμου».

Ο Τσόρτσιλ στις 9 Νοεμβρίου, μιλώντας στο Δημαρχείο του Λονδίνου, έλεγε: «Υπάρχει ένα μικρό ηρωικό έθνος προς το οποίο σήμερα στρέφονται οι σκέψεις μας με συμπάθεια και θαυμασμό. Είναι η γενναία Ελλάδα, που τα στρατεύματά της υπερασπίζονται το πάτριο έδαφος εναντίον της τελευταίας ιταλικής επιδρομής. Τους στέλνουμε την πιστή υπόσχεση ότι μέσα απ' όλες τις στενοχώριες

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

και τις αγωνίες μας θα τους βοηθήσουμε στον αγώνα τους». Μας έστειλαν 40 αεροπλάνα και 350.000 κάλτσες. Αλλά κατέλαβαν την Κρήτη αμέσως, γιατί την ήθελαν.

Στις 28 Νοεμβρίου οι *Τάιμς της Νέας Υόρκης* έγραφαν: «Μέσα σ' έναν μήνα το μικρό ελληνικό έθνος διέλυσε τον κακό εφιάλτη που σκότιζε το πνεύμα του δημοκρατικού κόσμου. Οι Έλληνες κατάφεραν την πρώτη πραγματική ήττα στις κατά ξηρά δυνάμεις του Άξονα. Κι αν η Ελλάς συντριβόταν αύριο, η στρατιωτική συμβολή της θα έμενε αμείωτη. Θα είναι δόξα της νεότερης Ελλάδας ότι συνέτριψε τον μύθο του αήττητου Άξονα».

Στις 29 Νοεμβρίου η αγγλική εφημερίδα *Καθολικοί Τάιμς* τόνιζε: «Στην Ελλάδα επήλθε γεγονός πρωταρχικής σημασίας, ικανό να μεταβάλει το μέλλον της Ευρώπης και του κόσμου ολόκληρου».

Στις 30 Νοεμβρίου ο υφυπουργός Πληροφοριών της Μεγάλης Βρετανίας Χάρολντ Νίκολσον είπε: «Διακηρύξαμε σε όλες τις ηπείρους και τους ωκεανούς της γης το άγιο και μεγαλόπνοο παρελθόν της Ελλάδας και την αφοσίωσή της προς την ιδέα της εθνικής τιμής. Κατόρθωσε σε πέντε εβδομάδες να ανατρέψει οριστικά τις τύχες του τρομερότερου των πολέμων».

Ξεχωριστή βέβαια σημασία έχει και η γνώμη του Χίτλερ, που έγραφε στον Μουσολίνι στις 20 Νοεμβρίου 1940: «Η κατάσταση που διαμορφώθηκε έχει βαρύτατες ψυχολογικές και στρατιωτικές συνέπειες. Οι συνέπειες αυτές είναι δυσάρεστες και βαρύνουν δυσμενώς τις διπλωματικές προπαρασκευές που βρίσκονται σε εξέλιξη. Ενισχύονται οι τάσεις για μη πρόωρη υπέρ ημών επέμβαση, και αναμονή της παραπέρα εξελίξεως των πραγμάτων».

Και στις 30 Νοεμβρίου του 1940 έγραφε: «Η Ισπανία, εξαιρετικά παραγμένη από την κατάσταση, που κατά την αντίληψη του Φράνκο μεταβλήθηκε, απέρριψε τη συνεργασία με τις αξονικές δυ-

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ '40: ΚΟΡΥΦΑΙΟ ΓΕΓΟΝΟΣ...

νάμεις και η Βουλγαρία συνεχίζει να δείχνει απροθυμία να συμμετάσχει στο Τριμερές».

Αυτές οι επιστολές του Χίτλερ της 20ής και 30ής Νοεμβρίου δείχνουν ότι δεν σκεπτόταν τότε επέμβαση στα Βαλκάνια.

Και στις 27 Απριλίου 1942 ο Ραδιοφωνικός Σταθμός της Μόσχας, με θέμα «Χαιρετισμός προς τους Έλληνες», έλεγε: «Πολεμήσατε μικροί εναντίον μεγάλων και επικρατήσατε. Δεν ήταν δυνατόν να γίνει διαφορετικά γιατί είσαστε Έλληνες. Ως Ρώσοι κερδίσαμε, χάρις στη θυσία σας, χρόνο για να αμυνθούμε... Σας ευγνωμονούμε».

Φίλες και Φίλοι,

Ποτέ λαός δεν φανέρωσε τέτοια ομαδική και απόλυτη συνείδηση ιστορικής αποστολής.

Ο αντίλαλος της νίκης στάθηκε τεράστιος και παγκόσμιος.

Το καταματωμένο κορμί της Ελλάδας ντύθηκε τον αστραφτερό μανδύα της δόξας. Μιας δόξας που δεν είχε ίσως γνωρίσει ούτε στα μεγαλύτερα κορυφώματα της ιστορίας της. Τα έθνη πήραν βαθιά ανάσα βλέποντας πως ένας μικρός λαός διέλυσε το παραμύθι του ανίκητου των αζονικών λεγεώνων. Το φρόνημά τους αναπτερώθηκε και άρχισαν να ελπίζουν.

Και όταν στις 6 του Απρίλη αντιάλησε και το δεύτερο ΟΧΙ των Ελλήνων, άπειρα πιο ηρωικό και πιο δραματικό από το πρώτο, και ένα έπος καινούργιο γραφόταν στα οχυρά της Μακεδονίας και έπειτα στις πόλεις και στα χωριά της Κρήτης, κόπηκε η ανάσα εχθρών και φίλων σε ολόκληρη την οικουμένη. Τα οχυρά της ελληνοβουλγαρικής μεθορίου στάθηκαν οι Θερμοπύλες μας. Μια φούχτα ήρωες αντίκρισαν με θεϊκή καρτερία τα κύματα των ατσάλοφραχτων φαλάγγων μιας αυτοκρατορίας που είχαν γονατίσει

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

κράτη και λαούς πολύ μεγαλύτερους από τον δικό μας. Και όταν οι Γερμανοί πέρασαν τα γιουγκοσλαβικά σύνορα και κάθε αντίσταση στα οχυρά μας ήταν μάταιη, στάθηκαν προσοχή και παρουσίασαν όπλα στα αιμόφυρτα ράκη των μέχρις εσχάτων υπερασπιστών της ιερής μας γης.

Να γιατί το έπος του '40 αποτελεί το κορυφαίο γεγονός της ελληνικής ιστορίας.

Ομιλία στη Διακίδειο Σχολή Λαού Πατρών τον Οκτώβριο του 2010

Τα εβδομηντάχρονα του ΕΑΜ



ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ ΘΕΡΜΑ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ και το διοικητικό συμβούλιο του συμπαθέστατου για τους αγώνες του Συλλόγου «Πέτρινα χρόνια» για την τιμή που μου έκανε να σας παρουσιάσω απόψε το ιστορικό της ίδρυσης του ΕΑΜ, της μεγαλύτερης, της πλέον ζωντανής και πλέον μαζικής οργάνωσης της Κατοχής, που δημιούργησε το μεγαλειώδες έπος της Εθνικής μας Αντίστασης κατά των δυνάμεων της τριπλής κατοχής 1941–44.

Επίσης, συγχαίρω τους οργανωτές αυτής της εκδήλωσης για την εμπνευσμένη πρωτοβουλία τους.

Εβδομήντα χρόνια πέρασαν από την 27η του Σεπτεμβρίου του 1941, που σε ένα χαμόσπιτο της συνοικίας Νεαπόλεως στην Αθήνα, στις βορειοδυτικές υπώρειες του Λυκαβηττού, μια φούχτα πατριώτες, εμπνευσμένοι και διαποτισμένοι με τα νάματα της ελευθερίας και της εθνικής ανεξαρτησίας, αποφάσισαν την ίδρυση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου δηλαδή μιας οργάνωσης που θα αναλάβει το φιλόδοξο και μεγαλειώδη αγώνα του έθνους ενάντια στον κατακτητή.

Η Ελλάδα μετά το μεγαλεπήβολο και κορυφαίο στην ιστορία μας έπος της Αλβανίας και τη μάχη της Κρήτης, που δημιούργησε μόνος ο λαός μας, χωρίστηκε από τον κατακτητή σε τρεις ζώνες κατοχής, τη γερμανική, την ιταλική και τη βουλγαρική.

Οι κατακτητές φέρθηκαν ως στυγνοί εξουσιαστές. Επέβαλαν τρομοκρατικά την παρουσία τους και στραγγάλισαν κάθε δυνατότητα ανθρώπινης διαβίωσης και επιβίωσης.

Η ζωή έγινε εφιάλτης. Το νόμισμα ευτελίστηκε και τα λιγοστά τρόφιμα αρπάχτηκαν από τον στρατό κατοχής.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ο πληθυσμός των πόλεων καταδικάστηκε σε θάνατο από πείνα. Μόνο στην Αθήνα τον χειμώνα του '41-'42 οι νεκροί ξεπέρασαν τους 150.000. Κατά δε τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό και σύμφωνα με το BBC (1941) έφτασαν τους 250.000. Η κατάσταση εξελίσσεται σε τόσο τραγική, ώστε τον Δεκέμβρη του '41, επειδή υπήρχε σοβαρός κίνδυνος για πλήρη αφανισμό του πληθυσμού, συζητήθηκε σοβαρά σχέδιο απομάκρυνσης των παιδιών, με τη σκέψη της συνέχισης και διαιώνισης της φυλής (Woolhouse).

Αυτό που συνήθως ξεχνάμε να αναφέρουμε όταν μιλάμε για το δράμα του πρώτου χρόνου της Κατοχής είναι η τεράστια ευθύνη και των Βρετανών για τον λιμό. Ο αποκλεισμός που επέβαλαν οι Βρετανοί στην Ελλάδα μάς στέρησε κάθε δυνατότητα να πάρουμε βοήθεια από άλλες —κυρίως ουδέτερες— χώρες οι οποίες έδειξαν διάθεση να συνδράμουν τον ελληνικό λαό. Αυτοί δε που ποτέ δεν έπαψαν να μας θεωρούν συμμάχους σε δύσκολες ώρες, οι Βρετανοί, μας εγκατέλειψαν στον εκ λιμοκτονίας αφανισμό. Και ιδιαίτερα αδιαφόρησαν για την υγεία των παιδιών μας σε μια πείνα που δεν γνώρισε τέτοια άλλη κατεχόμενη χώρα στην Ευρώπη. Και δεν έφτανε αυτό. Ήσαν και οι βομβαρδισμοί της αγγλικής αεροπορίας τον χειμώνα του '41-'42 σε πολλές πόλεις, και ιδιαίτερα στον Πειραιά, για να συμπληρώσουν την καταστροφή και τον όλεθρο.

Το ίδιο συνέβη και στην ύπαιθρο, η οποία επιπλέον υφίστατο καθημερινά σχεδόν τις ληστρικές επιδρομές ομάδων του στρατού κατοχής, που αποστερούσαν τον αγροτικό μας πληθυσμό από τα λίγα τρόφιμα που διέθετε για την αντιμετώπιση της πείνας και τα λίγα αιγοπρόβατα που διατηρούσε η κάθε οικογένεια για το γάλα των παιδιών της. Και ακόμα, οι χωρικοί υποχρεώθηκαν να υποστούν τις συνέπειες της ζωοκλοπής και ληστοτροφιάς, που ξαναζωντάνεψαν στην ύπαιθρο.

ΤΑ ΕΒΔΟΜΗΝΤΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΕΑΜ

Η χαλύβδινη όμως αυτή πλάκα του τρόμου και του λιμού, με την οποία οι κατακτητές σκέπασαν τη χώρα, ραγίζει από τις πρώτες κιόλας μέρες στην Κρήτη, Ρούμελη, Θεσσαλία, Μακεδονία και μέσα στην ίδια την Αθήνα με την υφαρπαγή της σβάστικας στην Ακρόπολη από τους Γλέζο και Σάντα, καθώς και την άρνηση του αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρύσανθου να κάνει δοξολογία στη Μητρόπολη επί τη εισόδω των γερμανικών στρατευμάτων στην πρωτεύουσα και να ορκίσει την πρώτη κατοχική κυβέρνηση του Τσολάκογλου. Φυσικά, οι Γερμανοί τον αποκαθήλωσαν αμέσως και τοποθέτησαν στον αρχιεπισκοπικό θρόνο τον Δαμασκηνό, ο οποίος έφτασε μέχρι τα ύπατα πολιτικά αξιώματα μεταπολεμικά.

Παράλληλα, κάποιοι ψυχωμένοι από τους απόστρατους, αλλά και τον λαό, φροντίζουν να κρύψουν τα όπλα που εγκατέλειπε υποχωρώντας ο στρατός και μερικοί από αυτούς παίρνουν από νωρίς τα βουνά.

Απλοί πολίτες και χαμηλόβαθμοι αξιωματικοί αναλαμβάνουν πρωτοβουλία και αντιστασιακές οργανώσεις ξεφυτρώνουν σαν μανιτάρια. Όλες έχουν την ευγενική φιλοδοξία να βοηθήσουν στον μεγάλο πόθο της απελευθέρωσης της πατρίδας, αλλά είναι ασύνδετες μεταξύ τους, πλημμελώς στελεχωμένες και ιδεολογικά παραιήσεις.

Τα πράγματα άλλαξαν ριζικά και επαναστατικός αέρας άρχισε να φυσάει σε ολόκληρη τη χώρα μετά την επίθεση της Γερμανίας στις 22 Ιουνίου εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης και την απελευθέρωση των ρωμαλέων πολιτικά και οργανωτικά δυνάμεων του ΚΚΕ, που, παρά την επανάπαυση που είχε επιβάλει το σύμφωνο μη επιθέσεως Μολότοφ-Ρίμπεντροπ, από τον Οκτώβρη του '40 είχαν ριχτεί στον αγώνα εναντίον του φασισμού μαζί με όλο τον υπόλοιπο λαό στην Αλβανία. Υπενθυμίζω την επιστολή Ζαχαριάδη της 31ης Οκτωβρίου 1940.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στις πρώτες ημέρες του Ιουλίου το ΚΚΕ διοργάνωσε την 6η Ολομέλεια, στην οποία αποφασίστηκε «...να οργανώσει τις δυνάμεις της λαϊκής εξέγερσης για την εθνική και κοινωνική απελευθέρωση της Ελλάδας».

Στη συνέχεια επακολούθησαν επαφές και συζητήσεις με τα υπόλοιπα κόμματα, χωρίς καμιά όμως θετική ανταπόκριση. Τους αρχηγούς όλων των κομμάτων το καλοκαίρι του 1941 διακατείχε αναβλητικότητα και ηττοπάθεια, με αποτέλεσμα την άρνησή τους να συμμετάσχουν σε οποιαδήποτε κίνηση εθνικής και, πολύ περισσότερο, κοινωνικής απελευθέρωσης.

Ο Θανάσης Χατζής στο βιβλίο του *Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε* αναφέρει ότι ο Γονατάς χαρακτήρισε την πρόταση για αντίσταση ως «καθαρή τρέλλα» και προειδοποίησε τους απεσταλμένους του ΚΚΕ ότι θα καλέσει τους αξιωματικούς να οργανωθούν για να συντρίψουν τη συζητούμενη ανταρσία, ακόμα και με τη βοήθεια του Τσολάκογλου.

Στα μέσα Ιουλίου του '41 η προσπάθεια επαναλήφθηκε με πρωτοβουλία πάλι του ΚΚΕ. Αλλά και πάλι τα μεγάλα αστικά κόμματα αρνήθηκαν να συμμετάσχουν, με εξαίρεση τρία μικρότερα, που δέχτηκαν να συμπορευτούν με την απόφαση του ΚΚΕ. Το Σοσιαλιστικό, το Αγροτικό και η Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας.

Ακόμα και ο Σοφούλης, με ιστορία δημοκρατικών αγώνων, αρνήθηκε να συμμετάσχει στην προσπάθεια μιας ενωτικής αντίστασης όταν τον επισκέφτηκαν οι Σταύρος Κανελλόπουλος, Ηλίας Τσιριμώκος, Στέλιος Δημόπουλος, Γιάννης Σακελλαρίου, Γιάννης Κοκορέλης και Σάββας Παπαπολίτης. Έτσι, μετά την άρνηση του Σοφούλη, ιδρύθηκε η Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας.

Οι αντιπρόσωποι των τεσσάρων προαναφερθέντων κομμάτων αποφάσισαν να συμμετάσχουν στην ίδρυση του ΕΑΜ και την 27η

ΤΑ ΕΒΔΟΜΗΝΤΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΕΑΜ

Σεπτέμβρη του '41, το βράδυ, συναντήθηκαν μυστικά σε ένα σπιτάκι λίγο παραπάνω από το τέρμα Ιπποκράτους και υπέγραψαν το ιδρυτικό της οργάνωσης.

Για το ΚΚΕ: Λευτέρης Αποστόλου.

Για το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας: Χρήστος Χωμενίδης.

Για την Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας: Ηλίας Τσιριμώκος. Και

Για το Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας: Απόστολος Βογιατζής.

Τιμή και δόξα αξίζει μόνο για τους δύο πρώτους. Οι άλλοι δύο δεν φάνηκαν αντάξιοι της υπογραφής τους.

Πρώτος Γραμματέας του ΕΑΜ αναλαμβάνει ο Λευτέρης Αποστόλου. Και όταν πολύ σύντομα συλλαμβάνεται από τους Γερμανούς, που τον εκτέλεσαν αργότερα, τον διαδέχεται ο Θανάσης Χατζής. Ουσιαστικός δε καθοδηγητής της οργάνωσης θα είναι σε όλη την κατοχική περίοδο ο Γραμματέας του κόμματος Γ. Σιάντος. Και βεβαίως πίσω από αυτόν ο Γιάννης Ιωαννίδης.

Όπως αναφέρεται στο ιστορικό του ΕΑΜ, σκοπός του ήταν: «Η απελευθέρωση του Έθνους από τον ξένο ζυγό» και «η κατοχύρωση του κυριαρχικού δικαιώματος του Ελληνικού λαού, όπως αποφανθεί περί του τρόπου της διακυβερνήσεώς του».

Ακόμα, μέσα στο ιδρυτικό οι ηγέτες του ΕΑΜ δήλωναν ότι «στο ΕΑΜ γίνεται ισοτίμως δεκτόν παν άλλο κόμμα ή οργάνωση που δέχεται τας αρχάς του παρόντος ιδρυτικού, ως και να εργασθεί για την επιτυχία των σκοπών του ΕΑΜ...». Το σύνθημα δε που κυριάρχησε από την ίδρυση του ΕΑΜ τόνιζε χαρακτηριστικά ότι το ΕΑΜ «δέχεται στις τάξεις του τους πάντες που θέλουν να πολεμήσουν τον κατακτητή, από τον Ζεύγο μέχρι τον Βασιληά».

Δυστυχώς, όμως, κανείς δεν προσήλθε, και ήταν πρόδηλη η απροθυμία του παραδοσιακού πολιτικού κόσμου να προσφέρει καθοδήγηση. Η μόνη ίσως εξαίρεση αστού πολιτικού που αναμεί-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

χθηκε στην Αντίσταση είναι ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ο οποίος δεν έκρυψε την απογοήτευσή του για τη στάση των συναδέλφων του.

Έτσι, απουσίασε από το μεγάλο εκείνο προσκλητήριο του έθνους όλος ο πολιτικός κόσμος της χώρας και έμεινε μόνη της μια Αριστερά, που ήταν διαλυμένη και εξουθενωμένη κυριολεκτικά από τις διώξεις, τα βασανιστήρια στα μπουντρούμια της Ασφάλειας και τα ξερονήσια του Μεταξά και του Μανιαδάκη, για να πολεμήσει τη μεγαλύτερη μέχρι τότε πολεμική μηχανή όλων των εποχών.

Αξίζει να επισημάνουμε ότι εκείνοι που ξεσήκωσαν τους πάντες και κινήθηκαν δραστήρια για την ένωση όλων των πολιτικών δυνάμεων κάτω από μια οργάνωση πανελλήνια εθνικοαπελευθερωτική κατά του κατακτητή ήσαν οι δραπετές εξόριστοι της Κιμώλου, της Φολεγάνδρου και άλλων νησιών, αλλά και των φυλακών —όπου μπορούσαν— της χώρας.

Προσπάθειες για τη δημιουργία αντάρτικων ομάδων έγιναν αρκετές από την αρχή της Κατοχής.

Από τον Ιούνιο του 1941 ο συνταγματάρχης Ψαρρός σε συνεργασία με κομμουνιστές της Θεσσαλονίκης σύστησαν την οργάνωση Ελευθερία με σκοπό τον ένοπλο αγώνα, που όμως δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

Αντίστοιχα προεαμικά μέτωπα δημιουργήθηκαν στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο και στην Πελοπόννησο. Και κάποιοι άλλοι ανυπότακτοι πήραν τα βουνά, αλλά χτυπήθηκαν άγρια από τους κατακτητές και δεν πρόφτασαν να σταθούν — εξοντώθηκαν ή υποχρεώθηκαν σε αυτοδιάλυση.

Και όλα αυτά γιατί δεν υπήρχαν ακόμη ούτε η αναγκαία οργάνωση αλλά ούτε και η απαραίτητη ηγεσία που θα κατήλυθε τον αγώνα.

ΤΑ ΕΒΔΟΜΗΝΤΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΕΑΜ

Η δοκιμασμένη ορθόδοξη γραμμή για το ΚΚΕ ήταν μέχρι τότε οι μαζικοί αγώνες στις πόλεις και ως εκ τούτου η ηγεσία αποδοκιμάζει σαν εξτρεμιστές αυτούς που ζητάνε πιο δυναμικές ενέργειες. Γι' αυτό έστειλε εσπευσμένα στη Μακεδονία το μέλος της Κεντρικής Επιτροπής Χρύσα Χατζηβασιλείου να συνετίσει τους ενθουσιώδεις τοπικούς κομματικούς. Οι πρώτες μακεδονικές αντάρτικες ομάδες Αθανάσιος Διάκος και Οδυσσέας Ανδρούτσος παίρνουν εντολή να σκορπίσουν και να κρυφτούν.

Έτσι, όταν ο Ανδρέας Τζήμας μεταφέρει στην Κεντρική Επιτροπή την πρόταση του Θανάση Κλάρα να οργανώσει αντάρτικο στη Ρούμελη, δέχεται ψυχρολουσία, τόσο για την πρόταση όσο και για το πρόσωπο που πρότεινε να ηγηθεί. Τα νταηλίκια του Θανάση χλευάζουν οι πάντες και αρνούνται κατηγορηματικά την οποιαδήποτε επαφή μαζί του, επικαλούμενοι τη δήλωση μετανοίας που είχε υπογράψει στην Κέρκυρα και που τον έθεσε εκτός κόμματος. Στην πραγματικότητα δεν θέλουν μπλεξίματα μαζί του.

Παρ' όλα αυτά, ο Τζήμας επιμένει να τον ακούσουν, αφού πρώτα συνεννοηθεί ο ίδιος μαζί του. Και ύστερα από πολλές προσπάθειες παίρνει την έγκριση, όχι βέβαια για δημιουργία αντάρτικου αλλά απλώς να διερευνήσει περισσότερο αυτόν τον δύσκολο για όλους άνθρωπο.

Όμως ο Τζήμας με τις πρώτες συζητήσεις μαζί του ενθουσιάζεται και παίρνει την πρωτοβουλία —χωρίς να γνωρίζει το κόμμα— να στείλει τον Κλάρα να διερευνήσει επιτόπου στη Φθιώτιδα τις συνθήκες που εκεί επικρατούν και να εκτιμήσει ο ίδιος τις δυνατότητες ανάπτυξης αντάρτικου.

Στις 19 Νοέμβρη του '41 ο Θανάσης Κλάρας, μεταμφιεσμένος σε ζωέμπορο και με πλαστά χαρτιά, και με παρέα μόνο έναν σύτροφο και παλιό κομμουνιστή, τον Γιάννη Χατζηπαναγιώτου, φεύ-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

γει για τη Λαμία, όπου βρίσκει και τον βοηθά σημαντικά στην αποστολή του ο Γιαταγάνας, κομματικός γραμματέας της Ρούμελης.

Ύστερα από μια επιτόπια περιοδεία σε όλη την ορεινή Φθιώτιδα, ο Κλάρας συντάσσει την έκθεσή του, άκρως ενθαρρυντική, την οποία στέλνει τον Δεκέμβρη στον Τζήμα, ενώ εκείνος συνεχίζει τις επαφές του σε όλα τα χωριά, πουλώνοντας σαπούνια και δημιουργώντας πυρήνες —όπου οι συνθήκες ήταν πρόσφορες—, με ορίζοντα ξεκινήματος του αντάρτικου τον Μάρτη του '42.

Όμως η έγκριση της Αθήνας δεν ερχόταν και ο Κλάρας αναγκάζεται να επιστρέψει στην Αθήνα για να πείσει τους κομματικούς εγκεφάλους, τους οποίους δεν μπόρεσε όμως να συναντήσει.

Στο μεταξύ, στην Αθήνα πολλά έχουν αλλάξει. Τον Γενάρη του '42 το κόμμα στην 8η Ολομέλειά του εξέλεξε και τυπικά Γραμματέα τον Γ. Σιάντο, και μάλιστα ύστερα από δίμηνη κομματική καραντίνα, από την οποία τον έβγαλε ο Ιωαννίδης από την Ακροναυπλία με σημείωμά του.

Επίσης, στο μεταξύ, το ΚΚΕ σύστησε την ΚΣΕ (Κεντρική Στρατιωτική Επιτροπή), ένα είδος κομματικής κλαδικής, στην οποία προσπαθεί να εντάξει τους αξιωματικούς. Πολιτικός καθοδηγητής της Στρατιωτικής Επιτροπής ανέλαβε ένα ικανότατο στέλεχος, ο Πολύδωρος Δανιηλίδης.

Όμως ακόμη το ΚΚΕ δεν έχει αποφασίσει το ξεκίνημα του ένοπλου αγώνα στα βουνά της πατρίδας μας, γεγονός που δρα ανασταλτικά σε οποιαδήποτε στρατιωτική προετοιμασία του Δανιηλίδη. Σημαντικά στοιχεία που βοήθησαν να παρθεί η κρίσιμη απόφαση της ηγεσίας του ΚΚΕ για επίσπευση του αγώνα θεωρούνται:

α) Η από 3 Ιουλίου 1941 επίκληση του Στάλιν, που σημαίνει εντολή για κάθε κομμουνιστή απανταχού της γης: «Στις κατεχόμενες από τον εχθρό περιοχές οφείλουν να συγκροτηθούν σχηματι-

ΤΑ ΕΒΔΟΜΗΝΤΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΕΑΜ

σμοί ανταρτών και ομάδες σαμποτέρ, για να δημιουργηθεί μια κατάσταση αφόρητη για τον εχθρό και τους συνεργάτες του».

β) Η πίεση των Βρετανών για δημιουργία μικρών ένοπλων τμημάτων στην ύπαιθρο για την εκτέλεση σαμποτάζ και προστασία των πρακτόρων τους, καθώς και συγκρότηση μαχητικών ομάδων στο βουνό για απασχόληση του κατακτητή.

γ) Οι εισηγήσεις των αξιωματικών της ΚΣΕ και η επιμονή του Τζήμα για ένοπλο αγώνα. Και

δ) Η πίεση της βάσης του κόμματος, που πίστευε ότι οι συνθήκες της ξένης κατοχής απαιτούσαν αναπροσανατολισμό των προτεραιοτήτων και την ανάδειξη δημιουργίας ένοπλης αντίστασης ως της πλέον αναγκαίας εκ των προτεραιοτήτων.

Έτσι, συγκατένευσε ο Σιάντος. Αλλά ήθελε να ηγηθεί αξιωματικός, και κατά προτίμηση ο Μαν. Μάντακας, που είχε ηγηθεί της Κρητικής Επανάστασης το 1938 εναντίον της Μεταξικής Δικτατορίας. Όμως αυτός βρίσκεται στα βουνά της Κρήτης, τα οποία δεν εγκαταλείπει. Ούτε ο στρατιωτικός εγκέφαλος του κόμματος ταγματάρχης Μακρίδης δέχεται να φύγει από την Αθήνα και να ηγηθεί του αντάρτικου, γιατί νομίζει ότι δεν είχε έρθει η ώρα για το βουνό.

Έτσι, ο Σιάντος, έχων άκων, κατέληξε στον μοναδικό προσφερόμενο, και μάλιστα μετά φορτικότητα, τον Θανάση Κλάρα. Και επειδή ακόμη υπήρχαν επιφυλάξεις από τους πουριτανούς του κόμματος για τον Θανάση, αποφάσισαν να δεχτούν την πρόταση Τζήμα, αλλά δοκιμαστικά. Αν και η λύση αυτή υμνήθηκε αργότερα και επικράτησε ως σοφία και επιτυχία του κόμματος.

Όμως κανείς δεν ξέρει, αν δεν υπήρχε ο Τζήμας με το καθαρό μυαλό και τη φοβερή διορατικότητα που διέθετε, αν θα είχαμε αντάρτικο. Αλλά κι αν είχαμε, δεν ξέρω κατά πόσο θα ξεσήκωνε

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τις καρδιές των Ελλήνων, όπως κατάφερε και πέτυχε ο Άρης Βελουχιώτης.

Στο μεταξύ, η ΚΣΕ μετονομάζεται πλέον —εφόσον πρόκειται για ένοπλο αγώνα— σε ΛΣ (Λαϊκό Στρατό) και στη συνέχεια σε ΕΛΣ, αλλά το ΕΛΣ δεν πέρναγε με τίποτα. Γιατί ούτε εύηχο ήταν ούτε προσφερόταν για επαναστατικές ομιλίες και καθόλου για τραγούδια και πολεμικά θούρια. Γι' αυτό στη συνέχεια παρεμβάλλεται το Α και γίνεται ΕΛΑΣ, προσθήκη που θεωρήθηκε χρυσάφι για τις λαϊκές μάζες. Για την πατρότητα του Α στην ονομασία του αντάρτικου ερίζουν περισσότερα των δέκα κομματικών στελεχών. Όμως οι Σόλων και Φοίβος Γρηγοριάδης, που ήταν τότε κοντά στα κέντρα αποφάσεων, πιστώνουν τον Θανάση Κλάρα, που ήθελε να λέγεται (Α)ντάρτικος στρατός. Εκείνο όμως που έδωσε την οριστική έννοια και ονομασία κάνοντας το Α από αντάρτικο σε απελευθερωτικό ήταν ο Θαν. Χατζής κατά τον Χαριτόπουλο. Διαφορετική όμως είναι η μαρτυρία άλλων στελεχών του κόμματος για το πώς, πότε και από ποιον δόθηκε η ονομασία ΕΛΑΣ. Κατά τον Ρούσο αναφέρονται ως «νονοί» οι Γιώργος Σιάντος, Άρης Βελουχιώτης και Σπύρος Κωτσάκης. Ενδιαφέρουσα είναι και η μαρτυρία του Πολύδωρα Δανιηλίδη σε εκτενή έκθεσή του προς την Κ.Ε. του ΚΚΕ το 1960: «Ο Θανάσης Κλάρας (Άρης Βελουχιώτης) δεν έχει απολύτως καμία σχέση με την ονομασία του ΕΛΑΣ. Το βάπτισμα του ΕΛΑΣ έγινε στις 2 Φεβρουαρίου 1942». Αναφέρει στη συνέχεια ότι στο σπίτι όπου διεξαγόταν η σύσκεψη ήταν παρόντες εκτός από αυτόν οι Θαν. Χατζής, Ανδρ. Τζήμας και Σπύρος Κωτσάκης και προσθέτει: «Είχα ένα σημείωμα από τον Σιάντο που έλεγε ότι υπάρχει σκέψη να ονομάσουμε τον στρατό που ετοιμάζουμε ΕΛΣ (Ελληνικό Λαϊκό Στρατό) και καλά θα 'ναι να το συζητήσουμε και να στείλουμε την γνώμη μας. Κατά την συζήτηση που έγινε, δεν θυ-

ΤΑ ΕΒΔΟΜΗΝΤΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΕΑΜ

μάμαι αν στο θέμα αυτό ήταν παρών και ο Θαν. Χατζής, γιατί εν τω μεταξύ έφυγε για άλλες δουλειές του ΕΑΜ και μείναμε μόνοι οι υπόλοιποι τρεις, για να καταλήξουμε να ονομασθεί ο Στρατός που ετοιμάζαμε ΕΛΑΣ. Την προσθήκη του Α (Απελευθερωτικός) στην συζήτηση αυτή την διεκδικεί ο Σπύρος Κωτσάκης· δεν μπορώ όμως να το βεβαιώσω. Εκείνο που είμαι απόλυτα βέβαιος, χωρίς την παραμικρή αμφιβολία, είναι ότι το “βάφτισμα” έγινε το βροχερό εκείνο βράδυ σε κείνο το σπιτάκι. Όποια όμως κι αν είναι η αλήθεια, σημασία έχει ότι η λέξη ΕΛΑΣ απεδείχθη χρυσάφι για το αντάρτικο, σε σημείο που πολλοί πιστεύουν ότι χωρίς αυτό δεν θα εξελίσσετο στην κορυφαία εθνική αντίσταση και στην Ελλάδα και στην Ευρώπη μεταξύ των υπολοίπων κινημάτων που έδωσαν το “παρών” κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο».

Ο Πέτρος Ρούσος από την πλευρά του τονίζει: «Με την ίδρυση του ΕΑΜ δημιουργήθηκε έτσι μια πρωτότυπη εθνικοαπελευθερωτική οργάνωση, που με τον καιρό ξεπέρασε το 1,5 εκατ. μέλη και τις 130 χιλ. ενόπλους. Πρωτότυπη γιατί αποτελούσε συνασπισμό κομμάτων και ταυτόχρονα ακατάλυτη μαζική ένωση πατριωτών διαφορετικής κομματικής τοποθέτησης. Κανένας μας δεν μπορούσε να φανταστεί πώς θα εξελιχθεί στην πράξη εκείνος ο μεγαλειώδης οργανισμός. Πάντως, κατά την πρόβλεψη του κόμματός μας, το ΕΑΜ εξελίχθηκε σε μια ακατάλυτη συμμαχία της εργατικής τάξης, της αγροτιάς, της προοδευτικής διανοήσης, των μεσαίων στρωμάτων, των εθνικών μειονοτήτων, που προσέλκυσε στην πορεία του μεγάλη μερίδα του κλήρου, πολλούς αξιωματικούς και μια μερίδα της μεσαίας αστικής τάξης».

Πρόκειται για ένα ρωμαλέο λαϊκό κίνημα, στη δημιουργία του οποίου έπαιξε καθοριστικό και βαρύνοντα ρόλο το ΚΚΕ, αν και η κοινωνική του σύνθεση δεν είχε καμιά σοβαρή ταύτιση με το

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

κόμμα. Όμως δημιούργησε τη μεγάλη εποποιία της Εθνικής Αντίστασης, όμοια της οποίας δεν έχει να επιδείξει κανείς άλλος ευρωπαϊκός λαός, με εξαίρεση ίσως τη Γιουγκοσλαβία. Πρόκειται αναμφισβήτητα για μια εθνική απελευθερωτική επανάσταση, που, παρά τη δόξα και τον φωτοστέφανο της νίκης της πάνω στα πεδία των μαχών με τον κατακτητή, δυστυχώς μετά την απελευθέρωση χάθηκε, όπως λέει στο γνωστό βιβλίο ο Θαν. Χατζής. Όμως, πέρα από τους λόγους της σχετικής αποτυχίας ή της ήττας του λαϊκού κινήματος, είναι καιρός να επισημάνουμε τις βασικές του επιτυχίες, που πολλές από αυτές λειτουργούν μέχρι σήμερα.

Θα αναφερθώ σύντομα μόνο στα επιτεύγματα εκείνα που βρήκαν άμεση ανταπόκριση στις λαϊκές προσδοκίες και που εξηγούν τη μαζική προσέλευση στο κίνημα και την ένταξη των μαχητών του στον ΕΛΑΣ.

- Ο πατριωτισμός των Ελλήνων, με τη μακρόχρονη αντιστασιακή τους παράδοση.
- Η ενότητα της οργάνωσης και του αγώνα, που έγινε παγκόσμια γνωστός πριν από την κάμψη του Άξονα με την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου.
- Η φροντίδα του ΕΑΜ για τη συντήρηση του πληθυσμού στα χρόνια της πείνας και της λεηλασίας ολόκληρου του εθνικού μας πλούτου από τον κατακτητή.
- Η οργάνωση των μεγάλων απεργιών στις πόλεις, και δη της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, που ματαίωσαν τα γερμανικά σχέδια της επιστράτευσης των Ελλήνων για τα εργοστάσια του Άξονα, αλλά και την αποστολή τους στο σφαγείο του ανατολικού μετώπου.
- Οι καθαρά στρατιωτικές επιχειρήσεις, που καθήλωσαν στην Ελλάδα κάμποσες γερμανικές και ιταλικές μεραρχίες, η δύ-

ΤΑ ΕΒΔΟΜΗΝΤΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΕΑΜ

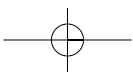
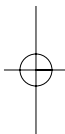
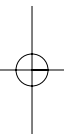
ναμη των οποίων το καλοκαίρι του '43 ξεπερνούσε τους 350.000 στρατιώτες, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε κάποιο μέτωπο αν δεν υπήρχε το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ.

Πέρα όμως από αυτά θα πρέπει να τονίσουμε την αλλαγή πολιτικών νοοτροπιών που ακόμη παραμένουν και που οφείλονται στην εαμική δράση. Και αν ακόμα κατάφερε ύστερα από σαράντα χρόνια ένα σοσιαλιστικό κόμμα να γίνει κυβέρνηση για αρκετά χρόνια στην Ελλάδα, αυτό οφείλεται στις εαμικές διεργασίες στα χρόνια της Κατοχής. Ο πλουτισμός αυτός στην πολιτική μας ιδεολογία, που συνδέεται με τη μελέτη της ελληνικής πραγματικότητας, δεν είναι ίσως η μικρότερη προσφορά του εαμικού κινήματος.

Δόξα και τιμή λοιπόν σε αυτούς που πίστεψαν στο ΕΑΜ και που έπεσαν για τα ιδανικά του. Όπως ο Χρήστος Χωμενίδης, ο οποίος είναι ο μόνος εκ των υπογραψάντων το ιδρυτικό του που πέθανε πριν ξημερώσει η λευτεριά στην πατρίδα μας, κρεμασμένος σε ένα δέντρο της πλατείας αυτής. Και το τραγικότερο: Τον απαγχονισμό, κατά τον πατριώτη μας ιστορικό Λάζαρη, παρακολουθούσε από μια γωνιά της πλατείας η γυναίκα του Κλυτώ!

Αιωνία του η μνήμη!

Ομιλία για τα 70 χρόνια του ΕΑΜ
Υψηλά Αλώνια, 28.9.2011



Καλάβρυτα



- Ομιλία στα Καλάβρυτα 13.12.2007 του Γρηγόρη Σολωμού
- Ομιλία στη «Διακίδειο Σχολή»: Το ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων και τα ερωτήματα που άφησε πίσω του του Γρηγόρη Σολωμού
- Σχόλιο του ΚΚΕ για την ομιλία του Γρηγόρη Σολωμού στη «Διακίδειο Σχολή» με θέμα το Καλαβρυτινό Ολοκαύτωμα
- Απάντηση του Γρηγόρη Σολωμού στο σχόλιο του ΚΚΕ

Καλάβρυτα



ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ ΘΕΡΜΑ, ΚΥΡΙΕ ΔΗΜΑΡΧΕ της παγκόσμια γνωστής μαρτυρικής αυτής πόλης των Καλαβρύτων για την άκρως τιμητική πρόσκλησή σας να βρεθώ σήμερα μαζί σας σε μια από κοινού βαθιά και ανθρώπινη προσέγγιση στο φρικτό εκείνο έγκλημα της 13ης του Δεκέμβρη 1943, η οποία μελετήθηκε, σχεδιάστηκε και πραγματοποιήθηκε αδίστακτα, αναίτια και απάνθρωπα στην αγιασμένη με το αίμα των προσφιλών σας πλαγιά του Καπή από τα ναζιστικά στρατεύματα κατοχής.

Θέλω επίσης να σας συγχαρώ, φίλε δήμαρχε, γιατί επιμένετε εξήντα τέσσερα χρόνια μετά το μεγάλο και ανεπανάληπτο εκείνο τραγικό ανοσιούργημα να θυμίζετε στον απανταχού ελληνισμό, στην Ευρώπη και στον κόσμο ολόκληρο τη θυσία αυτής της πόλης στην υπόθεση της ελευθερίας των λαών.

Και καταφέρατε το ετήσιο αυτό μνημόσυνο για τα θύματα που άδικα και ανυπεράσπιστα —ούτε μια ντουφεκιά δεν έπεσε από την άλλη μεριά— έπεσαν κάτω από τα βόλια της φασιστικής «νέας τάξης πραγμάτων» όχι μόνο να το διατηρήσετε πάνω από μισό αιώνα αζεθώριαστο, αλλά κάθε χρόνο και περισσότερο επιβλητικό. Και το μεταβάλατε σε πανελλήνιο σάλπισμα που διαλαλεί στους επερχόμενους την αξία των αγώνων για ελευθερία, το δένδρο της οποίας για να ζήσει και να καρπίσει σε έναν τόπο θέλει αίμα, και αίμα πολύ, που μόνο τα Καλάβρυτα και ξέρουν και είναι ταγμένα από την ιστορία και τον Θεό να το δίνουν.

Και ακόμα θέλω να σας σφίξω θερμά το χέρι, γιατί με το πείσμα σας, που δεν είναι μόνο δικό σας αλλά και ολόκληρης της

ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

πόλης και της περιοχής, θέλετε μέσα από τις εκδηλώσεις αυτές να μάθουν τα παιδιά σας την ιστορία των προγόνων τους και περισσότερο το γιατί —ναι, γιατί— πότισαν αυτόν τον τόπο με τόσο αίμα οι πατεράδες τους και οι παππούδες τους.

Σε μια εποχή που κάποιοι θέλουν να παραμορφώσουν και να διαστρεβλώσουν την ιστορία μας στο όνομα κάποιας δυσνόητης και ύποπτης εθνικά ιστορικής εξέλιξης και χάριν της ειρηνικής δήθεν συμβίωσης και της φιλικής προσέγγισης των λαών.

Ευτυχώς όμως που ο λαός μας αρνείται να συμπορευτεί με τις νέες αυτές αντιλήψεις και τιμωρεί όποιον διανοήθηκε να κακοποιήσει την ιστορική αλήθεια, και υποχρεώνει κυβερνήσεις να αποσύρουν τέτοια βιβλία.

Σκέφτηκα πολύ πριν ανταποκριθώ στην τιμητική για μένα πρόσκληση του κυρίου δημάρχου να βρίσκομαι σήμερα στα Καλάβρυτα και να αποτολμήσω να μετρήσω και να εξάρω τη δόξα μιας λεβεντογενιάς γηθόμενος το μεγαλείο της θυσίας εκείνων που έπεσαν για την πατρίδα και την πανανθρώπινη ελευθερία.

Ένωσα αδύναμος και ανήμπορος να σταθώ ταπεινός προσκυνητής και να ατενίσω τα άγια των αγίων.

Ο τόπος, η ιστορία του, το αίμα του σε καθελώνουν, σου λυγίζουν τα γόνατα και σε υποχρεώνουν σε κάθαρση σκέψης και ψυχής πριν πλησιάσεις στην αγία τράπεζα της θυσίας.

Και τότε θυμήθηκα τους στίχους του μεγάλου ποιητή και φίλου Γιάννη Ανδρικόπουλου, που εμπνεύστηκε όταν πλησίασε στο θυσιαστήριο πριν λίγα χρόνια:

*Εδώ σιγά, κοιμούνται
των αγίων τα λείψανα,
σιγά εδώ, μην ταραξείς
την ιεράν ανάπαυσιν των τεθνημένων...*

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Και σήμερα βρισκόμαστε μαζί. Γιατί καμιά άρνηση δεν χωράει μπροστά στο ιερό αυτό μνημόσυνο των ηρώων και συνεχιστών της μακραίωνης ιστορίας αυτού του τόπου.

Έτσι, θα περάσουμε σήμερα μαζί στο μανσολείο των γιγάντων της αθανασίας, που δρασκελάνε, περήφανοι σταυραετοί, τα κορφοβούνια της μάνας καλαβρυτινής γης στους αιώνες των αιώνων.

Ήρθαμε σήμερα στα Καλάβρυτα, κυρίες και κύριοι, ευλαβείς προσκυνητές στον τρισένδοξο αυτόν τόπο που ο λαός του σε όλες τις μεγάλες στιγμές του έθνους στάθηκε μπροστάρης και έδειξε στην Ελλάδα και στην Ευρώπη τον δρόμο του χρέους και τις αξίες που ενέπνευσαν από αιώνες τους αγώνες του.

- Τελευταία γωνιά της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας που υποτάχθηκε στους Τούρκους, το 1460, ήσαν τα Καλάβρυτα. Λίγο πριν από το κάστρο της Ωριάς στο Παναχαϊκό και ύστερα από αιματηρές πολυήμερες μάχες που έδωσε ο τελευταίος άρχων της περιοχής των Καλαβρύτων Δόξας και ο οποίος συνελήφθη ζων και «ελεπίσθη οικτρώς».
- Πρώτα τα Καλάβρυτα έδωξαν στα Ορλοφικά τους Τούρκους, με επικεφαλής τον Παναγιώτη Ζαΐμη και τις ευλογίες των δεσποτάδων Παλαιών Πατρών Παρθενίου και Καλαβρύτων Δαυνίηλ.
- Πρώτα και πάλι τα Καλάβρυτα και τα ηρωικά μας μοναστήρια το '21 άναψαν τη δάδα της ελευθερίας και συμπαρέσυραν και τον υπόλοιπο ελληνισμό στον ξεσηκωμό του έθνους, που οδήγησε στην εθνική μας ανεξαρτησία και στην ίδρυση και αναγνώριση του πρώτου ελεύθερου ελληνικού κράτους, ύστερα από πολλούς αιώνες εθνικής απουσίας μας από την Ευρώπη και την ιστορία.
- Ακόμα, η μοναδική περιοχή της Πελοποννήσου που δεν υπο-

ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

τάχθηκε στον Ιμπραήμ το 1827 ήταν η Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου, που με τον ηρωισμό των καλογέρων της και λίγων ακόμα Καλαβρυτινών υποχρέωσε τον υπερφίαλο πασά της Αιγύπτου να λύσει την πολιορκία. Και μετά την επακολουθήσασα μετά διήμερο μάχη της Καυκαριάς (Καλάβρυτα και εδώ) να φύγει κατησχυμένος και ντροπιασμένος προς τη Γορτυνία.

- Και από τις πρώτες περιοχές της Πελοποννήσου που έδωσαν το περήφανο «παρών» στον μεγάλο ξεσηκωμό του λαού μας και συνέβαλαν στη μεγάλη εποποιία της Εθνικής μας Αντίστασης το '41-'44 ήσαν τα μαρτυρικά Καλάβρυτα, που σύντομα αναδείχθηκαν σε μια ελεύθερη και αυτοδιοικούμενη κωμόπολη, κέντρο του επαναστατικού αγώνα και πρωτεύουσα της ελεύθερης Πελοποννήσου. Έτσι, επέσυραν την μήνιν και την οργή των κατακτητών και πλήρωσαν με βαρύ φόρο αίματος αυτή τους την καταξίωση.

Και γι' αυτό, καμπάνες βουερές της ιστορικής αυτής εκκλησίας και των γύρω μοναστηριών και χωριών της γιομάτης μνημούρια αυτής περιοχής, κάθε 13 του Δεκέμβρη να διαλαλείτε σε ολόκληρη την οικουμένη ότι το αίμα που χύθηκε στο χωράφι του Καπή από τις φονικές κάννες των κανίβαλων του ναζισμού δεν πήγε χαμένο. Στην κρίσιμη εκείνη καμπή του Δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου το ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων σαν αστραποκαμός έσκισε τη ζοφερή νύχτα της σκλαβωμένης Ευρώπης και απέκτησε μια ολότελα ξεχωριστή σημασία και λαμπρότητα, ανάλογη της τραγικότητας και του μεγαλείου εκείνης της θυσίας, που ατσάλωσε τη θέληση των λαών που στέναζαν κάτω από τη χιτλερική μπότα να αποτινάξουν τον ζυγό και να συντρίψουν τον φασισμό όπου γης.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Κανένα πια έλεος ή επιείκεια, βροντοφώναζαν τότε όλοι οι λαοί!
 Και στην πατρίδα μας κανείς δεν πτοήθηκε από το ανήκουστο
 έγκλημα.

Ο γίγαντας αυτός λαός μας μέσα σε εκείνη τη φονική δίνη του
 πολέμου, αδιαφορώντας για τα ερειπωμένα και καρβουνιασμένα
 χωριά του και τις καθημερινές εκτελέσεις αθώων, πήρε τα βουνά
 και τα λαγκάδια τραγουδώντας το ανεπανάληπτο θούριο, που θέ-
 ριεψε τις ελπίδες των σκλάβων για τη νίκη:

Ρωγοί, Μοναστήρια, βαριά τιμημένα
Καλάβρυτα και Κερπινή που βάφτηκαν μ' αίμα
μας δίνουνε θάρρος, μας στέλνουν κραυγές,
εμπρός, επαναστάτες, για νίκες λαμπρές.

Πέρα όμως από τα θούρια και τα επαναστατικά τραγούδια της
 εποχής εκείνης, τιμή και καντήλι στους αδικосκοτωμένους νεκρούς
 μας, η επιχείρηση της ντροπής με το όνομα «Καλάβρυτα» της
 117ης Μεραρχίας Καταδρομών των υπανθρώπων της αρίας φυλής
 είχε και μια άλλη συνακόλουθη και τραγική συνέπεια: Άφησε πίσω
 της την καθαγιασμένη μορφή της καλαβρυτινής μάνας, γυναίκας,
 αδελφής, κόρης, μνηστής, φίλης ή και γειτόνισσας.

Η σκληρά δοκιμασμένη καλαβρυτινή μάνα, από την πρώτη κιό-
 λας τραγική νύχτα της 13ης του Δεκέμβρη, που ο θάνατος σαν μια
 τεράστια νυχτερίδα είχε σκεπάσει με τις φτερούγες του ολόκληρη
 την παγωμένη από τη συμφορά και το κρύο πόλη, αφού έσυρε με
 ό,τι βρήκε τον καλό της μέχρι το κοιμητήρι και τον έθαψε, αδιά-
 βαστο και αστόλιστο, γύρισε στο καμένο σπίτι της, συμμαζέψε τα
 παιδιά της, έδεσε σφιχτά το ματωμένο μαυρομάντιλο στο κεφάλι
 της, σφούγγισε τα δάκρυστά της και στάθηκε όρθια. Έτσι, πήρε στα
 χέρια της τον νέο ρόλο που υποχρεώθηκε από την αδυσώπητη
 μοίρα να παίξει στο παλκοσένικο του ρημαγμένου και γεμάτου

ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

αποκαΐδια σπιτιού της και με πλατεία το χωράφι του Καπή, που για μέρες αλυχτούσαν σαρκοβόρα αγρίμια γύρω από τις σορούς κάποιων ξενομεριτών που ξέμειναν στα αζήτητα, σε δόξα της αρίας φυλής και του εθνικοσοσιαλισμού.

Η αποτίμηση της προσφοράς της στα χρόνια που ακολούθησαν δεν έχει μέτρο ούτε αντίκρισμα και, ακόμα, δεν είναι έργο ούτε καν της Ιστορίας, που την ξεπερνά και την αφυδατώνει η Καλαβρυτινή μάνα με το μεγαλείο της.

Το γιγάντιο έργο που επιτέλεσε να ζήσει τα παιδιά της και να τα δώσει χρήσιμα στην κοινωνία και να ξαναστήσει το σπίτι της από τα ερείπια περιορίζεται σε στεγνές αφηγήσεις και απλή εξιστόρηση μιας παρουσίας που τη νιώθεις, την αγγίζεις και υποκλίνεσαι στη μεγαλοσύνη της.

Όλες σχεδόν αυτές οι γυναίκες που στις 13 του Δεκέμβρη του '43 ανέβηκαν τον Γολγοθά του Καπή και σήκωσαν τον σταυρό του μαρτυρίου μόνες, χωρίς καμιά βοήθεια ή λόγο παρηγοριάς στην κρύα εκείνη νύχτα του χειμώνα και τόσες άλλες νύχτες αξιμέρωτες και μέρες αβράδιαστες που ακολούθησαν, χωρίς σπίτι, χωρίς φαΐ, χωρίς σκεπάσματα και με παιδιά που τουρτούριζαν πεινασμένα και ξυπόλυτα, οι ηρωίδες αυτές της άγιας τούτης γης που πατάμε, που χτίσανε και πάλι τα Καλάβρυτα που βλέπουμε και καμάρωσαν τα παιδιά τους όπως τα θέλανε, *δεν ζούνε πια*. Έχουν φύγει από τη ζωή ήσυχες και φχαριστημένες γιατί αναντίρρητα επιτέλεσαν το καθήκον τους.

Τιμή και δόξα λοιπόν στην καλαβρυτινή μάνα που ύμνησαν και απαθανάτισαν πολλοί από τους ανθρώπους του πνεύματος και της τέχνης, Έλληνες και ξένοι, και που θα σταθεί για όλους τους επερχόμενους φάρος φωτεινός, που με τα σκιρτήματά του θα δείχνει τον δρόμο της τιμής, του καθήκοντος και της θυσίας.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ειπώθηκαν και γράφτηκαν πολλά για το Καλαβρυτινό ολοκαύτωμα μετά τον πόλεμο. Και βεβαίως η αδέκαστη ιστορία θα καταλήξει στα συμπεράσματά της, που θα διαβάσουν οι γενιές που έρχονται, αν μέχρι τότε κι αυτή δεν σκυλευτεί από την επιχειρούμενη αποεθνοποίηση και αποταυτοποίησή μας και τον οδοστρωτήρα της παγκοσμιοποίησης και της απαξίωσης των μεγάλων ιδανικών για τα οποία εκείνοι που τιμάμε σήμερα σκοτώθηκαν τον Δεκέμβρη του '43.

Επί τριάντα χρόνια μετά την απελευθέρωση του λαού μας από την τριπλή κατοχή οι ευθύνες για το έγκλημα φορτωνόντουσαν στην ηττημένη από την εμφύλια σύρραξη παράταξη.

Επικράτησε το μίσος και η κομματική εμπάθεια και αγνοήθηκε όχι μόνον η αλήθεια αλλά και το συμφέρον της πόλης και των κατοίκων της.

Σήμερα, εξήντα τέσσερα χρόνια μετά, δεν μετράμε τον γενόμενο διασυρμό και την απαξίωση της Εθνικής Αντίστασης, αλλά την εκ των πραγμάτων συνακόλουθη απενοχοποίηση των φυσικών και κύριων και μοναδικών αυτουργών της φρικαλεότητας που συντελέστηκε.

Γιατί πέρα από τα αναμφισβήτητα λάθη τακτικής που μπορεί ο ιστορικός να επισημάνει ύστερα από εξήντα τέσσερα χρόνια περί τη διαχείριση του θέματος των αιχμαλώτων και στις δύο πλευρές, τον πολιτισμικά αποκρουστικό απαγχονισμό του δεκαοκτάχρονου μαθητή στον ιστορικό πλάτανο, καθώς και την επακολογήσασα απάνθρωπη και καταδικαστέα δολοφονία των τριών τραυματιών, είναι υποχρεωμένος να επιρρίψει τις ευθύνες του στυγερού εγκλήματος της εν ψυχρώ εκτέλεσης του άρρενος πληθυσμού από 12 μέχρι και 80 χρονών και της καθολικής πυρπόλησης και του εμπρησμού κατοικιών και καταστημάτων της ιστορικής αυτής πόλης, που σχεδιάστηκε και εκτελέστηκε στις 13 Δεκεμβρίου του '43, στον γερμανικό στρατό κατοχής. Γιατί:

ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

- Πρώτοι οι Γερμανοί ήρξαντο χειρών αδίκων και εισέβαλαν στη χώρα μας χωρίς λόγο και αιτία και καταδίκασαν τον λαό μας σε μια επαίσχυντη δουλεία, στην ταπείνωση, στον εθνικό ευτελισμό και στον εκ πείνας και ασθeneιών θάνατο παιδιών, γυναικών και γερόντων.
- Δεν συγχώρησαν ποτέ τη μεγάλη και χωρίς προηγούμενο σπουδάζουσα νεολαία μας που κατέβηκε στους δρόμους της Αθήνας και πρόταξε τα στήθη της στις ερπύστριες των τανκς και ματαίωσε τη σχεδιαζόμενη επιστράτευση των Ελλήνων και την αποστολή τους στο σφαγείο του ανατολικού μετώπου.
- Συνειδητά υπέσκαψαν και υπονόμευσαν τις διαπραγματεύσεις για την ανταλλαγή των αιχμαλώτων:
 - με τον βομβαρδισμό του Σχολείου της Βυσσώκας, που στέγαζε το Αρχηγείο του ΕΛΑΣ και όπου γινόντουσαν οι διαπραγματεύσεις, και πολλά θύματα εκ των αμάχων
 - με την αδικαιολόγητη διακοπή των συνομιλιών με τον ΕΛΑΣ,
 - καθώς και τη συνέχιση των εκτελέσεων αθώων Ελλήνων για αντίποινα στην ευρύτερη περιοχή της βόρειας Πελοποννήσου, όπως Τρίπολη, Ανδρίτσα, Κόρινθο, Αίγιο, Πάτρα και άλλες περιοχές.

Μέσα στον κρίσιμο για τους αιχμαλώτους Νοέμβρη του '43 εκτέλεσαν πάνω από 300 πατριώτες, μεταξύ των οποίων και τους ομήρους της λίστας που έδωσε ο ΕΛΑΣ στη Γερμανική Διοίκηση του Αιγίου για ανταλλαγή με τους αιχμαλώτους της Κερπινής.

Επίσης, τον προηγηθέντα βομβαρδισμό και τη δολοφονία δεκάδων αμάχων στα Λαπατοχώρια και τις εκτελέσεις στους Λαπαναγούς και άλλα χωριά πολύ πριν από την εκτέλεση των Γερμανών αιχμαλώτων από τον ΕΛΑΣ.

Και, ακόμα, γιατί από πλήθος εγγράφων που δημοσιεύτηκαν

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τελευταία φαίνεται ότι το ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων διατάχθηκε από την ίδια την Καγκελαρία τον Οκτώβρη και η επιχείρηση «Καλάβρυτα» της 117ης Μεραρχίας σχεδιάστηκε και εκτελέστηκε με αποκλειστικό στόχο τον αφανισμό των Καλαβρύτων, επειδή αποτέλεσε κέντρο αναφοράς της εθνικής μας αντίστασης στη βορειοδυτική Πελοπόννησο, τα παράλια της οποίας ήσαν στις πιθανολογούμενες τότε περιοχές για απόβαση των συμμάχων.

Ε, λοιπόν, γιατί τα Καλάβρυτα συνέβαλαν σημαντικά στην πανελλήνια αλλά και παγκόσμια προσπάθεια συντριβής του φασισμού έπρεπε να τιμωρηθούν, και μάλιστα παραδειγματικά, με μέτρα εξιλέωσης, όπως τα ονόμασαν τότε.

Άλλωστε, αν ο ΕΛΑΣ ήθελε να εκτελέσει τους αιχμαλώτους της μάχης της Κερπινής, γιατί δεν το έκανε αμέσως μετά τη σύλληψή τους; Και γιατί τους κράτησαν στη ζωή πενήντα ολόκληρες μέρες, με όλες τις δυσκολίες της πείνας και του χειμώνα, σε μια φτωχή ορεινή περιοχή; Ασφαλώς για να τους ανταλλάξει!

Όμως η χιτλερική Γερμανία αντιμετώπισε με έπαρση, οίηση και από θέση ισχύος τον λαό μας, αρνούμενη και την ιστορία μας αλλά και το δικαίωμα της αντίστασης των Καλαβρυτινών, των τρανών και περήφανων αυτών αετών που γέννησαν και θρέψανε τα κοκαλοσπαρμένα βουνά της καλαβρυτινής γης, και απαίτησε υποταγή σε μια σκληρή κατοχή από μια περήφανη και ανυπότακτη γενιά.

Και συνεχίζει ακόμα και σήμερα —εξήντα τέσσερα χρόνια μετά— να αρνείται τα δικαιώματα και τις δίκαιες διεκδικήσεις στους απογόνους των τραγικών θυμάτων της γερμανικής βαρβαρότητας. Αυτών που ως πρόβατα επί σφαγήν σύρθηκαν στο χωράφι του Καπή, όπου χωρίς λόγο, χωρίς δίκη και χωρίς απολογία διαπράχθηκε το ανήκουστο και αποτρόπαιο έγκλημα της αναίρεσης αθώων πολιτών, που προκάλεσε οδύνη και ντροπή σε ολόκληρη την πολιτισμένη ανθρωπότητα.

ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

Σε λίγο θα ανεβούμε για άλλη μια φορά και εφέτος την ανηφόρα που ανέβηκαν για τελευταία φορά οι πατεράδες σας, οι παππούδες σας και τ' αδέρφια σας, φίλε κύριε δήμαρχε. Και εκεί που άφησαν την τελευταία τους πνοή αγναντεύοντας τα αγαπημένα τους Καλάβρυτα που καιγόντουσαν θα φωνάζετε έναν έναν, θα του σφίζετε νοερά το χέρι και θα αφήσετε λίγα λουλούδια γι' αυτούς και όλους εκείνους που έπεσαν στις μαρτυρικές πόλεις, ελληνικές και ξένες, που άφησε πίσω της η χολέρα του ναζισμού.

Οι αγαπημένοι σας δεν πέθαναν ποτέ, κύριε δήμαρχε, γιατί τους κρατάτε εσείς ζωντανούς με τα έργα σας, τα μουσεία σας, τις επετείους μνήμης και τις κάθε λογής εκδηλώσεις. Έτσι, μεταλαμπαδεύετε διαρκώς το ανέσπερο φως της αρίφνητης θυσίας των προσφιλών σας στα παιδιά σας, στους ευλαβείς προσκυνητές της μαρτυρικής πόλης σας και σε κάθε ελεύθερο άνθρωπο.

*Ανδρείοι σεις που πολεμήσατε και πέσατ' ευκλεώς
τους πανταχού νικήσαντες μη φοβηθέντες.*

«Τέτοιους γεννάνε τα Καλάβρυτα» θα σας έλεγε ο μεγάλος Αλεξανδρινός,

*Αιώνια η μνήμη σε σας, αδελφοί,
στον τίμιο και άδικο που πέσατ' αγώνα.
Τιμή, λευτεριά και ζωή του λαού,
θα σας θυμόμαστε πάντα.*

Και κάθε χρόνο θα ερχόμαστε στην αγιασμένη από το αίμα σας μαρτυρική πόλη σας για να φωνάξουμε μαζί την παρακαταθήκη που μας αφήσατε:

Ποτέ πια πόλεμος!

Ομιλία στα Καλάβρυτα (εκκλησία) στις 13 Δεκεμβρίου 2007

Το ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων και τα ερωτήματα που άφησε πίσω του



ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΔΥΟ ΧΡΟΝΙΑ, ο τότε δήμαρχος Καλαβρύτων και νυν βουλευτής κύριος Αθ. Παπαδόπουλος και το δημοτικό συμβούλιο μου έκαναν την τιμή να εκφωνήσω τον επιμνημόσυνο λόγο στις 13 Δεκεμβρίου 2007.

Βέβαια, η ομιλία μου εκείνη δεν έχει καμιά σχέση με τη σημερινή. Γιατί, προκειμένου να ετοιμάσω την παρουσίασή μου αυτή, χρειάστηκε να αναδιφήσω ολόκληρη τη σχετική με το θέμα βιβλιογραφία και κάθε άλλο στοιχείο που γράφτηκε στα εξήντα και πλέον χρόνια που πέρασαν από τον δίσεκτο εκείνο για τα Καλάβρυτα χρόνο, και διαπίστωσα την ανάδυση ερωτημάτων που απασχόλησαν και απασχολούν τόσο τον λαό όσο και τους ιστοριοδίφες που έσκυψαν και σκύβουν ακόμα και σήμερα πάνω στην τραγωδία «ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ».

Κι αυτό συμβαίνει γιατί παρεισέφρησαν τα δεκεμβριανά πολιτικά μίσση και πάθη, μεσολάβησε ένας πολυαίμακτος εμφύλιος και επακολούθησαν τα πέτρινα χρόνια της μετεμφυλιακής περιόδου, όπου διάφορες κομματικές σκοπιμότητες και προκαταλήψεις διαστρέβλωσαν τα γεγονότα και συσκοτίσαν την αιτιολόγηση του στυγερού εγκλήματος.

Τριάντα και πλέον χρόνια ασύδοτη η νικήτρια των Δεκεμβριανών και της εμφύλιας σύρραξης πολιτική παράταξη δηλητηρίαζε την ψυχή του λαού μας και φανάτιζε τις συνειδήσεις των παιδιών μας, αποσιωπώντας την παγκόσμια γνωστή εγκληματική συμπεριφορά των κατακτητών και αποδίδοντας αποκλειστικά την ευθύνη του Καλαβρυτινού ολοκαυτώματος στην εκτέλεση των αιχμαλώτων της μάχης της Κερπινής από τον ΕΛΑΣ.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

Και όλη αυτή η επαίσχυντη εθνικά κατασυκοφάντηση της Εθνικής Αντίστασης κράτησε τριάντα ολόκληρα χρόνια χωρίς αντίλογο και χωρίς καμιά δυνατότητα απάντησης στα ασύστολα δημοσιεύματα, αφού δεν υπήρχε αντίπερα όχθη.

Με την παρέμβασή μου αυτή, φίλες και φίλοι, δεν θα επιχειρήσω να δικαιολογήσω την ηθικά ελεγκτέα τακτική που ακολούθησε η ηγεσία της Εθνικής Αντίστασης στα Καλάβρυτα.

Γιατί είμαι βέβαιος ότι θα καταγράψει η ιστορία τα γεγονότα στην πραγματική τους διάσταση. Θέλω απλώς να επισημάνω τις συνέπειες που είχε η εκστρατεία εναντίον της Αριστεράς στην υπόθεση Καλάβρυτα. Απενεχοποιήθηκαν οι Γερμανοί για το έγκλημα και αρνούνται σήμερα κάθε συζήτηση για την καταβολή αποζημιώσεων στις οικογένειες των εκτελεσθέντων και στους πυροπαθείς των πυρποληθέντων Καλαβρύτων.

Τα ερωτήματα που δημιούργησε το Καλαβρυτινό ολοκαύτωμα και η μετέπειτα πολύπλευρη αφήγηση των γεγονότων που δεν έχει δοθεί απάντηση ακόμη είναι:

Τι ήταν το έγκλημα του γερμανικού στρατού κατοχής στα Καλάβρυτα και στα γύρω χωριά και μοναστήρια που διαπράχθηκε τον Δεκέμβριο του 1943:

- Μέτρο εξιλέωσης για να νουθετήσουν την επαναστατημένη περιοχή της βόρειας Πελοποννήσου;
- Ή μέτρο αντιποίνων για την εκτέλεση των Γερμανών αιχμαλώτων από το αντάρτικο του ΕΛΑΣ;

Για να απαντηθεί όμως αυτό το κύριο και βασικό στην υπόθεση των Καλαβρύτων ερώτημα, θα πρέπει να απαντηθούν και κάποια άλλα ερωτήματα που ίσως επηρέασαν καθοριστικά και οδήγησαν στο έγκλημα.

Κι αυτά είναι:

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

- Γιατί ναυάγησαν οι συνομιλίες για την απελευθέρωση των αιχμαλώτων της μάχης της Κερπινής;
- Ποιος έδωσε την εντολή να εκτελεστούν οι τρεις Γερμανοί τραυματίες;
- Γιατί ο ΕΛΑΣ κράτησε ζωντανούς τους αιχμαλώτους επί πενήντα ημέρες σε μια περίοδο πείνας και σε μια φτωχή περιοχή;
- Γιατί ο ΕΛΑΣ δεν χτύπησε τις γερμανικές φάλαγγες ή κάποια εξ αυτών είτε πριν φτάσουν στα Καλάβρυτα είτε κατά την αποχώρησή τους;
- Ή, ακόμα, γιατί δεν χτύπησε για αντιπερισπασμό κάποια από τις γύρω πόλεις, που ήσαν άδειες από Γερμανούς;

Τα στοιχεία δε που καταθέτω απόψε πάρθηκαν από βιβλία, περιοδικά και διάφορα άλλα δημοσιεύματα και έγγραφα, τόσο των τοπικών ΜΜΕ όσο και του συνόλου του ελληνικού Τύπου αλλά και εκείνων του στρατού κατοχής, που μπόρεσα να μελετήσω.

Περικλή Ροδάκη, με τίτλο *Καλάβρυτα 1941–44*, που εκδόθηκε (β' έκδοση) το 2001.

Χέρμαν Φρανκ Μάγερ, με τίτλο *Από τη Βιέννη στα Καλάβρυτα*, 4η έκδοση, 2006.

Δημητρίου Μίχου, *Αναμνήσεις από το αντάρτικο του Μωρηά*.

Ηλία Παπαστεργιόπουλου, *Ο Μωρηάς στα Όπλα*.

Μάρτιν Ζέκεντορφ, *Η Ελλάδα κάτω από τον αγκυλωτό σταυρό*.

Εμμανουήλ Βαζαίου, *Τα άγνωστα παρασκήνια της Εθνικής Αντιστάσεως εις την Πελοπόννησον*.

Δ. Κανελλόπουλου, *Διάφορα δημοσιεύματα*.

Αντώνη Κακογιάννη, *Η θηριωδία των Ναζί στην Ελλάδα: Το ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων*, 1998.

Κώστα Κаланτζή, *Οι σφαγές των Καλαβρύτων*, 1945.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

Βάσου Μαθιόπουλου, *Εικόνες Κατοχής*, 1990.

Κωνσταντίνου Κανελλόπουλου, *Σημειώματα*.

Παναγιώτη Κομματά, *Ο ρόλος των προδοτών, των χαφιέδων και δοσιλόγων στο Καλαβρυτινό ολοκαύτωμα*.

Γιάννη Ανδρικόπουλου, *Αίμα και Μύρο Νεομαρτύρων Καλαβρυτινών* (ορατόριο).

Σπύρου Μελετιζή, *Με τους αντάρτες στα βουνά*.

Και άλλα πολλά που βρήκα σκόρπια τήδε κακείσε.

Μετά την κατάληψη της χώρας από τα γερμανικά στρατεύματα τον Μάιο του 1941, η χώρα διαιρέθηκε σε τρεις ζώνες: τη βουλγαρική, την ιταλική και τη γερμανική. Η Πελοπόννησος ανήκε στους Ιταλούς.

Στην περιοχή Καλαβρύτων οι Ιταλοί εγκαταστάθηκαν αμέσως μετά την κατάληψη της χώρας.

Είκοσι περίπου καραμπινιέροι στην Κλειτορία και λίγο περισσότεροι στα Καλάβρυτα, αφού εξασφάλισαν την απόλυτη συνεργασία με τη χωροφυλακή, προσπάθησαν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους ολόκληρη την περιοχή.

Γερμανοί μόνιμα στην επαρχία Καλαβρύτων δεν εγκαταστάθηκαν.

Από τη δική μας πλευρά:

Η οργανωμένη αντίσταση του ελληνικού λαού κατά των κατακτητών και των συνεργατών τους ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 1941 με την ίδρυση του ΕΑΜ και λίγο αργότερα του ΕΔΕΣ και την ανάπτυξη αντάρτικων ομάδων από το 1942 στη Ρούμελη και στην Ήπειρο.

Στην Πελοπόννησο και ιδιαίτερα στην Αχαΐα οι εξελίξεις καθυστέρησαν.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Από πλευράς οργανωτικής, η Πάτρα δεν ξεκίνησε καλά. Από την αρχή υπέστη πολλά πλήγματα. Φαίνεται ότι είχε διαβρωθεί με χαφιέδες της Ασφάλειας. Έτσι, πιάστηκε ο δραστήριος πρωτομάστορας της Νομαρχιακής Αχαΐας Κ. Φαρμάκης.

Σημειώνουμε τον καθοριστικό ρόλο που έπαιξε η κάθοδος του Κώστα Γαμβέτα στην Πάτρα μέσα στο 1943, που κι αυτός τον Αύγουστο του 1944 συνελήφθη από τους Γερμανούς και εκτελέστηκε ύστερα από κατάδοση Ελλήνων.

Τα Καλάβρυτα κινήθηκαν οργανωτικά τον Μάρτιο του '42, με τον Γιάννη Κατσικόπουλο.

Παράλληλα ξεκίνησαν και τα Μαζαΐκα, καθώς και τα γύρω χωριά. Το φθινόπωρο του 1942 υπήρχαν εαμικές οργανώσεις στα 60 από τα 90 χωριά των Καλαβρύτων και στο τέλος του χρόνου εκείνου η περιοχή ήταν ώριμη για τον ένοπλο αγώνα.

Πιο προωθημένη από τις τρεις αχαϊκές επαρχίες ήταν η Αιγία-λεια στη συγκρότηση και ανάπτυξη τοπικών οργανώσεων μέσα στο 1942 σε όλα τα χωριά του Αιγίου. Κι αυτό οφείλεται στη δραστηριοποίηση παλιών κομμουνιστών (όπως του δασκάλου Αγγελόπουλου, των αδελφών Αβραμόπουλου, Μόσχου κ.λπ.).

Η οργάνωση του Αιγίου επέπρωτο να εκθρέψει και να ανάψει πρώτη τον σπινθήρα της ένοπλης εθνικής αντίστασης στην Πελοπόννησο, γιατί, πέρα από την προωθημένη και ευρεία οργανωτική της δομή, περιλάμβανε στους κόλπους της μια δυναμική μορφή που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του αντάρτικου. Τον αντισιμηνάρχο Δημήτρη Μίχο, τον γερο-Μίχο, όπως τον προσφωνούσαν, αν και ήταν τότε πενήντα δύο χρονών, που γεννήθηκε στους Λαπαναγούς των Καλαβρύτων. Το αντάρτικο ψευδώνυμο του γερο-Μίχου ήταν «Σταυραετός».

Το φθινόπωρο του '42 η διεθνής κατάσταση περιπλέκεται για

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

τις δυνάμεις του Άξονα και όλα τα έως τότε δεδομένα ανατρέπονται και επιταχύνουν την ένοπλη πια δράση στη βόρεια Πελοπόννησο.

Οι γερμανικές στρατιές βαλτώνουν στο ανατολικό μέτωπο και η στρατιά του Ρόμελ με τους Ιταλούς καθλώνονται στο Ελ Αλαμείν.

Η Γερμανία φαίνεται ότι εξάντλησε τις δυνάμεις της και ζητά απεγνωσμένα από τις υπόδουλες χώρες να στείλουν στρατό στο ανατολικό μέτωπο. Μόνη η Ελλάδα τότε αρνήθηκε, και με τις μεγάλες κινητοποιήσεις της Αθήνας και τις γενικές απεργίες στις μεγάλες πόλεις ματαιώθηκε η επιστράτευση· υποχρεώθηκε δε σε παραίτηση ο κατοχικός πρωθυπουργός Τσολάκογλου, για να τον διαδεχθεί ο Γιάννης Ράλλης, του οποίου το όνομα συνδέθηκε με τα ευζωνικά τάγματα.

Ένα άλλο γεγονός που επιτάχυνε τον ένοπλο αγώνα κατά των Ιταλών και Γερμανών κατακτητών και μάλιστα στη βόρεια Πελοπόννησο είναι η από κάθε πλευρά υποβόσκουσα φημολογία της επικείμενης απόβασης των συμμάχων στην Πελοπόννησο.

Και η άποψη ότι η απόβαση θα γίνει στην Ελλάδα ενισχύεται από την αθρόα πτώση με αλεξίπτωτα Άγγλων συμβούλων και σαμποτέρ στα ελληνικά βουνά και την πίεση που ασκούσε η αγγλική αποστολή για την έναρξη και δραστηριοποίηση του αντάρτικου.

Στην αρχή επεδίωξε αντίσταση αντιεαμικής κατεύθυνσης, όπως έγινε με τις προσπάθειες του Τσιγάντε, του Μπακιρτζή και του συνταγματάρχη Γιαννακόπουλου.

Και εκεί που περίμεναν όλοι το ξεκίνημα του Γιαννακόπουλου στην περιοχή της Αρκαδίας, ξαφνικά ο Μίχος ξεκινά με την πρώτη του ομάδα στην Αιγιάλεια και δίνει τη λύση στις 25 Μαρτίου 1943.

Και πριν συνέλθουν οι Ιταλοί από τη διακήρυξη της έναρξης του αγώνα και στον Μοριά, η μικρή ομαδούλα των δεκαπέντε

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ανταρτών χτυπάει μέρα μεσημέρι ιταλικό λόχο στο Πυργάκι του Αιγίου (14 Απριλίου 1943). Η επιχείρηση απέδωσε τα πρώτα λάφυρα και άφησε στο πεδίο της μάχης είκοσι δύο νεκρούς Ιταλούς και δεκαπέντε τραυματίες.

Τα όπλα που πήραν από τους Ιταλούς μεγαλώνουν τη μικρή ομάδα, η οποία χτυπάει στις 11 Μαΐου Ιταλούς στο Σχολείο του Κακοχωριού (Δαφνών) και αφήνει δεκαπέντε νεκρούς και δώδεκα τραυματίες.

Η είδηση για το ξεκίνημα του αντάρτικου στη βόρεια Πελοπόννησο έφτασε στο Κάιρο. Και οι Άγγλοι, που ήθελαν να βγάλουν κι άλλες ομάδες για να παραπλανήσουν τους Γερμανούς για την απόβαση των συμμάχων, έριξαν αμέσως στη Ρακίτα τους πρώτους Άγγλους ασυρματιστές μαζί με έναν Έλληνα σημηναγό, φίλο του Μίχου.

Έτσι δέθηκε η πρώτη εαμική ομάδα με το Κάιρο, και εξασφάλισε θετική βοήθεια με ρίψεις όπλων και ειδών υπόδησης και ρουχισμού. Βέβαια, οι Άγγλοι ενίσχυαν την ομάδα του Μίχου, γιατί πίστευαν ότι δεν είναι κομμουνιστής και ότι θα τον πείσουν να αλλάξει στρατόπεδο και να εγκαταλείψει τον ΕΛΑΣ. Όλες όμως οι προσπάθειές τους ναυάγησαν μπροστά στην αγέρωχη στάση του «Σταυραετού».

Στη συνέχεια, ένα τμήμα της αρχικής ομάδας Μίχου τράβηξε για την ανατολική Αιγιάλεια υπό τον «Κολοκοτρώνη».

Ένα δεύτερο παρέμεινε στην Αιγιάλεια υπό τον Μελά.

Και η κύρια ομάδα υπό τον Μίχο πέρασε στην επαρχία Καλαβρύτων, όπου στις 31 Μαΐου 1943 οι αντάρτες χτύπησαν την υποδιοίκηση Χωροφυλακής Μαζαιίκων μπροστά στα μάτια των αμήχανων Ιταλών με στόχο —που πέτυχαν— να πάρουν τα όπλα της χωροφυλακής. Ύστερα από λίγες ημέρες δίνεται η μάχη της Τρικοκιάς και στη συνέχεια η μάχη του Φίλια (20 Ιουνίου) με με-

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

γάλη δύναμη Ιταλών, στην οποία σκοτώθηκαν είκοσι πέντε Ιταλοί. Από τη μικρή μας ομάδα μόνο δύο.

Ύστερα και από τη μάχη αυτή, ο Μίχος πέρασε στη Ρακίτα, όπου περίμενε νέες ρίψεις από αγγλικά αεροπλάνα, και στη συνέχεια έφτασε στο Παναχαϊκό (Μικρόνι) να ξεκουραστεί.

Στην περιοχή Καλαβρύτων έμεινε μια ομάδα τριάντα ανταρτών με αρχηγό τον Παναγούλια («Σολιώτη») και καπετάνιο τον Κατσικόπουλο («Βελιά»).

Παράλληλα, στην περιοχή Λεοντίου εκινείτο και ο «Κρόνος» με δέκα συντρόφους του.

Στις αρχές Ιουλίου, οι Ιταλοί φέρνουν ενισχύσεις από την υπόλοιπη Ελλάδα για να αφανίσουν την ομάδα Μίχου, της οποίας τη μικρή δύναμη και τον φτωχό εξοπλισμό της γνώριζε πολύ καλά ο κατακτητής από τους καταδότες.

Έτσι, στις αρχές Ιουλίου του '43 φέρνουν στο Αίγιο τον περίφημο για τις επιτυχίες του στη Σερβία «ανταρτοφάγο» ταγματάρχη Αιμίλιο Γκασπάρο, φορτωμένο με πολλά παράσημα και τιμητικές διακρίσεις και με τριακόσιους επίλεκτους.

Αυτός λοιπόν ο «ανταρτοφάγος» με τους τριακόσιους διαλεκτούς Ιταλούς στις 7 Ιουλίου ανεβαίνει από το Αίγιο στο Κακοχωριό, το οποίο χρησιμοποίησε ως ορμητήριο, και στις 13 εξορμά για να συγκρουστεί με τον κύριο όγκο των ανταρτών προς Σκαφιδιά, Άνω Μαζαράκι (Ρακίτα). Αλλά οι αντάρτες περιμένουν την ιταλική φάλαγγα στο Λεόντιο. Έτσι, ο «ανταρτοφάγος» έπεσε στην παγίδα.

Με εξαίρεση μόνο τριάντα οπλίτες Ιταλούς που διέφυγαν και είκοσι πέντε που σκοτώθηκαν, όλοι οι υπόλοιποι αιχμαλωτίστηκαν μαζί με τον ίδιο.

Ο «ανταρτοφάγος» εκτελέστηκε στην κοίτη του Σελινούντα

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

μαζί με δύο άλλους αξιωματικούς. Οι υπόλοιποι αιχμάλωτοι αφέθηκαν ελεύθεροι.

Τρεις ημέρες μετά τη μάχη του Λεοντίου, οι Σύμμαχοι αποβιβάστηκαν στη Σικελία, όπου οι Γερμανοί δεν τους περίμεναν.

Στις 9 Σεπτεμβρίου 1943 έφτασε μια φάλαγγα 2.000 Ιταλών —επιχείρηση «Χιονίστρα»—, που, καθοδηγούμενοι από τους απελευθερωθέντες αιχμαλώτους της μάχης του Λεοντίου, έκαψαν εκείνα τα σπίτια των Λαπαναγών και στη συνέχεια του Λεοντίου που υπέδειξαν οι αιχμάλωτοι.

Το ίδιο βράδυ έφτασε η είδηση ότι ο Μπαντόλιο συνθηκολόγησε και οι 2.000 Ιταλοί ζήτησαν την ηγεσία του ΕΛΑΣ και παραδόθηκαν με τον οπλισμό τους.

Μετά τη μάχη του Λεοντίου, οι Ιταλοί πανικοβλήθηκαν και εγκατέλειψαν τα Μαζαίικα.

Στα Καλάβρυτα υπήρχαν η Καραμπιναρία και δύο ιταλικά τάγματα, εκ των οποίων το ένα ήταν φασιστικό και πιστό στους Γερμανούς και είχε εγκατασταθεί στα Καλάβρυτα και το άλλο έμενε στην Κερπινή. Η Καραμπιναρία είχε έρθει σε επαφή με τον ΕΛΑΣ και ήθελε να παραδοθεί.

Το ίδιο βράδυ, ο Μίχος με 60 άνδρες του χτύπησε το φασιστικό τάγμα των Ιταλών στα Καλάβρυτα και κατάφεραν να πάρουν μαζί τους τους 100 караμπινιέρους, με τον οπλισμό τους. Το άλλο τάγμα της Κερπινής επιχείρησε να κατεβεί νύχτα στο Αίγιο μέσω Φτέρης. Στον δρόμο όμως τους έστησε καρτέρι ο «Χελμός» (Κ. Γκίκας) με μία φούχτα άνδρες, στον οποίο και παραδόθηκε ολόκληρο το τάγμα, με τον βαρύ οπλισμό του. Ο επικεφαλής αντισυνταγματάρχης αυτοκτόνησε όταν είδε ότι είχε παραδοθεί σε μια διμοιρία!

Την ίδια νύχτα έφτασαν ειδοποιημένοι οι Γερμανοί και αφοπλίσαν το φασιστικό τάγμα. Μετά τέσσερις ημέρες έφυγαν όλοι, Γερ-

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

μανοί και Ιταλοί, και κατέβηκαν στο Αίγιο, αφού προηγουμένως ειδοποίησαν τους Καλαβρυτινούς προεστούς ότι θα κάψουν τα Καλάβρυτα αν επιτρέψουν να μούνε αντάρτικα τμήματα στην πόλη.

Επίσης, πριν φύγουν, έκαναν μια σύντομη επιδρομή εναντίον των Σουδενών, χωριό που διέθετε δυναμικό κέντρο του εαμικού κινήματος, έβαλαν φωτιά στο χωριό και συνέλαβαν τον ένοπλο Ελασίτη Ντίνο Παυλόπουλο —γυμνασιόπαιδο— τον οποίο κρέμασαν στον πλάτανο των Καλαβρύτων, με υποχρεωτική την παρουσία των κατοίκων —και των μικρών παιδιών— για να απολαύσουν το θέαμα του απαγχονισμού!

Επισημαίνω το τραγικό αυτό επεισόδιο γιατί θα γίνει αφετηρία πολλών δεινών για την περιοχή.

Με όσα μέχρι εδώ εξέθεσα προκύπτουν τα παρακάτω τετελεσμένα.

1. Οι Άγγλοι έκοντες και άκοντες αναγκάστηκαν να ενισχύσουν τις αντάρτικες ομάδες του ΕΛΑΣ με πλείστες όσες ρίψεις όπλων, πυρομαχικών και ειδών ρουχισμού.

2. Μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας, η Πελοπόννησος πέρασε ολόκληρη και αποκλειστικά κάτω από τους Γερμανούς, που υπάγονταν στην 117η Μεραρχία Καταδρομών με επικεφαλής τον στρατηγό Λε Σουίρ.

3. Το τρίτο σημαντικό και τετελεσμένο γεγονός είναι ο πλήρης εξοπλισμός και η αριθμητική ενίσχυση του ΕΛΑΣ στην Αχαΐα, και δη στην περιοχή Καλαβρύτων. Ο μαζικός οπλισμός που προμηθεύτηκε από τις ρίψεις των Άγγλων και τις διάφορες μάχες και συμπλοκές που είχαν με τους Ιταλούς έδωσε τη δυνατότητα στον ΕΛΑΣ να αναπτύξει το 12ο Σύνταγμα Πατρών, το 6ο Σύνταγμα της Κορινθίας και να διαθέτει πάνω από 4.000 αντάρτες στην επαρχία Καλαβρύτων και Αιγιάλειας.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

4. Θεωρώ επίσης γεγονός σημαντικό την ενίσχυση της αγγλικής αποστολής στην Ελλάδα, και ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο και στην Αχαΐα. Στην αρχή ασυρματιστές, και στη συνέχεια έπεσαν πολλοί στρατιωτικοί, μεταξύ των οποίων και ο διοικητής της αποστολής Βρετανός Άντονι Άντριους, για τον οποίο ο Μίχος δεν είχε την καλύτερη γνώμη: «Η διαγωγή του υπήρξε ελεεινή και μισούσε την αντίσταση του λαού μας» γράφει στα απομνημονεύματά του ο «Γέρος» κάποια χρόνια μετά.

Ο Άντριους εγκαταστάθηκε στη βίλα Μπράουν στην περιοχή του Χελμού και κοντά στο Μάζι. Ανέπτυξε δε ποικίλη δραστηριότητα, που πρέπει να επηρέασε τα γεγονότα.

Το φθινόπωρο του '43 την αρχική ευφορία μεταξύ αγγλικής αποστολής και ΕΛΑΣ διαδέχθηκε η ψυχρότητα, γιατί οι Άγγλοι προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να δημιουργήσουν αντιασικά κινήματα, κάτι που δεν δέχτηκε ο Μίχος. Γιατί πίστευε ότι διαβρώνει τον πατριωτισμό και τη συνοχή των Ελλήνων.

Και γι' αυτό έλεγε χαρακτηριστικά: «Όποιος θέλει να πολεμήσει τους Γερμανούς να έρθει μαζί μας». Άλλωστε, οι σχέσεις αυτές επηρεάστηκαν και από τη μη τήρηση της συμφωνίας που υπεγράφη στη Μ. Ανατολή από τους Άγγλους και τις παρατάξεις ΕΑΜ και ΕΔΕΣ, με την ένταση που δημιουργήθηκε στην Ήπειρο μεταξύ ΕΛΑΣ και Ζέρβα, καθώς και στην Γκιόνα με τον Ψαρρό.

Πάντως, στην περιοχή είχε αναπτυχθεί έντονη αντιασική κίνηση, με πυρήνα τον Άντριους και τον αξιωματικό Τάκη Φλούδα από τη Νάσια: η ΕΟΒ, η ΕΟ (Εθνικές Ομάδες), η ΕΚ (Εθνικό Κομιτάτο), η ΠΑΟ (Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωση), η ομάδα Καραχάλιου (κυρίως αξιωματικών), η οργάνωση του Γρίβα (της Χ) και πλοκάμια της οργάνωσης αξιωματικών Στρατιωτική Μεραρχία του Α. Παπάγου. Στην τελευταία αυτή οργάνωση συμ-

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

μετείχε και ο διευθυντής της Ασφάλειας Πατρών, που, όπως ήταν φυσικό, είχε στενές σχέσεις με τη γερμανική Διοίκηση. Αυτός ο Τσάμης κατηύθυνε και την Αντικομμουνιστική Σταυροφορία, οργάνωση που είχε στις τάξεις της και φίλους του Άντριους.

Ύστερα από όσα εκθέσαμε σύντομα και συνοπτικά αποδεικνύεται ότι το κέντρο της εθνικής αντίστασης στην Πελοπόννησο, και ιδιαίτερα στην Αχαΐα, ήταν η επαρχία Καλαβρύτων. Ορμητήριο δε των διαφόρων ομάδων του ΕΛΑΣ που χτυπούσαν συχνά πυκνά τις επικοινωνίες των στρατευμάτων κατοχής μεταξύ Κορίνθου–Αιγίου–Πατρών και στη συνέχεια δυτικής Πελοποννήσου και γενικότερα δυτικής Ελλάδας, που αναμενόταν να αποτελέσει θέατρο αποβατικών επιχειρήσεων των συμμάχων, ήταν αναμφισβήτητα τα Καλάβρυτα, τα οποία ήσαν ελεύθερα και πεδίο ανάπτυξης και επέκτασης του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα μετά την αποχώρηση των Ιταλών και Γερμανών στις 10 Σεπτεμβρίου του 1943 από την πόλη.

Ακόμα, τα Καλάβρυτα αποτελούν για τους Γερμανούς στρατηγικό συγκοινωνιακό κόμβο για την επικοινωνία της βόρειας Πελοποννήσου (Αίγιο — Πάτρα — Ξυλόκαστρο) με την κεντρική και νότια Πελοπόννησο, καθότι η οδός Άργους–Τριπόλεως ήταν δύσκολη, δύσβατη και πολύωρη (μέσω του Κολοσούρτη) και ο δυτικός δρόμος Πάτρας–Πύργου–Κυπαρισσίας δεν είχε τότε ενωθεί με την εθνική Τρίπολης–Καλαμάτας και ήταν αδύνατη η επικοινωνία με την Καλαμάτα διά της δυτικής αυτής προσπέλασης.

Αλλά και η 111, που θα διευκόλυνε την επικοινωνία της Πάτρας με την Τρίπολη και εκείθεν προς Σπάρτη ή Καλαμάτα, δεν είχε ακόμη ανοίξει. Επομένως είχε στρατηγική σημασία η ελεύθερη διέλευση των Γερμανών από Πάτρα και Αίγιο για την κεντρική και νότια Ελλάδα μέσω Καλαβρύτων και Μαζαιίκων. Για

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τους δύο λοιπόν βασικούς αυτούς λόγους ο Λε Σουίρ αποφάσισε να διερευνήσει αυτόν τον δρόμο και να μετρήσει τις δυνατότητες και την επικινδυνότητα της προσπέλασης της κεντρικής Πελοποννήσου μέσω Καλαβρύτων.

Από τις αρχές Οκτωβρίου έφτασε στην Πάτρα ο διοικητής του 749 Συντάγματος, υπεύθυνος για τον νομό Αχαΐας, και κατένειμε τα τρία τάγματά του: στην Πάτρα το 2ο, στο Αίγιο το 1ο και στο Ξυλόκαστρο το 3ο.

Για προστασία μάλιστα των γερμανικών αυτών μονάδων, ο Λε Σουίρ δίνει εντολή στον Εμπερσμπέργκερ, διοικητή του τάγματος του Αιγίου, στις 8 Οκτωβρίου 1943: «Να ανιχνευθούν η περιοχή νοτίως των νέων καταλυμάτων και οι δρόμοι προς τα Καλάβρυτα». Και, πριν φύγει με άδεια, πίεζε τον Βέλφιγκερ για τη γρήγορη διεξαγωγή της επιχείρησης.

Επομένως, η επιχείρηση του λοχαγού Σόμπερ, που κατέληξε στη μάχη της Κερπινής, αποσκοπούσε κατά τον Βέλφιγκερ αποκλειστικά στην ανίχνευση και στον έλεγχο του οδικού συστήματος και όχι στην καταστροφή περιοχών, όπως υποστηρίχθηκε μετά τη λήξη του πολέμου.

Ο Σόμπερ λοιπόν ξεκίνησε στις 16 Οκτωβρίου το πρωί από τα Τρυπιά με 97 άνδρες, χωρίς βαρύ οπλισμό και χωρίς ασυρμάτους, χάριν της ευκινησίας —όπως ειπώθηκε— της μονάδας.

Έφτασε στις τρεις το απόγευμα στους Ρωγούς και μετά ημίωρη ανάπαυση προχώρησε εντελώς απροετοίμαστος και χωρίς προφύλαξη καμιά προς την Κερπινή.

Ανάμεσα στα δύο χωριά οι αντάρτες τούς χτύπησαν και η ομάδα Σόμπερ καθηλώθηκε σε μια ρεματιά. Την επομένη, 17 Οκτωβρίου, από τις τέσσερις το πρωί οι Γερμανοί επιχείρησαν να διασπάσουν τον κλοιό και να φύγουν προς τα Δίγεια και από εκεί

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

προς το Αίγιο. Δεν τα κατάφεραν όμως και αποφάσισαν να παραδοθούν στους αντάρτες λίγο πριν σουρουπώσει.

Ο απολογισμός της μάχης της Κερπινής ήταν:

4 Γερμανοί νεκροί, 4 τραυματίες και 78 αιχμάλωτοι. Οι υπόλοιποι 11 διέφυγαν και επέστρεψαν στο Αίγιο.

Οι νεκροί ενταφιάστηκαν από τους κατοίκους της Κερπινής και ο ένας εκ των τραυματιών, πιο σοβαρά τραυματισμένος, κρατήθηκε στο σπίτι του γιατρού της Κερπινής για παρακολούθηση.

Στις 18 Οκτωβρίου ο Εμπερσμπέργκερ, διοικητής του 1ου Τάγματος Καταδρομών στο Αίγιο, παίρνει 500 Γερμανούς και ακολουθεί την πορεία που είχε ακολουθήσει ο Σόμπερ, και έφτασε μέχρι την Κερπινή. Εκεί έμαθε για την παράδοση των Γερμανών στους αντάρτες, έθαψε τους τέσσερις νεκρούς, αφού έγινε ιατροδικαστική εξέταση για την εξακρίβωση της αιτίας θανάτου, και παρέλαβαν τον τραυματία που είχε κρατήσει ο γιατρός της Κερπινής και έφυγαν.

Από όσα ακούστηκαν ή γράφτηκαν αργότερα, ο Εμπερσμπέργκερ απόρησε για την ευκολία με την οποία ο Σόμπερ παρέδωσε έναν λόγο 81 Γερμανών, αν και οι απώλειες δεν δικαιολογούσαν μια τέτοια απόφαση.

Στο μεταξύ, οι αντάρτες, φοβούμενοι την είσοδο των Γερμανών στα Καλάβρυτα, απομάκρυναν βιαστικά τους αιχμαλώτους από τα Καλάβρυτα και τους μετέφεραν στα Μαζαίικα, μέσω Αγίας Λαύρας.

Με τους τραυματίες όμως που νοσηλευόντουσαν στο Νοσοκομείο Καλαβρύτων συνέβησαν απaráδεκτα και τραγικά γεγονότα. Ο γιατρός Παυλόπουλος, που υπηρετούσε στον ΕΛΑΣ και πρόσφερε τις υπηρεσίες του ως γιατρός στο Νοσοκομείο Καλαβρύτων, μακρινός συγγενής του απαγχονισθέντος από τους Γερμανούς δεκαοκτάχρονου εκ Σουδενών στον πλάτανο των Καλαβρύτων στις 10 Σεπτεμβρίου 1943, επέμενε και κατάφερε να αποσπάσει

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τους τρεις τραυματίες από το νοσοκομείο και να τους μεταφέρει, όπως έλεγε, στα Μαζαίικα, παρά τη σθεναρή άρνηση του γιατρού Χάμψα και του νοσηλευτικού και λοιπού ιατρικού προσωπικού. Ακόμα και παρέμβαση του καπετάνιου του ΕΛΑΣ «Κολοκοτρώνη» για να παραμείνουν οι τραυματίες απέβη άκαρπη.

Ο Παυλόπουλος, πιεζόμενος και από δύο άλλους συγγενείς του από τα Σουδενά, έμεινε αμετάπειστος και απήγαγε τους τραυματίες. Την επόμενη ημέρα βρέθηκαν και οι τρεις νεκροί μέσα σε ένα ξεροπήγαδο λίγο έξω από τα Καλάβρυτα.

«Θάνατος προκληθείς δι' οξέος οργάνου» έλεγε η αργότερον γενόμενη νεκροψία, που θα ιδούμε παρακάτω.

Οι ευθύνες είναι βαριές για τον γιατρό Παυλόπουλο, και ακόμα περισσότερο γιατί ήταν γιατρός. Και στις ευθύνες για το τριπλό αυτό στυγερό έγκλημα συμμετέχει και η ηγεσία του ΕΛΑΣ, από τη στιγμή που βρισκόταν στο νοσοκομείο ο καπετάνιος του «Κολοκοτρώνης». Η δολοφονία τραυματιών είναι πράξη που δεν συγχωρείται από κανέναν νόμο ή συνθήκη.

Στη συνέχεια, οι Καλαβρυτινοί, με πρωτοβουλία του ιερέα Δημόπουλου, έβγαλαν τα πτώματα από το πηγάδι και τα ενταφίασαν με κάθε, όπως είπαν, τιμή.

Κανείς δεν φαντάστηκε τότε το μεγάλο τίμημα που θα εκαλείτο να πληρώσει η πόλη για το αποτρόπαιο εκείνο έγκλημα.

Σημειώνω στο σημείο αυτό ότι κατά τη διαδρομή των αιχμαλώτων προς Κλειτορία, και συγκεκριμένα στην Αγία Λαύρα, ο Άντριους ανέκρινε τους Γερμανούς προσωπικά. Τι τους είπε όμως κανείς δεν ξέρει.

Δύο εβδομάδες μετά την επιστροφή του στο Αίγιο, ο Εμπερσμπέργκερ, και αφού στο μεταξύ βεβαιώθηκε από το αρτιότατο δίκτυο πληροφοριών που διέθετε ότι οι αιχμάλωτοι βρίσκονται στη

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

ζωή, κάλεσε τον δεσπότη Καλαβρύτων και Αιγιαλείας Θεόκλητο (τον στη συνέχεια Πατρών και κατόπιν πάσης Ελλάδος) και απαίτησε την πάση θυσία απελευθέρωση των αιχμαλώτων. Όπως φάνηκε από την τρομοκρατημένη συμπεριφορά του μητροπολίτη, ο Γερμανός διοικητής απείλησε ότι θα εξαφανίσει τα Καλάβρυτα και θα κάψει το Αίγιο σε περίπτωση αποτυχίας της προσπάθειας απελευθέρωσης των συλληφθέντων Γερμανών από τους αντάρτες.

Ο δεσπότης κάλεσε τον δήμαρχο, τον πρόεδρο του Εργατικού Κέντρου, τον δικηγόρο Μεντζελόπουλο και τον ιερέα Κ. Χρόνη στις 5 Νοεμβρίου και τους έδωσε εντολή να πάνε αμέσως στο αρχηγείο του ΕΛΑΣ στα Καλάβρυτα και να διαπραγματευτούν την απελευθέρωση των Γερμανών.

Όλοι οι κληθέντες παρακάλεσαν τον δεσπότη να τεθεί ο ίδιος επικεφαλής της αντιπροσωπείας και να πάνε όλοι μαζί στην ηγεσία του ΕΛΑΣ, αφού ο δεσπότης γνωριζόταν με τον Μίχο και τον Κασσάνδρα, για να έχει σίγουρα αίσιο αποτέλεσμα η αποστολή.

Όμως ο μητροπολίτης αρνήθηκε και πήγε μόνη της η προαναφερόμενη ομάδα, με επικεφαλής τον Παπαχρόνη, και βρήκαν τον γερο-Μίχο στη Βυσσώκα, όπου και κατέθεσαν το αίτημα.

Επειδή ο χρόνος μάς πιέζει, δεν θα ασχοληθούμε με τις λεπτομέρειες των διαπραγματεύσεων. Όπως όμως εξελίχθηκαν τα γεγονότα, οι συνομιλίες διακόπηκαν μετά την ανταλλαγή δύο επιστολών μεταξύ ηγεσίας του ΕΛΑΣ και γερμανικής Διοίκησης. Και είναι περίεργη αυτή η διακοπή των συνομιλιών, όταν από την πλευρά των Γερμανών δεν υπήρξε άρνηση ανταλλαγής των αιχμαλώτων με ομήρους κρατούμενους και από την πλευρά του ΕΛΑΣ οι αντάρτες διατήρησαν στη ζωή επί πενήντα ημέρες τους αιχμαλώτους.

Προσωπικά πιστεύω ότι, αν ο δεσπότης αποφάσιζε να ανεβεί στα Καλάβρυτα —που ήταν υποχρεωμένος να το κάνει, αφού τα

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Καλάβρυτα ήταν κομμάτι της μητρόπολής του—, θα κατάφερνε να ανταλλάξει τους αιχμαλώτους με κάποιους κρατούμενους, αφού γνώριζε προσωπικά και τον Μίχο και τον Κασσάνδρα, στρατιωτικό αρχηγό του ΕΛΑΣ, ο οποίος όταν κατέβηκε το καλοκαίρι του '43 από την Αθήνα, σταλμένος ειδικά από το κέντρο να ηγηθεί μαζί με τον «Αχιλλέα» και τον Μίχο του αντάρτικου, πέρασε—πριν ανέβει στα Καλάβρυτα— από τον Θεόκλητο, ο οποίος τον κράτησε το βράδυ και φάγανε μαζί στην επισκοπή. Αλλά γιατί δεν το έκανε και απέφυγε να ανέβει στα Καλάβρυτα τον Νοέμβριο για την ανταλλαγή των αιχμαλώτων, αλλά και τον Δεκέμβριο, όταν οι Γερμανοί έσφιγγαν από πέντε μεριές τα Καλάβρυτα και, όπως φαίνεται, ήξερε ότι θα γίνουν μαζικές εκτελέσεις;

Φοβήθηκε για τη ζωή του; Δεν το πιστεύω, γιατί ο Θεόκλητος την ημέρα του Ευαγγελισμού του '43 στη Φανερωμένη του Αιγίου είχε το κουράγιο να επιτρέψει σε εκπρόσωπο του ΕΑΜ να ανεβεί στον άμβωνα και να διαβάσει τη διακήρυξη για την έναρξη του ένοπλου αγώνα για την απελευθέρωση του λαού μας από τον κατακτητή, όταν η πόλη ήταν γεμάτη Ιταλούς!

Ειλικρινά δεν ξέρω γιατί δεν ανέβηκε στα Καλάβρυτα ο μακαριστός Θεόκλητος.

Παρά τις γκρίνιες και τους διαπληκτισμούς που επικράτησαν στο πρώτο ταξίδι της αποστολής (ο Παπαχρόνης ήταν εριστικός), ο ΕΛΑΣ περιέλαβε σε επιστολή του προς τη γερμανική Διοίκηση του Αιγίου τον αριθμό και τα ονόματα των κρατουμένων στις φυλακές Ελλήνων που θα έπρεπε να ελευθερωθούν από τους Γερμανούς για να αφήσει ελεύθερους τους αιχμαλώτους.

Οι Γερμανοί στην απάντησή τους απαίτησαν και πάλι την απελευθέρωση των αιχμαλώτων και των τραυματιών(!!!) —φαίνεται ότι δεν ήξεραν ακόμη την αποτρόπαιη εκτέλεσή τους— με τον

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

οπλισμό τους και διατύπωσαν την κατάληξή τους πως ο ΕΛΑΣ ζητά την απελευθέρωση γνωστών κομμουνιστών, εκ των οποίων κάποιοι βρίσκόντουσαν στη Γερμανία σε στρατόπεδα ή καταναγκαστικά έργα, χωρίς να αποκλείσουν την ανταλλαγή. Κάποιοι εκ των συγγραφέων είπαν ότι ο ΕΛΑΣ ζήτησε και τον Ζαχαριάδη. Η πληροφορία δεν επιβεβαιώθηκε. Αλλά ούτε και διαψεύστηκε.

Την τρίτη φορά που ανέβηκε ο Παπαχρόνης στη Βυσωκά, μεταφέροντας τη γραπτή απάντηση των Γερμανών, δεν βρήκε τον Μίχο και την παρέδωσε στον «Καραϊσκάκη», ο οποίος θα τη μετέφερε στην ηγεσία του ΕΑΜ. Και ο Παπαχρόνης γύρισε στο Αίγιο με άδεια χέρια.

Περίμεναν λοιπόν με αγωνία, όπως γράφει ο Μάγερ, τόσο ο Εμπερσμπέργκερ όσο και οι προύχοντες του Αιγίου την απάντηση των ανταρτών, η οποία άργησε να φτάσει.

Όμως δεν φαίνεται να είναι αλήθεια η «εναγώνια προσμονή» της απάντησης, αφού, μόλις έφυγε ο Παπαχρόνης για το Αίγιο, βομβαρδίστηκε στη Βυσωκά το σχολείο όπου γινόντουσαν οι διαπραγματεύσεις και η κατοικία του γερο-Μίχου από γερμανικά αεροπλάνα.

Αφήνω τον γερο-Μίχο να μας πει για τη συνέχεια: «Του απαντήσαμε (του Εμπερσμπέργκερ) μ' ένα δριμύτατο έγγραφο και έτσι διακόψαμε τις διαπραγματεύσεις».

Ο Παπαχρόνης γράφει στις σημειώσεις του: «Στις 29 Νοέμβρη έφτασε η τελευταία επιστολή των ανταρτών ως ανεμένετο, όχι ευχάριστος και ανεφάρμοστος, στο Αίγιο. Ζητούσαν για κάθε Γερμανό αιχμάλωτο πενήντα Έλληνες κρατούμενους, ακολουθώντας πιστά τη γερμανική απειλή να εκτελούνται για τον θάνατο κάθε Γερμανού πενήντα Έλληνες».

Ο Εμπερσμπέργκερ φαίνεται —κι αυτό αποδείχθηκε από κα-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ταθέσεις που έγιναν μεταπολεμικά— δοκίμασε να πετύχει ανταλλαγή των αιχμαλώτων με απευθείας συνομιλίες μεταξύ αρχηγείου του ΕΛΑΣ και του ελληνομαθή Γερμανού υπολοχαγού Γιούπε, που διοικούσε τον 4ο Λόχο του 749 Συντάγματος.

Πράγματι, σύμφωνα με την κατάθεσή τους, ο Γιούπε συναντήθηκε με τους αντάρτες σε κάποιο χωριό μεταξύ Αιγίου και Καλαβρύτων. Κατά τη συνάντηση εκείνη διαπίστωσε ότι ο Μίχος ήθελε την ανταλλαγή, αλλά άλλοι σύντροφοί του που πήραν μέρος στις συζητήσεις πρόβαλλαν συνεχώς και νέες απαιτήσεις, τις οποίες δεν μπορούσε να δεχτεί η Διοίκηση του Αιγίου· γιατί, για να απελευθερωθούν όμηροι Έλληνες που βρισκόντουσαν στη Γερμανία, θα έπρεπε να λάβει γνώση η ανώτατη γερμανική Διοίκηση, πράγμα που δεν θα επέτρεπε ποτέ ο Χίτλερ.

Νομίζω ότι ο υπερφίαλος εγωισμός που παρεισέφρησε μεταξύ των δύο αντιπάλων, ο ένας με την αντίληψη του κατακτητή που διατάσσει και ο άλλος του νοικοκύρη αυτού του τόπου που δικαιολογημένα πάλευε να διαφεντέψει, δεν άφησε να οδηγηθούν οι συνομιλίες σε κάποια επιτυχία.

Έτσι, όταν επέστρεψε ο Λε Σουίρ από την άδειά του (21 Νοεμβρίου) και διαπίστωσε ότι οι συνομιλίες δεν πέτυχαν κάποια ειρηνική λύση, έδωσε αμέσως διαταγή να προετοιμαστεί επιχείρηση για την αναζήτηση των αιχμαλώτων και την απελευθέρωσή τους με κάθε τρόπο.

Εδώ θα πρέπει να αναφέρω ότι, όταν έμαθε ο αντικαταστάτης του Λε Σουίρ στη Διοίκηση της 117ης Μεραρχίας Καταδρομών, Μπούρκβεν, την αιχμαλωσία του λόχου Σόμπερ στην Κερπινή, πρότεινε στον Φέλμι, άμεσο προϊστάμενό του στη Διοίκηση των γερμανικών δυνάμεων νότιας Ελλάδας, την πυρπόληση και καταστροφή των Καλαβρύτων με αεροπλάνα και εμπρηστικές βόμβες.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

Και επειδή ο Φέλμι δεν αποδέχτηκε το μέτρο, ο Μπούρκβεν διέταξε τη σύλληψη 1.500 πολιτών στην Καλαμάτα, 250 στη Σπάρτη και 1.500 στην Πάτρα και στο Αίγιο.

Από αυτούς τους 3.000 ομήρους οι μισοί εστάλησαν στη Γερμανία για καταναγκαστικά έργα και οι υπόλοιποι στο Χαϊδάρι, από όπου πολύ λίγοι γλίτωσαν την εκτέλεση.

Από όσα αναφέρει ο Μάγερ για τις συλλήψεις αυτές στην Καλαμάτα, στη Σπάρτη και στην Πάτρα, φαίνεται ότι συνιστούν μέτρα αντιποίνων για τη μάχη της Κερπινής και την αιχμαλωσία του λόχου Σόμπερ, αν και δεν επρόκειτο για ενέδρα ή αιφνίδιο χτύπημα των ανταρτών αλλά μάχη εκ παρατάξεως, η οποία διήρκεσε είκοσι τέσσερις ώρες. Ως εκ τούτου δεν έπρεπε να υπάρξουν αντίποινα.

Όταν ο Λε Σουίρ επέστρεψε από την άδειά του στις 21 Νοεμβρίου '43, βρήκε μια κατάσταση από σοβαρή μέχρι απελπιστική.

Η άμυνα ύστερα από μια πιθανή απόβαση και η προστασία της περιοχής γύρω από τον Ισθμό βρισκόταν σε άμεσο —κατά την άποψη του επιτελείου του— κίνδυνο, λόγω του γεγονότος ότι ολόκληρη η περιοχή, ιδίως του Ξυλοκάστρου, του Αιγίου και της Πάτρας και βορείως της Τρίπολης, ελεγχόταν από τους αντάρτες.

Ακόμα και κοντά στις βάσεις των γερμανικών μονάδων οι αντάρτες ασκούσαν απεριόριστα την εξουσία τους.

Επιθέσεις εναντίον φαλάγγων γερμανικών φορητών, εναντίον ομάδων που προστάτευαν τις σιδηροδρομικές γραμμές καθώς και εναντίον άλλων μονάδων αποτελούσαν καθημερινά γεγονότα.

Από τις αναφορές δε που έφταναν καθημερινά στη γερμανική Διοίκηση, τα κέντρα των συμμοριών βρίσκονταν στην περιοχή Καλαβρύτων, Μαζαιίκων, Μοίρας και Κούμαρι. Η Διοίκηση δε του πελοποννησιακού ΕΛΑΣ αποτελείτο από την τριανδρία: Μίχος Καπετάνιος, Κάσσανδρος Στρατιωτικός και Αχιλλέας Πολιτικός.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Για την οικονομία του χρόνου, δεν θα αναφερθώ αναλυτικά στο πλήθος των επιθέσεων που διενήργησε ο ΕΛΑΣ στην Πελοπόννησο, και ιδιαίτερα στην περιοχή της Αχαΐας, μέσα στο κρίσιμο χρονικό διάστημα μέχρι τις 13 Δεκεμβρίου, που αναμφισβήτητα επηρέασαν τα δραματικά γεγονότα που επακολούθησαν.

Θα αναφέρω μόνο ότι από τη μάχη της Κερπινής μέχρι τις αρχές Δεκεμβρίου οι Γερμανοί εκτέλεσαν πλέον των 350 ομήρων, χωρίς να υπολογίζουμε τους εκτελεσθέντες στο Χαϊδάρι και στη Γερμανία, από τους 3.000 ομήρους που συνέλαβαν στην Καλαμάτα, στη Σπάρτη, στην Πάτρα και στο Αίγιο αμέσως μετά την αιχμαλωσία του λόχου του Σόμπερ. Ο δε συνολικός αριθμός των συλληφθέντων ομήρων ξεπέρασε τους 4.000.

Μέσα σε αυτό το κλίμα που περιγράψαμε, ο Λε Σουίρ αποφασίζει να ξεκινήσει τη μεγάλη επιχείρηση εναντίον των ανταρτών στην περιοχή νοτίως της Πάτρας.

Κατά την επιχείρηση αυτή, που θα ξεκινούσε από Πάτρα, Τρίπολη και Αίγιο και στη συνέχεια θα ενισχυόταν για να κλείσει ο κλοιός για τους αντάρτες από Ξυλόκαστρο και Πύργο, συνολικά πήραν μέρος 3.000 Γερμανοί στρατιώτες με βαρύ οπλισμό.

Η με αριθ. 1α/αρ. επιχ. 1296/43 διαταγή για την επιχείρηση «Καλάβρυτα» που εκδόθηκε από το αρχηγείο της μεραρχίας από 25 Νοεμβρίου του '43 έδινε τις παρακάτω εντολές και εξήγησε τους στόχους ως εξής:

1. Στόχοι:

- α) Εξόντωση των συμμοριών που βρίσκονταν στην περιοχή Αιγίου – Τρυπιών – Καλαβρύτων και Βυτίνας – Λαγκαδίων – Μαζαϊκών.
- β) Έρευνα των περιοχών με σκοπό την ανακάλυψη κομμουνιστών, όπλων, υλικού προπαγάνδας κ.λπ.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

γ) Αναζήτηση και *αντίποινα* για την εξαφάνιση του 5ου Τάγματος του 749 Συντάγματος Καταδρομών στις 18 Δεκεμβρίου του 1943 στην περιοχή Ρωγών.

2. Ομάδες μάχης —3.000 στρατιώτες— θα λάβουν μέρος στην επιχείρηση.

α) Ομάδα Βέλφιγκερ, με αφετηρία την Πάτρα.

β) Ομάδα Εμπερσμπέργκερ, με ορμητήριο το Αίγιο.

γ) Ομάδα Γκνας (μηχανοκίνητα), που θα ξεκινήσει από Βυτίνα, και ομάδα Κόκερτ (ορεινή), που ξεκίνησε από τη Μεγαλόπολη.

Ημέρα επιχείρησης η 4η Δεκεμβρίου.

Η κύρια ομάδα από την Πάτρα με βαρύ οπλισμό ακολούθησε νωρίς τον δρόμο Πάτρα–Χαλανδρίτσα–Καλάβρυτα. Ένας λόχος εξ αυτών ανέβηκε στον Ομπλό, όπου έκαψε το μοναστήρι. Επίσης, άλλη δύναμη ανέβηκε στα Δεμέστιχα, στο Λεόντιο, στους Λαπαναγούς, στους οποίους πυρπόλησε τα σπίτια που δεν είχαν καεί στην επιδρομή «Χιονίστρα» τον Σεπτέμβριο.

Η ομάδα της Βυτίνας υπό τον Γκνας, ενισχυμένη με την ομάδα Κόκερτ, προχώρησε σύντομα στις 5 Δεκεμβρίου για τα Μαζαίικα για το κλείσιμο των βορειοδυτικών περασμάτων και τον εγκλωβισμό των ανταρτών.

Μετά κάποια αψιμαχία με ελασίτικη ομάδα κοντά στο Παγκράτι, που έγινε αφορμή να πυρποληθεί το Παγκράτι και να εκτελεστεί ο ανδρικός πληθυσμός, οι Γερμανοί κατάφεραν μέσα στο διήμερο να επισκευάσουν τον κατεστραμμένο από τους αντάρτες δρόμο, να ξαναχτίσουν το γκρεμισμένο γεφύρι πάνω από τον Αροάνιο ποταμό και να μπούνε στα Μαζαίικα το απόγευμα της 7ης Δεκεμβρίου.

Ήταν όμως λίγο αργά. Γιατί οι αιχμάλωτοι, συνοδευόμενοι από τη δεκαμελή φρουρά τους, που τελούσε υπό τις διαταγές του Σωτ.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Θεοδωρακόπουλου (ψευδώνυμο «Κριαράς»), μόλις διαδόθηκε ότι οι Γερμανοί πλησιάζουν τα Μαζαίικα, οδηγήθηκαν καταρχήν νοτιοδυτικά των Μαζαίικων για να διαφύγουν προς το Δάρα. Στον δρόμο όμως πήραν μήνυμα να αλλάξουν πορεία και να ανεβάσουν τους αιχμαλώτους στον Χελμό. Έτσι, με πολλές δυσκολίες η φάλαγγα των αιχμαλώτων έφτασε πριν νυχτώσει στο Πλανητέρο.

Οι αιχμάλωτοι πέρασαν τη νύχτα στο σχολείο του Πλανητέρου. Ξημέρωσε η 6η Δεκεμβρίου και η εκκλησία γιόρταζε τον Άγιο Νικόλαο. Θυμάται ο Βάλτερ ότι όταν σχόλασε η εκκλησία τα παιδιά μοίρασαν στους Γερμανούς γλυκά.

Εκεί στο Πλανητέρο επισκέφτηκε τους αιχμαλώτους, για λόγους που δεν ξέρουμε, και ο αρχηγός της αγγλικής αποστολής Άντονυ Άντριους, του οποίου η βίλα όπου έμενε ήταν από το Πλανητέρο μία ώρα δρόμο μακριά.

Ο Άντριους μίλησε με τους αιχμαλώτους και τους έδωσε από ένα τσιγάρο.

Ακόμα, ο Γεώργιος Τσάμης, γυμνασιόπαιδο τότε στα Μαζαίικα, διηγείται ότι οι αιχμάλωτοι ήσαν ακόμη στο Πλανητέρο όταν μαθεύτηκε ότι οι Γερμανοί έφτασαν στα Μαζαίικα. Και τότε, ο επικεφαλής της φρουράς Θεοδωρακόπουλος επικοινωνήσε τηλεφωνικά με τον γερο-Μίχο και τον ρώτησε τι πρέπει να κάνουν τους αιχμαλώτους. Και βεβαιώνει ότι ο Μίχος διέταξε να τους ελευθερώσουν. Αυτά ισχυρίζεται στο βιβλίο του ο Μάγερ, από πληροφορίες που μάζεψε από ανθρώπους που ήσαν μπροστά όταν έγινε το τηλεφώνημα.

Υπάρχει όμως και άλλη εκδοχή για την τύχη των αιχμαλώτων. Όταν έγινε φανερό ότι οι Γερμανοί πλησίαζαν στα Μαζαίικα, η ηγετική τριανδρία της 3ης Μεραρχίας του ΕΛΑΣ φαίνεται ότι έστειλε την παρακάτω διαταγή προς την ομάδα περιφρούρησης του Θεοδωρακόπουλου.

 ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

ΕΛΑΣ

3η Μεραρχία

1η Διοικητικό γραφείο

Προς το Φρουραρχείο Μαζαιίκων

Εις απάντηση για την εκτέλεση αθώων πολιτών (εδώ εννοείται η εκτέλεση των 118 ομήρων στο Μονοδένδρι Σπάρτης) διατάζουμε ότι από τους ομήρους στο στρατόπεδο θα πρέπει να διαχωρισθούν οι Γερμανοί υπαξιωματικοί και στρατιώτες, από τις άλλες εθνικότητες, και να εκτελεσθούν. Φροντίστε ώστε η ενέργειά σας να μην γίνει αντιληπτή ούτε από τους υπόλοιπους αιχμαλώτους στρατιώτες —στους οποίους θα πρέπει να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι οι προς εκτέλεση θα μεταφερθούν απλώς κάπου αλλού— ούτε από τον άμαχο πληθυσμό. Να αναφερθεί η εκτέλεση της παρούσης διαταγής. Άνευ τόπου 4.12.43

3η Μεραρχία

Υπογράφει:

Αλέξανδρος — Μίχος — Αχιλλέας

Ο Ροδάκης εδώ έχει διαφορετική άποψη. Επειδή δεν θέλει —όπως φαίνεται— να αμφισβητήσει τη διαταγή που ακούσατε, ισχυρίζεται ότι αυτή τροποποιήθηκε «Μόνο 32 μέλη των Ες Ες» θα έπρεπε να εκτελεστούν.

Η εκδοχή αυτή είναι απίθανη. Γιατί Ες Ες δεν υπήρχαν ούτε ανάμεσα στους αιχμαλώτους ούτε στην 117η Μεραρχία Καταδρομών.

Εκτός αυτού, εκείνη τη χρονική στιγμή ο Μίχος βρισκόταν άρρωστος στο μοναστήρι της Αγίας Λάρας. Ενώ ο Κασσάνδρας και ο Δανιηλίδης, που υποτίθεται συνυπέγραψαν την απόφαση, βρίσκονταν αλλού. Γι' αυτό η υπογραφή δεν είναι δυνατόν να τέθηκε και από τους τρεις.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Για να παρακάμψει το γεγονός αυτό ο Ροδάκης, στο πραγματικά αξιόλογο έργο του λέει ότι ζητήθηκε η σύμφωνη γνώμη του Μίχου τηλεφωνικά από τους άλλους δύο.

Όμως επειδή η διαταγή αυτή, που δημοσιεύτηκε το 1975, σε μια εποχή που είχε κυριολεκτικά ανάψει η συζήτηση γύρω από το Καλαβρυτινό ολοκαύτωμα, άφησε πολλές αμφιβολίες ως προς τη γνησιότητά της, καθώς μέχρι σήμερα δεν έχει εμφανιστεί το πρωτότυπο με τις πρωτότυπες υπογραφές και, ακόμα, γιατί τα αντίγραφα έχουν εμφανιστεί με διαφορετικό περιεχόμενο από τον καθένα εκ των πολλών συγγραφέων, υπάρχουν βάσιμοι λόγοι αμφισβήτησης της ύπαρξης ενός τέτοιου εγγράφου.

Αλλωστε υπάρχει και μία τρίτη εκδοχή, που βασίζεται στη μαρτυρία του Ανδρέα Ασημακόπουλου από το Καστέλι, ο οποίος ανήκε στην ομάδα περιφρούρησης των αιχμαλώτων υπό τον Θεοδωρακόπουλο και που έδωσε την παρακάτω συνέντευξη το 1998:

«Η 3η Μεραρχία του ΕΛΑΣ βρισκόταν στην Αγία Λαύρα. Από εκεί ήλθε ένας αγγελιοφόρος με τη διαταγή να διεξαχθεί η εκτέλεση. Εμείς τον συναντήσαμε στο σχολείο του Πλανητέρου. Μας άφησε το μήνυμα κι έφυγε βιαστικός».

Και συνεχίζει: «Η διαταγή έλεγε ότι θα έπρεπε να εκτελεσθούν μέχρι τη μία το μεσημέρι και ότι θα έπρεπε να καούν τα ρούχα τους και να σβηστεί κάθε ίχνος...».

Ο Ασημακόπουλος στη συνέντευξή του εκείνη ήταν σαφής. Η διαταγή δόθηκε από τον ΕΛΑΣ και όχι από τους Άγγλους ή τους Γερμανούς. Όμως στο θέμα των υπογραφών υπαναχώρησε. Ενώ στην αρχή υποστήριζε ότι υπήρχαν οι υπογραφές Μίχου και Παπούα, στο τέλος είπε ότι δεν μπορεί να θυμηθεί ποιος είχε υπογράψει...

Κατά τον Ασημακόπουλο, ο Θεοδωρακόπουλος αρνήθηκε να εκτελέσει τη διαταγή και έφυγε για το χωριό του. Έτσι, ο Ασημα-

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

κόπουλος παρέδωσε εκείνος τη διαταγή σε άλλη ομάδα που δέχτηκε να κάνει την εκτέλεση των αιχμαλώτων υπό τον επονομαζόμενο «Καλαμάτα».

Εξάλλου, ο Μίχος δεν προσπαθεί να διαψεύσει τη διαταγή, που έλαβε μεγάλη δημοσιότητα, γιατί γράφει στα απομνημονεύματά του:

«Σ' ένα μικρό τμήμα του 11ου Συντάγματος είχε ανατεθεί η φύλαξη των Γερμανών αιχμαλώτων. Τις τελευταίες ημέρες της συμπτύξεως των εχθρικών τμημάτων, το τμήμα αυτό βρέθηκε σε δύσκολη θέση για τη μετακίνησή του επειδή ένα ισχυρό γερμανικό τμήμα, σωστά οδηγημένο από Έλληνες ατυχώς καταδότες το περιέσφιγγε μέσα σε κλοιό στις δυτικές κλιτύες του Χελμού.

»Η επαρχία ολόκληρη φλέγονταν και οι καπνοί από τη μαρτυρική πόλη ανέβαιναν στον γκρίζο ουρανό του Χελμού. Το αίμα πληθωρικό ανεβαίνει στο κεφάλι και θολώνει τον νου και τη σκέψη. Τους αιχμαλώτους τούς ρίζανε από κάποιον γκρεμό».

Αλλά για να κριτικάρουμε όσα γράφει ο Μίχος, και τα οποία δημιουργούν σοβαρά ερωτήματα, ας παρακολουθήσουμε τους αιχμαλώτους φρουρούμενους πλέον για τον άλφα ή βήτα λόγο από την ομάδα του «Καλαμάτα» και μια διαταγή στα χέρια του από την ΙΙΙ Μεραρχία του ΕΛΑΣ, που τον διέταξε να τους εκτελέσει μέχρι τη μία το μεσημέρι.

Από το Πλανητέρο έφυγαν —αιχμάλωτοι και φρουροί τους— το απόγευμα της 6ης Δεκεμβρίου και έφτασαν στο Μάξι με το σούρουπο. Τους έκλεισαν στο σχολείο και στο κτήμα Θανόπουλου, λίγα μέτρα μακριά από τη βίλα Μπράουν.

Το απόγευμα της επομένης, 7 Δεκεμβρίου, και χωρίς καμιά βιασύνη για πιστή εκτέλεση της διαταγής, οι αιχμάλωτοι εγκατέλειψαν το Μάξι κατά μικρές ομάδες και συνοδευόμενοι πάντα από τη

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

φρουρά τους, έφτασαν μετά δίωρο στο ορεινό βοσκοτόπι Μαγέ-
ρου. Εκεί, δεμένοι κατά τριάδες, υποχρεώθηκαν να καθίσουν στην
άκρη του χωραφιού, και που δίπλα έχασκε μια χαράδρα, η οποία,
αν και σκοτάδι, μπορούσε να διακριθεί, όπως κατέθεσε ένας από
τους διασωθέντες. Η φρουρά του «Καλαμάτα» εκτέλεσε με τα
όπλα της τους αιχμαλώτους, οι οποίοι στη συνέχεια κατρακύλη-
σαν στον γκρεμό, βάθους 80–100 μέτρων.

Από τη δραματική πτώση στη χαράδρα επέζησαν μόνο επτά,
εκ των οποίων τον έναν (Ντόνερ) περιμάζεψε καταματωμένο και
εξουθενωμένο γερμανική περίπολος ποδηλατιστών το πρωί της
8ης Δεκεμβρίου στο Πλανητέρο.

Ο δεύτερος (Βάλτερ) κατάφερε να φτάσει τρικλίζοντας το
βράδυ της ίδιας ημέρας στο Μάζι και πρόφτασε την ομάδα του Κό-
κερτ, που ήταν έτοιμη να επιστρέψει στα Μαζαίικα, μετά την
άκαρπη περιπλάνηση και αναζήτηση του τόπου εκτέλεσης των αιχ-
μαλώτων και μετά την πυρπόληση όλων των σπιτιών του Μάζι,
πλην της βίλας Μπράουν, όπου διέμενε ο πολύς Άντριους.

Μόλις ο Γκνας πληροφορήθηκε στα Μαζαίικα το πρωί της 8ης
Δεκεμβρίου από την ομάδα των ποδηλατιστών την τύχη των Γερ-
μανών αιχμαλώτων, έστειλε αμέσως σχετική αναφορά στον Λε
Σουίρ, ο οποίος κατά το απόγευμα —δεν μπορέσαμε να μάθουμε
ακριβώς την ώρα, γιατί έχει μεγάλη σημασία— διέταξε με τον
ασύρματο τον διοικητή της επιχείρησης «Καλάβρυτα» Βέλφιγκερ
να προβεί αμέσως για αντίποινα στην εκτέλεση του ανδρικού πλη-
θυσμού και στην πυρπόληση των χωριών.

Η διαταγή αυτή είναι βέβαιο ότι δόθηκε από τον Λε Σουίρ.
Γιατί αναφέρεται και στην έκθεση της μεραρχίας που δημοσι-
εύτηκε στις 19 Ιανουαρίου 1944 από τον επιτελικό αξιωματικό
Μπαρτ.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

Εδώ πρέπει να ομολογήσουμε ότι ο Βέλφιγκερ, που δεν αρνήθηκε μετά τον πόλεμο ότι έλαβε την απαίσια διαταγή του Λε Σουίρ, υπήρξε τυχερός και γλίτωσε την καταδίκη του γερμανικού δικαστηρίου. Γιατί αμέσως μετά τη διαταγή έπαθε ατύχημα με κατάγματα και μεταφέρθηκε στην Πάτρα. Τη διοίκηση της επιχείρησης ανέλαβε ο Εμπερσμπέργκερ.

Η διαταγή λοιπόν είναι σίγουρο ότι δόθηκε από τον Λε Σουίρ το απόγευμα της 8ης Δεκεμβρίου. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τον ασυρματιστή Γιέστ, που την έλαβε.

Επίσης, ο κρυπτογράφος Σέρερ θυμάται σε κατάθεσή του μετά τον πόλεμο τη φρικτή διαταγή.

Αμέσως ο Εμπερσμπέργκερ υλοποίησε τη διαταγή αδυσώπητα, βιαιότατα και αδιαμαρτύρητα, δηλαδή την εκτέλεση του ανδρικού πληθυσμού και την πυρπόληση των Ρωγών, της Κερπινής, της Άνω και της Κάτω Ζαχλωρούς, του Μεγάλου Σπηλαίου, του Σούβαρδου και του Βραχνίου.

Με την εκδοχή αυτή, που υποστηρίζουν οι περισσότερες πηγές άντλησης στοιχείων, ότι η διαταγή εκτέλεσης επακολούθησε της εκτέλεσης των αιχμαλώτων, συμφωνούν χρονικά και τα γεγονότα.

Ο Εμπερσμπέργκερ ξεκίνησε από το Αίγιο στις 4 Δεκεμβρίου επικεφαλής 954 Γερμανών βαριά εξοπλισμένων και με τη συνοδεία της σωφρονιστικής διμοιρίας του Ακαμπχούμπερ (διμοιρία εκτελέσεων) και, χτενίζοντας κυριολεκτικά με προσοχή την περιοχή Μαμουσιάς, Βιλιβίνας, έφτασε στις 7 Δεκεμβρίου και έστησε σκηνές στα Δουμενά.

Πρωί πρωί στις 8 Δεκεμβρίου μια ομάδα μπήκε στους Ρωγούς και ερεύνησε επί πολλές ώρες όλα τα σπίτια. Κατασχέθηκαν ρούχα, τρόφιμα, γουρούνια, πουλερικά και ό,τι άλλο έβρισκαν. Το απόγευμα ο Εμπερσμπέργκερ ανέλαβε τη διοίκηση της επιχείρη-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

σης «Καλάβρυτα» μετά τον τραυματισμό του Βέλφιγκερ και έστειλε στις μάχιμες μονάδες του τη διαταγή του Λε Σουίρ για εκτέλεση του ανδρικού πληθυσμού και πυρπόληση των χωριών.

Έτσι, αμέσως στους Ρωγούς εκτελέστηκαν από τον Ακαμπχούμπερ 58 άνδρες συνολικά και κήκαν ολοσχερώς εβδομήντα σπίτια.

Στην Κερπινή μπήκαν οι Γερμανοί το πρωί της ίδιας ημέρας και έμειναν μέχρι τις πέντε το απόγευμα, οπότε και αποχώρησαν χωρίς να πειράξουν κανέναν.

Αλλά ύστερα από λίγα λεπτά επέστρεψαν πάλι σε ομάδες οι Γερμανοί αγριεμένοι και συγκέντρωσαν τους άνδρες, τους οποίους και εκτέλεσαν πιο κάτω από το χωριό και έκαψαν ολόκληρο το χωριό. Συνολικά, στην Κερπινή εκτελέστηκαν 37 κάτοικοι της Κερπινής και 5 βοσκοί από τη Μαμουσιά που συνόδευαν τα υποζύγια τους.

Δηλαδή, χρονικά η εκτέλεση του χωριού αυτού συμφωνεί με τα όσα είπαμε στα προηγούμενα για τη διαταγή του Λε Σουίρ, η οποία φαίνεται ότι δόθηκε μετά την εκτέλεση των Γερμανών αιχμαλώτων, που είχε γίνει είκοσι ώρες γρηγορότερα.

Οι εκτελέσεις την ίδια μέρα συνεχίστηκαν στην Κάτω Ζαχλωρού με 13 νεκρούς και στην Άνω με 8. Τέλος, οι Γερμανοί δεν δίστασαν να γκρεμίσουν σε ένα βάραθρο μοναχούς, βοηθητικό προσωπικό και επισκέπτες, συνολικά 22, που βρήκαν στο Μέγα Σπήλαιο.

Η εκτέλεση των καλογέρων του Μεγάλου Σπηλαίου έγινε κατά απομίμηση της εκτέλεσης των Γερμανών αιχμαλώτων στον γκρεμό του Μαγέρου.

Στις 9 Δεκεμβρίου το 2ο Τάγμα του 749 Συντάγματος Καταδρομών από την Πάτρα μπήκε στα Καλάβρυτα, και στις 10 Δεκεμβρίου το 1ο Τάγμα της Αιγιάλειας, με επικεφαλής τον

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

Εμπερσμπέργκερ, ο οποίος, αφού είδε προηγουμένως αντιπροσωπεΐα των αρχών των Καλαβρύτων, διέταξε αμέσως ανακρίσεις για την τύχη των τριών τραυματιών αιχμαλώτων. Και όταν ενημερώθηκε για τον τρόπο της εκτέλεσης, διέταξε στις 11 Δεκεμβρίου εκταφή των πτωμάτων και νεκροτομή για να εξακριβωθεί η ακριβής αιτία θανάτου. Στη νεκροψία πήραν μέρος εκτός από τους Γερμανούς γιατρούς και δύο Έλληνες. Τα πτώματα βρέθηκαν σε φρικτή κατάσταση. Κάποιος είχε χτυπήσει μετά μανίας και με βάρβαρο τρόπο και τους έσπασε το κρανίο με αιχμηρό βαρύ αντικείμενο, προφανώς κασμά.

Ο γιατρός Χάμπας, «πατέρας» των γιατρών που γνωρίσαμε όλοι μας, γύρισε συντετριμμένος και κάτωχρος από τη νεκροψία και είπε στη γυναίκα του ότι «θα συμβεί κάτι φρικτό στην πόλη μας».

Οι ανακρίσεις για τον εντοπισμό των ενόχων διήρκεσαν μέχρι αργά το βράδυ. Και ο γερμανομαθής επιθεωρητής Παπαβασιλείου, που διασώθηκε, σημειώνει στις 30 Δεκεμβρίου 1943:

«Οι Γερμανοί ήξεραν καλλίτερον ημών πώς έγιναν τα γεγονότα. Οι αντάρτες από τα Καλάβρυτα δεν ήσαν 22 που τους είπαμε αλλά 31. Η συμπεριφορά των Καλαβρυτινών έναντι των αιχμαλώτων, όταν τους έφεραν οι αντάρτες μετά τη μάχη της Κερπινής, ήταν απαίσια γιατί όλοι τους χλεύαζαν και τους πέταγαν βρωμιές και τους έφτυναν στο πρόσωπο. Και τα παιδιά τους τραγουδούσαν εν χορώ γύρω τους περιπαικτικά. Και ήσαν όλα αλήθεια».

Στις 12 Δεκεμβρίου έγινε η κηδεία των εκταφέντων τριών Γερμανών τραυματιών με στρατιωτικές τιμές, αλλά παγερή και βαριά συννεφιασμένη ατμόσφαιρα, η οποία προδίκαιζε εκείνα που επακολούθησαν.

Την κηδεία των νεκρών φαίνεται ότι παρακολούθησε και ο διοικητής της 117ης Μεραρχίας Καταδρομών και των γερμανικών

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

δυνάμεων στην Πελοπόννησο Λε Σουίρ, που έφτασε από την Τρίπολη με αεροπλάνο τύπου Στορχ.

Στις 11 Δεκεμβρίου η διμοιρία του Κόκερτ, μετά ανάπαυση μίας ημέρας στα Μαζαίικα, ξανανέβηκε στον Χελμό με εντολή του Λε Σουίρ να αναζητηθούν οι φονευθέντες αιχμάλωτοι και να εφαρμοστούν αντίποινα στα γύρω χωριά των Μαζαίικων.

Οι αιχμάλωτοι βρέθηκαν κατά τις έντεκα το πρωί της 12ης Δεκεμβρίου από τον 11ο Λόχο στις πηγές του Αροανίου σε μια άγρια χαράδρα, με την «υπόδειξη» των γυπαετών και γερακιών, που έκαναν κύκλους στον ουρανό πάνω από τους νεκρούς. Τα σαρκοβόρα αγριοπούλια είχαν αρχίσει το έργο τους.

Τα πτώματα κρεμόντουσαν στην κατακόρυφη πλαγιά της χαράδρας ανάμεσα σε βάτα, φρικτά παραμορφωμένα, καταματωμένα, ακρωτηριασμένα και ντυμένα με κουρέλια.

Ύστερα από μια δύσκολη και πολύωρη περισυλλογή βρέθηκαν 70 πτώματα, που περισσότερο δύσκολα αναγνωρίστηκαν. Εξάλλου, οι Γερμανοί, εξαγριωμένοι, αφού έθαψαν πρόχειρα τους νεκρούς σε τέσσερις ομαδικούς τάφους, εκτέλεσαν επιτόπου τους 8 Έλληνες οδηγούς τους και πιθανώς και τον γιατρό Καρκούλια, που τον είχαν μαζί τους.

Την ίδια μέρα το απόγευμα, ο Λε Σουίρ, όταν πληροφορήθηκε τον τραγικό και απαίσιο τρόπο εκτέλεσης των αιχμαλώτων, τροποποίησε την προηγούμενη διαταγή του προς όλες τις μονάδες της επιχείρησης «Καλάβρυτα» για πυρπόληση των χωριών και εκτέλεση του άρρενος πληθυσμού.

Το τι επακολούθησε την επομένη, 13 Δεκεμβρίου, στα Καλάβρυτα είναι γνωστό και δεν χρειάζεται να το περιγράψουμε.

Τα Καλάβρυτα πυρπολήθηκαν (μέχρι και την εκκλησία) και οι άντρες όλοι εκτελέστηκαν από τη διμοιρία του Ακαμπχούμπερ.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

Πριν νυχτώσει, οι εγκληματίες αποχώρησαν.

Στις 31 Δεκεμβρίου το τμήμα της 117ης Μεραρχίας Καταδρομών έστειλε στο Αρχηγείο του 68ου Σώματος Στρατού το παρακάτω σήμα:

Θέμα: Τελική αναφορά σχετικά με τα αντίποινα στο πλαίσιο της επιχείρησης «Καλάβρυτα».

I. Ακόλουθες τοποθεσίες καταστράφηκαν:

Ρωγοί, Κερπινή, Σιδηροδρομικός Σταθμός Κερπινής, Άνω Ζαχλωρού, Κάτω Ζαχλωρού, Σούβαρδο, Βραχνί, Καλάβρυτα, Μονή Μ. Σπηλαίου, Μονή Αγίας Λαύρας, Αγία Κυριακή, Αυλές, Βυσοκιά, Φτέρη, Κλαπατσούνα, Πυργάκι, Βάλτσα Μελισσία, Μονή Ομπλού, Λαπαναγοί, Μάζι, Μαζαίικα, Παγκάρι, Μορόχωβα, Δερβένι, Βάλτος, Πλανητέρο, Καλύβια.

II. 696 Έλληνες εκτελέστηκαν.

Στρατηγός Λε Σουίρ

Ύστερα από όσα λεπτομερειακά εκθέσαμε θεωρούμε ότι:

1. Η μάχη της Κερπινής στις 17–18 Οκτωβρίου 1943 δεν ήταν παγίδα των ανταρτών ούτε απλή συμπλοκή, αλλά μία εκ παρατάξεως μάχη, που διήρκεσε είκοσι τέσσερις ώρες.

Ως εκ τούτου, δεν έπρεπε να εφαρμοστούν αντίποινα, σύμφωνα με τις μέχρι τότε αποφάσεις και εκθέσεις της γερμανικής Διοίκησης.

2. Οι διαπραγματεύσεις για την απελευθέρωση ή ανταλλαγή των Γερμανών αιχμαλώτων διακόπηκαν με ευθύνη και των δύο πλευρών. Η ηγεσία του ΕΛΑΣ θα έπρεπε, εφόσον δέχεται να συζητήσει τις προτάσεις της γερμανικής Διοίκησης, να είναι σταθερή και συγκεκριμένη στους όρους που θέτει για την ανταλλαγή. Πέρα από τον αριθμό των ανταλλασσόμενων ομήρων, που θα πρέπει να είναι σταθερός και να μην αυξομειώνεται κάθε φορά, θα έπρεπε

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

να μη διαλαμβάνει ομήρους που βρίσκονται στη Γερμανία, γιατί οι συζητήσεις δεν πρόκειται να τελειώσουν ποτέ.

Και από την πλευρά της γερμανικής Διοίκησης υπάρχουν ευθύνες, γιατί ο βομβαρδισμός του σχολείου της Βυσσώκας, όπου γίνονταν οι διαπραγματεύσεις, δεν έπρεπε να γίνει. Γιατί αν σκοτωνόταν ο Μίχος μπορούσαν να ελπίζουν σε ευόδωση των διαπραγματεύσεων; Αντίθετα, πιστεύω ότι θα είχαμε άμεση εκτέλεση των αιχμαλώτων. Και γι' αυτό δίκαια μπαίνει το ερώτημα: Ήθελε η γερμανική Διοίκηση την απελευθέρωση ή ανταλλαγή των αιχμαλώτων ή διευκόλυνε την εκτέλεσή τους για άλλοθι;

Οι διαπραγματεύσεις έχω την άποψη ότι θα είχαν σύντομη και αίσια έκβαση αν ανέβαινε στα Καλάβρυτα ο Θεόκλητος. Με την ακτινοβολία της θέσης του και τη γνωριμία του με τον Μίχο και τον Κασσάνδρα οι αιχμάλωτοι θα είχαν απελευθερωθεί ή ανταλλαγεί.

Όμως δεν το έκανε! Γιατί άραγε;

Από δειλία, πάντως, ή φόβο πιστεύω πως όχι. Και εξήγησα γιατί.

Και, ακόμα, είναι αλήθεια ότι με τις παρεμβάσεις του στη γερμανική Διοίκηση έσωσε πολλούς Αιγιώτες από το εκτελεστικό απόσπασμα.

Και δεν φοβήθηκε!

Λυπάμαι γιατί άφησε να χαθεί η μοναδική ευκαιρία να μη σκοτωθεί ο κόσμος στα Καλάβρυτα.

3. Η δολοφονία των τριών τραυματιών: Έγκλημα αποτρόπαιο και ασυγχώρητο. Και αναμφισβήτητα ο βίαιος και βάρβαρος τρόπος της εκτέλεσης προκάλεσε και ερέθισε το φορτισμένο εθνικά και ψυχολογικά κλίμα εκείνων των ημερών.

Θεωρώ ότι στην τραγωδία του καλαβρυτινού ολοκαυτώματος περισσότερο βάρυνε η εκτέλεση, κατά τον τρόπο μάλιστα που έγινε, των τριών τραυματιών παρά οποιαδήποτε άλλη αιτία.

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

4. Ειπώθηκε ότι η ηγεσία του ΕΛΑΣ ήθελε να χτυπήσει κάποια από τις συγκλίνουσες προς τα Καλάβρυτα γερμανικές φάλαγγες. Αλλά δεν τις χτύπησε, όπως είπαν, γιατί, αφενός, οι Άγγλοι δεν έστερξαν στο αίτημα της ρίψης όπλων και πολεμικού υλικού και, αφετέρου, γιατί οι προεστοί των Καλαβρύτων τούς ζήτησαν να μη γίνει καμία παρενόχληση στους Γερμανούς, φοβηθέντες τα αντίποινα.

Δεν νομίζω ότι λένε αλήθεια:

Πρώτον, γιατί διέθεταν αρκετό οπλισμό την εποχή εκείνη, όπως έχω αναλύσει στα προηγούμενα.

Δεύτερον, γιατί εκείνες τις ημέρες ήταν πολύ δύσκολη μέχρι αδύνατη η εξεύρεση πεδίου για ρίψεις.

Απλώς δεν τους έπαιρνε να χτυπήσουν τις ανεπτυγμένες σαν βεντάλια γερμανικές δυνάμεις.

Άλλωστε αυτό δεν επεδίωκαν οι Γερμανοί; Θα αποτελούσε μεγάλη απερίσκεψία και για τον ΕΛΑΣ και για τους κατοίκους της ορεινής αυτής περιοχής.

Αλλά αν δεν χτύπησαν τους Γερμανούς φοβηθέντες τα αντίποινα, γιατί δεν φοβήθηκαν τα αντίποινα όταν έδωσαν εντολή να εκτελεστούν οι αιχμάλωτοι; Και αφού διέταξαν την εκτέλεση των αιχμαλώτων ή τουλάχιστον δεν φρόντισαν να μη γίνει, γιατί δεν ειδοποίησαν τους άντρες των Καλαβρύτων και των γύρω χωριών να φύγουν στα βουνά;

5. Μέγα λάθος η κράτηση 78 αιχμαλώτων επί πενήντα ημέρες σε μια ορεινή και φτωχή περιοχή, μέσα στον χειμώνα. Και γιατί οι αντάρτες κράτησαν τους αιχμαλώτους επτά εβδομάδες ζωντανούς κανείς δεν έμαθε!

Θα έπρεπε οι αιχμάλωτοι να έχουν ή ανταλλαγή ή απελευθερωθεί. Γιατί εκτέλεση αιχμαλώτων δεν συγχωρείται σε καμία πε-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ρίπτωση και από κανέναν ανθρώπινο νόμο ή παράδοση ή διεθνή σύμβαση. Και μάλιστα ύστερα από πενήντα ημέρες.

Πολύ δε περισσότερο ερεθίζει, προκαλεί και εξοργίζει ο βάρβαρος, άγριος και αποτρόπαιος τρόπος εκτέλεσης που επιφύλαξε η ομάδα του ΕΛΑΣ στους αιχμαλώτους της μάχης της Κερπινής. Και γίνεται εντελώς δυσνόητη η εκτέλεση των αιχμαλώτων όταν γνωρίζουν ότι για κάθε Γερμανό νεκρό εκτελούνται 50 Έλληνες. Και

6. Οι Γερμανοί αναμφισβήτητα ανέβηκαν στα Καλάβρυτα για να εκδικηθούν την ήττα τους σε μια μάχη εκ παρατάξεως που δόθηκε στην Κερπινή.

Και είχαν ειλημμένη απόφαση για εκτέλεση. Οποιαδήποτε λοιπόν κι αν ήταν η συμπεριφορά των ανταρτών έναντι των αιχμαλώτων, ακόμα κι αν τους αφήναμε ελεύθερους, προσωπικά πιστεύω ότι οι Γερμανοί ανέβηκαν για να αφανίσουν τα Καλάβρυτα, για τους λόγους που εκθέσαμε στα προηγούμενα και γιατί είχαν ειδοποιήσει τους Καλαβρυτινούς προς τούτο.

Απλώς ο ΕΛΑΣ και γενικά η ηγεσία του αντάρτικου φρόντισε να τους δώσει το άλλοθι ενός στυγερού εγκλήματος: του Καλαβρυτινού ολοκαυτώματος.

Φρόντισε να τους δώσει τη δικαιολογία της εκτέλεσης του ανδρικού πληθυσμού στην επαρχία Καλαβρύτων και την πυρπόληση των ιστορικών μοναστηριών και χωριών της κοκαλοσπαρμένης καλαβρυτινής γης.

Στα Καλάβρυτα τον Δεκέμβριο του 1943 έδωσαν εξετάσεις δύο λαοί που υποτίθεται ότι είχαν και ιστορία και πολιτισμό.

Και δεν νομίζω ότι θα πρέπει να είναι περήφανοι οι επίγονοί τους για το έγκλημα που διέπραξαν και οι δύο.

Έτσι, για άλλη μια φορά τα Καλάβρυτα, με την ιστορία τους

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ...

και τις παραδόσεις τους, για άλλη μια φορά θυσίασαν τα παιδιά τους για τη λευτεριά του λαού μας και τη συντριβή του φασισμού. Και το μεγαλείο της θυσίας τους σε καμία περίπτωση δεν αμαυρώνεται από τα λάθη κάποιων τρίτων.

Τα Καλάβρυτα πάντα θα δείχνουν τον δρόμο της θυσίας και των αγώνων για τα πεπρωμένα του έθνους και της φυλής.

Ομιλία στη Διακίδειο Σχολή Λαού Πατρών
στις 3 Δεκεμβρίου 2009



Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
 Νομαρχιακή Επιτροπή Αχαΐας
 12ου Συντάγματος 66
 Τηλ.: 2610278513
 Fax: 2610276340

Πάτρα, 11/12/2009
 Δελτίο τύπου

ΣΧΟΛΙΟ

Για την ομιλία του Γρηγόρη Σολωμού στη «Διακίδειο Σχολή» με θέμα το Καλαβρυτινό Ολοκαύτωμα

Ορισμένοι φαίνεται ότι δε διορθώνονται με τίποτα. Κυρίως αυτοί που θέτουν τον εαυτό τους στη διατεταγμένη υπηρεσία του αντι-κομμουνισμού και της διαστρέβλωσης της ιστορίας. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκει και ο Γρηγόρης Σολωμός, στέλεχος του ΠΑΣΟΚ και πρώην υπουργός, που έχει αναλάβει εργολαβικά αυτή τη δράση στην Αχαΐα.

Λίγο πολύ ο Γ. Σολωμός στην ομιλία του προσπάθησε να ρίξει τις ευθύνες για το Καλαβρυτινό Ολοκαύτωμα στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, εξισώνοντας θύτες και θύματα, τους αγωνιστές της λευτεριάς με τους ναζί κατακτητές. Δεν χρησιμοποίησε κανένα ντοκουμέντο για να αποδείξει την συκοφαντία του, γιατί απλούστατα δεν υπάρχει κάποιο ντοκουμέντο που να αποδεικνύει ευθύνες του ΕΛΑΣ. Συμβαίνει μάλιστα το εντελώς αντίθετο.

Όποιος προσπαθεί να ρίξει ευθύνες στον ΕΛΑΣ για την σφαγή των Καλαβρύτων, στην ουσία δίνει άλλοθι στα ναζιστικά εγκλήματα. Θυμίζει τη ναζιστική προπαγάνδα για την «αντιμετώπιση» της «κομμουνιστικής τρομοκρατίας». Τη συκοφαντία ενάντια στο

ΣΧΟΛΙΟ ΤΟΥ ΚΚΕ ΓΙΑ ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΗ ΣΟΛΩΜΟΥ...

ΕΑΜ-ΕΛΑΣ αναπαρήγαγαν πρόθυμα οι Άγγλοι πράκτορες και οι ντόπιοι αστοί πολιτικοί για να κρύψουν τις δικές τους ευθύνες.

Όπου να 'ναι ο Γρηγόρης Σολωμός θα μας πει ότι κακώς πο-
λέμησε ο ΕΛΑΣ και αντιστάθηκε ο λαός μέσα από τις γραμμές του
ΕΑΜ στους κατακτητές. Η ομιλία του είναι προσβολή στα θύματα
του φασισμού, στους αγωνιστές και τους ηρωικούς νεκρούς του
ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Το ίδιο προσβλητική είναι και η κατά καιρούς πα-
ρουσία του στα μνημεία των ηρώων του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και του ΔΣΕ
με αφορμή διάφορες επετείους.

Απάντηση του Γρηγόρη Σολωμού στο σχόλιο του ΚΚΕ



ΛΥΠΑΜΑΙ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΥΒΡΙΣΤΙΚΟ «ΣΧΟΛΙΟ» της Νομαρχιακής Επιτροπής Αχαΐας του ΚΚΕ που δημοσιεύεται σήμερα στον τοπικό Τύπο.

Θα προσπαθήσω να μην τους ακολουθήσω στο ύφος και στο θράσος που αποπνέει το δημοσίευμα και θα περιοριστώ στις παρακάτω επισημάνσεις χάριν της αλήθειας και της μνήμης εκείνων που έπεσαν πριν από εξήντα έξι χρόνια στα Καλάβρυτα.

1. Αντικομμουνιστής δεν υπήρξα ποτέ. Βέβαια, έχω τις διαφωνίες μου με τις ιδεολογικές θέσεις και την πολιτική τακτική που ακολουθεί το ΚΚΕ, αλλά ποτέ δεν καταφέρθηκα εναντίον του.

Αν οι κύριοι σύντροφοι της Νομαρχιακής Επιτροπής Αχαΐας του ΚΚΕ διάβαζαν πιο καλά τον *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ* (21.1.93, «Το σύμφωνο Ιωαννίδη–Δασκάλωφ»), δεν θα μιλούσαν τόσο απαξιωτικά για την πορεία μου.

2. «Διατεταγμένη υπηρεσία» εκτελούσα μόνο την περίοδο 1945–52, όπου βρισκόμουν στις τάξεις του ΚΚΕ, και ποτέ αργότερα.

3. Δεν ανήκει σε εμένα η «προσπάθεια εξίσωσης των θυμάτων με τους θύτες» στο καλαβρυτινό ολοκαύτωμα, αλλά σε εκείνους που δέχτηκαν να διαπραγματευτούν με τους Γερμανούς στο ίδιο τραπέζι για την ανταλλαγή των αιχμαλώτων της μάχης της Κερπινής με Έλληνες ομήρους.

4. Θέλουν «ντοκουμέντα» των όσων είπα στη Διακίδειο. Θα τα έχουν.

Ερωτώ λοιπόν:

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΗ ΣΟΛΩΜΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΟ ΤΟ ΚΚΕ

α) Ποιος σκότωσε και μάλιστα κατά βάνανσο τρόπο τους τρεις τραυματίες της μάχης της Κερπινής και ποιος τους πέταξε στο ξεροπήγαδο;

β) Ποιοι εκτέλεσαν και στη συνέχεια πέταξαν στον γκρεμό τους 77 Γερμανούς αιχμαλώτους στις πλαγιές του Χελμού; Οι Άγγλοι; Οι Γερμανοί; Οι Ελασίτες;

5. Ο ΕΛΑΣ, εφόσον δεν απολάμβανε των προνομίων της συνθήκης της Γενεύης, που απολαμβάνουν όλοι οι εμπόλεμοι, έπαιρνε μόνος του το δικαίωμα να εκτελέσει τους αιχμαλώτους. Όχι όμως τους τραυματίες (είναι το μοναδικό περιστατικό εκτέλεσης τραυματιών στον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο).

Και να εκτελέσει τους αιχμαλώτους αμέσως μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων και όχι ύστερα από πενήντα ημέρες!

Δεν θα ήταν ούτε το πρώτο ούτε το τελευταίο παγκόσμια περιστατικό εκτέλεσης αιχμαλώτων από άτακτο στρατό.

Όμως θα πρέπει να γνώριζε το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ότι η εκτέλεση των 77 αιχμαλώτων θα συνεπαγόταν και εκτέλεση ενός μεγάλου αριθμού Ελλήνων ομήρων, και μάλιστα, σύμφωνα με τον εφαρμοζόμενο κανόνα από τα στρατεύματα κατοχής, σε αναλογία 1 προς 50.

Εδώ βέβαια υπάρχει κάποιο πρόβλημα. Και επαφίεται στο ΚΚΕ να το κρίνει. Και προσωπικά θα δεχτώ την οποιαδήποτε κρίση του, αρκεί να είχε φροντίσει να ειδοποιήσει τον ανδρικό πληθυσμό των Καλαβρύτων και των γύρω περιοχών να φύγει στα βουνά. Την παράλειψη αυτή θεωρώ σφάλμα της ηγεσίας του ΕΛΑΣ. Γιατί υπήρχε ο χρόνος να σωθεί ο κόσμος. Η διαταγή για την εκτέλεση των αιχμαλώτων δόθηκε στις 4 Δεκεμβρίου του '43, την ημέρα δηλαδή που ξεκινούσαν οι Γερμανοί από Πάτρα, Αίγιο και Βυτίνα.

Αυτά είναι τα ντοκουμέντα που σας λείπουν, κύριοι.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

6. Δεν υποστήριξα ποτέ ότι κακώς ο ΕΛΑΣ πολέμησε τον κατακτητή. Και πώς είναι δυνατόν να υποστηρίξω κάτι τέτοιο όταν υπήρξα Επονίτης το 1943–44. Άλλωστε, η ομιλία μου στη Διακίδειο ήταν ένας ύμνος για το μεγαλείο της Εθνικής μας Αντίστασης. Και, ακόμα, όποιος θέλει να μάθει τι πιστεύω πάνω σε αυτό το θέμα τον παραπέμπω στην πλούσια αρθρογραφία μου. Ενδεικτικά αναφέρω την *ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ* και τη *ΓΝΩΜΗ* της 1ης Ιανουαρίου 2004: «Το μεγαλείο του Λαού μας». Και

7. Όταν υποστηρίζεις την αλήθεια για κάποια λάθη που επόμενο ήταν να συμβούν στην ταραγμένη εκείνη εποχή και μάλιστα από άτακτο στρατό, δεν «προσβάλλεις τα θύματα του φασισμού ούτε τους αγωνιστές και τους ηρωικούς νεκρούς του ΕΑΜ–ΕΛΑΣ». Προσβολή γι' αυτούς που έπεσαν για τη λευτεριά του λαού μας είναι οι λαθεμένες επιλογές, όπως οι συμφωνίες του Λιβάνου, της Καζέρτας και της Βάρκιζας, και ακόμα η «δολοφονία» του μεγάλου ηγέτη της Αντίστασης Άρη Βελουχιώτη με τις δηλώσεις του Νίκου Ζαχαριάδη στις 12 Ιουνίου 1945, που οδήγησαν στην ήττα τη νικηφόρα επανάσταση του 1941–44.

Γι' αυτό ας προσέχουμε στις γιορτές και στις επετείους εκείνων που έπεσαν στην Εθνική μας Αντίσταση, γιατί δεν ξέρω ποιοι και πού θα κρυφτούνε αν αποφασίσουν κάποτε να σηκωθούν οι νεκροί.

Αυτά για σήμερα.

Δημοσιεύτηκε στον τοπικό Τύπο
12 Δεκεμβρίου 2009

Εμφύλιος πόλεμος



- Εμφύλιος πόλεμος: Στρατηγική ή τυχοδιωκτισμός;
του Φάνη Ζουρόπουλου
- Περί Εμφυλίου, νομιμότητας και η στάση του ΚΚΕ
του Στάθη Μπουνιά
- Ο Εμφύλιος και τα ερωτήματα που άφησε
του Γρηγόρη Σολωμού

Εμφύλιος πόλεμος: Στρατηγική ή τυχοδιωκτισμός; του Φάνη Ζουρόπουλου



ΕΚΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ «ΠΑΤΑΤΑ» ΤΟΥ ΣΚΑΪ για τους «Μεγάλους Έλληνες», μια κάκιστη αντιγραφή μιας ελαφριάς εκπομπής βρετανικού καναλιού (που εξομοίωσε τον Λαζόπουλο με τον Σωκράτη), το συγκρότημα Αλαφούζου και προσωπικά ο υπεύθυνος Αλέξης Παπαχελάς είχαν διαπράξει πριν από δύο μήνες ακόμα μια δημοσιογραφική «πατάτα», στηριγμένη και πάλι σε δημοσκόπηση και συμμετοχή του λαού, που αφορούσε αυτή τη φορά τον ελληνικό Εμφύλιο και έγινε για λογαριασμό της ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ, όπου και δημοσιεύτηκε.

Ειλικρινά δεν μπορώ να φανταστώ ποια ερωτήματα μπορούν να τεθούν στο «κοινό» από μια δημοσκόπηση για να αποκαλυφθεί πώς και με ποια μορφή πέρασε στην «κοινή αντίληψη» ένα σημαντικό ιστορικό γεγονός όπως είναι ο εμφύλιος πόλεμος.

Πολύ περισσότερο όταν έχουν περάσει εξήντα χρόνια από τότε και δεν ζει κανένας από τους πρωταγωνιστές του, ενώ ελάχιστοι από εκείνους που έλαβαν μέρος και εκείνοι που απλώς τον θυμούνται από την παιδική ή εφηβική ηλικία αποτελούν μικρό μέρος του πληθυσμού. Θα μου πείτε ότι σκοπός της δημοσκόπησης δεν είναι να αποκαλύψει το ίδιο το γεγονός.

Ούτως ή άλλως, ένας εμφύλιος πόλεμος είναι σύνθετο και περίπλοκο γεγονός, δύσκολα αποκαλύπτει τα μυστικά του ακόμα και στους εξειδικευμένους επιστήμονες που το ερευνούν και το μελετούν με ειδικές μεθόδους. Το πολύ πολύ εκείνο που μπορούμε να περιμένουμε από μια δημοσκόπηση είναι ένα γενικό και, συχνά,

ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ Ή ΤΥΧΟΔΙΩΚΤΙΣΜΟΣ;

αφελές περίγραμμα του γεγονότος, που και αυτό διαστρεβλωμένο κατάφερε να επιβιώσει και να αποτελεί «άποψη» των νεότερων γενεών γι' αυτό.

Με δυο λόγια, πιστεύω ότι η έρευνα αυτών των γεγονότων, αλλά και του πώς πέρασαν στη «συλλογική συνείδηση», είναι δουλειά ειδικών ερευνητών, κυρίως των ιστορικών, και αυτοί, όπως γενικά η διανόηση, είναι οι φυσικοί «μεσάζοντες» μεταξύ του γεγονότος και του κοινού. Άλλος δρόμος δεν νομίζω ότι υπάρχει και οι δημοσκοπήσεις δεν μπορούν να μας λύσουν όλα τα προβλήματα.

Από τις απαντήσεις που έδωσε το κοινό στη δημοσκόπηση της «Κ» εκείνο που αποκόμισα ως γενική πεποίθηση των νεότερων γενεών ήταν ότι ο εμφύλιος πόλεμος διεξήχθη μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς και ότι νίκησε η Δεξιά.

Περίπου όπως θυμόμαστε και έναν ποδοσφαιρικό αγώνα!... Τα πράγματα όμως δεν είναι καθόλου έτσι. Η κατάσταση αμέσως μετά την απελευθέρωση δεν οδηγούσε αναπότρεπτα στον Εμφύλιο. Χρειάστηκαν συγκεκριμένες ενέργειες και αποφάσεις των δύο αντιμαχόμενων πλευρών για να φτάσουμε ως εκεί, και πιστεύω χωρίς συνείδηση ότι οδηγούμαστε εκεί.

Μικρές ή μεγάλες κινήσεις πολιτικής τακτικής των αντιμαχόμενων πλευρών, ακριβέστερα μικροί ή μεγάλοι πολιτικοί εκβιασμοί, οδήγησαν τελικά στον Εμφύλιο. Πιστεύω ότι τον Εμφύλιο δεν τον σχεδίασε και δεν τον αποφάσισε ούτε η μία ούτε η άλλη πλευρά.

Αν θα πρέπει να αναζητήσουμε κάποιο αρχικό κεντρικό σχέδιο, αναγκαστικά θα περιπέσουμε στη σκοτεινή σφαίρα της συνωμοσιολογίας, που, ανεξάρτητα από τις αλήθειες που μπορεί να κρύβει, δεν μπορεί να αποτελέσει αφετηρία συλλογισμών και εκτιμήσεων.

Στις 5 Μαρτίου του 1946 διενεργήθηκαν οι πρώτες γενικές

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

εκλογές ύστερα από δέκα θυελλώδη χρόνια. Είχαν μεσολαβήσει η δικτατορία Μεταξά, ο πόλεμος, η Κατοχή και η Αντίσταση, τα Δεκεμβριανά και η Συμφωνία της Βάρκιζας. Το κράτος είχε αποκατασταθεί στοιχειωδώς, υπήρχαν στρατός, αστυνομία και δικαστήρια (τα δυναμικά όργανα της κρατικής καταπίεσης).

Ήταν αναμφισβήτητο κράτος της Δεξιάς και για λογαριασμό της ασκούσε την καταπίεση. Το ΕΑΜ (η μετωπική έκφραση του ΚΚΕ) είχε πάρει την απόφαση να μην πάρει μέρος στις εκλογές. Ακριβώς την παραμονή των εκλογών σημειώθηκε η πρώτη αντάρτικη σοβαρή επίθεση στο Λιτόχωρο του Ολύμπου από ομάδα ένοπλων καταδιωκόμενων αριστερών.

Και τα δυο γεγονότα —η αποχή του ΕΑΜ από τις εκλογές και η ένοπλη επίθεση στο Λιτόχωρο— σηματοδότησαν την αρχή του εμφύλιου πολέμου. Από πουθενά δεν προκύπτει ότι το ΕΑΜ και το ΚΚΕ εκείνη τη στιγμή είχαν σχέδιο και απόφαση εμφύλιου πολέμου. Πίεση και πολιτικό εκβιασμό ασκούσαν. Και τα δύο γεγονότα όμως —η αποχή από τις εκλογές και η ένοπλη επίθεση στο Λιτόχωρο (το πρώτο ουσιαστικά και το δεύτερο περισσότερο συμβολικά)— όρισαν τις βασικές συντεταγμένες του μελλοντικού εμφύλιου πολέμου, τον οποίο καμιά από τις δύο πλευρές δεν είχε σχεδιάσει και δεν είχε αποφασίσει.

Η αποχή από τις εκλογές όρισε τις δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις. Το ΕΑΜ και το ΚΚΕ, με την ανταρσία στη νομιμότητα, ουσιαστικά ορίζονταν ως μία παράταξη. Όλες οι άλλες πολιτικές δυνάμεις που πήραν μέρος στις εκλογές συγκροτούσαν τη νόμιμη κρατική παράταξη. Η βία και νοθεία, που αναμφισβήτητα ασκήθηκαν στις εκλογές, δεν αφαίρεσαν τίποτα από τη «νομιμότητα» αυτής της παράταξης.

Συνεπώς, ο εμφύλιος πόλεμος δεν διεξήχθη μεταξύ Δεξιάς και

ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ Ή ΤΥΧΟΔΙΩΚΤΙΣΜΟΣ;

Αριστεράς, όπως σταθερά απαντούν σήμερα, έπειτα από εξήντα χρόνια, οι ερωτώμενοι στη δημοσκόπηση. Διεξήχθη ανάμεσα στο νόμιμο κράτος, στο οποίο η Δεξιά ήταν η κυρία δύναμη, αλλά σε συμμαχία και με άλλες δυνάμεις, και στην ανταρσία του ΚΚΕ, ουσιαστικά στην ανταρσία στη νομιμότητα.

Το δεύτερο γεγονός, η επίθεση στο Λιτόχωρο, προδιέγραψε (και ταυτόχρονα απειλούσε) τη μορφή που πιθανόν θα έπαιρνε η πολιτική αντιπαράθεση στο μέλλον. Και τα δύο γεγονότα μαζί προδιέγραφαν τις παρατάξεις που θα συγκρουστούν και το πεδίο της σύγκρουσης. Ήταν η πρώτη μεγάλη και αποφασιστική μάχη που έχασε το ΚΚΕ. Ο εμφύλιος πόλεμος (και ο Δεκέμβρης του 1944, που προηγήθηκε) ήταν ένας μεγάλος πολιτικός τυχοδιωκτισμός της ηγεσίας του ΚΚΕ και προσωπικά του Νίκου Ζαχαριάδη, που αιματοκύλισε και κατέστρεψε τη χώρα και οδήγησε ένα ρωμαλέο και νεανικό κίνημα, την Αριστερά, στη σφαγή και στην ταπείνωση της ήττας.

Πώς κατέληξε η ηγεσία του ΚΚΕ σε αυτόν τον μεγάλο τυχοδιωκτισμό είναι πραγματικά αντικείμενο σοβαρής έρευνας.

Τέτοια μεγάλα θέματα δεν καταλήγουν σε συμπεράσματα με δημοσκοπήσεις, όπως επιθυμούν ο Αλαφούζος και ο Παπαχελάς.

Φάνης Ζουρόπουλος

Δημοσιογράφος, Πρόεδρος της Ε.Ι.Ε.Τ.

Εφημ. *ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ*, 5.4.2009

Περί Εμφυλίου, νομιμότητας και η στάση του ΚΚΕ του Στάθη Μπουνιά



ΜΕ ΠΟΛΛΗ ΠΡΟΣΟΧΗ ΔΙΑΒΑΣΑ ΤΟ ΑΡΘΡΟ του Φάνη Ζουρόπουλου (Φ.Ζ.) την Κυριακή 5/4 με τίτλο «Εμφύλιος πόλεμος: στρατηγική ή τυχοδιωκτισμός;». Δεν θα σταθώ τόσο στην κριτική που κάνει στη μεθοδολογία του Α. Παπαχελά και της *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ*, γιατί συμφωνούμε. Όμως επί της ουσίας το άρθρο κάνει το ίδιο: εκλεκτισμό στην αναφορά των γεγονότων, αποσιώπηση των αιτιών, διαστρέβλωση της πολιτικής του ΚΚΕ και τελικά κατασυκοφάντησή του.

Για την ιστορία καταρχήν: Ο εμφύλιος πόλεμος βεβαίως δεν ήταν πόλεμος Δεξιάς και Αριστεράς. Ήταν πόλεμος ταξικός. Ήταν από τη μια πλευρά οι λαϊκές δυνάμεις που συσπειρώνονται στο ΕΑΜ και στο ΚΚΕ και από την άλλη η πλουτοκρατία, τα κόμματά της, με την καθοδήγηση και επέμβαση των Αγγλοαμερικανών ιμπεριαλιστών.

Η πραγματική διαπάλη ήταν λοιπόν για το αν ο λαός θα απελευθερωνόταν, άπαξ διά παντός, από τα δεσμά του ιμπεριαλισμού και της εκμετάλλευσης ή θα υποδουλωνόταν ξανά στα καπιταλιστικά δεσμά, είτε με φασισμό είτε με βασιλιά είτε με «αστική δημοκρατία». Από τη μια ήταν ο λαός με το ΕΑΜ και την κυβέρνηση του βουνού, που πρόσφεραν εκατόμβες νεκρών για την απελευθέρωση από τη φασιστική κατοχή, και από την άλλη όλοι μαζί οι συνεργάτες των ΝΑΖΙ, οι «σκασιάρχες» στη Μέση Ανατολή, οι δήθεν αντιστασιακοί πράκτορες των Άγγλων, που συνεργάζονταν ακόμα και με τους ΝΑΖΙ για να χτυπήσουν το ΕΑΜ, που συσπείρωνε το 70–80% του λαού μας.

ΠΕΡΙ ΕΜΦΥΛΙΟΥ, ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΚΕ

Άρα τέθηκε ζήτημα εξουσίας.

Μόνο το ΚΚΕ και το ΕΑΜ δεν συνέδεσαν ουσιαστικά το ζήτημα της εξουσίας με την εθνικοαπελευθερωτική πάλη, κάνοντας ολέθριες υποχωρήσεις. Στην πραγματικότητα, λοιπόν, ο Εμφύλιος ήταν στρατηγική επιλογή που επέβαλαν οι Άγγλοι και οι αστικές δυνάμεις για να κυριαρχήσουν.

Πρέπει να ξεκαθαριστεί ότι αστικό κράτος υπήρχε στην Ελλάδα με τις κατοχικές κυβερνήσεις Τσολάκογλου — Δεμερτζή — Ράλλη και τα περιβόητα τάγματα ασφαλείας, τους γερμανοτσοβιάδες. Οι Άγγλοι ιμπεριαλιστές και οι Έλληνες αστοί πολιτικοί ραδιουργούσαν από το 1942, πολλές φορές σε συνεργασία με τους Γερμανούς κατακτητές. Έφτασαν στο σημείο να κάνουν κρυφές συμφωνίες το 1944 για να αποχωρήσουν ανενόχλητα τα ναζιστικά στρατεύματα από την Ελλάδα, ενώ συστηματικά προσπαθούσαν να προστατέψουν τους ταγματαφύλακες. Φυσικά, τέτοιες συμφωνίες δεν έγιναν από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και τον λαό.

Την απελευθέρωση ακολουθούν η αγγλική στρατιωτική επέμβαση και η σφαγή του λαού της Αθήνας, σε συνεργασία με τον Γ. Παπανδρέου, τον Δεκέμβρη του 1944, η ηρωική αντίσταση του λαού, καθώς και η απαράδεκτη Συμφωνία της Βάρκιζας. Μήπως έπρεπε το ΚΚΕ και ο λαός να αποδεχτούν τη «νομιμότητα» των σφαγών τους και των αγγλικών όπλων;

Από το 1945 ως το 1946 εξαπολύεται όργιο τρομοκρατίας ενάντια στο εαμικό κίνημα. Συγκεκριμένα έγιναν 1.289 δολοφονίες αγωνιστών, 6.671 τραυματισμοί, 31.632 βασανισμοί, 84.931 συλλήψεις, 18.767 λεηλασίες, 677 καταστροφές γραφείων, 509 απόπειρες φόνων, 165 βιασμοί γυναικών.

Αυτά, κύριε Φ.Ζ., προώθησαν από κοινού οι κυβερνήσεις της Δεξιάς, του Κέντρου, των «δημοκρατών», αξιοποιώντας φυσικά

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τις 166 φασιστικές ληστοσυμμορίες που δρούσαν. Αυτές οι κυβερνήσεις δεν είχαν καμία λαϊκή υποστήριξη. Αντίθετα, η πλειοψηφία του λαού στήριζε το ΚΚΕ και το ΕΑΜ.

Γιατί, λοιπόν, τα αποκρύβει όλα τα παραπάνω ο κύριος Φ.Ζ.; Γιατί είναι ο μόνος τρόπος για να δικαιολογήσει την άποψη περί τυχοδιωκτισμών του ΚΚΕ. Για ποια νομιμότητα μιλά ο Φ.Ζ.; Μα για τη «νομιμότητα» που επέβαλαν στον λαό χωρίς τη θέλησή του. Μόνο που το ΚΚΕ, ως εκφραστής της λαϊκής ψυχής, όχι μόνο δεν υποτάχτηκε σε αυτή τη νομιμότητα, αλλά οργάνωσε τον λαό για να αντισταθεί στην τρομοκρατία, να κατακτήσει τη δική του εξουσία και την απαλλαγή της χώρας από τα ιμπεριαλιστικά δεσμά.

Αυτό ενοχλεί τον κύριο Φ.Ζ. Το ίδιο ενοχλεί και τον Α. Παπαχελά, όπως και άλλους δημοσιογράφους των αστικών εφημερίδων. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι γράφουν συντονισμένα. Μαζί και άλλοι «επιστήμονες». Και όλως «τυχαίως» συγχρονίζονται με την άθλια αντικομμουνιστική επίθεση της Ε.Ε. της σοσιαλδημοκρατίας, των συντηρητικών, των φασιστών κ.ά. Στη χώρα μας αυτόν τον άθλιο ρόλο για λογαριασμό και της ΝΔ τον παίζει ο Θ. Πάγκαλος, με την ανοχή (μήπως και σε συνεννόηση) της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ.

Πού το πάνε άραγε; Μήπως σε νέα «ιδιώνυμα»; Στόχο έχουν να υποτάξουν τον λαό στην αντιλαϊκή νομιμότητα της Ε.Ε. και των ελληνικών κυβερνήσεων μεσούσης της κρίσης.

Γι' αυτόν τον λόγο ο Θ. Πάγκαλος κραυγάζει ότι «το ΚΚΕ κινείται στα όρια της νομιμότητας». Ας μιλήσουν καθαρά.

«Σε τούτα εδώ τα μάρμαρα κακιά σκουριά δεν πιάνει». Το ΚΚΕ μιλά ξεκάθαρα. Δήλωση μετάνοιας στον ιμπεριαλισμό δεν κάνει. Θα συνεχίσει να γίνεται ενοχλητικό στα κόμματα του κεφαλαίου και του ευρωμονόδρομου, γιατί «νόμος είναι το δίκιο του εργάτη». Παλεύει για τον σοσιαλισμό αταλάντευτα, γιατί αυτή είναι η

ΠΕΡΙ ΕΜΦΥΛΙΟΥ, ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΚΕ

αναγκαιότητα της εποχής. Ας βγάλουν και οι εργαζόμενοι συμπεράσματα. Απλώς υπενθυμίζουμε ότι ο λαός με το ΚΚΕ την περίοδο 1940–50, μπροστά στον κίνδυνο της τυραννίας, διάλεξε τα όπλα και όχι τις αλυσίδες. Στο κάτω κάτω, όταν ο γαλλικός λαός μπήκε μέσα στη Βαστίλη δεν ζήτησε την άδεια της Μαρίας Αντουανέτας. Οι εργαζόμενοι της Ελλάδας στις ευρωεκλογές να δώσουν απάντηση. Ανυπόταχτα να ψηφίσουν ΚΚΕ.

*Μπουνιάς Στάθης
Γραμματέας Κ.Ο. Αιγίου του ΚΚΕ*

ΑΠΑΝΤΗΣΗ Φ.Ζ.:

Για το ίδιο άρθρο δεχτήκαμε δύο ακόμα επιστολές μελών του ΚΚΕ με τις ίδιες «καρμπόν» θέσεις, που είναι και οι επίσημες θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ. Επί της ουσίας, όσοι διάβασαν το άρθρο μου για τον Εμφύλιο και την παραπάνω απάντηση του «συντρόφου» Στάθη νομίζω ότι έβγαλαν ήδη τα συμπεράσματά τους. Δεν χρειάζεται να δώσω καμία συνέχεια στο θέμα.

Εφημ. *ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ*, 17.5.2009

Ο Εμφύλιος και τα ερωτήματα που άφησε του Γρηγόρη Σολωμού



ΦΙΛΕ Κ. ΖΟΥΡΟΠΟΥΛΕ,

Διάβασα το άρθρο σας της 5ης Απριλίου για τον «Εμφύλιο πόλεμο: Στρατηγική ή τυχοδιωκτισμός», καθώς και την απάντησή— θέσεις του ΚΚΕ για τα δραματικά γεγονότα της περιόδου 1944–49.

Θα μου επιτρέψετε να κάνω κάποιες παρατηρήσεις για την ιστορία και τη μνήμη αυτών που χάθηκαν εξαιτίας αυτών των γεγονότων, που σήμερα —εξήντα χρόνια μετά— προσπαθούμε να εξετάσουμε.

1. Και βέβαια υπήρχαν αίτια που οδήγησαν και ανάγκασαν το ΚΚΕ στην εμφύλια σύρραξη. Όμως όταν ένα κόμμα μεγάλο με ιστορία και αίμα αποφασίζει να συγκρουστεί με τη «νόμιμη» κυβέρνηση, θα πρέπει, από τη μια μεριά, να εκτιμήσει σοβαρά τους λόγους που το υποχρεώνουν να βγει στο βουνό και, από την άλλη, να μετρήσει τις πιθανότητες επιτυχίας του εγχειρήματος και, πάνω απ' όλα, να εξασφαλίσει την ηθική, πολιτική και στρατιωτική ενίσχυση και κάλυψη από τις σοσιαλιστικές χώρες, και περισσότερο από τη Σοβιετική Ένωση, και ακόμα να προβλέψει τις συνέπειες αυτής της απόφασης σε περίπτωση αποτυχίας, που στοίχισε ποταμούς αίματος στον ελληνικό λαό και πισωγύρισμα της δημοκρατίας κάποιες δεκαετίες.

2. Κάποιοι από μας που ζήσαμε τα γεγονότα της εποχής εκείνης μέχρι τώρα πιστεύαμε ότι ο εμφύλιος πόλεμος υπήρξε *ένοπλη αντίδραση και αυτοάμυνα* στην οργανωμένη, αυθαίρετη και ανεξέλεγκτη βία του παρακράτους της Δεξιάς σε βάρος των αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης και της Αριστεράς γενικότερα, και όχι «για το αν ο λαός θα απελευθερωνόταν άπαξ διά παντός από τα δεσμά του

Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΦΗΣΕ

ιμπεριαλισμού και της εκμετάλλευσης ή θα υποδουλωνόταν ξανά στα καπιταλιστικά δεσμά, είτε με φασισμό είτε με βασιλιά είτε με αστική “δημοκρατία”», όπως ισχυρίζεται ο επιστολογράφος σας, γραμματέας της ΚΟ Αιγίου του ΚΚΕ.

Γιατί, αν είναι έτσι, τότε θα πρέπει να μας πούνε ποιος πήρε την τραγική αυτή απόφαση της εμφύλιας σύγκρουσης και μέσα από ποια διαδικασία.

Αν ήταν το ΚΚΕ, θα πρέπει εκείνο να πάρει την ευθύνη της «ταξικής» αυτής επανάστασης, στην οποία επανάσταση δεν πήραν μέρος τα υπόλοιπα κόμματα που συγκρότησαν το 1941 το ΕΑΜ, γιατί ούτε η ΣΚΕΛΔ του Αλ. Σβώλου βγήκε στο βουνό το 1946–49 ούτε οι υπόλοιπες αριστερές αποκλίσεις (Χατζήμπεη, Γρηγοριάδη, Σοφιανόπουλου κ.λπ.) ενέκριναν την αδικαιολόγητη αυτή περιπέτεια στην οποία «μήκε» η χώρα, συρόμενη από το ΚΚΕ, μέχρι τον Δεκέμβρη του 1948 συγκαλυμμένα (υπό τον Μ. Βαφειάδη) και στη συνέχεια αποκάλυπτα (υπό τον Ν. Ζαχαριάδη).

Και τη χαρακτηρίζω αδικαιολόγητη και εγκληματική αυτή την απόφαση του ΚΚΕ να προχωρήσει στην ένοπλη σύγκρουση με τη Δεξιά για να «απελευθερώσει τον λαό από τα δεσμά του ιμπεριαλισμού άπαξ διά παντός...», όπως διαβάζω στην επιστολή του εκπροσώπου του ΚΚΕ, γιατί μια τέτοια απόφαση ήταν αντίθετη με τη συμφωνία των τριών μεγάλων της εποχής εκείνης —και του Στάλιν— που «έδινε» την Ελλάδα στην επικυριαρχία της Μ. Βρετανίας, και ως εκ τούτου κάθε προσπάθεια αποτίναξης της αγγλικής κατοχής ήταν καταδικασμένη σε αποτυχία. Και ακόμα γιατί, πέρα από το γεγονός ότι η απόφαση αυτή του ΚΚΕ ήταν αντίθετη με τη θέση της Σοβιετικής Ένωσης, καμία κυβέρνηση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού δεν αναγνώρισε την ελληνική Κυβέρνηση των Βουνών των Μ. Βαφειάδη–Ν. Ζαχαριάδη.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

3. Σε άλλη παράγραφο της επιστολής του ο γενικός γραμματέας της ΚΟ Αιγίου του ΚΚΕ ξεχνά τον «ταξικό» χαρακτήρα του εμφύλιου πολέμου «που αποφάσισε ο λαός για να απελευθερωθεί η χώρα από τα δεσμά του ιμπεριαλισμού» και παραδέχεται ότι «ο εμφύλιος ήταν στρατηγική επιλογή που επέβαλαν οι Άγγλοι και οι αστικές δυνάμεις για να κυριαρχήσουν». *Αυτή, κ. Μπούνια, είναι και η σωστή άποψη και θέση.*

Οι Άγγλοι και η Δεξιά ήθελαν να «ξεμπερδέψουν» άπαξ διά παντός με το αριστερό κίνημα στην Ελλάδα. Και το παρέσυραν στην εμφύλια σύρραξη για να το εξοντώσουν και να το διαλύσουν, έχοντας εξασφαλισμένη την ανοχή της Σοβιετικής Ένωσης για ό,τι κι αν κάνουν οι φασίστες στην Ελλάδα. Αλλά διερωτάται κανείς:

Το ΚΚΕ δεν έβλεπε την παγίδα που του έστηναν οι Άγγλοι και η Δεξιά; Γιατί πέσανε στο δόκανο και επέσπευσαν και προώθησαν έτσι τα σχέδιά τους;

4. Διαβάζω σε άλλη παράγραφο ότι «οι Άγγλοι ιμπεριαλιστές και οι Έλληνες αστοί πολιτικοί ραδιουργούσαν από το 1942, πολλές φορές σε συνεργασία με τους Γερμανούς κατακτητές. Έφτασαν στο σημείο να κάνουν κρυφές συμφωνίες το 1944 για να αποχωρήσουν ανενόχλητα τα ναζιστικά στρατεύματα από την Ελλάδα, ενώ συστηματικά προσπαθούσαν να προστατέψουν τους ταγματαφύλακες. Φυσικά, τέτοιες συμφωνίες δεν έγιναν από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και τον λαό».

Δυσκολεύομαι να συμφωνήσω, γιατί καμιά στρατιωτική δύναμη δεν διέθεταν στην Ελλάδα τον Σεπτέμβρη-Οκτώβρη του 1944 οι Άγγλοι και οι Έλληνες αστοί πολιτικοί για να «εγγυηθούν» την «ανενόχλητη» αποχώρηση των Γερμανών από την Ελλάδα.

Μόνο με την εγγύηση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, που έλεγχε την εποχή εκείνη ολόκληρη σχεδόν τη χώρα, θα μπορούσαν οι Γερμανοί να φύγουν ανενόχλητοι.

Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΦΗΣΕ

5. Και πιο κάτω ο επιστολογράφος σας μιλάει για «Αγγλική στρατιωτική επέμβαση και σφαγή του λαού της Αθήνας, σε συνεργασία με τον Γ. Παπανδρέου, τον Δεκέμβρη του 1944. Η ηρωική αντίσταση του λαού καθώς και η απαράδεκτη Συμφωνία της Βάρκιζας. Μήπως έπρεπε το ΚΚΕ και ο λαός να αποδεχτούν τη “νομιμότητα” των σφαγέων τους και των αγγλικών όπλων;»

Η παρατήρησή μου εδώ έχει τρία σκέλη:

α) Στην Καζέρτα, όπου πήγαν το καλοκαίρι του 1944 εκπρόσωποι του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, συμφώνησαν με τον τότε πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου και τους Άγγλους πρώτον τον αφοπλισμό των ανταρτικών μονάδων άμα τη αποχωρήσει των Γερμανών και δεύτερον την απομάκρυνση από τους Ν. Αττικής και Βοιωτίας όλων των τακτικών τμημάτων του ΕΛΑΣ.

Τα συμμετέχοντα στην τότε κυβέρνηση Παπανδρέου με επτά (7) υπουργεία κόμματα του ΕΑΜ παραβίασαν αυτή τη συμφωνία, προς χαρά των Άγγλων και της Δεξιάς. Αφενός αρνήθηκαν ουσιαστικά τον αφοπλισμό, και αφετέρου με την είσοδο του επίλεκτου τάγματος του Νικηφόρου στην Αθήνα, το οποίο και αφόπλισαν οι Άγγλοι τη νύκτα της 29ης Νοεμβρίου 1944.

Και διερωτάται κανείς: Αν το ΚΚΕ δεν ήθελε τη σύγκρουση τον Δεκέμβρη του '44, γιατί κατέβασε μυστικά το πιο καλά οργανωμένο τάγμα Νικηφόρου στο Ψυχικό τέσσερις ημέρες πριν γίνουν τα αιματηρά επεισόδια στο Σύνταγμα;

Μήπως κάποιος μέσα στην Αριστερά και στο ΚΚΕ δούλευε για να σπρώξει το ΕΑΜ στη σφαγή του Δεκέμβρη, που στοίχισε 17.000 νεκρούς και άφησε την Αριστερά ηττημένη και σοβαρά αποδυναμωμένη;

β) Γιατί παραιτήθηκαν οι επτά υπουργοί του ΕΑΜ στην κυβέρνηση Παπανδρέου και βοήθησαν έτσι τα σχέδια των Άγγλων; Και

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

στη συνέχεια ξεκίνησαν ή αναγκάστηκαν να εμπλακούν σε μια μάχη χωρίς τακτικά τμήματα του ΕΛΑΣ στο λεκανοπέδιο, και έτσι η μάχη της Αθήνας αφέθηκε να δοθεί μόνο με τις μαχητικές ομάδες των συνοικιών. Τον δε Άρη είχαν στείλει εκείνες τις ημέρες να χτυπήσει τον Ζέρβα στην Ήπειρο, αντί να τον κατεβάσουν στην Αθήνα(!). Και

γ) Το ΚΚΕ και τα υπόλοιπα κόμματα του ΕΑΜ αποδέχθηκαν «τη νομιμότητα των σφαγών του λαού της Αθήνας» με την υπογραφή τους στη Βάρκιζα, και μην ισχυρίζεται το ΚΚΕ ότι δεν αποδέχθηκε. Γιατί, αν δεν αποδεχόταν, θα συμφωνούσε με τον Άρη να συνεχιστεί ο αγώνας εναντίον των Άγγλων και της κυβέρνησης της Αθήνας εκτός των Αθηνών, στην υπόλοιπη Ελλάδα, που είχε αναμφισβήτητα την κύρια δύναμή του ο ΕΛΑΣ.

6. Συμφώνησε ή δεν συμφώνησε και ο Ζαχαριάδης με τη Συμφωνία της Βάρκιζας όταν ήρθε τον Μάη του 1945 από το Νταχάου; Κι αν δεν συμφώνησε με τη Βάρκιζα και δεν αναγνώρισε τη «νομιμότητα» της κυβέρνησης της Αθήνας και «ήθελε να οργανώσει τον λαό για να αντισταθεί στην τρομοκρατία», γιατί αποκήρυξε και υποχρέωσε σε αυτοκτονία τον Άρη με τις εμπρηστικές και προσβλητικές δηλώσεις του της 12ης Ιουνίου 1945 στον *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ* περί «Μιζέρια» και «προδότη», θέτοντας εκτός κόμματος τη μεγαλύτερη και λαοπρόβλητη φυσιογνωμία της Εθνικής μας Αντίστασης και χάνοντας έναν πολύπειρο καπετάνιο, σημαντικά χρήσιμο στον μετέπειτα δημοκρατικό στρατό;

7. Ακόμα, γιατί ο Ζαχαριάδης και το ΚΚΕ, παρά τις επιφυλάξεις των άλλων αριστερών κομμάτων του ΕΑΜ, επέμεινε για αποχή στις εκλογές του 1946, αν και ο Μ. Κύρκος τού είχε προβλέψει νίκη του εαμικού μετώπου με 125 έδρες; Πέρασαν 63 χρόνια από τότε και απάντηση δεν έχουμε πάρει γιατί κάναμε εκείνη την

Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΦΗΣΕ

αποχή! Και αφήσαμε μια Βουλή ασύδοτη και χωρίς αντίλογο να ψηφίζει τα φοβερά ψηφίσματα (Γ΄) και τους νόμους (509/48) που έστειλαν χιλιάδες αγωνιστές στα εκτελεστικά αποσπάσματα και στα ξερονήσια.

Σημειώνω επίσης ότι ο Ζαχαριάδης επέμεινε στην αποχή, παρά τις αντιρρήσεις Σιάντου, Καραγεώργη και Μ. Βαφειάδη και παρά την αντίθετη άποψη της Μόσχας, που μετέφερε ο επί τούτω αποσταλείς στη Μέκκα του κομμουνισμού Δ. Παρτσαλίδης τον Φλεβάρη του 1946.

8. Θέλω επίσης να επισημάνω ότι ο Ζαχαριάδης, φεύγοντας το βράδυ της 20ής Μαρτίου, και μετά την εκπονή της προθεσμίας υποβολής υποψηφιοτήτων, για την Πράγα της Τσεχοσλοβακίας, διά θαλάσσης, παρέμεινε δύο ημέρες στη Θεσσαλονίκη και οργάνωσε —όπως φαίνεται— τη σφαγή των χωροφυλάκων στο Λιτόχωρο να γίνει την παραμονή των εκλογών της 31ης Μαρτίου 1946.

Η επίθεση στο Λιτόχωρο δεν έγινε χωρίς καμιά εντολή άνωθεν, με πρωτοβουλία και απόφαση μόνο των «διωκομένων» στον Όλυμπο. Και αυτό ομολογήθηκε σε κατοπινά δημοσιεύματα.

9. Ποιος δεν ξέρει ότι στη συνάντηση των ΚΚ στο συνέδριο της Πράγας ο Ζαχαριάδης μίλησε για τρίτο γύρο στην Ελλάδα, κόντρα στις αρνητικές θέσεις που διατύπωσαν τόσο οι Σοβιετικοί όσο και οι άλλοι Ευρωπαίοι κομμουνιστές: Τολιάτι, Τορέζ κ.λπ. Είναι ή δεν είναι τυχοδιωκτισμός η απόφαση για εμφύλιο, που ο Τολιάτι ονόμασε Κάζο ντι Γκρέτσια, κι όταν διαφώνησαν όλα τα κομμουνιστικά κόμματα και η Μόσχα;

Με την αποχή του 1946 έγινε το πρώτο βήμα από την πλευρά του ΚΚΕ. Και η πόρτα του εμφυλίου ανοίγει. Το ίδιο δε βράδυ —πριν φύγει για την Τσεχοσλοβακία ο αρχηγός— θυμάται η μέτεπειτα γυναίκα του Ρούλα, που δούλευε τότε στα γραφεία του

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

κόμματος, ότι της είπε: «Μπορεί να χρειασθεί ν' ανέβουμε σύντομα στο βουνό. Έχεις χοντρά ρούχα;»

Σημειώνω ότι η Μόσχα είχε ειδοποιήσει τόσο την αποστολή του ΚΚΕ στον Λίβανο το καλοκαίρι του '43 μέσω της σοβιετικής πρεσβείας στο Κάιρο όσο και τον ίδιο τον Ζαχαριάδη στο Παρίσι —πριν έρθει το 1945 στην Ελλάδα— τηλεφωνικά ότι θα πρέπει εφεξής να υπάρχει συνεργασία της Αριστεράς στην Ελλάδα με την κυβέρνηση της Αθήνας. Γι' αυτό και αμέσως μετά την επιστροφή του στην Αθήνα ο Ζαχαριάδης επισκέφθηκε τον Βρετανό πρεσβευτή Λίπερ, ο οποίος βρήκε —όπως είπε— τις προτάσεις του «πολύ λογικές».

Δεν είναι εύκολο βέβαια, ύστερα από εξήντα χρόνια, να μπορούμε στο μυαλό του Ζαχαριάδη· αλλά μπορούμε να φανταστούμε τι ένωσε όταν ο Μπέρια του έδινε εντολή να επισκεφθεί τον Λίπερ.

Τέσσερα ολόκληρα χρόνια ο κρατούμενος στο Νταχάου σχεδίαζε πώς θα διώξει τους Άγγλους από την Ελλάδα. «Για μας τους Έλληνες κομμουνιστές ο μεγάλος αντίπαλος είναι ο αγγλικός ιμπεριαλισμός» έλεγε σε μια κατάθεσή του στον Γερμανό ανακριτή. Και αγνοούσε ότι ο Στάλιν κουβέντιαζε φιλικά με τον Τσόρτσιλ και ότι του είχε παραχωρήσει την Ελλάδα από τον Οκτώβριο του 1944, στη διάσκεψη της Μόσχας, σε αντάλλαγμα για την Πολωνία.

Αλλά ο Ζαχαριάδης ήταν στο Νταχάου και είχε άλλοθι. Οι άλλοι όμως που ζούσαν στην Ελλάδα δεν κατάλαβαν ποτέ την παγίδα που τους έστηνε ο Τσόρτσιλ;

Μόνο στις 7 του Δεκέμβρη, τέσσερις ημέρες μετά την έναρξη των εχθροπραξιών, ο Σιάντος κατάλαβε ότι μπήκανε στη φάκα. Αλλά ήταν αργά. Ύστερα από πρόταση του Γ. Παπανδρέου, συμφωνήθηκε με την Αριστερά και τον Άγγλο πρεσβευτή να αναλάβει την πρωθυπουργία ο Σοφούλης και να γίνει ανακωχή. Το σχέδιο ναυάγησε γιατί, όταν ρωτήθηκε ο Τσόρτσιλ από τον Λίπερ, έγινε

Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΦΗΣΕ

θηρίο και έδωσε διαταγή να συνεχιστεί ο πόλεμος με την Αριστερά και ο Παπανδρέου να μείνει στη θέση του και στην ανάγκη υπό περιορισμό. Τότε κατάλαβε ο Σιάντος την γκάφα, αλλά ήταν αργά!

Αξίζει να αναφέρουμε ότι στις 15 Νοεμβρίου 1944 ο Καραγιώργης δημοσιεύει στον *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ* ένα πύρινο άρθρο με τίτλο: «Ο κ. Γλύξμπουργκ είναι νεκρός για την Ελλάδα». Και απορεί κανείς πως τέσσερα χρόνια που δούλευε ανταποκριτής στη Μόσχα δεν πήρε χαμπάρι ότι ο Στάλιν είχε ουσιαστικά αναγνωρίσει τον Γεώργιο από τις 25 Μαρτίου 1944, όταν του έστειλε ένα θεαματικό τηλεγράφημα στο Λονδίνο με θερμά συγχαρητήρια για την εθνική μας επέτειο, που σήμαινε: «Καλώς να γυρίσεις στον θρόνο σου, σύντροφε Βασιλιά!».

Ο Ζαχαριάδης λοιπόν αποφάσισε τη σύγκρουση αμέσως μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα, και δεν είναι αλήθεια όσα μας είπε ότι «έγιναν καλά όλα στην Κατοχή και τον Δεκέμβρη του '44». Πίστευε ότι κακώς η Αριστερά ενεπλάκη στο δόκανο της Δεξιάς και των Αγγλων και θεωρούσε υπεύθυνο και χαφιέ της *Intel-ligens Servis* τον Γ. Σιάντο. Μέχρι το 1950, που πέθανε ο Σιάντος, ο Ζαχαριάδης φαινόταν ότι θεωρεί όλα καλώς καμωμένα για να μη διαλυθεί το κόμμα. Μετά τον θάνατο του Γέρου είπε δημόσια ότι ήταν χαφιές.

Είναι αλήθεια επίσης ότι ο Δεκέμβρης δεν ήταν απλώς μια ήττα της Αριστεράς. Αλλά ξαναζωντάνεψε τη Δεξιά στην Ελλάδα, που ήταν ανύπαρκτη στην Κατοχή και μετά την απελευθέρωση και που δεν επρόκειτο να σηκώσει ποτέ κεφάλι στην Ελλάδα αν το ΚΚΕ δεν περνούσε το κατώφλι της παρανομίας και συμβιβαζόταν σε μια λειτουργία μέσα στα πλαίσια που του πρόσφερε η μεταπολεμική κατάσταση στην Ελλάδα. Όπως έπραξαν και τα άλλα πολύ ισχυρά κομμουνιστικά κόμματα της Ιταλίας και Γαλλίας, που δεν

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

δεσμευόντουσαν, όπως η Ελλάδα, από συμφωνίες των τριών Μεγάλων. Ο χρόνος θα δούλευε υπέρ του ΚΚΕ και του εργατικού κινήματος, που θα ήταν δυνατό και στη Βουλή και στο πεζοδρόμιο.

Για να μην αδικούμε όμως τον Ζαχαριάδη, θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι το ΚΚΕ είχε ένα σκληρό και ανελέητο αντίπαλο και εχθρό, που σκέψη άλλη δεν είχε παρά το πώς θα στριμώξει το ΚΚΕ και την Αριστερά σε ένοπλη σύγκρουση για να τους διαλύσει. Κι αυτός ήταν ο Τσόρτσιλ. Αυτός επέμεине να γίνει ο Δεκέμβρης και έγινε. Αλλά δεν έμεινε ικανοποιημένος, γιατί η Αριστερά πληγώθηκε μεν αλλά επιβίωσε και αποτελούσε μια ζωντανή απειλή για τα σχέδια της Αγγλίας στην Ελλάδα. Την ίδια εποχή, άνοιξη 1945, ο Τσόρτσιλ έλεγε: «Η Συμφωνία της Βάρκιζας ήταν λάθος. Δεν είμαι ικανοποιημένος από τη νίκη του Δεκέμβρη. Οι κομμουνιστές κατάφεραν να βρίσκονται πάλι στη σκηνή. Θα τους σπρώξω σε δεύτερη σύρραξη και θα τους εξοντώσω». Και γι' αυτό ζητούσε μια νέα σύγκρουση μετά τον Δεκέμβρη. Και εφάρμοσε το σχέδιο των διώξεων, των απειλών, των εκτελέσεων, των εκτοπίσεων, πιέζοντας έτσι την Αριστερά προς τη σύρραξη.

Τους ίδιους σκοπούς βέβαια είχε και ο Μπέβιν όταν ανέβηκαν οι Εργατικοί το 1945 στην Αγγλία. Αυτός είναι ο αρχιτέκτονας του σχεδίου που παρέσυρε τον Ζαχαριάδη στην αποχή του 1946. Μετά την αποχή και την απουσία του ΚΚΕ από την τότε Βουλή, ο δρόμος που σχεδίαζαν οι Άγγλοι άνοιξε διάπλατα για τον Εμφύλιο.

Αν δεν υπήρχε η αποχή του '46, Εμφύλιος δεν θα υπήρχε στην Ελλάδα!

Όσο για τον Ζαχαριάδη, δύο ήσαν τα λάθη του:

α) Υποτίμησε τη δύναμη και το πείσμα των Άγγλων και στη συνέχεια των Αμερικανών, με την ηγεσία του Τρούμαν, στο να κρατήσουν πάση θυσία την Ελλάδα.

Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΦΗΣΕ

Και

β) Αγνόησε και δεν πειθάρχησε στη γραμμή που υπέδειξε και υπενθύμισε πολλές φορές η Μόσχα να μη γίνει καμιά εκτροπή από τη νομιμότητα στην Ελλάδα.

Ούτε προδότης όμως υπήρξε ούτε χαφιές ούτε πράκτορας. Και δεν του άξιζε το τέλος που του επιφυλάχθηκε.

Πάνω από όλες τις αιτίες που αναφέραμε για την αποκοτιά της Αριστεράς να κάνει τον Εμφύλιο, ο μεγάλος φταίχτης είναι ο Στάλιν, που ξεπούλησε το ελληνικό αριστερό κίνημα με αντάλλαγμα την Πολωνία.

Για την ιστορία, παραθέτω και μια δήλωσή του τον Φλεβάρη του 1945 στη Γιάλτα: «Οι Έλληνες δεν ξέρουν από διάλογο. Προτιμάνε να κόβουν στο βουνό ο ένας τον λαιμό του άλλου» θα πει, μελαγχολικά βέβαια αλλά ανώφελα, για την ελληνική Αριστερά.

Και τελειώνω με το ερώτημα: Με τα σημερινά δεδομένα, ποια από τις δύο χώρες ωφελήθηκε και ποια ζημιώθηκε με το παζάρι Στάλιν–Τσόρτσιλ; Η Ελλάδα ή η Πολωνία; Και ποιος θα απαντήσει;

Εφημ. *ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ*, 31.5.2009

Ένας Κεμάλ καβάλα στο άλογο δείχνει το Αιγαίο



ΧΡΕΙΑΣΤΗΚΕ ΝΑ ΠΕΡΑΣΟΥΝ ΠΟΛΛΑ ΧΡΟΝΙΑ για να συμφιλιωθώ με την ιδέα μιας επίσκεψης στην Τουρκία. Ήταν οι ιστορίες που άκουγα μικρός να διηγούνται οι πρόγονοί μας και δεν είχαν τελειωμό, τα χειμωνιάτικα βράδια γύρω από το τζάκι; Ήταν η ματωμένη ιστορία του έθνους μας που μαθαίναμε στο σχολείο και η βασανισμένη ζωή του λαού μας, της οποίας τα ανεξίτηλα σημάδια έχουν περάσει στα γονιδιά μας; Ή ήταν οι επαναλαμβανόμενες κάθε τόσο σφαγές της Ιωνίας, της Πόλης, της Σμύρνης, του Πόντου, που ξερίζωσαν ένα ολόκληρο έθνος από τους τόπους όπου κατοικήσαμε τρεις και πλέον χιλιάδες χρόνια;

Όσο μεγάλωνα όμως, τόσο και δυνάμωνε μέσα μου η επιθυμία να επισκεφθώ τα άγια εκείνα χώματα που τα πότισε το γένος μας με δάκρυα και αίμα αιώνες σκοτεινούς και χρόνια δίσεκτα. Εκεί όπου αναπτύξαμε έναν πολιτισμό δύο και πλέον χιλιάδες χρόνια πριν φτάσουν από τις μογγολικές στέπες αυτοί που ακρωτηρίασαν τον ελληνισμό. Ήθελα να περάσω το αγαπημένο μας Αιγαίο και να πατήσω το πόδι μου αντίπερα, όχι για να θρηνήσω πάνω στις γνώριμες σ' εμένα μόνο από τα βιβλία πόλεις της Ιωνίας, αλλά να προσκυνήσω τα άγια χώματα, που κρατάνε θαμμένα τα κόκαλα των προγόνων μας από τα μυθικά χρόνια· να περπατήσω τα βουνά και τα φαράγγια, που σε κάθε γιορτή χριστιανική «λεβεντόκορμα παλικάρια, ζωσμένα πιστόλες και κάμες, καθαλικεύανε τα καλογυμνασμένα άτια τους και παραβγαίνανε στ' αλάνια (*Ματωμένα χώματα*, σελ. 24). Τα χωριά και τις ρούγες όπου για αιώνες λαλούσανε τα βιολιά, τα ούτια και τα τουμπελέκια, και που οι νέοι στή-

ΕΝΑΣ ΚΕΜΑΛ ΚΑΒΑΛΑ ΣΤΟ ΑΛΟΓΟ ΔΕΙΧΝΕΙ ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

νανε χορούς, καρσιλαμάδες, χασάπικα και ζειμπέκικα· και εκκλησίες χριστιανικές που οι χοροί έψαλαν το χερουβικό και ο παπάς ανέκραζε το «Μετά φόβου Θεού, πίστεως και αγάπης προσέλθετε».

Ήθελα να ιδώ από κοντά τα μέρη όπου λατρεύτηκαν οι θεοί των προγόνων μας, που αναδείχθηκαν οι ομηρικοί μας ήρωες και εκεί όπου πρωτακούστηκε το «Εις οιωνός άριστος, αμύνεσθαι περί πάτρης». Εκεί όπου αρθρώθηκε, εξελίχθηκε και διαμορφώθηκε η γλώσσα μας, τον τόπο όπου άνθησε ο πολιτισμός των ελληνιστικών χρόνων, αλλά και που υπήρξε η κοιτίδα απ' όπου εξόρμησε ο χριστιανισμός να κατακτήσει το μεγαλύτερο κομμάτι της πολιτισμένης ανθρωπότητας.

Και στο πρώτο μου σύντομο ταξίδι μέχρι τη Βασιλεύουσα αρκέστηκα να ιδώ τα πλέον ενδιαφέροντα. Ήμαστε μια μικρή παρέα που με δέος επισκεφθήκαμε τον μεγάλο ναό της χριστιανοσύνης, την Αγια-Σοφιά, τη Μονή των Βλαχερνών, όπου ο Σέργιος πρωτοέψαλε τον Ακάθιστο Ύμνο, και θαυμάσαμε από κοντά τη Μεγάλη του Γένους Σχολή, τη Σχολή της Χάλκης και τα θεοδοσιανά τείχη, που αντέξανε επί χίλια χρόνια τις λυσσαλέες επιθέσεις Σλάβων, Αβάρων, Γότθων, Βουλγάρων, Βησιγότθων και που κατά κύματα συντριβόντουσαν στις επάλξεις τους. Ακόμα, επισκεφθήκαμε πολλές εκκλησίες που σήμερα είναι ρημαγμένες γιατί δεν υπάρχουν παπάδες να τις ανοίξουν, τους τάφους των Πατριαρχών, το όχι λίγες φορές ανασκαμμένο από τους «γκρίζους λύκους» ελληνικό νεκροταφείο και τον γνωστό σε όλη την οικουμένη από τη σφαγή της Στάσης του ΝΙΚΑ ιππόδρομο.

Τέλος, λειτουργηθήκαμε στον Άγιο Γεώργιο του Πατριαρχείου, πήραμε αντίδωρο από τον πατριάρχη και προσκυνήσαμε την πύλη όπου οι Τούρκοι κρέμασαν τον Γρηγόριο Ε'.

Τη δεύτερη φορά, πριν από έναν χρόνο, έκανα συντροφιά σε

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

έναν φίλο που ήθελε διακαώς να πάει στη Σμύρνη. Φύγαμε πρωί από τη Μυτιλήνη, περάσαμε στο Αϊβαλί και σε μία ώρα ήμαστε στη φημισμένη και πολύφερνη νύμφη της Ιωνίας, όπου όμως μείναμε μόνο δύο ώρες. Εκτός από το χλιοτραγουδισμένο Κορδελιό και την μπαζωμένη προκυμαία της, στην οποία δέσποζε ένας Κεμάλ καβάλα στο άλογό του να δείχνει το Αιγαίο, δεν προλάβαμε να δούμε τίποτα περισσότερο.

Τον περασμένο Απρίλη όμως συμμετείχα σε οργανωμένο ταξίδι από το καλό τοπικό πρακτορείο Mari Travel και ξεναγό την πολύ καλά διαβασμένη και βαθιά γνώστη της ιστορίας μας από τους μυθικούς χρόνους μέχρι και σήμερα κ. Μαρία Τσαούσογλου.

Φύγαμε από την Πάτρα πολύ πρωί του Σαββάτου και φτάσαμε στην πρωτεύουσα της Ιωνίας, μέσω Κωνσταντινούπολης, το μεσημέρι.

Στη Σμύρνη δεν υπάρχει τίποτα που να θυμίζει ότι αυτή η πόλη πριν από ενενήντα χρόνια υπήρξε μια πολύβουη ελληνική πολιτεία. Από τα παλιά ελληνικά κτίρια γλίτωσαν τη φωτιά του '22 μόνο το Παρθεναγωγείο και το Διοικητήριο, η έδρα του θλιβερού Στεργιάδη, γιατί τα χρειαζόντουσαν και τα προστάτεψαν αυτοί που έκαψαν ολόκληρη τη Σμύρνη.

Βέβαια, τα βιβλία που διαβάζουν τα παιδιά τους στο σχολείο λένε ότι τη φωτιά την έβαλαν οι Έλληνες. Τη Σμύρνη όμως την έκαψε ο Νουρεντίν Πασάς με εντολή του Κεμάλ για να μη θυμίζει τίποτα από την Γκιαούρ Ιζμίρ.

Περάσαμε από εκεί όπου κάποτε υπήρξε η μητρόπολη του μικρασιατικού ελληνισμού, την Αγία Φωτεινή. Δεν βρήκαμε τίποτα. Αλλά, όπως μας είπε η ξεναγός μας, στη θέση της σήμερα βρίσκεται το εθνικό πάρκο της Τουρκίας. Ούτε πού μαρτύρησε ο εθνικός μας ιεράρχης Χρυσόστομος μάθαμε. Γιατί κανείς δεν ξέρει.

ΕΝΑΣ ΚΕΜΑΛ ΚΑΒΑΛΑ ΣΤΟ ΑΛΟΓΟ ΔΕΙΧΝΕΙ ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

Το απόγευμα μείναμε αρκετές ώρες στην προκυμαία του «μαρτυρίου και της σφαγής των Ελλήνων και της ντροπής των χριστιανών της Ευρώπης», όπως έπρεπε να λέγεται αυτή η προκυμαία. Γιατί σε αυτή, με την ανοχή και την ενοχή και παρουσία των Ευρωπαίων χριστιανών Ιταλών, Γάλλων και Βρετανών, μαρτύρησαν δεκάδες χιλιάδες γυναικόπαιδα από τους Τσέτες, αλλά και από τον τακτικό τουρκικό στρατό, την πρώτη εβδομάδα του δίσεκτου για το γένος των Ελλήνων Σεπτέμβρη του '22. Χιλιάδες βρέφη ξεκοιλιάστηκαν και πετάχτηκαν στη θάλασσα, κορίτσια αρπάχτηκαν από τους γονείς τους και, αφού βιάστηκαν, εσφάγησαν, και χιλιάδες νέοι δολοφονήθηκαν ή οδηγήθηκαν στα τρισκατάρата αμελέ ταμπουρού, όπου δεν γλίτωνε κανείς.

Και λέει σήμερα στα παιδιά μας η... ρεπούσεια Ιστορία ότι επρόκειτο για συνωστισμό κάποιων περιέργων που κατέκλυσαν την προκυμαία της Σμύρνης!!!

Κατά τ' άλλα, θα πρέπει να ομολογήσουμε ότι βρήκαμε μια πόλη γνήσια ευρωπαϊκή, πολύ καθαρή, και τα μαπαράκια της γιομάτα νεολαία χωρίς μαντίλα.

Στην Έφεσο, όπου φτάσαμε την επομένη το πρωί, μπαίνοντας από την πύλη της Μαγνησίας, με κατάπληξη διαπιστώσαμε ότι όλα τα μνημεία —εκτός ενός θεάτρου—, όπως ο ναός του Αδριανού, η βρύση του Τραϊανού, η Βιβλιοθήκη του Κέλσου και η μαρμάρινη οδός, ήσαν ρωμαϊκά(;), και τίποτα δεν θύμιζε ότι εκεί άνθησε ο ελληνικός πολιτισμός, γράφτηκε η ιστορία μας και αναπτύχθηκαν πνευματικές αξίες που άντεξαν στον χρόνο.

Από τον ναό της Αρτέμιδας, ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου, γνήσια ελληνικό, δεν βρήκαμε τίποτα. Τα εξαφάνισε άραγε όλα ο Ηρόστρατος ή εκείνοι που δεν άφησαν τίποτα που να θυμίζει τη δόξα και το μεγαλείο της αρχαίας Ιωνίας;

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Το μεσημέρι της δεύτερης ημέρας, και με τη φαεινή υπόδειξη της ξεναγού μας, παρακάμψαμε την πορεία μας για να επισκεφθούμε τον Κιρκιντζέ, το χωριό της Διδώς Σωτηρίου, που έγραψε το γνωστό στο ελληνικό κοινό βιβλίο της *Ματωμένα χώματα*.

Ένα χωριό όμορφο, με κάποια ζωή που της δίνουν οι μικροπωλητές με τιςπραμάτειες τους, στα πράσινα ντυμένο, και με τ' άσπρα σπίτια του να διατηρούνται όπως τα άφησαν οι κάτοικοί τους όταν έφυγαν βιαστικά πριν από ογδόντα οκτώ χρόνια. Οι Τούρκοι τα χρησιμοποιούν ως τουριστικούς ξενώνες, με αρκετή κίνηση.

Λυπηθήκαμε γιατί, πέρα από το ότι έλειπαν αυτοί που έχτισαν και έζησαν για κάποιους αιώνες στο χωριό, είδαμε τις δύο εκκλησίες του ρημαγμένες, ιδιαίτερα του Αγίου Δημητρίου, που ήταν κλειδωμένη, χωρίς τζάμια, χωρίς καμπάνα και με σάπιες πόρτες.

Ανέβηκα σε κάτι ξύλινα κιβώτια για να ιδώ το εσωτερικό της εκκλησίας από ένα σιδερόφραχτο παράθυρο. Μέσα δεν υπήρχε τίποτα, εκτός από τους άδειους, ξεφτισμένους και αραχνιασμένους τοίχους και ψηλά στις αστρέχες πολλά αγριοπερίστερα και κουκουβάγιες.

Έκλεισα για λίγο τα μάτια μου και άφησα τη φαντασία μου να τρέξει εκατό χρόνια πίσω, για να ιδώ τις νυφάδες —πολλές μαζί— στ' άσπρα ντυμένες που περίμεναν η καθεμιά τη σειρά της, γιατί, όπως μας λέει η Διδώ Σωτηρίου, ήθελαν όλα τα ζευγάρια να παντρευτούν του Αγίου Δημητρίου. Και οι «παπάδες ανάσα δεν παίρνανε».

Η άλλη εκκλησία μας, ο Άγιος Αθανάσιος, ήταν πιο συμμαζεμένη, γιατί βρισκόταν υπό επισκευή, χωρίς να μάθουμε τον... προορισμό της!

Φύγαμε από τον Κιρκιντζέ με βαριά καρδιά και θλίψη περισσή και ύστερα από μια καταπληκτική διαδρομή μέσα από πεδιάδες και εύφορες περιοχές με ποικίλες καλλιέργειες, κυρίως οπωροφό-

ΕΝΑΣ ΚΕΜΑΛ ΚΑΒΑΛΑ ΣΤΟ ΑΛΟΓΟ ΔΕΙΧΝΕΙ ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

ρων, μεταξύ των οποίων χιλιάδες στρέμματα συκιές, όλες περιποιημένες και φροντισμένες, φτάσαμε το βράδυ στο Παμούκκαλε, όπου και διανυκτερεύσαμε.

Την επομένη επισκεφθήκαμε τους πράγματι φημισμένους και μοναδικούς στον κόσμο απολιθωμένους λευκούς καταρράκτες της Ιεράπολης. Δυσεξήγητο επιστημονικά φαινόμενο, για τη δημιουργία του οποίου δεν πείθει καμιά θεωρία.

Συνεχίσαμε την πορεία μας μέσα από μια επίσης ενδιαφέρουσα διαδρομή πολλών εκατοντάδων χιλιομέτρων και φτάσαμε το βράδυ της τρίτης ημέρας στο Ικόνιο. Μια πόλη όπου είναι εμφανής σε όλη της την έκταση η σελτζούκινη αρχιτεκτονική, με έντονο ισλαμικό χρώμα. Η πόλη όπου κυριαρχεί η μαντίλα και δεν σερβίρεται πουθενά αλκοόλ.

Ιδιαίτερα το Ικόνιο, όπως και άλλες πόλεις της Τουρκίας, ξεχώριζε για την καθαριότητά του και τα απέραντα δημοτικά κηπάριά του, στα οποία κυριαρχούσαν οι πολύχρωμες τουλίπες. Μια διαπίστωση που οδηγεί, θες δεν θες, σε μια σύγκριση με την Πάτρα μας. Θα ήταν πολύ χρήσιμο ένα ταξιδάκι στην Τουρκία των υποψήφιων δημοτικών μας αρχόντων πριν από τις εκλογές του Νοέμβρη.

Φύγαμε από το Ικόνιο πρωί πρωί για Καππαδοκία, με πρώτη στάση την Καρβάλη, όπου βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Γρηγορίου, ηλικίας 1.620 ετών, στην οποία και ιερουργούσε ο Θεολόγος μετά την παραίτησή του από τον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινούπολης. Σήμερα, βέβαια, είναι τζαμί και στον άμβωνα του, όπου κάποτε ακουγόταν το ευαγγέλιο, ακούγεται ο ιμάμης, και το τέμπλο του έγινε τέμπλο του τζαμιού, που βλέπει προς τη Μέκκα. Το κτίριο είναι σε καλή κατάσταση, αλλά οι αγιογραφίες του σκόπιμα έχουν ασβεστωθεί για να μη φαίνονται και σκανδαλίζουν τους πιστούς του Ισλάμ.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Στην Καρβάλη λειτουργούσαν πριν από το '22 αρρεναγωγείο και παρθεναγωγείο, στα κτίρια των οποίων —σε καλή κατάσταση ακόμη— στεγάζονται στο πρώτο δημόσιες υπηρεσίες και στο δεύτερο ξενοδοχείο.

Οι Έλληνες της Καρβάλης μετά το 1922 εγκαταστάθηκαν στη Νέα Καρβάλη της Καβάλας.

Στη συνέχεια διασχίσαμε την κοιλάδα του Περιστρέμματος, με τις πολλές λαξευτές εκκλησίες στις ορθοπλαγιές των βράχων, που παρουσιάζουν ένα υπέροχο θέαμα και ενδιαφέρον πολιτιστικό. Το βράδυ κοιμηθήκαμε στη Νεάπολη.

Η Νεάπολη είναι σχετικά πρόσφατη πόλη, με περίπου 60.000 κατοίκους, και είναι η πρωτεύουσα της Καππαδοκίας. Από τα αξιοθέατά της σημειώνω το κάστρο στην κορυφή του λόφου όπου έχει χτιστεί η πόλη, και το κτιριακό συγκρότημα όπου λειτουργούν θεολογική σχολή, βιβλιοθήκη και τζαμί. Στην πόλη υπήρχαν παλιά αρχοντικά που ανήκαν σε Έλληνες, αλλά δεν έχει διασωθεί κανένα. Ακόμα και οι δύο χριστιανικές εκκλησίες της πόλης, του Αγίου Γεωργίου και της Θεοτόκου, χάσκουν ερειπωμένες.

Σώζεται, βέβαια, μία εκκλησία που είχε την τύχη να μετατραπεί και να χρησιμοποιηθεί ως φυλακή. Μερικές αερογραφίες και τα κάγκελα των παραθύρων προδίδουν την αρχική χρήση του κτιρίου. Αλλά δεν ξέρουμε σε ποιον άγιο ανήκει.

Την επομένη (πέμπτη ημέρα της εκδρομής) αρχίσαμε την περιήγηση από τη Μαλακοπή, η οποία υπήρξε μία από τις πολυπληθέστερες σε Έλληνες πόλη της Καππαδοκίας, με τη μεγαλύτερη και καλύτερα διατηρούμενη υπόγεια πόλη της.

Στα περισσότερα μέρη της Καππαδοκίας απαγορευόταν από το Κοράνι, όπως μας είπαν, η φωτογράφιση ιστορικών μνημείων. Αλλά αν χρυσοπλήρωνες κάποιο φτηνιάρικο πετσετάκι, όλο και

ΕΝΑΣ ΚΕΜΑΛ ΚΑΒΑΛΑ ΣΤΟ ΑΛΟΓΟ ΔΕΙΧΝΕΙ ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

βρισκόταν κάποια παράγραφος στο ιερό βιβλίο που επέτρεπε τη λήψη φωτογραφιών (Β. Κέκκης: *Καππαδοκία*).

Πριν μπούμε στην υπόγεια πόλη, είδαμε την εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων, που αρχικά είχε χτιστεί τον 9ο αιώνα από τον αυτοκράτορα Ιωάννη Τσιμισκή. Κατεδαφίστηκε και ξανακτίστηκε τον 19ο αιώνα. Πριν από λίγα χρόνια είχε λειτουργήσει εκεί ο πατριάρχης. Δυστυχώς, όμως, προ διετίας οι Τούρκοι της περιοχής τον υποδέχτηκαν με αυγά και δεν ξαναπήγε. Υπάρχει και άλλη μια εκκλησία στη Μαλακοπή, των Αγίων Ταξιαρχών.

Η υπόγεια πόλη της Μαλακοπής, χωρητικότητας 8.000–10.000 ατόμων προκαλεί θαυμασμό και συνιστά αίνιγμα σχετικό με τη λειτουργία της. Οικήματα άλλα πολώροφα και άλλα δύο τριών ορόφων αποτελούσαν καταφύγιο των κατοίκων της περιοχής σε περιόδους επιδρομών. Πρόκειται για λαβύρινθο που διαθέτει στη διαδρομή του δωμάτια διαμονής, χώρους αποθήκευσης, παρεκκλήσια, με αξιοσημείωτο σύστημα ύδρευσης, αερισμού, άμυνας και απόφραξης των εισόδων με τεράστιες μυλόπετρες. Είναι ακόμη άγνωστος ο τρόπος ταφής των νεκρών σε αυτά τα κοινόβια.

Ολόκληρη αυτή η πόλη συνιστά ένα σύνολο υποσκαφών, που έχουν λαξευτεί στο ηφαιστειογενές πέτρωμα της περιοχής. Το πορώδες αυτό πέτρωμα εισάγεται και στην Ελλάδα.

Συνεχίζοντας την ξενάγησή μας στην κοιλάδα του Κοράματος, με τις πάμπολλες εκκλησίες, θα ιδούμε τα φρούρια του Ουτσχισάρ, όπου γυρίστηκε η *Μήδεια* του Παζολίνι με τη Μαρία Κάλλας, και του Ορτάχισαρ, με υπόσκαφες αποθηκευτικές στοές, που με την πολύτιμη χαμηλή σταθερή θερμοκρασία τους δίνουν τη δυνατότητα διατήρησης αποθηκευμένων προϊόντων για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Στον δρόμο για το Γκίόρεμε βρίσκεται η κοιλάδα των σπαθιών,

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

που φαντάζει σαν σπάνιο σεληνιακό τοπίο. Το Γκιόρεμε είναι χτισμένο μέσα σε βουνό από πωρόλιθο και βρίσκεται κοντά στο υπαίθριο μουσείο, που αποτελούσε μοναδική κοινότητα. Πολλές εκκλησίες με ύπαρξη καταλυμάτων, χώρου τραπεζαρίας και μαγειρείων. Δηλαδή, τέλεια και μοναδικά κοινοβιακά ενδιαίτηματα σκαμμένα στον βράχο.

Στον δρόμο, στη συνέχεια, για τη Ζέλβη περνάμε την Κοιλάδα των νεραϊδοκαμινάδων, με τους πιο όμορφους βραχωτούς και ιδιόμορφους γεωλογικούς σχηματισμούς της Καππαδοκίας. Αλήθεια, ποιο χέρι ήταν αυτό που σκόρπισε και έστησε όρθιες αυτές τις νεραϊδοκαμινάδες που, πλαισιωμένες με τα απριλιάτικα αγριολούλουδα, θυμίζουν την «Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων»; (Βασ. Κέκης, *Καππαδοκία*, σελ. 176). Η Ζέλβη ήταν μια τρωγλοδυτική πόλη, της οποίας ο πληθυσμός έχει μεταφερθεί σε άλλη περιοχή λόγω της διάβρωσης του εδάφους. Στην πόλη αυτή έγινε τον Μάη του 2001 υπαίθρια λειτουργία από τον πατριάρχη, ύστερα από ογδόντα χρόνια λειτουργικής απουσίας από την περιοχή.

Την Πέμπτη, τελευταία ημέρα ξενάγησης στην Καππαδοκία, αρχίζουμε από τη Σινασό. Μια πόλη που χτίστηκε από Έλληνες με πολύ κόπο και μεγάλες θυσίες και στη συνέχεια μεγαλούργησε, αλλά για λίγο.

Στη Σινασό υπάρχει ο ναός των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, που χτίστηκε το 1729 και μετά το 1922 χρησιμοποιήθηκε ως αποθήκη. Σήμερα δεν υπάρχει καμιά αγιογραφία. Στην εκκλησία αυτή λειτουργεί κάθε χρόνο σχεδόν ο πατριάρχης. Κι αυτό οφείλεται στις καλές σχέσεις που διατηρεί με τον δήμαρχο της πόλης. Άλλοι ναοί της Σινασού είναι των Αρχαγγέλων Μιχαήλ και Γαβριήλ, του Αγίου Στεφάνου, του Αγίου Νικολάου και η υπόσκαφη

ΕΝΑΣ ΚΕΜΑΛ ΚΑΒΑΛΑ ΣΤΟ ΑΛΟΓΟ ΔΕΙΧΝΕΙ ΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

εκκλησία του Αγίου Βασιλείου, στις τοιχογραφίες της οποίας έχουν βγάλει τα μάτια των αγίων!

Ακολουθεί η Σόανδος, της οποίας η περίφημη κοιλάδα δημιουργεί ιδιαίτερη εντύπωση με τις πολλές αγριοπεριστεροφωλιές, τις τοιχογραφίες και τις λαξευμένες σε βράχους εκκλησίες (Άγιος Γεώργιος, με αξιόλογες αγιογραφίες του Μυστικού Δείπνου, της Γέννησης, της Σταύρωσης κ.λπ.).

Την τελευταία αυτή ημέρα διαθέσαμε λίγες ώρες να ιδούμε την Καισάρεια, πόλη του Μεγάλου Βασιλείου και πρωτεύουσα της Καππαδοκίας. Αξιόλογο το κάστρο με τα τείχη του, το μεγάλο τζαμί κ.λπ.

Και στην επιστροφή στο Τσαβουσίν περάσαμε από τον ναό του αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά, που χτίστηκε, όπως λένε, προς τιμήν του.

Τέλος, αναφέρω και τον ανύπαρκτο ναό του Αγίου Ιωάννη του Ρώσου στο Προκόπι, ο οποίος ανατινάχτηκε το 1950 από παθιασμένους ισλαμιστές. Το σκήνωμα του οσίου βρίσκεται σήμερα στον ομώνυμο ναό στο νέο Προκόπι Ευβοίας. Επίσης, στο Προκόπι ανθεί η ταπητουργία. Τελικά επιστρέψαμε από τη Νεάπολη αεροπορικώς την Παρασκευή, μέσω Κωνσταντινούπολης, και φτάσαμε στην Αθήνα το βράδυ.

Ήταν ένα υπέροχο ταξίδι, όπου γνωρίσαμε τόπους γεμάτους ορθοδοξία και Ελλάδα. Γι' αυτό και φύγαμε πληγωμένοι. Πρώτος που αποκάλυψε την περιοχή ήταν ο Γάλλος κληρικός Guillaume Jerphanion το 1907, που αφιέρωσε μια ολόκληρη ζωή για να καταγράψει και να περιγράψει τα μοναστήρια και τις εκκλησίες.

Από τους δικούς μας, πρώτος ο Γιώργος Σεφέρης πηγαίνει εκεί το 1950 και γράφει το βιβλίο του *Τρεις μέρες στα μοναστήρια της Καππαδοκίας*.

Οι κάτοικοι της Καππαδοκίας είναι φιλόξενοι, και ειδικά στους

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ξένους που κατακλύζουν την περιοχή για να θαυμάσουν τα πετρο-
μονάστηρα και τις περίφημες νεραϊδοκαμινάδες. Για μας τους Έλ-
ληνες η Καππαδοκία είναι κάτι το ξεχωριστό. Ό,τι και να γράψω σ'
αυτό το σημείωμα, δεν θα μπορέσω ποτέ να μεταφέρω τον πόνο που
νιώθεις όταν περιδιαβάζεις τα σοκάκια με τα παλιά αρχοντικά με τις
μεγάλες αυλόπορτες με το μονόγραμμα του νοικοκύρη. Ένας κόμπος
σε πνίγει και θέλεις να κλάψεις όταν αντικρίζεις τις κατεστραμμένες
εκκλησίες που απόμειναν από τον καιρό του φανατισμού και της κα-
ταστροφής, καθετί που θύμιζε Ελλάδα ή χριστιανισμό.

Θα ήταν παράλειψη αν δεν σημείωνα ότι η επιτυχία του ταξι-
διού μας οφείλεται κυρίως στην ακούραστη, πρόθυμη και ασυνα-
γώνιστη ξεναγό μας Μαρία Τσαούσογλου. Και στο πρόσωπό της
ζητάμε συγγνώμη ως Ελλαδίτες για τις πίκρες που συνεχίζουμε να
προσφέρουμε σε αυτούς που φυλάνε Θερμοπύλες.

Πρόκειται για ένα ταξίδι—προσκύνημα, με εθνικές και ιστορι-
κές διαστάσεις, αλλά και πολύ χρήσιμο σε αυτούς που φιλοδοξούν
να διοικήσουν την πόλη μας. Γιατί με την καθαριότητα δεν τα πή-
γαμε καθόλου καλά μέχρι τώρα στην Πάτρα.

Εφημ. *Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ*, 23.8.2010

Λαπαναγοί



Το ΧΩΡΙΟ ΛΑΠΑΝΑΓΟΙ βρίσκεται δυτικά των Πετσάκων και των Κορφών, ανατολικά του Λεοντίου και στην απέναντι της Μονής Μακελλαριάς πλευρά του Σελινούντα, κρυμμένο κυριολεκτικά μεταξύ δύο χειμάρρων. Υψόμετρο 700 μέτρα, με νερά πολλά και πράσινο αρκετό, κυριολεκτικά καταχωνιασμένο σε δασωμένες χαράδρες και δυσκολοπερπάτητα βράχια.

Δεν ξέρουμε πότε ακριβώς ήρθαν οι πρώτοι κάτοικοί του και στήσανε το χωριό τους, μακριά από περάσματα, έχοντας για προστασία ανατολικά τον σχεδόν αδιάβατο τα παλιά χρόνια τον χειμώνα Σελινούντα, βόρεια τον Λαγό (βουνό ψηλό και χωρίς μονοπάτια), νότια το φημισμένο Γερακοβούνι, με την πλευρά του προς το χωριό κομμένη σαν μαχαίρι και το καταφύγιό του, που έκρυψε τους Λαπαναγίτες αρκετές φορές τα δίσεκτα χρόνια από τους εχθρούς που πάτησαν το χωριό. Η μόνη προσιτή πλευρά που οδηγεί στο χωριό, αλλά πολύ κατηφοριστή και δυσκολοδιάβατη, είναι η από τη δύση του χωριού. Όμως κι αυτή δεν σου επέτρεπε να ιδείς και να εντοπίσεις το χωριό από μακριά. Έπρεπε να κατεβείς χαμηλά μέσα στη χαράδρα, κι όταν προβάλουν τα πρώτα σπίτια —με τον παλιό δρόμο—, ανακαλύπτεις το χωριό.

Η ιστορία του χωριού είναι δεμένη με το μοναστήρι της Μακελλαριάς με τη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας, που θεωρούσαν οι πρόγονοί μας δικό τους. Και οι καλόγεροι, ξεκομμένοι από την υπόλοιπη περιφέρεια, χάρη στο παλιό —από τα χρόνια της σκλαβιάς— γιοφύρι στο Γυφταπήδημα, περνάγανε το «κα-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τεβασμένο» ποτάμι και ερχόντουσαν πολύ συχνά στους Λαπαναγούς, όπου ακουμπάγανε για κάθε τους ανάγκη.

Από την ιστορία δεν έχουμε πολλά στοιχεία.

Οι Τούρκοι φαίνεται ότι πάτησαν το χωριό μετά την πτώση των Καλαβρύτων (1460). Η ύπαρξη των Λαπαναγών προ της Τουρκοκρατίας φαίνεται ότι είναι αναμφισβήτητη από τα τοπωνύμια της περιοχής (Κατηκάμπος, Βοϊβοντόραχη κ.λπ.) που υποδηλώνουν συγκρούσεις με Τούρκους για την κατάληψη της δυσπρόσιτης μονής, οι οποίες πρέπει να συνέβησαν στα χρόνια της κατάκτησης της περιοχής από τους Τούρκους. Τότε φαίνεται ότι επήλθε και η καταστροφή της μονής και «επληρώθησαν τα κελιά δι' αίματος», εξού και Μακελλαριά. Άλλη άποψη για την ονομασία τής μέχρι τότε Παναγιάς της Λιθοστρώτισσας είναι ότι η ονομασία «Μακελλαριά» προέρχεται από τη λατινική λέξη «macellum», που επακολούθησε την κατάληψη αυτής από τους Τούρκους.

Δεν αναφέρομαι στην επιγραφή του νάρθηκα της μονής, σύμφωνα με την οποία χτίστηκε από τον Βελισάριο, στρατηγό του Ιουστινιανού, για εξιλέωση από τη σφαγή της Στάσης του Νίκα (531 μ.Χ.), γιατί ιστορικά δεν επιβεβαιώνεται η κάθοδος του εν λόγω στρατηγού στην Πελοπόννησο μετά τη Στάση του Νίκα.

Το μοναστήρι, μετά την καταστροφή του το 1460, ξαναχτίστηκε σε μικρότερο μέγεθος έπειτα από λίγα χρόνια, για να ανακαινιστεί πλήρως το 1784.

Οι Λαπαναγοί έλαβαν μέρος στην Επανάσταση του '21, χωρίς να έχουμε προς τούτο πολλά στοιχεία. Ξέρουμε μόνο ότι ο εκ Λαπαναγών Πανάγος Λαπαναγίτης, οπλαρχηγός, ήταν κουμπάρος του Κολοκοτρώνη και ότι μετείχαν στον ιερό Αγώνα από τους Λαπαναγούς οι: Π. Μισμιζής, Χρ. Μανέτας, Γ. Κουφόγιωργας, Σταμ. Αλεξανδρής, Ι. Δρούλιας (ή Ανδρουλάκης = Ντρούλιας), πατέρας

ΛΑΠΑΝΑΓΟΙ

του Κ. Δρούλια και πάππος του χρηματίσαντος Δημάρχου Κερπινής Αν. Δρούλια, και άλλοι πολλοί. Ο πατέρας δε του Ι. Δρούλια, Κ. Αγγελετόπουλος(;), πληγώθηκε στη μάχη της Αράχωβας (Αιγίου) από Τουρκαλβανούς το 1770.

Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι τον Ιούνιο του 1827 πέρασε ο Ιμπραήμ, προερχόμενος εκ Πατρών για τα Καλάβρυτα, δυτικά των Λαπαναγών και «κόπηκε» από το ασκέρι του στον Μαυρολόγγο της Μακελλαριάς, όπου και κοιμήθηκε, με μοναδικό φρουρό τον πιστό του Νενέκο. Αυτός είναι ο λόγος που ο Κολοκοτρώνης διέταξε την εκτέλεση του Νενέκου.

Τέλος, στις 27 Αυγούστου 1827 έγινε σκληρή μάχη στην Καυκαριά των Λαπαναγών, στην οποία σκοτώθηκαν πολλοί Τούρκοι, αφού συνεπλάκησαν με τους κρυπτόμενους εκεί από τον Ιμπραήμ Λαπαναγίτες και άλλους πατριώτες εκ Λεοντίου και άλλων περιοχών. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι στην εν λόγω μάχη έλαβαν μέρος και οι Δ. Πλαπούτας και Γ. Κολοκοτρώνης με 1.500 οπλίτες. Η πληροφορία όμως αυτή πάσχει ιστορικά. Επίσης, αμφισβητείται αν η μάχη δόθηκε με τμήματα του Ιμπραήμ ή άλλους Τούρκους προερχόμενους από το Αίγιο ή και την Πάτρα. Γιατί ο Ιμπραήμ, μετά την αποτυχία του στο Μέγα Σπήλαιο (τέλη Ιουνίου), επέστρεψε κατησχυμμένος στα Καλάβρυτα και τον Ιούλιο απομακρύνθηκε από την περιοχή. Όποιες όμως κι αν ήσαν οι εξελίξεις, είναι γεγονός ότι η μάχη της Καυκαριάς έγινε και σκοτώθηκαν πολλοί Τούρκοι.

Οι Λαπαναγοί έλκουν την ονομασία τους προφανώς εκ του ομηρικού λα (= λίθος) και της πλησίον Μονής Μακελλαριάς της Λιθοστρώτισσας επάνω σε βράχο (Λιθοπαναγίτες).

Στις αρχές του αιώνα, όπως γράφει ο γυμνασιάρχης Καλαβρύτων Γεώργιος Παπανδρέου, η κοινότητα ανήκε στον Δήμο Κερπινής και είχε 750 κατοίκους, 240 εκλογείς και 150 οικογένειες. Εκκλησία

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

επιβλητική, που χτίστηκε στις αρχές του αιώνα και μέχρι σήμερα συνιστά διατηρητέο μνημείο και είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Σήμερα η εκκλησία κινδυνεύει να κατακρημνιστεί στην παρακείμενη προς το Γερακοβούνι χαράδρα. Παρά τις προσπάθειες πολλών και επί πολλά χρόνια, η πολιτεία δεν φαίνεται διατεθειμένη να στηρίξει την υποστήλωση. Είχε παλαιότερα τρεις παπάδες και πολλά ξωκλήσια: Αγίου Αθανασίου, Αγίου Βασιλείου, Προφήτη Ηλία (κατεστραμμένο από τους Τούρκους — άγνωστο πότε), Αγίου Χαραλάμπους, Μεταμορφώσεως, Αγίου Κωνσταντίνου, και άλλο Προφήτη Ηλία (αλικάρης) στην παλιά είσοδο του χωριού. Είχε πολλές βρύσες, όπως Λατσουκίες, Κερασιά, Φροξυλιές, Πωρί, Βαγιά, Σκαρές (με δεξαμενή), Κοκκινόβρυση, Κεφαλόβρυσο του Κόκλα (Καλπάκι), Κουδουνόβρυση και Γερακοβούνι. Στα παλιά χρόνια υπήρχαν και άλλα μικρότερα χωριά κοντά στους Λαπαναγούς, όπως Κόκλα (στην πλαγιά της Μπουχουμέρας), Μαζαράκι, Καρνές και Παλαιογρουζούμισσα, κυριολεκτικά ανασκαμμένα από τους Τουρκαλβανούς.

Η περιοχή παρήγε στάρι, αραποσίτι, ζωοτροφές, κρασί και είχε ανεπτυγμένη κτηνοτροφία. Ο Σελινούντας και οι παραπόταμοί του είχαν πολύ ψάρι, που το έπιαναν με καλαμωτές, και οι περισσότεροι από τους κατοίκους ήσαν κυνηγοί αποκλειστικά για οικογενειακή χρήση.

Είχε δημοτικό σχολείο αρρένων, στο οποίο δίδαξαν αξιόλογοι δάσκαλοι Λαπαναγίτες και μη, όπως: Π. Βαγενάς, Κ. Φίλιας, Αναγνωστόπουλος, Καϊάφας, και εκ των τελευταίων που άφησαν έργο ο Δημ. Μαρκόπουλος. Πριν από τον Μεγάλο Πόλεμο είχε και αξιόλογο νεκροταφείο, το οποίο όμως με τα χρόνια ερήμωσε και το εκκλησάκι του χρησιμοποιήθηκε ως ξελότη.

Θα ήταν σημαντική παράλειψη αν δεν αναφέρουμε τη συμβολή

ΛΑΠΑΝΑΓΟΙ

του χωριού στη μάχη του Λεοντίου μεταξύ ΕΛΑΣ και ιταλικής μεραρχίας (17.7.43), εξαιτίας της οποίας και το έκαψαν οι Ιταλοί τον Σεπτέμβρη του ίδιου έτους. Όσα σπίτια ξέμειναν από εκείνον τον εμπρησμό τα έκαψαν οι Γερμανοί, όταν ξαναπέρασαν τον Δεκέμβρη του '43. Ήταν η τελευταία φορά που το καταφύγιο του Γερακοβουνιού «φιλοξένησε» τους λιγοστούς κατοίκους του χωριού που κρύφτηκαν εκεί και διέφυγαν τη μανία των κατακτητών. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι Λαπαναγοί είχαν δώσει αρκετούς νέους στον ΕΛΑΣ: Ι. Αλεξόπουλος, Γ. Νικολόπουλος, Γ. Δημόπουλος (σκοτώθηκε στο Καστρίτσι σε συμπλοκή με ομάδες συνεργατών των Γερμανών), Γ. Φάκος (τραυματίστηκε και έχασε το μάτι του στη μάχη των Δαφνών), Γ. Κατσιμπούρης, Β. Καφετζής (εκτελέστηκε στην Κεφαλλονιά), και τον σημαντικότερο και γνωστό πανελλήνια Δ. Μίχο, πτέραρχο, που διετέλεσε και αρχηγός του αντάρτικου της βόρειας Πελοποννήσου για αρκετούς μήνες.

Στα γερμανικά αρχεία (Βλ. βιβλίο του Mayer για τα Καλάβρυτα) αναφέρονται ως εκτελεσθέντες και πέντε Λαπαναγίτες. Όσο όμως κι αν έψαξα, δεν επαληθεύτηκε η εν λόγω καταχώριση.

Τιμητικά, επίσης, αναφέρω τον Π. Βαγενά (της Δημητράκαινας), που σκοτώθηκε στην Αλβανία, και τον Αρίστο Κούκο (Καπελής), που υπηρετούσε στον στρατό και σκοτώθηκε στον Εμφύλιο στη μάχη της Αμφιλοχίας. Πλήρη στοιχεία για την προσφορά του χωριού σε αίμα πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο δεν υπάρχουν.

Τα παιδιά των Λαπαναγιτών που ξέφυγαν από τη φτώχεια του χωριού και σπούδασαν είναι, προπολεμικά: Αθ. Παπαχρυσάνθου και Γ. Αλεξόπουλος, γιατροί, που για αρκετά χρόνια πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στους Λαπαναγούς, Ανδρ. Αντωνόπουλος (Διάκος), φιλόλογος, Σωτ. Αγγελακόπουλος, δάσκαλος, και Κατσιμπούρης Αντ., πτέραρχος. Μετά τον πόλεμο σημειώνω τους: Τάκη Αλεξό-

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

πουλο, γιατρό, μαιευτήρα–γυναικολόγο, Ανδρ. Αλεξόπουλο, δικηγόρο, Βασ. Αντωνόπουλο, Καθηγητή Νομικής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Γιάννη Διαμαντόπουλο, οδοντίατρο, Γρηγ. Σολωμό, γιατρό ορθοπαιδικό, Γ. Αλεξόπουλο, φαρμακοποιό, Αλεξοπούλου Ιωάννα, γιατρό αναισθησιολόγο, Βασ. Κοσσαρά, δάσκαλο, Θαν. Αντωνόπουλο, φιλόλογο–δημοσιογράφο, Παν. Παναγακόπουλο, δικηγόρο, Αρ. Καραμάνο, δάσκαλο, Γιάννη Κονδύλη, ΑΣΟΕΕ, Ζωγραφιά Κονδύλη, οικονομολόγο, Τάσο Φραντζή, δικηγόρο, Γ. Φάκο (δύο) των Β. και Ι., ταξίαρχους, και Παν. Κασσέρη, επίσης ταξίαρχο. Αναφέρω, ακόμα, τον δεσπότη Κατσιμπούρη.

Τέλος, με την πολιτική ασχολήθηκαν οι: Αναστ. Δρούλιας, βουλευτής, υφυπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας και άνευ χαρτοφυλακίου, και ο Γρηγόριος Σολωμός, βουλευτής και υφυπουργός Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, και Παιδείας και Θρησκευμάτων. Ο τελευταίος χρημάτισε και διοικητής του ΙΚΑ επί πεντέμισι χρόνια.

Σήμερα στο χωριό κατοικούν μόνο τρεις οικογένειες. Οι υπόλοιποι κάτοικοι έχουν μετοικήσει στο Κούμαρι και στην Εγλυκάδα Πατρών από τον προηγούμενο αιώνα και μεταπολεμικά στο Αίγιο (Μεσσηνέζη). Το σχολείο και η εκκλησία έχουν κλείσει και τα λίγα παιδιά πηγαίνουν καθημερινά με αυτοκίνητο στους Πετσάκους. Η εκκλησία ανοίγει μόνο στα πανηγύρια. Κάθε δε πρώτη Κυριακή του Ιούλη συνεχίζεται, με τη φροντίδα του δραστήριου Εκπολιτιστικού Συλλόγου Λαπαναγιτών, το καθιερωμένο πλέον συναπάντημα των απανταχού Λαπαναγιτών, για να γλεντάνε και να θυμούνται τις χαμένες πια παλιές δόξες του χωριού τους.

Δημοσιεύτηκε στον τοπικό Τύπο τον Φεβρουάριο του 2008

Γρηγόρης Σολωμός (1929–2013)



Ο Γρηγόρης Σολωμός γεννήθηκε το 1929 στο χωριό Κούμαρι Αιγιαλείας του Νομού Αχαΐας από γονείς ακτήμονες αγροτο-εργάτες.

Έμαθε τα πρώτα γράμματα στο Δημοτικό Σχολείο του χωριού του και στη συνέχεια αποφοίτησε από το οκτατάξιο Γυμνάσιο του Αιγίου το 1947.

Σπούδασε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Αθήνας και ειδικεύτηκε στην ορθοπεδική στο Νοσοκομείο «Ασκληπιείο Βούλας». Στη συνέχεια, με υποτροφία του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, μετεκπαιδεύτηκε στη Μεγάλη Βρετανία.

Το 1961 έλαβε τον τίτλο του διδάκτορα του Πανεπιστημίου Αθηνών με «Άριστα».

Μετά το πέρας των σπουδών του εγκαταστάθηκε στην Πάτρα, όπου ίδρυσε και διηύθυνε από το 1962 την πρώτη στην επαρχία ορθοπεδική κλινική.

Στα χρόνια της Κατοχής προσχώρησε στην ΕΠΟΝ και πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση, και για την προσφορά του αυτή του απονεμήθηκε αργότερα τιμητικό μετάλλιο.

Στα φοιτητικά του χρόνια δραστηριοποιήθηκε σε παράνομες οργανώσεις της Αριστεράς και ασχολήθηκε με το συνδικαλιστικό κίνημα στο πανεπιστήμιο. Με τα γεγονότα του Ιουλίου του 1965 γνώρισε τον Ανδρέα Παπανδρέου και εντάχθηκε στους δημοκρατικούς συνδέσμους της Ένωσης Κέντρου και στη μεταπολίτευση στο ΠΑΣΟΚ.

Παντρεύτηκε τη Λεμονιά Βαμβακά και απέκτησε τρία παιδιά.

ΓΡ. ΣΟΛΩΜΟΣ / ΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΑ ΧΝΑΡΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Το 1962 οργάνωσε και λειτούργησε με εντολή του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού ως διευθυντής την ορθοπεδική κλινική στο «Καραμανδάνειο Νοσοκομείο Παίδων» Πάτρας. Από το νοσοκομείο αυτό, στο οποίο εργάστηκε αμισθί από το 1962, απολύθηκε το 1969 από το δικτατορικό καθεστώς.

Ασχολήθηκε με τον ιατρικό συνδικαλισμό αμέσως μετά τη μεταπολίτευση και εκλέχθηκε τρεις φορές μέλος του διοικητικού συμβουλίου του Ιατρικού Συλλόγου Πατρών, το 1979 του Πανελλήνιου Ιατρικού Συλλόγου και το 1981 πρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου Πατρών. Από την τελευταία αυτή θέση του αποχώρησε τον Σεπτέμβρη του 1981 για να ασχοληθεί με την πολιτική και εξελέγη τρεις φορές βουλευτής, 1981, 1985 και 1989. Από τον Οκτώβρη του 1986 μέχρι τον Σεπτέμβρη του 1987 διετέλεσε υφυπουργός Υγείας Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Στη συνέχεια χρημάτισε υφυπουργός Παιδείας και στη συνέχεια και πάλι Υγείας μέχρι τον Ιούλιο του 1988.

Τον Νοέμβρη του 1993 τοποθετήθηκε στη θέση του διοικητή του ΙΚΑ, στην οποία παρέμεινε μέχρι τον Φλεβάρη του 1999.

Ίδρυσε στην Πάτρα την Ελληνική Εταιρεία Αγωγής Υγείας (Παράρτημα Δυτικής Ελλάδας) και οργάνωσε με επιτυχία τρία πανελλήνια συνέδρια με διεθνή συμμετοχή και με σχετικό θεματολόγιο αγωγής και προαγωγής της υγείας.

Κατά τη διάρκεια της επιστημονικής, κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητάς του συνέβαλε σε σημαντικό βαθμό και με δημιουργικό τρόπο σε μείζονα θέματα της εθνικής πολιτικής υγείας και της κοινωνικής ασφάλισης, όπως η συγκρότηση του Εθνικού Συστήματος Υγείας, η υγεία και ασφάλεια των εργαζομένων, η πρόσθετη ασφάλιση των αγροτών, η επέκταση της υποδομής του ΙΚΑ στην Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας, η βι-

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΣΟΛΩΜΟΣ (1929–2013)

οϊατρική τεχνολογία, η πληροφορική, καθώς και στην αναβάθμιση των κτιριακών μονάδων. Ακόμα, ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα στην πρόληψη και προαγωγή της υγείας με την επανεκκίνηση της αντικαπνιστικής εκστρατείας, την εφαρμογή του καθολικού εμβολιασμού ηπατίτιδας στα παιδιά και σε μειονότητες και τη διασυννοριακή συνεργασία.

Επίσης, ανέπτυξε μεγάλη συγγραφική δραστηριότητα με πλήθος δημοσιεύσεων στον επιστημονικό Τύπο αλλά και στα μαζικά μέσα ενημέρωσης, ενώ εξέδωσε τα βιβλία *Η Κοινωνική Ασφάλιση: από την Κρίση στον Ενιαίο Φορέα* (πρόλογος: Γιώργος Γεννηματάς), Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1990, και *Η Κοινωνική Ασφάλιση σε Μετάβαση*, Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1999.

Ο Γρηγόρης Σολωμός έφυγε από κοντά μας τον Ιούλιο του 2013.

